

Új Horizont

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

XXXIV. évfolyam, 2006. 1. szám

Tartalom

Jó magyarnak lenni – Jankovics Marcell	3
Pacsirta a levegőben – Anyanyelvükért küzdő rokonnépeink az Ural-vidéken – Bereczki Gábor	6
Nyelvrokonaik nyomában – Mariföldi mozaikok – Révay Valéria	17
Cseke Péter: Kotimaa	30
A káromkodásról egyszerűen és másként – Balázs Géza	38
Kecsöpből kecs@p – Az angol és német szavak, nevek kiejtéséről – Cséry Miklós	41
A tárgyilagosság dicsérete – Borbándi Gyula köszöntése – Ács Margit	45
Európa metamorfózisa – Szempontok a fenntarthatóság stratégiájához – Papp Sándor	49
Népességpótlás bevándorlással? – Beszélgetés Farkas János szociológus professzorral – Tóth Pál Péter ...	53
Szabó Ferenc: Eszmélet, Marcus Aureliushoz	60
EPMSZ-konferencia: Az elképzelt Európától a megvalósulásig – Szénási Éva	61
Győri-Nagy Sándor: Az életszentség kommunikációja a magyar kultúra jelrendszereiben	66
Nádasdy Ádám: Milyen nyelvekben él Európa?	75
Szarka László: Kisebbségek nemzeti és állampolgári identitása	82
Pfitzner Rudolf: A német példa – A múlttal szembenező új egyéni és nemzeti identitás?	91
Peregrinus lelkülettel – Gaal Enikő	100
„A hazám ott van, ahol jól érzem magam” – Svájcban – magyar gyökerekkel – Tréfás Dávid	101
„Érezz rá Amerika ízére” – A televíziós reklámok veszélyei – Bagdy Emőke	103
Betelve az étellel – Igehirdetés Szöllősy Árpád ravatalánál – Balog Zoltán	107
Büszke szomorúsággal – Pozsgay Imre	109
Magyarságszolgálat Svájcban – Szöllősy Pál	111
Fónyad Péter: Odaát szóltak a harangok	113
Ébert Tibor: Kamaramuzsika	118
Csender Levente: Fehér Oltcit	125
W.-Nemessuri Zoltán: Végvidék	128
Szeptember-decemberi napló – Sárközi Mátyás	139
„Bánatosra pofozom a képedet...” – Komázások a Pagodában – Bózsöny Ferenc	143
A kaukázusi Georgia – Babirák Hajnalka	146
Galaktion Tabidze: Tóled ittasan, tűztől ittasan; Zviad Gamszahurdia: A Hold eljegyzése	149
Nehézsorsúak	151
Könyvespolc: Csodaszarvas: tudás és sejtés, hit és hiedelem – Mondavilágunk mélyrétegei Jankovics Marcell könyvében – Szabó T. Attila	181
Csillagfényben – Portrékötet Szabó Ferencről – Gyorgyovich Miklós	184
„A magyar nyelv elé mozdításáról...” – avagy „nyelvrontás”-e Balázs Géza? – Dóra Zoltán	186
Rókavész Magyarországon – Domonkos László	190
Nyílt levél az esélyegyenlőségért	191

Képek: Kovács Endre fotói. Címlapon: Őrség

Új Horizont

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Főszerkesztő: Raffai István

A szerkesztőség tagjai:

Horváth Szabina titkár,

Lékó Sándor internet rendszergazda,

Schoffhauser Szilvia tördelőszerkesztő,

Szigeti Lajos Sándor munkatárs,

Tál Gizella főmunkatárs

Szerkesztőség: 8200 Veszprém, Rákóczi utca 5., Pf: 291.

Telefon és fax: 88/564-190, Internet: új honlap: <http://www.ujhorizont.ngo.hu>

új e-mail: ujhorizont@ujhorizont.ngo.hu

Kiadja az Új Horizont Alapítvány kuratóriuma

– felelős kiadó: Madarász Lajos elnök –,

támogatója:

Közép-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács

Veszprém Megye Kultúrájáért Közalapítvány, Nemzeti Civil Alapprogram, olvasók, szerzők.

Megjelenik: idén negyedévente. Egy szám 600 Ft, évi előfizetési díj: 2400 Ft

Terjeszti: a LAPKER Rt.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Számlaszám: 10200713-48011156, Kereskedelmi és Hitelbank Rt. veszprémi fiók

Új Horizont Folyóirat és Könyvkiadó Alapítvány

– közhasznú szervezet – adószáma: 19258885-1-19

Lapunk kapható *Veszprém*ben, a szerkesztőségben,

*Budapest*en a Litea Könyvszalonban, Hess András tér 4., az Írók Könyvesboltjában, Andrassy út 45., az Unitárius Könyvesboltban, Alkotmány u. 12. és a Petőfi Irodalmi Múzeumban, Károlyi M. u. 16.

Készült az OOK-Press Kft. nyomdájában

8200 Veszprém, Csillag u. 5. Telefon: (88) 425-260 E-mail: ookpress@sednet.hu.

Felelős vezető: Szathmáry Attila

ISSN 0865-9583

Jó magyarnak lenni

A *Népszabadság* egyik régebbi (2004. I. 31.?) számában olvastam: „A magyarok erőszakosak, az öngyilkosságig szenvedélyesek, túl gyorsan mondanak ítéletet, szűklátókörűek, antiszemiták és rosszhiszeműek – nyilatkozta a clevelandi *The Plain Dealer* című lapnak *Joe Esterhas*. Azt is hozzátette: – Ha meglátsz egy magyart az utcán, menj oda és vágd pofon! Ő tudni fogja, miért kapta.”

Elsőre, a visszaadott pofon sebességével ez jutott eszembe: – Akkor elsőként pofozd fel magad, Joe! Tudni lehet ugyanis, hogy a magyar származású, forgatókönyvíróként elhíresült amerikai szájhős atyja bűneit igyekszik nyilatkozatával jóvátenni. Eszterhas István (szül. 1909) a két háború között a – ma úgy mondanánk: szélsőjobboldali, rasszista, antiszemita – Turul Szövetség vezére volt, a hasonló szellemiségű *Bajtárs*, *Fáklya* lapok szerkesztője, később miniszterelnöki sajtóelőadó, politikai művek és regények szerzője.

Eszembe villant még a horvát Zrínyi magyarföltő kiáltása: „Ne bánts a magyart!”, a szlovák-szerb származású Petőfi értünk haragvó hitvallása, az 1847-ben született „Magyar vagyok”. Hová jutottunk?

Esterhas érdektelen. A clevelandi hírharsona csak azért nem, mert Cleveland az USA-ban magyar városnak számít az itt élő magyarok nagy száma miatt, s őket Joe éppúgy megsértette, ahogy engem. Sommás ítélete is érdektelen, és nem is találó. Sőt, kifejezetten hamis, mert a magyarok sem nem erőszakosabbak, sem nem szenvedélyesebbek másoknál. Igaz, hogy az öngyilkosság terén más népekhez mérten „csehül állunk”, hogy képzavarral éljek. Bár a rendszerváltás óta e téren is javulgatunk. Már nem viláagsők, hanem „csak” hatodikak vagyunk. Szűklátókörűek meg, még ha akarnánk, sem lehetnénk, hiszen túl sok tévéadóval rendelkező kis nép lévén, folyamatosan 360 fokos virtuális látótér tágítja a horizontunkat. Azt, hogy antiszemiták és rasszisták lennénk, szintén folyamatosan mondják rólunk, nekünk és másoknak, éppoly megalapozatlanul. Hamis állítás ez is, mert kiragadott példák nyomán általánosít, egy egész népet feketít be. Ami pedig a rosszhiszeműségünket illeti, történelmünk pont az ellenkezőjét tanúsítja.

Bizony, gyűlöletbeszéd ez, feleim. Öngyűlöletbeszéd. Tegyük fel, hogy a sok magyarozás előbb-utóbb megérleli a maga gyümölcsét, s előfordul, hogy nemcsak egy másik feltűzelt magyar esik nekem a nyílt utcán azért, mert más jövőt – egyáltalán jövőt! – álmodom e hazának. (Megtörtént.) Vagy, hogy nemcsak a szomszéd államokban támadnak meg magyarságom miatt – mondjuk – a benesi törvények szellemében, hanem Párizsban vagy Lisszabonban „európai utasként” sétálva képel föl egy nálam erősebb francia vagy portugál, mert óvatlanul magyarul szólaltam meg a hallótávolságán belül, amiben csekély vigasz lenne, hogy francia (portugál) léte felismerte a magyar beszédet. Képtelenség, nem? Hiszen a portugálok jobban megsiratták az ő Fehér Miklósukat, mint mi.

Nem érdektelen viszont, hogy e hamisságot a „legkedveltebb” napilap tálalta magyar olvasóinak. De hát miért csodálkozom ezen? Egy olyan lap, amely képes arra, hogy hamis

Teller-levél közreadásával próbálja lejáratni a polgári Magyarországot, nyilván tűvé teszi a médiakazlat egy híres magyarért, aki rosszat mond a saját fajtájáról, olyannak állítva be, amilyenek magyartalanító érdekek látni szeretnék.

A *Népszabadságnak* egy multinacionális cég és az MSZP a tulajdonosa. A globális hatalomra törő multik nyilvánvalóan akadályt látnak minden nemzetben, elsőrendű feladatuknak érezhetik, hogy gyengítsék, ahol lehet, a velük szemben feltoluló nemzeti érzést. Érttem azt is, hogy a nemzetköziséget hagyományosan a nemzet elé helyező szocialista baloldal és liberalizmus ezen az úton is próbál híveket, értsd: több szavazatot szerezni. Az országalakosoknak nem elhanyagolható része – köszönhetően a kommunista uralom évtizedeinek – közönyössé vált a nemzeti sorskérdések iránt. Nem hazafi vagy honleány, csupán lakos. A balliberális oldal hangadói – nem egyszer „sajnálkozva” – a nemzetet temetik. Nem kevesen viszont kifejezetten ellenséges érzületet táplálnak magyar ügyek iránt.

A magyar romlásnak elmúlt (elmúlt?) századai sok magyart tettek öngyűlölővé, s szolgáltattak sokak számára elegendő okot ahhoz, hogy szabadulni akarjanak magyarságuktól. Mert, hogy nem jó magyarnak lenni. Ilyen rossz történelemmel, Moháccsal és következményeivel, elvesztettnek hitt szabadságharcainkkal, vallási és etnikai megosztottságunkkal, a két valóban elvesztett világháborúval, Trianonnal, holocausttal, kommunizmussal, a magyarság lefasisztázásával, lebozgorozásával, Beneš-dekrétummal, határon túli magyargyilkolászással a múltban és magyarverésekkel a jelenben, erőszakos asszimilálással, hazafiatlan kormányokkal, december 5-ével. Elhitték, hogy ez a csodálatos történelem rossz. Elhitték, hogy jöttmentek vagyunk, hogy Európa legrégebbi nyelve – a hivatalos nyelvtudományi álláspont szerint magyarul beszélünk legkevesebb 2500 éve! –, jelentéktelen, és mennél hamarabb szabadulunk tőle, annál jobb. Elhitték, hogy „Nékünk Mohács kell”, hogy 1848, 1956 hiába és értelmetlen volt, elhitték, hogy a történelem és a hagyomány teherként, amit le kell dobnunk a vállunkról. Elhitték, hogy könnyebb lesz a lelkük, ha megtagadják magyar voltukat, és egy sikeresebbnek hitt álbőrbe bújnak. Ha teheték, elhagyták hazájukat, testben vagy csupán lélekben, politikai színvallásukban, és lettek tetteikben is ellenségévé. Istenem, az utóbbi években is „hányszor támadt, tenfiad, szép hazám, kedlede!” És mekkora dühvel tette ezt némelyikük! „Lássuk, Uram Isten, mire megyünk ketten!” – mondhatnák, de Istenben sem hisznek. Honnét e vad düh? Csak tán nem onnét, hogy e magyarul gyűlölködők nem tudnak kibújni magyar bőrükből, bárhogy szeretnének? Csak hát persze, fennen nem önmagukat gyűlölnek, hogyisne, hanem a többi magyart (Joe Esterhas magyar köztük a legkevésbé, jóllehet, ha egyáltalán nem lenne az, ő sem szidott volna minket.)

Hát most megvan az esélyük, hogy magyar helyett európaiak lehessenek. Magyar helyett? Magyargyűlölő magyarjaim! Hadd emlékeztesselek benneteket Teleki Pál szavaira (nem szó szerint idézem): „Akkor adjuk a legtöbbet Európának, ha magyarok maradunk.” Lehet, hogy európai nagyvállalatok csak (önmaguktól) elidegenedett, további hasznot hajtó, termelő, fogyasztó tömeget látnak a csatlakozó országok népeiben, de a nagybetűs Európát, e tágabb „hazát a magasban” csak mint észtek, lettek, lengyelek, csehek, szlovákok, szlovének, magyarok gazdagíthatjuk, és mi is csak nemzeti önállóságunk megőrzésé-

vel, nemzettudatunk ápolásával válhatunk egyenrangú, egyenértékű európai polgárrá. Egy olyan Európában, amelyben igenis, jó magyarnak lenni.

Én is voltam kishitű valamikor. A '80-as években Ottawában zsűritag voltam egy animációs fesztiválon. Jeles társaim között volt egy-egy belga, dán, angol, zsidó, mondhatni ma már mind veszteségtudattal élő nép gyermeke, történelmük nyomaival az arcukon. Egy alkalommal legeltetve a szemem a sima képű, üres tekintetű, szemlátomást problémátlan járókelőkön, hangosan megjegyeztem: – Milyen jó lehet ezeknek a kanadaiaknak! – Érdekes módon, mindnyájan értették, mire gondolok. Egymás szavába vágva estek nekem: – Te bolond! Tudod te, milyen gazdag vagy (gazdagok vagyunk mi mind, gondolhatták közben magukban), és milyen sajnálatra méltón szegények ők?

Erre gondolatok.

Jankovics Marcell

Nádégető – a Millesimusból

Pacsirta a levegőben

Anyanyelvükért küzdő rokonnépeink az Ural-vidéken

Tudomásom szerint az UNESCO abban az esetben tartja indokoltnak, hogy egy nép sokoldalú saját kultúráját fejlesszen ki, ha eléri a 700 ezres létszámot. Ezt aligha lehet szigorúan venni, hiszen az izlandiak messze elmaradnak ettől a számtól. A Volga–Káma-vidék finnugor népeié, mariké (cseremiszek), udmurtoké (vojjákok), komiké (zürjének) viszont megközelítik azt, sőt a mordvinoké meg is haladja. Írásbeliségük kezdetei több száz évre nyúlnak vissza, de szépirodalomról csak jó száz éve lehet beszélni náluk. Ezzel párhuzamosan kezd kialakulni az irodalmi nyelv.

Az októberi forradalom sok későbbi rossznak lett kútfeje, de az első idők kétségkívül sok jót is hoztak az uráliaknak és más nem orosz népeknek. Minden arra mutat, hogy akkor még komolyan vették a lenini nemzetiségi politika alapelveit. Mindenütt kiépült az anyanyelvi iskolahálózat. Egymást érték a nyelvi konferenciák, amelyeken megvitatták az anyanyelv fejlesztésének kérdéseit. Szerény, de igen hasznos nyelvújító mozgalom bontakozott ki. Az udmurt *Kuzebaj Gerd* (*Képes Géza* és *Kányádi Sándor* sok versét lefordította) a magyar nyelvújítást is tanulmányozta, hogy ennek eljárásait honi talajon alkalmazza. Ígéretes szépirodalom kezdett kibontakozni, de ettől már a kezdet kezdetén elvárták, hogy egyben a politikai meggyőzés, a harcos ateizmus, a tudományos felvilágosítás stb. hathatós eszköze legyen. Az egyik mari színdarabban egy felvilágosult személyt játszó szereplő arról győzi meg hallgatóit, hogy holdfogyatkozáskor nem a Vuver nevű mitológiai alak falja föl az égiteket, hanem a Föld árnyéka vetődik rá. A költők viszonylag szerencsésebb helyzetben voltak, de náluk sem ritka, hogy egy szép lírai vers végére odabiggyesztik: – Előre a kommunizmus felé! – vagy valami ehhez hasonlót. Az írói tehetség így is sokszor felszínre tör, de végeredményben felemás lesz a mű. Az Európa Kiadó azt fontolgatta valamikor a 80-as években, hogy megjelenteti a mari irodalom egyik klasszikusának, *Sz. Csavajm*nak legjobb regényét. A műben sok megkapó részlet található a mari falusi életről, de ezek ideológiai eszme-futtatásokkal váltakoznak. A kiadó végül ejtette a tervet.

A nem problémátlan, de azért ígéretes fejlődést a 30-as évek politikai tisztogatásai törtek derékba. Emlékszem, a mariknál Sztálin halála után 13 ezer alaptalanul elítéltet rehabilitáltak. Munkatáborba került az írók színe-java, de még a falusi tanítók jelentős része is. Sok-sok példát tudnék felsorolni a hisztérikus szintig srófolt orosz nacionalizmus megnyilvánulásaira, a határtalan emberi butaságra és korlátoltságra. A Magyarországon is tanult nagy zürjén nyelvész és író, *Vaszilij Litkint* azzal vádolták, hogy vissza akarja állítani a cárizmust. Ez nyilvánvalóan kiviláglik egy általa lefordított Petőfi-vers következő sorából: – Minden álomom egy fényes királyság,/ S koronája te vagy, angyalom! (Éj van...).

A fentebb már említett udmurt író, *Kuzebaj Gerd* életével fizetett azért, mert népe kulturális felemelkedésén munkálkodott. *Asalcsi Oki* udmurt költőnő csak úgy kerülhette el a

retorziót, hogy örökre elhallgatott, amint Kányádi róla írt megdöbbenő szépségű balladájában is olvashatjuk.

Mariföldön történt, hogy egy tanító amellett kardoskodott egy nyelvi konferencián, hogy ne vegyék be a mari ábécébe az orosz ja-betűt, hanem a modern helyesírási elveknek megfelelően írják két hanggal. Két évet kapott a marxizmus-leninizmus elveitől való elhajlásért. A nemzeti nyelv művelése is burzsoá nacionalizmus lett. A huszas években megalakított szavakat – kevés kivétellel – oroszokkal helyettesítették, s ha egy szótárban túl sok nyelvújítási szó volt, nyilvánosan elégették. Egy ilyen szótárt én magam is csak a szerzőtől tudtam megszerezni évtizedekkel később, mivel neki sikerült néhány példányt elrejtene a műből.

Az óriási vérveszteség és a megfélemlítés miatt a nemzetiségi kulturális élet csak Sztálin halála után kezdett úgy-ahogy felocsúdni. A kivégzett vagy munkatáborban elpusztult írók műveit újból kiadták. A szerzők halálózási évét nem egyszer úgy módosították, hogy a család ne essen el a jogdíjaktól.

A 60-as évek elején ismét fenyegető viharfelhők gyülekeztek a Szovjetunió kis népei, köztük az uráliak fölött is, de akkor ezt nem tudtuk, mert csak a 90-es években derült rá fény. A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága hozott egy titkos határozatot, amely kimondta a kis népek anyanyelvi oktatásának fokozatos megszüntetését. Az illetékes mordvin pártszervek hamarosan felfedezték, hogy az anyanyelvi oktatás túl nagy terhet ró a tanulókra, elveszi az időt olyan fontos tantárgyaktól, mint a matematika, fizika stb. A mordvin tannyelvű iskolákat megszüntették, s még jó, ha az anyanyelvet tantárgyként meghagyták.

A Szovjetunió széthullása új helyzetet teremtett. Törvények biztosították a nem orosz népek nyelve és kultúrája megőrzésének jogát. A jog valóra váltása azonban óriási akadályokba ütközött. Kiderült, milyen sikeres volt a sok évtizeden át folytatott csendes etnikai tisztogatás. A komi-permjákok kivételével a finnugor köztársaságokban az őslakosság mindenütt kisebbségbe került. A demokráciában a többség akarata érvényesül, s ez lehetővé tette a helyi nemzetiség törekvéseinek megtorpedózását.

A mordvinok, a marik stb. az oroszéval azonos státust követeltek nyelvüknek. Ezt azzal lehetett visszautasítani, hogy a nemzetiségi nyelv nincs azon a szinten, hogy a társadalmi élet minden területén megfeleljen a követelményeknek. Lehet világirodalmi szintű falusi tárgyú regényt írni mordvinul, de hiányzik a politikai, a jogi, a gazdasági terminológia, a különböző tudományokról nem is beszélve.

A gyerek jobb érvényesülési lehetőségeit hangsúlyozva a szülők többségét meg lehet győzni, hogy orosz iskolába adják fiukat vagy lányukat. A jelenlegi anyanyelvi oktatás nem biztosítja rokon népeink fennmaradását.

Nincs hát semmi remény?

Ezt azért nem mondanám.

Kialakult egy nemzeti elkötelezettségű értelmiség, amely sokkal határozottabban követel, tüntet, tiltakozik stb., mint az előző nemzedék, s már azt sem szégyelli, hogy anyanyelvén beszéljen a gyerekeivel.

Lendületesen folyik a nemzeti nyelv fejlesztése. Ma sokkal magasabb szinten írnak udmurtul, mariul stb. mint két évtizeddel ezelőtt.

Négyévenként összeül valamelyik rokon nép fővárosában az uráli népek világtudósainak kongresszusa (hat évvel ezelőtt Budapesten ülésezett), ahol politikusok és tudósok együttesen próbálnak megoldást találni a problémákra. A legutóbbi kongresszus Tallinnban volt 2004 augusztusában. Részt vett rajta a finn, az észti és a magyar államelnök, Oroszország is miniszterrel s észtiországi nagykövetségével képviseltette magát. A kongresszus szenzációja *Pusztay János* szombathelyi professzor megdöbbentő előadása volt, aki a száraz tények segítségével vázolta fel a kétségbe ejtő helyzetet. Az előadás híre Brüsszelig is eljutott. Azóta a finn, az észti és a magyar képviselők közös együttműködéssel tartják napirenden a kérdést az Európa Parlamentben és az Európa Tanácsban. Moszkva sokat ad arra, hogy jó színben tűnjék fel a világ előtt, s ez közvetve javítja rokon népeink kilátásait.

A fentebb elmondottakhoz szeretnék mellékelni egy mordvin novellafordítást. Nem az a célom, hogy valami irodalmi remekkel rukkoljak elő, hanem az, hogy élő példával illusztráljam, hogyan fordul egy mordvin író a nemzeti gyökerek felé. Ebben még egy kis túlzástól sem riad vissza. A mordvinoknál a 20. század második felében nem éltek úgy a pogány vallási hagyományok, mint ahogy a szerző leírja.

Erus Vezsaj, polgári nevén *B. A. Jerjusov* 1955-ben született. A haditengerészetnél szolgált, s fregattkapitányként vonult nyugdíjba. Azóta foglalkozik irodalommal. 2003-ban megjelent novelláskötetének címe figyelemre méltó. Így fordítanám: *Erza szívvel*. Erza a mordvinok nagyobbik törzsének a neve. A szerző orosz iskolában tanult, de nyelve szép tiszta mordvin nyelv. Purista törekvés is felfedezhető benne. Mindössze egy-két a mordvinban rég meghonosodott orosz jövevényszót használ.

Bereczki Gábor

Kijat és Kijata

Altavi Andrej nagyapámnak

Láttatok már valaha boldog embert? Nem láttatok? Én láttam. Én magam, Kijata vagyok az a boldog ember. A kazsveli alvégiek Kijat Kijatának hívnak. Már nagy fiú vagyok, márciusban betöltöttem a hetedik évemet. Mikor beköszönt az ősz, iskolába megyek. Az iskola fehér épülete nincs messze házunktól, ott áll az Oszip dombja lejtőjén. Tanulni csak a nagyok járnak, most már én is közéjük tartozom, aminek nagyon örülök. Átjárja lelkem a boldogság, hacsak rá gondolok.

Azt kérdezitek, miért vagyok boldog? Hát elmondom. Nekem mindenem megvan, amire egy jóra való embernek szüksége van. Először is van gyönyörű lakóhelyem, melynek széles ölen fekszik a mi Kazsvel falunk a maga harminchárom házával. Én még egyszer se számoltam meg őket, pedig el tudok számolni százig, meg még azon is túl! Ezüst övként folyik át a vidéken a Szurgut folyó, az én legkedvesebb tartózkodási helyem. Hol csendesen folydogál, hol csörgedezve, hol meg egyenesen rohanva. Csak folyik, folyik, aztán eltűnik a fűzesben, majd ismét előbújik, megcsillan, aztán ismét a nádasba vagy a sás közé vész.

Vannak nekem mindennél kedvesebb hozzátartozóim. Nagypám, néném, anyám, bátyám és három húgom. Apám, lássátok, nincs. De oda se neki. Ivott, s már régen elhagyott bennünket. Ilyen ember nekünk nem is kell. Én apró koromtól a legkisebb, legfiatalabb fiú voltam, ezért nekem nehéz munkát nem adtak. S mi ebben a jó? Hiszen nem tartják az embert férfinak. Hamarosan megnövök, akkor majd meglátjuk.

Az istállóinkban két tehén, mindkettő borjazott, vannak juhaink, tizenkét kaptárunk meg más ezüink-azunk. Sohasem ülünk tétlenül.

De hova is akarok kilyukadni? Arról akarok beszélni, miért vagyok én boldog. Rossz végénél kezdtem, de sebj, úgyis elmesélem. Lám, miért vagyok én boldog. Pszt: Csak nagypám meg ne hallja. Ma kimegyek vele az erdőbe! Nem valami tehénólba vagy lóistállóba, ahova kicsi koromtól kijártam. Az e-r-d-ő-b-e!! Értitek?! Ez aztán valami! Igazi felnőtt emberhez méltó cselekedet!...

Ez erdő amott húzódik, tőlünk északnak. Az aranyló búzavetésen túl. Széles sötétzöld sávja élesen rajzolódik ki az ég háttérében. Nem ok nélkül megyünk oda, fáért, szénáért. Nagy örömben nem fér a szívem a mellemben, ni csak, ki akar ugrani. Lám, hogy ver! Férfi vagyok. Ennél a nagy-nagy örömnél tovább nem látok. Igyekszem elrejteni a lelkem mélyére. De hát el lehet rejteni ekkora valamit?! Fültől fülig elmosolyodom, micsoda butaság.

Szekérral megyünk. Nagypám maga készítette azzal az inas kezével. Mögötte ülök egy szalmacsomón. Keményen fogom a kereszttrudat. Nadrágom térdig feltúrva, lelógatom a lábam, amilyen hosszsan csak lehet. Nagyon jó kedvem kerekedett, miközben a búza megkülönbéféle füvek csiklandozták a talpam. Egyre csak egyre futnak a szekér alá.

Nyár dereka van. A szél csendes, meleg. Nyaldossa csupasz lábam, időnként bele-belekap vékony fehér ingembe. Lehűt, mint fürdőben mosakodás után a hideg víz. A szellőfúvalom nyaldossa az arcomat, gyengéden füttyörészik a fülemben, simogatja a halántékom, a homlokom fölött baloldalt feltarajasodó hajam, mely egészen kifakult a nyári nap tüzeiben. Hát ez a taraj az én legnagyobb éktelenségem. Emiatt nevetnek rajtam. Azt mondják, hogy csikó vagy borjú nyalt homlokon érdes nyelvvel. Ettől kezdve a megnyalt helyen égnek áll az üstököm. Ez köztudottan nagyon elszomorít. Minden reggel mikor mosakszom, két tenyérrel lesimítom ezt a tarajt. Nem mindig fogad szót. Amint megszárad, felegyenesedik. Jó, hogy ma nincs, aki kinevessen. Hadd birizgálja csak a szél. Ez is csak javítja a kedvem. Milyen szépségesen szép nap ez a mai!

A fakó égen elszórt fehér bárányok gyanánt ritka felhők bandukolnak ráérősen. Valahonnan az égből pacsirta éneke hallatszik. Elnyújtva fújja. Az ének dallama ide-oda szárnyal. A madár egyre magasabbra emelkedik, majd lejjebb ereszkedik, egészen a földig. Hallgatom, s mintha tavaszi csermely folydogálna nem messze innen. Még nem rekkenő a meleg. A naptól olyan fényesség árad, hogy az ember jószerével ki se tudja nyitni a szemét. Ezért bármennyire is igyekszem, sehogy se tudom megtalálni az égen az éneklő pacsirtát. Akkor tűnik csak elő, mikor befejezi az énekét, s szárnyát, farkát pillangó módjára széttárva leszáll a búzavetésre. Az út kaptatónak megy. A szekér kerekei vashoz ütődve forgás közben szikrát vetnek, s időnként megcsikordulnak. A tölgyfatengelyek jól be vannak kenve kocsikenőccsel. A ló lassan lépdel. Mikor közeledik az erdő, megsokasodnak

rajta a legyek, bögölyök. A pejkó egyre szélesebben és sűrűbben csapdos sűrű fekete farkával. A szántók között ez megszűnik, fúj a szél.

Tudom, hogy a madarak közül csak a pacsirta képes egy helyben lebegni a levegőben. A többiek nem tudnak megállni repülés közben. Ő igen. Nem messze fűrj kiáltása hallatszott. Árnyék vetődik a földre. Felemelem a tekintetem. Pontosan a fejünk fölött nagyon magasan széles köröket író nagy sasmadár látható – kánya. Talán éppen ő járt tavasszal nem is egyszer csirkéért a faluban. A fűrj abbahagyta a pitypalattylást. Vagy bennünket vett észre, vagy meglátta a kányát. Most csak a kerék ritka csikordulása hallatszik, meg a legyek, bögölyök és méhek döngése. Ha megerőltetjük a szemünk, megláthatjuk, milyen tömérdék méh repül el előttünk az erdő felé meg vissza. Lám a fecskék ma magasan, nagyon magasan repülnek. Úgy látszik nem lesz eső. Így mondják az öregek, ezt nem egyszer hallottam.

Nagy kedvem szottyant, hogy elkérjem nagyapámtól a gyeplőt, és onnan fentről körülnézzek. Ő nem beszél róla, hogy milyen szép. Nagyapám előttem ült, alatta szalmacsomó, amely egy ócska rongydarabbal volt letakarva. Szintén letakarva még két nyeles szerszám, egy fűrész meg egy borotvaéles fejsze, továbbá kasza, gereblye, villa és két kötélcsomó hevert ott. Én is felfogom: nem világot látni megyünk oda és vissza az erdőbe.

Tavaly télen a néném segítségével megtanultam jól olvasni és számolni. Így tudom, hogy nagyapám idén Péter napján betölti a hatvanhatodik évét. Ellenzős sapkában jár, barnás, tölgyfakéreg színű a bőre, arca barázdált. Inget és sötét nadrágot visel. Lábán használt, de jó karban lévő szurkosvászson szárú csizma.

Nagyapám nekem a legszeretettebb férfi ezen a földön. Ő mindent tud, mindenhez ért, s sohasem pöröl. Rajta keresztül értem meg magam. Mikor visszaemlékszem rá, reggeltől estig fájlalom. Vele alszom a hátsó szobában a maga készíttette faágyon a fal mellett. Nagyapám háta jó meleg. Elalvás előtt szeretek hozzábújni, s megmelegíteni nála hideg lábam. Nagyapám Kijat apónak hívják. Ezért nekem is gyakran kiáltják oda, hogy Kijat gyerek. Engem ez nem sért. Tudom, hogy Kijat gyerekek lenni nagyon jó. Nézem a nagyapám hátát. Válla nem széles, kissé szikár és csapott az évek súlyától. Annak ellenére, hogy teste sovány, keménykötésűnek tűnik. Olyan, mint a bütykös szil. Elnézem az ingen átütő éles lapockáját, napcserzette, finom ráncokkal borított nyakát. Máig előttem van nyugodt arca, szelíd tekintete. Arca simára van borotválva. Keskeny, egyenes orra lefelé hajlik, világos szeme kissé megöszült szempillák alól néz ki. Tekintete nyugodt, meleg. Magas, nyílt homlokán két mély barázdá húzódik át mély árokként egészen a szeme sarkáig. Ezek fölött kisebbek, nem olyan mélyek futnak. Nagyapám szája egyenes. Álla olyan, hogy következtetni lehet belőle türelmes természetére. Nagyapám nem sokat beszél. Lám, most is: hamarosan elérjük az erdőt, de ő egész úton nem szólt egy szót se. Mindmáig tudom, ha kérdezek tőle valamit, ő alaposan megmagyarázza. Más emberektől nem egyszer hallottam: Kijat apó okos ember. Ha valaki valamilyen nehéz feladatot nem tud megoldani, azt mondják: menj, hívd el Kijat apót, ő majd megoldja az eszével.

Ejha! Amíg én a környéket néztem, és nagyapámról gondolkoztam, már el is értük az erdő szélét. A felnőttektől tudom: ezt a magas fákkal benőtt helyet Csuvar¹ horhosnak hívják. Innen húzódik a falu felé a sárgás-vörös sárgaföld, ezután agyaggal keveredik. Ezzel az agyaggal tapasztják be az épületeket. A sárgafölddel meg a ház földjét töltik fel, meg számos másra is használják. Ha az istállóban van egy rakás sárgaföld, az nekünk gyerekeknek is igen kedvünkre van. Ennél jobb játszóhelyet nem találsz! Amire kedved támad, ebből a sárgaföldből megformázhatod: várat, hidat, különféle odúkat, fészkeket, folyókat, tavakat...

Mikor felkaptattunk a dombra, véget ért az út.

Innen látni lehetett az egész környéket körös-körül. Amott a sűrű füzesben meg sás és gyékény között tükörként csillog a Szurgut. A túlsó partján jobbra még a szomszéd falu halastavai is láthatók. Ha egyenesen nézek, a Nup folyó part menti kaszálói tűnnek elélem, Balra, Erza Addjakuva faluig domboldalok húzódnak. Ezt a dombsort Vörös oldálnak hívják. Ennek lapos tetején, ott, ahol legmagasabb, széles vörös sáv látható. Ezért hívják Vörös dombnak. Nagy kedvem lenne felkapaszzkodni rá, hogy megnézzem, miért vöröslik, de nagyon messze van. Félek nekiindulni egyedül. Behajtottunk az erdőbe, s kis időre megálltunk. Nagyapám leszállt, körüljárta a szekeret, megvizsgálta a tengelyszegeket, a hámszíjat, a kápát, a haslósíjat, s ez utóbbit kissé szorosabbra vette. Aztán az erdő felé fordult, letérdelt, és elmondta az erdőbe bemenetelkor mondandó imát:

*Erdő ura, Erdőanya!
engedj be minket erdődbe, otthonodba,
ne zárd el utunkat, ne tévessz el,
adj nekünk abból, amid van,
nem vagyunk vétkesek veled szemben,
sokat tőled el nem veszünk,
rosszat neked nem teszünk.
Isten, segíts! Isten, segíts!*

Ismét szekérrre ültünk, s továbbhajtottunk. A keskeny út az erdő belsejébe vezetett. Sűrű lombú tölgy, öreg hárs, sudár jávor, bütykös szil és kőris, göndör nyírfa, dús lombú mogyoró rejtett el bennünket a perzselő naptól és az égbolttól. Nem fér a szívem a mellemben! Végre az erdőben vagyok. Én is elmondok magamban két-három, a nagyapáméhoz hasonló imádságot, s megpróbálom elképzelni: milyen Erdőanya, az erdő ura? Dühös természetű vagy nem? Orrom megütötte az erdő illata. A nyirkosságé, az avas levélé, a gombáé. Belélegzem az illatot, magamba szívom, s sehogy se tudok betelni vele. Hogy milyen ez az illat, azt el se lehet mondani: van benne a virágéből, a fűéből, a mézéből, a fakéregből, az avas levéléből, a szamócaéből és a zörgőfűéből. Még a fejem is beleszédül a kellemes illatokba.

Mindamellet az erdőjárásnak van kellemetlen oldala is. Dühödve támadtak rám a szűnyogok, úgy csípték meztelen lábam és nyakam, mint a csalán. Le kellett engedni feltűrt nadrágom, s leveles ággal riogattam a körülöttem és fölöttem röpködő ellenséget. Nagy-

¹ Csuvar = sárgaföld (Ford.)

apám sűrűm csapkodta a fejét, nyakát: – Az ördög vigye el ezeket a pokolfajzatokat! – szidta őket. Lám, hogy csípnek. Rohadjatok meg ti, vérszopók!

Még ez sem rontotta el a kedvem. Túrtem. Körülöttem erdő. Mi mindent nem lát itt az ember?! Figyelj, csak figyelj, van mit látni, hallani, emlékezetbe vésni. Lám ott egy vastag ág, amely átnyúlik az út fölött. A vége egészen ránk hajlik, s vadgalamb turbékol rajta a párjával. Azt hiszem megláttak bennünket, s ezt most másokkal is közlik. Valahonnan a távolból kakukk kakukkolása hallatszik. Kinek az éveit számlálja? És ki ez a merész? Ez a hosszú farkú, ösztövére teremtmény, amely egyenesen a ló lába alatt úzi a lepkét. Megfogja, s eltűnik vele a lonccserjésben.

Átmegyünk a Kargo folyón és az Olak forráson. Amott, nem messze a Medvehorhostól lakik az erdőőr. Addjakuva falubeli. Ő osztotta ki nekünk a boronafának alkalmas száraz fát, olyan tizenötöt. Amint nagyapám mesélte, ezek meg vannak jelölve az erdőőr fejszéjével. Nagyapám tudja, hol állnak, s hogy lehet megtalálni őket. Ő jól ismeri az erdőt szél-tében hosszában. Ezért nem félek vele sem eltévedéstől, sem mástól.

Kopp! Kopp! Kopp!! – koppant élesen egyenesen fölöttem. Még a fejem is behúztam, s eltakartam a kezemmel! No, nézd csak, ez az a „semmitől se félek...”, jutott eszembe, s nemcsak összerezzenem, de rémületemben a szemem is behunytam. Még a lovunk is meghökölt, mikor az út szélén álló tölgyfa sudaráról levegőbe emelkedett valami nagy-nagy kakasnyi madár, amelyet én még nem láttam, és széles szárnyával erősen csapkodva eltűnt előlünk. Rőfnyi hosszúságú volt! Ez aztán a madár! Sohasem láttam ekkorát! Meg kellett állnunk, míg a ló felocsúdott az ijedségből. Úgy látszik ő is először találkozott ilyen nagy madárral. Most, ahogy félve bámul az erdőbe azzal a barna szemével, mintha azt kérdezné: hát ez meg mi volt?

– Mitől ijedtél meg, unokám? – fordult felém mosolyogva nagyapám.

Kisvártatva reszkető hangon, fejem továbbra is behúzva tartva, halkán kérdeztem:

– Mi volt ez?

– Nyírfajd. Láttad mekkora? Nem kell tőle félni, békés madár, csak farügyet meg szamócát eszik, meg ritkán magvakat. Az embert sohasem bántja. Nagyon fél tőlünk. Te meg én szerencsések vagyunk. Mostanára nagyon kevés maradt belőle az erdőben. Sok a vadász. Oktalanság lelövöldözni őket, előre nem néznek, nem gondolkoznak, nem óvják.

Nagyapám szavai elkedvetlenítettek, megrontották a hangulatom. Egy darabig szomorúan, lehangoltan szekereztem. Miért nem törődnek az emberek azzal, hogy kiirtják ezt a szép erdei madarat? Nincs talán más, amit egyenek? Miért nem áll ezeknek a rossz embereknek az útjába Erdőanyó? Eszembe jutott, amit a nagyapám mondott, hogy az erzák már nem hisznek Inyeskipazban, nem tartják meg, nem tisztelik a rendelkezéseit, ezért Ő oktalanná tette az embereket, nem hagyja, hogy felfogják az élet értelmét. Ezért az emberek most a maguk feje szerint élnek, a maguk feje szerint cselekszenek.

Gondokat hamar kitörülő értelmem másként látta őket, mikor szembesültünk velük.

Elértünk a Kargo folyóhoz. Nem különösebben hosszú, a Szurgutba ömlik. Ezt nagyapámtól hallottam. Lám, most saját szememmel látom. Honnan kapott ilyen szép nevet?. Kargo folyó, Kargo folyó... – forgatom a számban a kerek szavakat. – Kargo, Kargo, Kargo folyó... – suttogom halkán, mintha dalt dalolnék. Meglehet, hogy a folyó neve valamiképp-

pen kapcsolatban van a darvakkal. Én még nem láttam közlről darut. Csak a levegőben tavasszal és ősszel, mikor ezek a nagy, hosszú nyakú madarak sarkosan szállnak nagyon magasan, de onnan is lehallatszik a krúgatásuk.

– Nagypám, miért hívják ezt a folyót Kargo² folyónak? – kérdeztem nagypámtól.

– Azt kérdezed, miért? Hajdanában itt darvak éltek. Én is nemegyszer láttam őket. Egy tavaszon így hajtottam a lóval, mint most. Nekik ekkor volt a fészekrakó idejük. Nézem. Az úttól nem messze, egy avas szalmakazonon járkál két daru. Rájöttem: hím és nőtény. A hím kergeti a nőtényt, de nem úgy, mint a kakas a tyúkot vagy a gúnár a libát. A hím daru hosszasan kerülgeti a páriját, csapdos a szárnyával, vagdos a csőrével, szépen görbíti karcsú nyakát, valósággal táncol előtte hosszú, csupasz lábával. Eközben dalol a nőténynek. Felugrik a kazalra, s a kazalon táncolva dalolja: – Turlutut, turlutut, turlutut..., s közben milyen szépen járja! Rakja a lábával!

Nagypám egyre jobban belejön a mesélésbe, nekem meg úgy tűnik, hogy én magam láttam azokat a mesés táncoló madarakat, és hallottam a tavasz szerelmi dalait.

Észre se vettük, hogy közben elérkeztünk az Olak forrásához. Mennyit hallottam róla beszélni! Ez Inyeskipaz forrásfeje. Két nagy és három kicsi erza falu között van egy gyönyörű erdei tisztáson. Ezen a tisztáson imádkoznak az erzák, itt tartják ünnepeiket. Itt tartják a legszebb nyári ünnepet is, a nyár beköszöntének napját. Én először vagyok itt, még sohasem jutottam el ide. Kicsi vagyok, nagyon messze van a falutól. Megálltunk, én a forráshoz futottam és megnéztem. No, ezt mind el kell mesélni a pajtásoknak. A forrás fölé fedelet ácsoltak, hogy a levél meg mi bele ne essen. A fedélen egy fehér, játékszerű holmi, egy fából készült ivóedény lógott. Vékony zsineggel a forrásfedél fogantyújához volt kötve. A forrás mellett egy öreg, vastag törzsű, vihartépázta tölgyfa állt. Azt mondják, a forrás az ő árnyékában rejtőzik el. A tölgyfa alatt egy vastag, simára bárdolt gerenda hevert. Ez az erre járó emberek számára pihenő ülőhely. A fekete föld terítve van ugyancsak fekete tavalyi makkal. A tölgy szórta le őket.

Fogtam a takaros ivóedényt, s kinyitottam a forrásfedelet... Ó, milyen közel van a víz! A forrásból hűvös levegő árad, hűsíti izzadt arcom. Lehajoltam, kinyújtottam a kezem a víz felszínéig, telemerítettem az ivóedényt. Kortyoltam belőle. Szinte a fogam is belefájult, olyan hideg volt. Amíg nagypám megitta a lovat, én a forrásfedélre hasalva hosszasan néztem a sötét vizet. Kis idő múlva, miután a szemem megszokta a sötétséget, feneketlen lyukakat kezdtem látni, ahonnan előbuzog a forrás. A lyukak a föld mélyébe vezetnek, fölöttük tiszta sárgaföldszemcsék, sőt kőszilánkok táncolnak meg ágacsok, levélkék. A vízben jól látom magam, meg az eget is.

Ekkor nagypám kiáltott, hogy üljek fel a szekérre, nincs idő késlekedni, s tudom, hogy nagypám nem szereti a huzavonát. Csak néztem, néztem a forrást, amelyről beszéltem, de menni kellett. Merítettem egy marék vizet, utoljára kortyintottam belőle, s meglocsoltam vele az arcom. Ez nem víz, ez valóságos ezüst!

– Futok, nagypám! – kiáltottam, s nekiiramodtam, hogy felüljek a szekérre.

² *Kargo mordvimul darut jelent. (Ford.).*

Lám, helyben vagyunk. A Medve horhos innen nincs messze. Medve horhos... Mikor ez a szó elhangzik, elfogja az embert a félelem. Szerintem a medve szót nem ejtjük vékony hangon. Helyesen vastag torokhangon kell kimondani. Így: – M E E E DVE E ...

A Medve horhos szerintem a legfélelmetesebb szó a mi erdőnkben. Egykor, úgy mondták, medvék tanyáztak ott. Ma már senki se tudja, sokan vagy kevesen voltak-e. Csak a horhos nevében maradtak meg. A horhos nagyon mély. Mogyoró, kökény, csipkebogyó meg különféle fű nő itt olyan sűrűn, hogy át se tud hatolni rajtuk az ember, ronggyá szagatják a ruháját. A horhos aljában még nappal is homály uralkodik. Azt beszélnek, hogy ott farkasok is vannak.

A horhosig nem megyünk el, nagyapám balra letér az útról. Egy alig kivehető erdei ösvényen haladunk tovább. A gallyak szünet nélkül verdesik a szekeret, azon vannak, hogy arcomba, szemembe csapjanak.

A horhosunknál vagyunk. Nagyapám megtalálta a favágó helyet. Kifogta a lovat, nyűgöt rakott a lábára, s kicsapta a tisztásra friss fűvet legelni. Én ezekben a teendőkben segítettem, amit tudtam. Kihúztam az ülés alól a fűrész és a fejszét. Szandált húztam, hogy meg ne szúrja valami hegyes ág vagy valami más a lábam. Lépten-nyomon le-lehajolok a sűrű fűben feltűnedező szamócákért. Ki se lehet mondani, milyen jóízűek.

– Gyerünk, induljunk – hív nagyapám. Fogjuk a fejszét és a fűrész, s elindulunk megkeresni a megjelölt fákat. Kiszáradt tölgyeket és rezgőnyárfákat. Ezek, mondta nagyapám, a fürdőházba kellene, kicserélni velük a koszorúfákat meg más hasonlóra.

Találtunk egy száraz, magas és meglehetősen vastag tölgyet. Rajta volt a szükséges jel. Nagyapám fűrészelve méregette a magasságát: megfelel-e vagy nem?

... – Megfelel – mondta a fát tapogatva. Kezdjük el fűrészelni.

– Vágjuk jó alacsonyan, a föld közelében. Fadöntéskor nem érdemes magas tuskót hagyni. Nem kell senkinek, csak haszontalanul korhadozik. Tartsd egyenesen a fűrész, két kézzel – oktat nagyapám. – Ne nyomd. Éles annak a foga, magától belemegy a fába. Ha elfáradsz, szólj, megpihenünk. Nem sietünk sehova.

Bólintok: – Értem!

Lelkem megtelik fénylő boldogsággal. Már hogy is ne! Felőtt ember munkáját végzem.

Valóban. Minden úgy ment, ahogy nagyapám mondta. A fűrész könnyedén vágta a tölgyfa törzsét. Úgy tűnt, mintha nagyapám egyedül húzná a fűrész oda meg vissza, miközben az ezt dalolja: – Se-so, se-so, se-so...

A fűrészpor sárgásfehér daraként borítja be a földet. Félig elfűrészeltük már, mikor a fűrész nyisszant egyet és megállt. Ezután sehogy se lehetett az én oldalamba húzni. – Elég – mondta nagyapám –, most megpihenünk.

Pihenés után másik oldaláról vágtuk a fát. Ismét a feléig. Ekkor a tölgy magától megdőlt. Nagyapám kihúzta a fűrész, nehogy alákerüljön eséskor, s egy doronggal megtolta a fát. A tölgy először csak egy kicsit, majd egyre jobban meghajolva nagy recsegés-ropogás közben kezdett kidőlni. Miközben száraz ágai töredezték róla, hangos reccsenéssel a földre zuhant. A föld is megrendült a lábam alatt. Magas tölgyfa volt. Lám, hová elnyúlik a sudara... A tuskóján megszámláltam, hány éves az évgyűrűi alapján. Egyik szélesebb közöttük, a másik szűkebb. Öreg fa. Volt vagy negyven évgyűrűje, vagy még ennél is több.

Ezután a fejszére került a sor. Nagyapám kezében ügyesen levagdosta az ágakat. Én egy helyre raktam őket. Már a fa sudara is le van vágva. Most már ez a tölgy nem fa, hanem rönk. Aztán kötéllal odahúztuk a lóval arra a tisztásra, amelyen a szekeret hagytuk. Aztán meg-megpihenve, nem sietve kivágtuk mind a tizenöt fát: tölgyet, rezgőnyárfát, hársat...Én csomóba raktam a gallyakat. Jó lesz tüzelőnek.

Nagyapám nekem is ideadta a fejszét, hogy vagdossam az ágakat. Megmutatta, milyen szélesre kell szétterpeszteni a lábam, hogy meg ne vágjam az éles fejszével.

– Az ágakat a fa töve felől haladva kell levágni, nem ellenkezőleg – oktatott nagyapám.
– A fejszenyelet fogd középen, keményen tartsd, nehogy kicsússzon a kezedből.

Fogam összeszorítva igyekeztem követni nagyapám tanítását, minden szavát és jó tanácsát, pedig a nehéz fejsze hamarosan elfárasztotta a kezem. Ekkor nagyapám beszüntette a munkát.

Pihenés közben húsosbélest ettünk zuzmával, azaz sűrű aludttejjel. Fedaj anyó nagyon ízletesen süt-főz. Mikor eszi az ember, amit készített, a nyelvét is majd lenyeli.

Sok időbe telt, mire a rönköket és a gallyakat a szekérhez húztuk és felraktuk. Közben nagyapámnak arra is volt érkezése, hogy szénát kaszáljon a közeli tisztáson. Alkonyat tájban indultunk haza.

A teherrel nagyon meg voltam elégedve. A rönkökre vastag, puha fűtakaró volt terítve. Nagyapám erős kezével felültetett rá, a gyeplőt is a kezembe nyomta, s azt mondta, hajts. Ő meg megfogta a ló kantárszárát, s gyalogosan vezette a zötyögős úton. Mikor simább útra értünk, felkapaszkodott mellém.

Szekerezés közben elbóbiskoltunk a fáradtságtól. Miután szundikáltam egy kicsit oda-szóltam nagyapámnak:

– Nagyapám, meséld el, hogyan keletkezett a mi Kazsvelünk? Honnan származunk mi, erzák?

Nagyapám köhintett egyet-kettőt, s nagy lélegzetet vett. Aztán komótosan, halk hangon mesélni kezdett Erzaföldről, ahol egykor hajdanában az erzák a maguk kedve szerint éltek, művelték a földjeiket, védelmezték, megvoltak a maguk szokásai, ünnepei, dalai. Én mögötte hanyatt fekvé néztem a kék eget, a nyugaton vöröslő nagy napkorongot, hallgattam, hogyan prüsszög az otthon közeledtét érezve a ló, hogyan zötyögnek a teher alatt a szekér kerekei, s hogyan ropognak alattam a gallyak.

Nagyapám hangja, mintha ködön át ért volna el hozzám, a mesélés fülbemászó hosszúdálnak tetszett:

*Aludj, fiú, aludj csak,
hunyd le világoskék szemed,
felejts gondot és nyavalyát,
akkor meglátod a múltnak hídját.*

*Ne siess rajta átmenni,
simogasd meg előtte paripád,
aztán simogasd meg csikódat,
hogy ne féljen a víztől.*

*Ne feledkezz el íjról, nyílvezzőről,
szükséged lesz rájuk éjjel és nappal,
így majd épségben odaérsz
arra a földre, melyre igyekszel...*

*Annak neve szebbnél is szebb,
irigyen méregeti a szem,
napkelettől napnyugatig
meg délen is párja nincs.*

*Sok időt megéltek feleid,
de egyszer szerencse fordulván,
rabságba került kicsi és nagy,
sok meg az erdőben szóródott szertesét.*

*Testvéred nevét eközben elvették,
belefojtották lélegzetét.
Mindenkinek tudnia kell,
nincs hova hátrálnunk tovább.*

*Serkenj, fiú, serkenj,
ne nyugodj feleid felocsúdtáig,
szabadítóra, védelmezőre,
nevüket visszaadóra várnak...*

*Tudd meg, nem könnyű a tett,
s csak a föld ad hozzá erőt,
pihenj meg, fiú, pihenj meg,
szedd össze erődet...*

Akkor ébredtem fel, mikor nagyapám kinyitotta a kaput, és behajtott a teherrel az udvarra. Már sötétedett. Elöntött a szégyen. Nézd a nagy legényt! Nem vettem észre, hogy nyomott el az álom! Hiszen fogtam a gyeplőt, mikor nagyapám lekötözte a nyomófákat. Behajtottunk tehát az udvarra. Sok teendő várt ránk itthon.

A terhet gyorsan leraktuk, a lovat kifogtuk, bevezettük az istállóba. A falatozás és egy teli bögre tej elfogyasztása után, amint elnyúltam a fekvőhelyemen, nem elaludtam, hanem amint mondani szokás, álomba zuhantam. – Milyen szép nap volt ez a mai, milyen boldog vagyok!

Ez az utolsó gondolat futott át agyamon, mikor lehunytam a szemem.

Valaki meleg, puha takarót terített rám és megsimogatott, de ezt én már nem éreztem.

Nyelvrokonaink nyomában

Mariföldi mozaikok

A 90 éve született Lőrincze Lajos emlékének

Az öt évenként más-más finnugor nép fővárosában rendezett nemzetközi finnugor kongresszus jó alkalom arra, hogy a finnugor népek nyelveit, néprajzát, kultúráját és történetét a világ különböző pontjain kutató szakemberek találkozzanak, bemutassák egymásnak új eredményeiket és kicseréljék tapasztalataikat. Korábban Magyarország, Finnország és a Szovjetunió kapta meg a rendezés jogát, újabban a régiék mellett Észtország és – a Szovjetunió helyett – természetesen Oroszország lépett a házigazdák sorába. A kisebb finnugor népek közül eddig csak a komik lehettek e nemzetközi rendezvény szervezői 1985-ben. 2000-ben az észtországi Tartuban rendezett találkozón a nemzetközi bizottság Mariföldnek szavazta meg a szervezés jogát. Az ezt követő öt évben azután sok bizonytalan hír kapott szárnyra a kongresszus szervezéséről, az anyagi és politikai helyzet nehézségeiről, de a kongresszus internetes honlapját olvasva meggyőződhattünk arról, hogy a jelentkezőket számba vették, közzétették a résztvevők névsorát, a szálláshelyek listáját, árát, és felmérték a szállásigényeket. Ezekre azonban választ vagy visszaigazolást soha nem kaptunk.

Közben pedig aggasztó hírek is érkeztek a Mari Köztársaságban történt politikai túlpásokról, a mari nép jogaiért és az anyanyelv használatáért szót emelő újságírók, politikusok zaklatásáról, s a kongresszus főszervezőjét ért autóbalesetről.

Így érthető, hogy kicsit szívszorongva, bizonytalan érzésekkel és nagy várakozással kelünk útra a távoli idegenbe, az olvasottak alapján korábban csak képzeletünkben megrajzolt tájra, a Volga mellékfolyói között elterülő nagy erdőségek vidékére, amelynek közelében valaha a magyarok elődei is megfordulhattak Magna Hungariából nyugatra tartó vándorútjukon.

*

Rég elfelejtett orosz szavak kavarnak a fejemben, amikor 2005 augusztusában felszállunk az Aeroflot gépére. Információink igen hiányosak a X. Nemzetközi Finnugor Kongresszusról, az utazásról, a szállásról, a programról, az előadások időpontjáról. Nagy megkönnyebbülés, hogy röviddel az indulás előtt, és meglehetősen borsos áron ugyan, de sikerült megszerezni az orosz vízumot. A szervezés bizonytalanságai miatt a Magyarországról induló csoport minden korábbi konferenciánál kisebbre zsugorodott. Alig 30 fős az a magyar küldöttség – finnugor nyelvészek, néprajzosok, irodalmárok és történészek –, akik az akadozó előkészületek ellenére úgy döntöttek, hogy élnek a soha vissza nem térő lehetőséggel, melyet a Volga vidékén élő nyelvrokonainknál, a Mari Köztársaságban rendezett finnugor kongresszuson való részvétel jelent. Egyéni turistaként szinte lehetetlen volna ez az út, de a kongresszus idején arról is meggyőződhattünk, hogy még csoportosan sem valami egyszerű.

Mivel mindnyájunknak nem jutott hely a Budapest–Moszkva repülőjáraton, a csoport egy része vonattal tette meg a mintegy kétezer kilométeres utat. A többiek Moszkváig repülő-

vel, onnan pedig vonattal folytatták az utazást. Már a repülőn megsejthettük a változást: a mutatós műanyagtálcákban felszolgált szendvicsek, a mieinkhez hasonló gyümölcslevek (legfeljebb a dobozuk felirata cirill betűs), finom tapintású, kellemes színű papírszalvéták kíséretében. Apró dolgok ezek, de mégis halvány előjelei annak a hihetetlenül sok változásnak, melyek az elmúlt 20 év alatt, utolsó szovjetunióbeli utam óta történtek. Azután kezembe véve a légitársaság színes prospektusát, egészen megbizonyosodhattam róla, hogy a változások Oroszországot sem hagyták érintetlenül. A színes katalógus kellemes lakásokat hirdetett parkerdőkben vagy folyóparton, sokféle bankot, kedvező hiteleket reklámozott a hazai és a nyugat-európai országok reklámszövegeiből jól ismert fordulatokkal és szlogenekkel, amelyeket a cirill betűs írástól az utóbbi időkben elszokott szememmel csak nehézkesen bogarásztam ki, és közben egyre csak ámultam: hová lettek az orosz-könyvekből megtanult kifejezések és fordulatok – azokkal bizony ma már nem lehet boldogulni. Persze számomra is már jóval korábban nyilvánvalóvá vált, hogy a hosszú évek alatt megszerzett orosz tudásomnak a mindennapi életben nem sok hasznát veszem, de az a kevés is, amelyről azt hittük, jó valamire, mára teljesen megkopott, hasznavehetetlenné vált. Jól ismert nemzetközi szavak és reklámokban szokásos felszólítások vagy a digitális technika kifejezései állnak össze szavakká a nehézkesen kisilabizált betűkből: „szizny v garmoniji sz prirodoj” ’a természettel harmonizáló élet’; „leszoparkovaja territorija” ’parkerdős terület’; ’individualnyj sztil’ ’individuális stílus’; „notbjuk” ’notebook’; „kondicioner” ’kondicionáló’. A közös helyett az egyéni, az egyedi, az egyedülálló, azaz unikális, az első osztályú és egyéb, vásárlásra csábító felhívások: „– Nravitszja? Pokupaj!” ’–Tetszik? Vedd meg!’; mind-mind a szocializmus egykori fellegvárát gyorsan meghódító új gazdasági és társadalmi forma más nyelvekből ismert és megszokott kelléktárának elemei, amelyek bizony nem tartoztak oroszoktatásunk alapszókincséhez.

Berozsdásodott orosz tudásom próbára tétele közben lassan meg is érkezünk Moszkvába. Az útlevelkezelő ablaka előtt kígyózó, előre csak lassacskán araszoló sor visszazökent a korábbi megismert szokások világába, és amikor végre ránk kerül a sor, mindjárt utolér az első kellemetlenség: a velünk utazó, de tengeren túlról érkezett magyar kollega vízumra csak másnapról, azaz egy nappal későbbi dátumtól érvényes, mint a repülőjegye, ezért nem tarthat a csoporttal. Reménytelenül lép ki az országba bejutni kívánó turisták sorából, hogy megvárja, míg előkerül egy hivatalos ember, aki foglalkozik az ügyével, s némi plusz költség fejében belépteti Oroszországba.

Lassan valamennyien bekeveredünk a repülőtéren csarnokba, és tanácstalanul nézelődünk, vajon ebben a nagy nyüzsgésben előkerül-e az otthonról megrendelt busz sofőrje. Végül az Inturist Iroda segítségével megtudjuk a busz rendszámát, és némi keresgélés után rátalálunk a sofőrre is. A repülőtérről a városba vezető úton több sávban száguldanak az autók: 20 év alatt igencsak megszorodtak, és mintha a város is színesebb lenne, mint az emlékezetemben régről fel-felvillanó fekete-fehér vagy szürke betonerdő. Igen, azokból a filmkockákból hiányoztak a színek, amelyeket a ragyogó napsütés sem pótolhatott. Most pedig itthonról ismerős szupermarketek és bútóráruházak nevei, hatalmas színes reklámok suhannak el az út mellett, ahol kiszámíthatatlan, hajmeresztő manőverekkel sávot változ-

tató autók áradata hömpölyög körülöttünk. Sofőrünk szidja őket, de különösebben nem bosszankodik. Hamarosan hatalmas, nyüzsgő – a magyarországi nemzetközi piacokra emlékeztető – vásártér mellett araszolgatunk, ahol a kínálat a földre terített pokrócokon és szőnyegeken gyorsan felmérhető, mellettük kis bódék, külföldi, hazai vagy kínai áruk változtatják egymást.

A négy toronyházból álló szállodakomplexumban rövid keresgélés után megtaláljuk a számunkra kijelölt épületet, ugyanis itt kell töltenünk az éjszakát, mivel a továbbutazáshoz csak a következő napra sikerült vonatjegyet kapni. A szállodák földszintjén és alsóbb emeletein pénzváltók, ajándékboltok, éttermek változtatják egymást. Internetkávézó és svédasztalos étterem egyaránt akad, bár az árak egyikben-másikban kissé borsosak. A találmra kiválasztott pénzváltó előtt egy teremtett lélek sincs, dollárért, euróért minden „felesleges formáság” nélkül azonnal megkapjuk a kívánt összegű rubelt. (Ez persze akár természetes is lehetne, ha néhány évtizeddel ezelőtt nem próbáltuk volna ki a rubelváltással járó és a hazautazáskor megmaradó rubel birtoklásából keletkező bonyodalmakat.) A turistákat szállító buszok egymást érik a szálloda parkolójában; egy svéd és egy japán csoport érkezik velünk egy időben, de a számítógépes rendszer segítségével mindnyájan gyorsan elfoglalhatjuk szobáinkat. Útleveleinket ugyan – a jól bevált, régi szokás szerint – összeszedik, de még aznap vissza is kapjuk őket. Hiába, a technika a hagyományos ellenőrzési módszereket is meggyorsítja.

A szállodák körül hamarosan kigyúlnak a fények, reklámok színes feliratai villognak, s a hotel tözsomszédtségében játéktértek és üzletközpontok, amolyan mini plázák csalogatják a bámészkodó turistákat. Az üzletközpontban persze számtalan kis butik sorakozik, amelyekben a szőrméktől az elegáns ruhákon, déligyümölcsökön át a tokajiig mindent meg lehet kapni. A legkülönfélébb vodkák és csokoládék széles választéka az olcsóbbaktól a drágábbig: minden kapható és megvásárolható itt.

Csak nézelődöm és álmélgodom; nem hiszek a szememnek. Tényleg ekkorát fordult a világ 20 év alatt?

*

Reggel az előző napi kisbusz visz ki a Kazányi pályaudvarra, amelynek képe a 70-es évek elején tett első finnországi utazásaink idejéből dereng fel, hisz' a Helsinkibe tartó vonat késő esti indulására várakozva a Leningrádi pályaudvaron, felváltva átruccantunk a szomszédos Kazányi pályaudvarra is, melynek érdekes épülete felhívta magára a figyelmet. E röpke nézelődés emlékeként batyukon és csomagokon ülő és fekvő tömeg képe idéződik fel bennem. Ezúttal is nagy a nyüzsgés, de maga a pályaudvar mintha sokkal rendezettebb formát öltött volna; bár e rend mögött mai világunk terrorizmustól való félelme is ott kísért: a csomagmegőrzőhöz – némi sorban állás után – csak komoly biztonsági berendezésen keresztül juthatunk el, ám a zsebesektől ez sem véd meg. Kihaszználva az idegének tájékozatlanságát és tanácstalanságát, észrevétlenül „dolgoznak”: hirtelen három kollega is a földről vagy a csomagmegőrző pultjáról szedi össze a tárcáját, amelyet elő sem vett. A szerencsének köszönhetően kárunk ugyan nem keletkezett, de jó volt intő jelnek: vigyázni kell az értékeinkre.

Csomagjainktól megszabadulva természetesen a Vörös térre vettük utunkat. És persze nem csalatkoztunk: a változások e nevezetes helyet sem kerülték el. A hatalmas GUM áruház üres polcairól és a kivárhatatlanul hosszú sorban állásokról szóló történetek már rég a múltba merültek – ma csillogó folyosókon nevesebbnél nevesebb divatcégek kínálják finom és elegáns portékáikat. A Vörös téren azonban most is ott kanyarog a turisták hosszú sora a Lenin Mauzóleum és a Kreml bejárata előtt. Az ügyeskedők – számítva a turisták türelmetlenségére – végigjárják a sorokat, és azonnali, soron kívüli belépésre jogosító jegyeket kínálnak – természetesen némi felárért. S ha a téren sétálgatva elég kitartóak és szemfülesek vagyunk, akár Lenin fiatal-, középkorú és öreg alteregójával is szembetalálhatjuk magunkat.

Mi azonban egy japán kolleganővel a Tretyakov képtárat keressük fel, ahová persze a külföldieknek szóló, drága belépőjegyet kell megváltanunk. Bent viszont kellemes, légkondicionált termekben óraszám elnézelődhet az ember, megcsodálva az orosz és európai festészet remekműveit.

Egy közeli kisvendéglő kerthelyiségének árnyas fái alatt, kellemes környezetben fogyasztjuk el a helyi ízeket mellőző, kissé jellegtelen ebédet. Az egész napi talpalástól kimerülten, csoportunk abc-rendje szerint – röviddel indulás előtt – végre elfoglalhatjuk a közös hálókocsiban kijelölt ágyakat, amelyekhez újabb 60 rubel fejében ágyneműt is kapunk. Este 6 órakor végre elindultunk kíváncsian várt úti célunk, Mariföld fővárosa, Joskar-Ola felé.

*

Moszkvától kelet felé haladva 862 km-t kell megtennünk vonattal, Joskar-Olában ugyanis nincs repülőtér. Augusztus közepének megfelelően még elég sokáig nézelődhattünk az ablakon át; sőt, még mielőtt teljesen besötétedett volna, egy kisebb állomáson kicsit hosszabb pihenőt is tartott a vonatunk. S ekkor a helyi lakosok a legkülönbözőbb üvegtárgyakkal rohanták meg a vonatból friss levegőt szippantani kiszálló utasokat. Ízléses és mutatós pohárkészleteket és üvegvázákat, üvegtárgyakat kínáltak. Mondják, bezárták a helyi üvegyárat, s az elbocsátott munkások most abból élnek, hogy az átutazóknak olcsón eladogatták a megmaradt üvegyárat. Látva az érdeklődést, a kínálat hirtelen még változatosabb lett: hatalmas kitömött madarakat és kis prémes állatokat, faliórákat és sok egyéb csecsebecsét akartak rátukmálni a báméskodó utasokra. Néhány utastársunkat sikerült is meggyőzniük az eladóknak a vasúti vágányok között kialakult kispiacon: egy-két szép pohárkészlet és üvegtárgy ezúttal is gazdára talált.

Lassan teljesen besötétedik, s a vonat egyhangú zakatolása közepette elcsendesedik a társaság. Éjszaka ismeretlen nevű vasútállomásokon robogunk át, majd mintegy varázslásra, hirtelen mozgolódás támad; a felkelő nap első sugarai ébresztgetik az alvókat, miközben halk suttogással terjed a hír: – A Volga! Szinte mindenki felpattan a várva várt látványra: vonatunk a sokszor elképzelt, szélesen hömpölygő, olykor tóvá szélesedő folyam partján halad, fölötte sűrű pára lebeg, melyen átderengenek a kelő nap vörös sugarai. A képzelet régmúlt időkbe röpít, amikor a magyarok finnugor elődei a Volga és Káma között-

ti területen vadásztak, halásztak, vagy amikor sok-sok évszázaddal később az ősmagyarok valahol e hatalmas folyam közelében is megálltak, megtelepedtek, élték mindennapjaikat, azután ismét útra keltek, hogy nyugatabbra vándoroljanak ellenséges törzsek elől menekülve, jobb megélhetést keresve. Néhányan közülük hátramaradtak, s évszázadokkal később valahol a Volga bal partjának mellékfolyói táján bukkant szétszórta maradványokra Julianus barát. Az elkényelmesedett kései utód csak most döbben rá: micsoda hihetetlen erőre és kitartásra volt szüksége Julianusnak, hogy elérje kitűzött célját, megkeresse a keleten maradt magyarok leszármazottait, majd rájuk bukkanva a Volga környékének idegen népei között, sietve hazatér, hogy jelentse tapasztalatait az otthoniaknak, s azután ismét nekivágjon gyalogosan a repülővel és vonattal napjainkban is csak nehezen legyőzhető hatalmas távolságnak. Mindez ott vibrál a hajnali nap sugaraitól rózsaszínes ködben párálló Volga láttán meglóduló képzelet képei között. Ezért a látványért érdemes volt ennyit utazni, ez a kép még sokáig elkísér a régi magyarokra emlékezve.

*

Nemsokára irányt változtatunk, a Volga elmarad, s a kazanyi, azaz tatárföldi vonalról letérünk Mariföld fővárosa, Joskar-Ola felé. A vonat ablakai előtt fenyvesekkel vegyes nyírerdők suhannak el, köztük itt-ott apró gerendaházak porták lapulnak: ez már Marij El, azaz Mariföld, Mari Ország (e hivatalos nevet 1992-ben kapta). Lápos, mocsaras vidékek, kis patakok vagy folyók teszik változatosabbá a végeérhetetlen erdőket (az országnak több mint a felét erdő borítja, amelyet 600 tó és 476 folyó és patak szabdál a leírások szerint). A Volga középső folyásának bal parti mellékfolyói, a Kis-Koksága, a Nagy-Koksága és a Szura folyók völgyébe érkezünk. A 23 000 km² kiterjedésű földjüket a marik szívesen hasonlítják „zöld levélkéhez, amelyen a tavak harmatcseppjei és erdei folyók ezrei csillognak”. A rendkívül tiszta vizek és a csodálatos erdei levegő, továbbá a Mari Csodra ’Mari Erdő’ nevű Nemzeti Park vonzza a turistákat. A marik vagy cseremiszek lélekszáma 670 686, de csak 48%-uk él ebben a köztársaságban, a többiek – az említett létszámnak több mint a fele – a köztársaságon kívül, Mari Baskíriában, Tatárföldön és más köztársaságokban.

A magyar nyelvvel rokon mari nyelvet beszélő nép ősidők óta erdőlakó. A földjükön elterülő hatalmas erdőségek jelentették a megélhetést: vadásztak, halásztak, méhészkedtek, fakitermelésből éltek. A vidéki lakosságnak ma is ez a fő foglalkozása, a városokban pedig a fafeldolgozó és textilipar, gép-, papír- és élelmiszeripar ad megélhetést az embereknek. Város viszont csak kevés akad ezen a vidéken. Közülük a legjelentősebb a főváros, Joskar-Ola.

*

Ragyogó napsütéses reggel, vidám zeneszó, hatalmas feliratok várják a rokon népek vonattal érkező képviselőit. Kiderül, a finn és az észti kollegák is ugyanazzal a vonattal érkeztek. Mosolygós arcok, ünnepi hangulat fogad a város pályaudvarán. A szervezők hamarosan nemzetiségek szerint csoportokat gyűjtenek maguk köré (akkor még nem sejtjük, hogy a későbbiekben is ajánlatos e rend szerint közlekedni a városban és a rendezvényeken).

Kisbuszok szállítanak az egyes nemzetiségek számára kijelölt szállodákba: választási lehetőség nincs, és hiábavaló volt az előre megírt egy- vagy kétágyas szobákra, illetve szállodai kategóriákra vonatkozó egyéni óhaj. A magyarok, finnek, észtek nagy része a Turiszt Hotelbe kerül, két- és háromágyas szobákba. Az elhelyezkedés igazán gyorsan megy: szintenként van ugyanis egy-egy portás, aki a kulcsok kiosztásáról és begyűjtéséről, s a vendégek útba igazításáról gondoskodik reggeltől estig. A lift az elsőként érkezőket még felvitte, többet aztán senki sem látta működni. Szerencsére a szálloda nem túl magas, bár a keskeny lépcsőházban az eltérő méretű, egyenetlen lépcsőfokokon való közlekedést még szokni kell. A szoba nem nagy, de két személynek épp elegendő. Az asztalra ásványvizes palackokat készítettek, s a kicsiny tévékészüléken számtalan orosz adó fogható. Az erkély már nem ilyen biztató, mivel az ismeretlen orosz férfiaknak kiadott szomszédos szoba is idenyílik, s szomszédaink inkább az erkélyen cigarettáznak, ezért az augusztusi melegben zárunk kell az ablakot, és be kell húzni a függönyt, amikor öltözködünk. E kis kényelmetlenség még nem zavaró, de a piciny fürdőszobával már gondjaink vannak. A mosdókagyló ugyan vadonatúj, de kissé hiányoljuk a zuhanyzótálcát, mert e nélkül sajnos az egész fürdőszoba úszik egy-egy tusolás után. Pedig a hosszú utazás után jólesik a frissítő víz, amely azért szerencsére lefolyik, mert a mosdókagyló alatt hagytak egy nyílást. Az igazi meglepetés akkor ér e gyakorlatiasan kialakított csöppnyi tisztálkodó helyiségben, amikor fogmosás közben váratlan vízszugár permetezi az ember lábát. Alaposabb vizsgálat után kiderül, a frissen felszerelt márkás mosdókagylók és a zuhanyzó vízének lefolyását csak egy közös nyílással tudták megoldani: az egyetlen lefolyó fölött vagy 10 centivel véget ér a mosdókagyló csővezetéke, és a zuhanyzó vízéhez hasonlóan szabadon folyik az alatta lévő nyílásba; már ami bele és nem mellé spriccel. Így a fürdőszoba-használatot igazságosan beosztjuk: váltogatjuk az első tisztálkodás, azaz a fürdőszobába száraz lábbal való belépés örömét, illetve minden jó szándékunk ellenére sikeresen széthordjuk a vizet a szobában is.

Ám a tisztálkodás nehézségeivel nem érünk rá túl hosszan foglalkozni, mivel hamarosan indulunk – természetesen az egész magyar csoport együtt – pénzt váltani, hogy ki tudjuk fizetni a szállásdíjat és az étkezések árát. Szerencsére nem kell gyalogolnunk – amit az utazás fáradalmi után még örömmel nyugtázunk –, később azonban egyre nyomasztóbbá válik a nemzetenként szigorúan elkülönített buszozás. Ezúttal a magyar csoport számára kirendelt kisbusz épp egy bank előtt tesz le. Kísérőink – egyikük maga a köztársaság gazdasági minisztere, illetve egyik munkatársa – az érkezéstől a hazaindulásig mindig mellettünk maradnak; így hát természetes az is, hogy a bankba is velünk tartanak. Az árfolyam nem a legjobb, néhányan morognak, hogy inkább máshol szeretnének próbálkozni, hisz már itt is számos bank hirdeti szolgáltatásait. Az igazi magyaros türelmetlenség azonban akkor hág tetőfokára, amikor – a rosszabb árfolyam ellenére kitartó – elsőként pénzt váltó kollegánk kérése, hogy számlát is kér, alaposan feladja a leckét a pénztárosnak: hosszas tanácskozás és telefonálgatás után azonban megoldódni látszik a helyzet, minden rendben lesz, csak a személyi adatokat kell megadni, beleértve a következőket: apja neve, anyja neve, születési helye stb., mindezt betűzni az orosz alkalmazottnak... Mire a láthatóan fel-

dült ügyintéző kb. fél óra alatt elkészül az első számlával kísért pénzváltással, addigra ketőnk kivételével a csoport eloldalgott, aki pedig ott maradt, köszönte, de nem kért számlát, még olyan áron sem, hogy akkor esetleg otthon nem tudja elszámolni a felmerült kiadásokat. (Erre egyébként amúgy sem volt sok esélyünk, hisz a korábbiaktól eltérően – az egyetemek és kutatóhelyek anyagi gondjai miatt – a legtöbben szinte teljesen saját költségen utaztak.) Kísérőnk a bankban együtt maradt három emberét elkalauzolta az étterembe, majd azonnal a többiek keresésére indult. Joskar-Ola ugyan nem túl nagy város, de azért nem is annyira kicsi, hogy könnyű lenne a szétszóródott magyar csoportot megtalálni, ám kísérőnknek ez láthatóan nem okozott különösebb nehézséget, így hamarosan a csoport elkallódott részét is meghozta az étterembe. Már akkor megsejthettük: itt bizony nem fog senki egykönnyen eltévedni! Az étteremben aztán minden nagyon olajozottan és gyorsan megy: a diáklányok hada pillanatok alatt kiszolgálja a több száz vendéget.

*

A Kis-Koksága folyó partján fekvő főváros neve viszonylag új keletű. Korábbi neve Carev Gorod na Koksage vagy Carevokoksajszk, mari neve Csarla vagy Cerle volt, s csak 1928 óta lett Joskar-Ola (amelyből a Joskar előtag az orosz 'Krasznyj', 'Vörös', azaz a szó eredeti jelentése szerint 'Kraszvyj', vagyis 'Szép' szónak felel meg mari nyelven). A városban a széles sugárutak szabályosan keresztezik egymást. A központban csak néhány kétszintes kő vagy téglaház emlékeztet a múlt századra. Ezeknél régebbi épületek nemigen maradtak meg, hiszen a faházas települések sorsa ezt a várost sem kerülte el; a hagyományos építészeti stílust követő gerendaházakat többször is tűzvész pusztította el.

A magyar látogatót elsőként a sok-sok zöld látványa ragadja meg ebben a távoli városban, amely mintha egy tágas, ligetes parkerdőbe épült volna. A széles, nyírfákkal szegélyezett utak mellett, a fasorok között három–négyzetes lakóházak. A fák alatt itt-ott árnyas padok, ahol a szomszédok megvitathatják a világ dolgait. Egymást érik a tágas, virágos parkok, amelyek írók, költők szobrai rejtik, a város központjában hatalmas kultúrpark, melynek sétányai a háború hőseinek tiszteletére állított, merészen magasba törő emlékműhöz vezetnek.

Сомбатхей – betűzzük a cirill betűs feliratot egy új lakónegyed mellett. Joskar-Ola ugyanis Szombathely testvérvárosa, amelyről itt egy városrészt neveztek el. Ez a név biztos legalább annyira idegenül hangzik a helyiek számára, mint nekünk a mari települések neve. Mégis, e helynév nemcsak az itt lakók, hanem az ideérkező vendégek figyelmét is ráirányítja a két távoli rokon nép testvérvárosainak együttműködésére és baráti kapcsolatára.

A főutcán nagy az autó- és buszforgalom, így nem könnyű átjutni az út másik oldalára, a központban emelkedő modern piaccsarnokhoz, ahol a pultokon halomban áll a déligyümölcs, zöldség, sajtok, tejtermékek, egy külön teremben a halak nagy választéka, mellette a húsos pultok. A piac körül kiskereskedők bódéi mellett és között földre terített pokrócokon vagy papíron mindenféle, ami elképzelhető: ruhanemű, cipők, edények, üvegek, gépkocsialkat-részek, újak és használtak egyaránt. S miközben a csarnokban alig néhány vásárló nézelődik, az épület körül lépni is alig lehet a nagy nyüzsgésben.

A városközpontban kirakatokat csak elvétve látni, bár reklámok már itt is akadnak bőven. Szállodánk mellett egy hatalmas falfelületet beborít a kiváló minőségű helyi ásványvíz óriásreklámja. A szállodától nem messze nemzetközi üzlethálózatához tartozó bevásárlóközpont – ugyanazzal a bőséges árukészlettel, mint nálunk.

S amikor az előadások szünetében az egyetem épületét magam mögött hagyva sétálni indulok, a széles járda szélére egy jószágos arcú öreg néni épp akkor pakolja ki maga elé egy hokedlire szegényes árukészletét: pár sárgarépa, egy cékla, néhány szem krumpli, káposzta – ami a kiskertjéből kikerült aznap –, s kis sámliján ülve türelmesen várja a vevőket.

*

A kongresszus ünnepélyes megnyitója a Sketanról elnevezett Mari Nemzeti Színházban volt, amelynek épülete előtt valamennyi résztvevő nemzet zászlaját felvonták. A városban rendőrök irányították a forgalmat, mindenütt elsőbbséget biztosítva a nemzetközi finnugor kongresszus kisbuszainak. A színházba komoly biztonsági berendezésen keresztül jutottunk csak be, ahol minden nemzetiség csakis a számára kijelölt helyeket foglalhatta el. Hosszas várakozás után azután felgördül a nehéz függöny, s elénk tárul a színpadon elhelyezett, vörös lepellel borított hosszú asztal, mögötte három sorban szövetségi, köztársasági és helyi politikusok foglaltak helyet, majd egyik orosz nyelvű beszéd a másikat követte, ám ezek nem a finnugrisztikáról szóltak...

*

A következő napokon a plenáris előadások és a nyelvészeti szekciók a Mari Állami Egyetem épületeiben zajlanak. Ahányszor ide belépünk vagy átmegyünk egy másik épületbe, minden alkalommal biztonsági berendezésen kell áthaladnunk. Első nap még hosszú sor kígyózott a bejárat előtt, mert a készülék gyakran jelzett a zsebben felejtett kulcsok és egyéb fémtárgyak miatt, s ezek kipakoltatása miatt torlódás keletkezett a kapuban. A későbbiekben azonban formássá válik ez a „biztonsági belépés”, és bár gyakran csörög a jelzőberendezés, senki nem törődik vele; de szorgalmasan járunk át rajta naponta többször be- és ki. Vajon miért ez a sok óvintézkedés, kit kell megvédeni, vagy mitől kellene tartani?

A kongresszus hivatalos munkája a programfüzet szerint 25 szekcióban zajlott egyidejűleg, de ezeken kívül plenáris előadások, kerekasztal-megbeszélések és szimpóziumok is gazdagították a bőséges választékot. Ahogy kezünkbe kaptuk a több mint 100 oldal terjedelmű programfüzetet, mindnyájan izgatottan keresgeltük benne a nevünket, az előadásunk helyét és idejét, hisz erről semmi információ nem érkezett a kongresszus előtt.

A résztvevőként feltüntetettek 20 lap terjedelmű listája azonban az első körlevélre, a két évvel korábban érkezett jelentkezések alapján készült, s mint lassacskán kiderült, az itt felsoroltaknak jó, ha a fele érkezett meg. A magas részvételi díj, a drága útiköltség és vízum, valamint a szervezés bizonytalanságai sok jelentkezőt elriasztottak az utazástól. Így aztán legfeljebb találgatni lehetett, vajon a meghallgatásra kiszemelt előadó megérkezett-e, s ha nem, akkor szünetet tartanak, vagy éppen több elmaradó előadás miatt az egész szekció programját megváltoztatják. Nemegetszer előfordult, hogy öt-hat tervezett témából csak kettő-

nek az előadója érkezett meg, s a szekcióvezetőnek kijelölt személy is hiányzott. A programváltozásokról azonban semmiféle információnk nem volt, sőt legtöbbször az ajtókon elhelyezett névsorban sem jelölték meg az elmaradó előadásokat. Ezért ha valaki egy később befejezett előadásról késve érkezett, nem biztos, hogy arra az előadásra ült be, amely a program szerint következett volna. Arra sem igen volt lehetőség, hogy a folyosókon vagy az épület közelében valahol leüljünk egy kis beszélgetésre. S mivel a városban szétszórtan voltunk elhelyezve egymástól távol eső szállodákban és a város közelében található üdülőökben, s a programok után azonnal a kisbuszokba terelték a csoportokat, bizony ügyesnek kellett lenni, hogy egy-egy régóta nem látott kollegával találkozzunk vagy beszélgessünk. E szervezési hibák miatt a lényeg, a kongresszus szakmai jellege kissé háttérbe szorult.

Persze sok gyakorlati haszna is volt e nagy nemzetközi rendezvénynek, hisz az egyetem előadásokra kiszemelt épületeit szépen rendbe tették: frissen festett folyosók, tantermek, kényelmes, új padok, korszerűen kialakított mosdók fogadták a népes külföldi és hazai vendégsereget. (S ha valaki nem volt elég körültekintő, az első kongresszusi nap tiszteletére felöltött ünneplő ruháján színes festékfoltok éktelenkedtek.) Minden előadóteremben volt lehetőség a projektor használatára, az írásvetítő azonban hiánycikknek számított.

Az előadások szüneteiben a folyosókon kialakított pultokon, asztalokon mari népművészeti tárgyakból válogathattak ajándékot az érdeklődők: ősi motívumokat mintázó nyakláncok, karkötők, fülbevalók és gyűrűk, kisebb-nagyobb méretű keresztzsemes terítők, hímzett blúzok és sok-sok könyv, melyeknek jó részét a kongresszusra adták ki: a mari és a finnugor nyelvészet eredményeit bemutató tanulmányok, mari nyelvészet és néprajz, szótárak gazdag választéka, színes képeskönyvek Mariföldről.

*

A mari nyelvtörvényt 1995-ben fogadták el: így az orosz mellett államnyelvi jogot kapott a mezei (keleti) és a hegyi mari nyelv. (A komikon és mordvinokon kívül nincs is más hivatalos nyelvvel rendelkező finnugor nép Oroszországban.) A hivatalos kétnyelvűség ügye azonban csak lassan halad, bár a városközpontban vadonatújnak látszó kétnyelvű utcanevtáblák láthatók: ulica Lenin, alatta pedig Lenin urem; s ugyanígy a többiek, a régi időkből ismert, a volt Szovjetunió bármely szegletében fellelhető utcanevek: Vörös Hadserreg utca, Május 1. utca, Komszomolszkaja utca, Marx utca két nyelven. A kereszt- és mellékutcákba azonban még nem jutottak el a kétnyelvű feliratok, s az útjelző táblákra sem.

Az egyetem épületén mari nyelven is hirdeti a felirat a X. Nemzetközi Finnugor Kongresszust; a konferencia tiszteletére kiadott újság beköszöntője is 3 nyelven – oroszul, mari nyelven és angolul – üdvözlí az érkezőket, ám a többi cikket csak oroszul olvashatjuk.

A mari nyelv éppen olyan távoli rokona a magyarnak, mint a finn vagy az észti. A marik legközelebbi nyelvrokonai a közelükben élő mordvinok. S ha a folyamatos beszéd megértése a magyarok számára lehetetlen is, a szókincsben és nyelvtani szerkezetben számos egyezés található. Csupán néhány példa a közös eredetű szókincsre: kö? – ki?; mo? – mi?; ku? –

ho(l)?; me – mi; te – ti; kol – hal; i(j) – év; tel – tél; wüt – víz; pū – fa; šüm – szív; kok – ket-tő; kum – három; kut – hat’; šüdü – száz; kudo – ház (mára már sajátos jelentéssel), manes – mond; jües – iszik; šuko kol – sok hal; kumšüžö ij – háromszáz év.

A mari nyelvben – akárcsak a népszokásokban, a viseletben, a folklórban – erős tatár, csuvas és orosz hatás mutatható ki. Néha valamelyik törökségi nyelvből vagy az oroszból átvett szó is ismerősnek tűnik, mivel a magyarban is ugyanúgy török vagy orosz eredetű a szó. Így a mari *olma* csak azért olyan ismerős, mert ők is a törökből vették át.

*

A kongresszus alatt alkalmunk nyílt közelebről is megnézni a Volgát, hisz a Kozmogymjanszkba vezető úton át is keltünk a tóvá szélesedő folyamon. Az előzetesen kiküldött program szerint négy különböző úti cél közül lehetett volna választani – mindenféle ármegjelölés és pontosabb ismertető nélkül. Emiatt kissé bizonytalan volt a társaság, mert korábbi tapasztalataink szerint olykor egészen borsos áron kínálták a kongresszus résztvevőinek az egész napos kirándulást. Aztán valahogy elterjedt a hír, hogy választási lehetőség nincs, mindenki megy kirándulni, de oda, ahová a csoportot, azaz a magyarokat viszik. Úti célunk Kozmogymjanszk lett, és mint kiderült, ingyen utaztunk.

Kozmogymjanszk a Volga jobb oldali, magas partján fekvő ősi település, amely az egyik leglátogatottabb turistalátványosság ebben a köztársaságban. Utunk hosszan kanyargott a hatalmas kiterjedésű erdőségeken át, amelyeket csak itt-ott szakított meg egy-egy kicsiny, gerendaházas falu. Amerre a szem ellát, mindenütt az erdők zöldje. A látvány nemcsak a távoli magyar alföldek tájáról érkezett vándort ragadja magával, hanem az itt élőket is, amit mi sem bizonyít jobban, mint Sketannak, a mari próza nagy klasszikusának sorai Az erdőben című elbeszélésében: „Körös-körül erdő. A fenyők mint viaszgyertyák állnak. A hatalmas erdő zúgva-dalolva, az éggel összeolvadva, messze elnyúlt. Se vége, se hossza... Ha ilyen erdőben körülnézel, kicsinek érzed magad. Odafent foszlányokban úszik a felhő. A nap hevétől megolvadt gyanta illata könnyíti a lélegzetet. Egy fenyő törzsén vörös fejű harkály, mint egy kis kovács, kop-kop-kop, messzihangzón kalapál, távolabb a bíbic torokhangú rikoltása hallatszik.”¹

A házakat a mieinkre emlékeztető deszkakerítések veszik körül, az udvaron fából készült gazdasági épületek, az utcafrontra legtöbbször három ablak néz, a kiskerteket a nyár utolsó virágai díszítik. Menet közben elfogy a térerő, jelezve, hogy ide, az erdők mélyére nem jutnak el mindenhová a 21. század telefonhullámai. A fővárostól délre tartó buszút a Volga-partig vezet, ahol rozogának tűnő, kiszolgált komp várja az érkezőket. Buszok és emberek – minden különösebb biztonsági intézkedés nélkül – felzsúfolódnak a kivénhedt járműre, amelyet lélekvesztőnek érzünk a hullámok hátán, de sebj, mindenért kárpótol a fedélzetről szemünk elé táruló látvány: a szélesre duzzasztott, szinte tengerré szélesedő folyam. Fényképezőgépekkel és videófelvevőkkel igyekszünk megörökíteni a ritka pillana-

¹ M. Sketan: *Az erdőben*. Fordította Pusztay János. In: *Medveének. A keleti finnugor népek irodalmának kistükre*. Európa Könyvkiadó. Bp., 1975, 727.

tot. Lassan közeledünk a magasan emelkedő partról a Volgára tekintő város felé. Ez már a hegyi cseremiszek földje. A part emelkedő oldalán fehér kőből kirakva a város neve: Kozmogyejmszsk. A kiszállás alaposan próbára teszi a sofőröket, mivel a kompról való lehajtás – a parthoz csak közelítő, de azt teljesen el nem érő lehajtórész miatt – csak nagy ügyvel-bajjal sikerül. Ők azonban láthatóan hozzászoktak az efféle nehézségekhez: vastag fadorongokkal segítik a buszok „partraszállását”.

Az évszázados kis városka, Kozmogyejmszsk, melyet 1853-ban alapítottak, a középkorban Magyarországon is tisztelt Kozmáról és Damianról, a két orvos szentről kapta a nevét. (E két gyógyító szent olyannyira nagy tiszteletnek örvendett az Árpád-házi királyok korában, hogy ábrázolásuk nemcsak egy-egy középkori kis templom freskóin maradt fenn, mint a csarodai templomban, hanem még a Szent Koronát díszítő motívumok között is.) A hagyományos hegyi mari életformát bemutató falumúzeumban színes népviseletbe öltözött lányok fogadnak a bejárat előtt, s ősi szokás szerint kenyeret és sót kínálnak a vendégeknek. Bejutva a múzeum területére, pillanatok alatt csoportokra osztanak – ismét nemzetiségek szerint –, annak ellenére, hogy az idegenvezetés minden csoportban oroszul zajlik. Többen felügyelnek a „rendre”, hogy a nem túl nagy területen a csoportok ne keveredjenek, s a nézelődő, báméskodó, fényképezgető turisták nehegy „eltévedjenek”. A faházakban a hagyományos népi életmód évszázados kellékei, az egyik ház előtt mari népviseletbe öltözött asszonyok vásznat szönek, egy másik ház udvarában a citerára emlékeztető pengetős, mari népi hangszert, a küsle-t (mezei mari nyelven) vagy kers-t (hegyi mari nyelven) szólaltatják meg az ifjú népzeneészek. A múzeum egyik sarkában kovácsműhely, s a patkoláshoz szükséges szerszámok, a kicsiny gerendaház falucska közepén gémeskút ágaskodik, mögötte fából épült szélmalom, távolabb, egy háromablakos, virágoskerttel övezett házacská mögött megcsillan a Volga vize.

De szigorú „kísérőink” nem sok időt hagynak az emléktárgyak vásárlására, máris indulunk ebédelni. Itt nem megy olyan fürgén a népes vendégsereg kiszolgálása, az utolsó falatokat még le sem nyeltük, máris indulásra szólítják fel az ebéddel lemaradó vendégeket. A város két nevezetességét, a múzeumnak berendezett, kívülről kékre festett, díszes, kétszintes, fából épült kereskedőházat és a híres orosz festők képeit rejtő gazdag képtárat ismét csoportokra osztva, a „kísérők” által diktált tempóban járjuk be. Elidőzünk olyan tárgyak vagy képek előtt, melyet ők igazi látnivalónak tartanak, és átfutunk az általuk elhanyagolhatónak ítélt részletek előtt. S ha valaki mégis a maga kedvére szeretne nézelődni, rászólnak, hogy a csoportja már a következő teremben jár. A képtárral szemben, az utca két oldalán helyi kézművesek kínálják portékáikat: nyírhéjből és vesszőből font kosarakat, képeket, bőr- és faárut. A felnőtt és diákkísérők hada azonban nem nézi jó szemmel a csoportok ez irányú érdeklődését, és sietve a buszokba terelik a vendégeket.

A helyi művelődési ház előtt népviseletbe öltözött kórus és táncscsoport fogadja az érkezőket. A hosszú programba beszédek és táncok, dalok és komikus jelenetek, kicsik és nagyok előadása is belefér. Ízelítőt kapunk a gazdag mari folklórból is, felvonultatják színes népviseleteiket, vidám táncaikat és a magyarra emlékeztető – náluk is török hatásra kialakult – pentaton dallamokat.

Hazafelé menet a Volgán megcsodálhatjuk a szélesen hömpölygő folyam távoli partját bearanyozó nap utolsó sugarait a látóhatár peremén. Utunkat ezúttal is – mint egész nap – rendőrautók biztosítják, s amikor buszunk lerobban a mariföldi erdők mélyén, távol minden lakott helytől, megtapasztalhatjuk az „összetartás” hasznát, a felvezető rendőrautó egy idő után keresésünkre indult. A busz kényszerű pihenője alatt néhányan bemerészkednek az út menti fák közé, de a kísérők óvnak ettől a felfedező úttól, mondván, akár erdei vadak is felbukkanhatnak bármikor. Sofőrünknek azonban hamarosan sikerült megreparálnia járművét, s a lemaradókat beváró kisbuszok ismét konvojba fejlődve folytathatják útjukat Joskar-Ola felé.

Élményekben gazdagon, de kicsit keserű szájjal térünk vissza szállásunkra: ismét azt láttuk, ami látni engedtetett, anélkül, hogy akár egy szót válthattunk volna a helyi emberekkel, vagy akár egy félórányi szabadidőt kaptunk volna egy kis sétára, nézelődésre.

*

Az ellátás igen jól szervezett, a kosztunk bőséges és ízletes. A reggeli svédasztalos, melyen hideg és meleg ételek, helyi jellegzetességek és európai fogások egyaránt megtalálhatók: minden nap van valamilyen kása, mellé vörös- vagy feketeáfonya készítve, sült hús, burgonya, zöldségek, felvágottak, dzsemek, joghurtok, tea, kakaó, különböző kávék és hozzá ízletes sütemények, leggyakrabban túróval vagy lekvárral töltött kelt tészták, amelyeket hagyományosan kemencében sütnek. A vacsora – ha nincs éppen fogadás – ugyanilyen svédasztalos étkezés, s amikor kiderül, hogy az előre megvásárolt étkezési jegyeket nem tudjuk mind felhasználni, akkor a megmaradó kuponokat levásárolhatjuk a szálloda bárjában, ahol vodkák, likőrök és bonbonok közül válogathatunk.

Az ebédékért 100 rubelt kell fizetni, de ezért négy fogásos menüt kapunk, amit a szervezésbe bevont diáklányok pillanatok alatt felszolgálnak. Mindig van valami salátaféle előételként, azután ízletes leves, hús vagy hal és végül sütemény és kávé vagy tea.

A legemlékezetesebb az oroszoknál is elterjedt, de egy másik rokon néptől, a komiktól származó húsgombóc-leves, a pel'meny, amely egy kicsit emlékeztet a nyírségi gombóc-levesre. S hogy ennek az egy ételnek megtudom a nevét és eredetét, azt csak annak köszönhetem, hogy véletlenül Margarita, a magyarul kiválóan beszélő, évek óta Magyarországon élő mari nyelvész lett az asztaltársam. Sajnálom, hogy általában nem tudjuk, mi a menü, pedig a gasztronómia épp úgy hozzátartozik egy nép kultúrájához, mint az építészet vagy a folklór. Egy alkalommal, amikor igen ízletes halételt kapunk, próbálom az asztaltársaimtól megtudni, milyen hal lehet, de még azt sem sikerül kideríteni, hogy éppen folyami vagy tengeri halból készült-e az ebédünk, így hát felhagyok a kíváncsiskodással.

A fogadásokat – amelyekből szinte minden napra jutott egy – a városi sportcsarnokban tartották. Volt nyitó és záró fogadás, melyeket az egyetem, a város, illetve a Marij El Köztársaság elnöke adott, de a finn, észti és magyar nagykövet is fogadta a vendégeket. Egyik gazdagabb és bőségesebb volt, mint a másik; a hidegkonyhai készítményektől, a sokféle meleg ételtől és italtól szinte roskadoztak az asztalok, és persze egy kis műsorral, mari zenével és dalokkal is szórakoztatták a vendégeket. Természetesen a fogadásokra is csak szigorú biztonsági berendezéseken át juthattunk be, olykor több szűrőn is átesve.

*

A Mari Köztársaság kulturális életéből bőven kaphattunk ízelítőt e néhány nap alatt. A megnyitó ünnepségen részleteket láthattunk a mari nép történetéből és legendáiból táplálkozó operából, balettből, illetve a cseremisiz dalokból, melyek Vikár László szerint a világ legszebb dallamai közé tartoznak. Az erdei legenda című balett például a mari nép természetszeretétét, az erdőhöz és az erdei élethez fűződő hiedelmeit dolgozza fel.

A városban több érdekes kiállítás is volt, melyeket a finnugor kongresszus tiszteletére szerveztek, ezekre azonban csak az utolsó délután maradt rövidke idő. A néprajzi múzeumba induló kis magyar csoportot 2–3 szervező diák is elkísérte, s miközben követték a marik mindennapi életének tárgyait és használati eszközeit bemutató muzeológust, az egyik diák lelkesen „próbálgatta” legmodernebb típusú mobiltelefonjának felvevőjét és képernyőjét... Talán a múzeumlátogatókat örököltette meg magának...?

A mari folklór és balett mellett a diszkózene közkedveltségéről is meggyőződhattünk, amikor fáradhatatlan kísérőnk egy este a város hatalmas parkjába kalauzolt mari folklór-bemutató reményében, amit azonban már lekéstünk, s helyette a helyi ifjúság körében láthatóan nagy népszerűségnek örvendő popénekesek bemutatójára összegyűlt tömegbe cseppentünk, amely – ha olykor nem oroszul énekeltek volna – Európa bármely szögletében hasonló lett volna.

Az amerikai kultúra hatását és kedveltségét a vonatindulás előtt a városban tett búcsú-sétánkon is tapasztalhattuk. Ezúttal is kísérőnk tanácsára vettük utunkat éppen a Sketan Színház felé. Az előző napokban megszokott látvány – a különböző nemzetek csoportokban beszélgető ismerős finnugristái – helyett ezúttal ponponos lányoknak az egész teret betöltő modern zenére bemutatott előadására, az amerikai filmekből jól ismert pomponos táncokra gyűlt össze a hatalmas tömeg, miközben a tér másik szögletében kosárlabda-bajnokság, a szomszédos utcákban pedig görkorcsolyastaféta zajlott. Joskar-Ola és a Mari Köztársaság még ezt az arcát is felvillantotta a tudományos tanácskozásról hazainduló kutatók előtt.

Jól szervezettség, gazdag fogadások, népi és nyugati kultúra kinek-kinek az ízlése és igénye szerint, biztonság és elsőbbség az utakon, a városban és a kongresszus helyszínén – akárcsak egy politikai delegáció programjában. S valóban, inkább hivatalos delegációnak, mintsem tudományos tanácskozássra összegyűlt finnugristáknak érezhettük magunkat, akik előtt – mint valami reklámfilmbe – peregnek a képek egyik rokon népünk, az Oroszországban élő marik földjéről, környezetéről, mindennapjairól és kultúrájáról. Furcsa kettősségben zajlott ez a konferencia, amelyet annyi érdeklődés és kíváncsi várakozás előzött meg. Pazar ellátás, gazdag kulturális program, szigorú óvintézkedések, melyek nem annyira a védelmünket, mint a szabad mozgásunk korlátozását szolgálták; s mindehhez díszletnek, mintegy háttérként ott volt mari nyelvrokonaink földje és kultúrája. A fiatal kutatók nemzedéke számára ismeretlen, az idősebbekben örömmel elfeledett hangulatokat és érzéseket is újraélesztett a Joskar-Olában töltött hét, s mindez csak megerősíti a tudatot, hogy a nagyobb finnugor népeknek – magyaroknak, finneknek, észteknek – segíteniük kell a kisebbek küzdelmét anyanyelvük, kultúrájuk megőrzésében, nyelvi jogaik erősítésében.

Révay Valéria

Cseke Péter

Kotimaa

1

„Minél nyugatabbra kerültem Kolozsvártól, annál nyugatabbra vágytam” – magyarázta tíz évvel ezelőtt az erdélyi peregrinusok közkedvelt városában, Heidelbergben csíkszeredai barátom, akit 1989 előtt üldözött el a szekuritáté Romániából.

„Az északi emberek mindig Olaszország kék ege és a Riviéra pálmaligetei felé vonzódtak” – írta 1931 őszén Jancsó Elemér, a felvilágosodás későbbi professzora, miután „Észak Heidelbergjé”-ből hazatért Kolozsvárra. – „A déli ember viszont ugyanazzal a vággyal tekint a hideg északra.”

Úgy adódott, hogy a „sötétség korszakából” kilépve 1990. júniusában nem napnyugati és nem is déli irányba, hanem – első finn barátunk, a Budapesten élő Pap Béláné Outi Karanko jóvoltából – egyből a sarki fény birodalmába repülhettünk. Amiről addig csupán hallomásból volt értesülésem: *Juhannus* ünnepén (Szent Iván napján) éjszaka is csaknem nap-pali fényben gyönyörködhettem a tőlünk több mint kétezer kilométernyire lévő Helsinki látványában. Vendéglátóinkkal, a Finn–Magyar Társaság tagjaival együtt éltük át a pogány eredetű rituálét, amikor is éjfélkor mindenfelé máglyát gyújtanak a „nagy vizek” partján, és hajnalig ropják a táncot a szabadtéri színpadokon – a leghosszabb északi nap tiszteletére. Ahogy most visszaemlékszem rá: azon az éjszakán a finnek nem csak finnek voltak, a magyarok nem csak magyarok, hanem együttesen részei a fényre vágyó emberiségnek.

2

Az első kolozsvári finn lektor, Irmeli Kniivilä vendégtanári lakása a szomszédunkban volt – a Györgyfalvi úton, a Palocsay-kerttel átellenben. Gyakorta meglátogattuk egymást. Alig cseperedő lányunk tőle „szedte fel” az első finn szavakat, tőle tanult számolni: yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi... A Finn Lektorátusnak köszönhetően északi barátaink száma is valahogy ekként növekedett. Nem idegenbe érkeztünk tehát, amikor földet értünk Helsinkiben.

Anikó akkor már a tizenhatodik életévében járt, s némi itthoni alapozás után az üzletekben és főként a kikötői piacon folytatta az angol meg a finn nyelvtanulást. „Kotimainen, kotimainen” – kínálgatták portékáikat a közeli szigetekről csónakkal érkező árusok. Piroslott a piac a rengeteg paradicsomtól meg a töméntelen epertől. A friss halat (hányfélét, istenem!) nemcsak kínálták, sütötték is a kofák. Egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy azt tudakolja angolul a lányunk: mit is jelent a „kotimainen”? A sikerélménytől megmámorosodva magyarázta aztán: a finnek a hazai „biotermékeket” részesítik előnyben (kotimaa = haza, hazai föld), még akkor is, ha kétszeres-háromszoros árat fizetnek érte. A külföldről

behozott permetezett gyümölcsöt, műtrágyázott zöldséget, tápszerekkel előállított majorsághúst – tudtuk meg később barátainktól – messze ívben elkerülik.

Tanulásnak ez sem volt kevés. Hanem az igazi meglepetés idehaza ért. Lányunk a Bátorhori Líceumban még jobban „ráhajtott” az angolra (ha már a finnországi szigetlakók is...!), tizenkettedikes korában pedig rendszeresen eljárt Eira Penttinen óráira. Mint utólag bevallotta: nyelvi élményei hatására már Helsinkiben eldöntötte, hogy megtanul finnül is. Érettségi után, 1993-ban az angol–magyar szakra felvételizett. A tanévkezdés napján aztán dadalmasan közölte: átiratkozott az angol–finnre.

– De hát erre a tanévre nem is hirdettek finn mellékszakot...!?

– Nem, de a besszarábiai román diákok kikövetelték a beindítását. Pedig némelyikük azt sem tudja, hol van Finnország...

Az egyetemet Sanna Lähde „idejében” végezte, akinek gondja volt rá, hogy arra érdemes tanítványai élményközelből ismerhessék meg Finnországot. Másodév után neki köszönhetően tölthetett egy hónapot a (halban gazdag) Kallavesi tó partján, az ország közepének számító Kuopio városában, majd 1996-ban egy teljes szemesztert Rauma közelében, „az erdőben”, az eurajoki keresztény népfőiskolán.

Amikor onnan hazaérkezett, nyomban azt kérdeztem tőle: melyik volt a legnagyobb élménye?

– Amikor a befagyott tengeren autóztunk...! – vágta ki az első mondatot. Majd így folytatta:

– Az ottani „erdőlakóknak” köszönhetem, hogy otthon éreztem magam Finnországban.

Mi tagadás: amikor először szakadtunk el – hosszabb időre és több mint kétezer kilométernyire – Kolozsvártól, tele voltunk szorongással. Az arcunkra lett volna írva? Mert alighogy leszálltunk Helsinkiben, és átestünk a szükséges vizsgálatokon – a reptér kijáratánál feltartóztattak. Egyedül csak minket. Pedig „zöld útlevelünket” már látták, a vízumot rendben találták. Anikó már a repülőben észlelte, hogy körülöttünk mindenkinek milyen nyugodt és derűs az arca, *otthonos* a mozdulata. Később, finnországi csatangolásaink során elsőként az tűnt a szemébe: az utcákon nem rohannak az emberek, hanem *haladnak*, időnként pedig szemlélődnek. Amikor pedig felszállnak a járművekre, nem lökdösődnek, nem hangoskodnak, nem verik le csomagjaikkal egymást. Aki netán lekési a megállóból éppen kiinduló autóbust, nem rázza az öklét, mint Kolozsváron. Nyugodtan vár, mert tudja: hamarosan érkezik, percnyi pontossággal, a következő járat. Ez volt az első felismerésünk a nyugati világban: félreérthetetlenül arcunkon viseljük, gesztusainkban és mozdulatainkban hordozzuk, honnan érkezünk.

Szerencsére az előtérben ránk várakozó barátaink idejekorán észrevették, hogy valami „gond” van velünk, és egykettőre „kimentettek”. A viszontlátás örömteli pillanatai után máris átszállhattunk a Turkuba induló kényelmes autóbuszra. Mindössze két és fél óras volt az út, halkán szólt a rádió. Hatására mintha félálomba kerültem volna: a fokozatosan elzsongító beszédnek csupán a dallamát „értettem”, de azért a tudatalatti mélyéből nagy ritkán felém úszott egy-egy ismerős szó vagy szófoszlány is. Felvillantak az otthonosság-

érzés első megnyugtató jelei. Különösen azt követően, hogy a végállomásra érkezve megpillantottuk Ilia Mihály kedves tanítványát, Kovács Magdát, aki szegedi diákévei idején, a nyolcvanas évek derekán, többször megfordult kolozsvári otthonunkban, hátizsákjában a tanár úr elmaradhatatlan küldeményeivel. Miután 1987-ben a turkui egyetem magyar lektori állását elnyerte, megszakadt a kapcsolatunk vele. Minden felgyülemlett kérdésére egyszerűen szeretett volna választ kapni, de – magunk is meglepődtünk ezen – nem voltunk valami beszédes kedvünkben. „Működésbe léptek” az önvédelmi reflexek: nem akartuk máris újraélni azt a világot, amelyikből – ha csak időlegesen is, vagy éppen azért – végre kiszabadulhattunk. Magdi az úti fáradtságnak tudta be a dolgot, és amint a lakásukra értünk, azonnal megágyazott. Legalább tizenkét órát aludtam egyhuzamban, alváskutató férje, dr. Olli Polo nem kis döbbenetére.

Ahogy aztán „magamhoz tértem”, kezdtünk ismerkedni Finnország legrégebb (történelmi hagyományokat őrző s egyszersmind közép-európai igényszintről tanúskodó) városának nevezetességeivel. Elsétáltunk a középkori várhoz, elidőztünk az 1640-ben alapított Åbo Akadémia épületében, a gyönyörű gótikus katedrálisban, voltunk a Sibelius Múzeumban. A harmadnap Tamperéből értünk jövő Irmeli Kniivilänek eleve – a nagy tűzvészek után éppen maradt városrészben – a szabadtéri kézműves múzeum bejáratánál adtunk találkát.

Bizonyára az első turkui élményeknek is köszönhetem, hogy Tampere egyből talpra állított. Mert alighogy lepakolódtunk a főtéri toronyházlakásban, az első dolgom az volt, hogy kinézzek az ablakon. A látvány hatására izgatottan fordultam Irmelihez: „Ugyan bizony, mikor építette nektek Kós Károly ezt a katedrális?” Abban a pillanatban ugyanis semmi kétségem nem volt afelől: az annyiszor megcsodált Kós-templomok impozánsabb hasonmása emelkedik Tampere főterén az ég felé. Vendéglátónk cseppet sem lepődött meg kérdésesen, hiszen a hetvenes évek derekán, amikor a kolozsvári egyetem magyar tanszékén megnyitotta a finn vendégtanárok sorát – Minna Savela, Anja Haaparanta, Eira Penttinen, Sanna Lähde, Kirsi Seppänen, Hanna Pakarinen, Outi Kultalahti váltotta egymást azóta –, maga is nemegyszer beült a Monostor úti „kakasos”-ba, megfordult a Székely Nemzeti Múzeumban. – A lényegét illetően cseppet sem tévedtél – mosolyodott el sokat sejtetően. – Mert Lars Sonck, akinek a tervei alapján a dóm 1907-ben elkészült, ugyanazt az építészeti formanyelvet érvényesítette, mint Kós Károly. Közös barátjuk, a legnagyobb finn preraffaelitaként ismert Saarinen Eliel egy alkalommal még sílécet is küldött Kósnak ajándékba.

(Az utóbbi mondatnak persze koránt sincs akkora „hírértéke”, mint az előtte lévőknek. De annak igen, hogy a finnek egy évszázadon át megőrizték emlékezetükben ezt a karácsonyi ajándékozást, és úgy tartják számon ma is, mint együvé tartozásunk szimbolikus értékű gesztusát. Erről 2001 augusztusában újólág meggyőződhettem, amikor a Jyväskyläben tartott V. Nemzetközi Magyarástudományi Kongresszusról hazatérőben találkoztunk a gazdag erdélyi kapcsolatokat ápoló Outi Karankoval és Eira Penttinennel.)

Több mint kétezer kilométert kellett megtennem, hogy alapélményemmé váljon a „legerdélyibbnek” tartott Kós Károly – máig kellőképpen nem méltányolt – európai nyitottsága. Tamperében jöttem rá: Kós ugyanarra vállalkozott, mint amit az angol és a finn pre-

raffaeliták, akik a népi építészet elemeiből teremtettek nemzeti és egyszersmind egyetemes formanyelvet. Addig ment vissza az időben, amíg fel nem fedezte magának és az utána jövőknek az önálló erdélyi fejedelemség anyagi és szellemi kultúráját, azt a korszakot, amelyben Erdély még együtt lélegzett a korabeli Európával.

Sok-sok terve, elgondolása kivitelezésének nem kedveztek persze a kisebbségi évtizedek. De a jövőt illetően ugyancsak biztató lehet, hogy az általa 1948-ban újratervezett 17. századi siklódi református templom – németországi, hollandiai és anyaországbeli összefogással, no meg a helybeliek erőfeszítéseivel – a kilencvenes évek elején újjáépülhetett.

A hetvenes évek végén történt. Fülöp G. Dénes marosvásárhelyi református lelkész barátunk társaságában egy idősebb úr csengetett be hozzánk.

– Jouko Karanko finn esperes vagyok – mutatkozott be, s nyomban a lényegre tért: megkaptuk-e azt a gyógyszert, amit pár hónappal korábban a kolozsvári evangélikus esperessel küldött anyósomnak? Tanzániába utazik a fiához, mondta, és mert nem kapott visszajelzést tőlünk, megszakította az útját Budapesten: tudni akarja, mi történhetett?

Még csak helyet sem foglalt, amíg a gyógyszerrel a kezében vissza nem tért hozzánk. Aztán, mintha mindig is ismertük volna egymást, megkönnyebbülten és jóízűen elbeszélgettünk. A második világháború előtt ösztöndíjas volt a soproni Evangélikus Teológián.

Amikor Irmelivel Tamperébe tartottunk, megálltunk Lempääläben. A családi sírhelynél virágokkal és néma főhajtéssal adóztunk Jouko bácsi emlékének.

– Ha már Tampere amúgy is szerepel az úttervekben – kötötte volt a lelkünkre annak idején Fülöp Dini –, keressétek fel Erkki Ala-Könni néprajzkutatót. A nyolcvanas évek derekán, amikor Jouko bátyánkkal Erdélyt járta, agyvérzést kapott. Azonnal bevittük a vásárhelyi klinikára, ahonnan aztán mentőrepülővel szállították a tamperei kórházba. Azóta semmit sem hallottam róla...

Egy öregotthonban találtunk rá Irmelivel, közel a főtérhez. Közös barátunk nevének halatára, mint aki új életre támadt, egyből felült az ágyban. Hogy hát ezt is megérhette...! Hogy Dénes azóta sem feledkezett meg róla...! S már térült-fordult a kis szobában, hogy valamivel a kedvünkben járjon.

Búcsúzáskor finn márkákat bízott rám. Nem is kis összeget. „Jól fog jönni majd a vártemplom renoválásához” – fűzte hozzá sokat sejtetően.

A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság V. kongresszusának szervezői azzal is emlékeztetessé akarták tenni a jyväs kyläi napokat (2001. aug. 6–10.), hogy több kirándulást beiktattak a rendezvény egyébként eléggé zsúfolt programjába. Az egyik ilyen alkalommal – az egyedülálló Muurame-i Szaunamúzeum megtekintése után – közeli tanyán vártak estebédre. Nemcsak az tűnt fel, hogy a tanyához itt is betonút és villanyhálózat vezet, s – mint kipróbáltuk – a telefonösszeköttetés is tökéletes. A gazdagon terített asztalokon pompázó ételek-italok közül – a bor kivételével – mindent abból tálalt fel a ház asszonya, amit férjével együtt megtermeltek, a birtokukban lévő tóból kihalásztak.

Amikor már kellőképpen oldott volt a hangulat, azt kérdeztem tőle: tudja-e, hogy voltaképpen kikért fáradozott naphosszat? Rögtön a nyakamba ugrott, amint felvilágosítottam. És a fényképezőgépek lencsési elé tessékelt valamennyiünket, hogy nyoma maradjon együttlétünknek.

Jyväs kylä felé tartva mesélték az autóbuszban: bizony „nem mese” az, hogy Finnországban nem kelhet lába annak, amit valahol egy időre leraknak, vagy netán véletlenül elhagynak. Ha csak... A történet szereplői ösztöndíjas román egyetemi hallgatók, akik szívesen kószáltak a környéken, de nem voltak tisztában a „hely szellemével”. Fáradtan és éhesen érkeztek meg az egyik tanyai útelágazáshoz, ahol arra lettek figyelmesek, hogy a postaláda melletti állványról tej, vaj s „mi szem-szájnak ingere” integet feléjük. Nem sok örömük tellett azonban a „terülj, asztalkám” látványában, mert mire hozzáláttak volna a falatozáshoz, közöttük termett a gazda. Aki alig leplezett felindultságában, persze hogy rájuk „förmedt”, imígyen:

– Hát önök nem tudják, hogy ez nem a maguké...?

A kongresszus sok régi ismerőssel és barátal összehozott, de elmélyült beszélgetésekre ritkán adódott alkalom, az is főként a kirándulásokon. Nagy örömünkre Kovács Magdival is „összefutottunk” néhányszor, de mindig abban maradtunk: utolsó este majd ráérősen elbeszélgetünk. Aztán az utolsó jyväs kyläi napon mégis „elveszítettük” egymást. Később villámpostán pótoltuk a mulasztottakat.

– Hogy mi is történt velem, miután Finnországban letelepedtem? Annabella már tölti a tizenegyet, Ákos a hatot. Én vagyok számukra az anyanyelv egyetlen forrása. A magyarországi tankönyvek is „besegítenek”, persze, de a kétnyelvűség kialakítása így is nagy erőfeszítést igényel. Ha már Annabellánál is ellenállásba ütközöm a pluszmunka miatt, nem tudom, mi lesz Ákossal. Ezen csak néhány év magyarországi tartózkodás segíthetne. Ha az élet minősége más is, mint nálatok, alaphelyzetem lényegében ugyanaz, mint a tietek: magam is kisebbségiként élek.

Decemberben megmutathattam végre, hogy itt is képes vagyok ledoktorálni. Dolgozatomban a kétnyelvűség, kódváltás, nyelvvesztés, nyelvmegőrzés kérdéseit feszegettem – elsősorban ausztráliai finn meg magyar vizsgálatok alapján. Merthogy egy ideig ott is élünk. A „téma” egyébként diákéveim óta kísér: erdélyi magyarok, finnországi lappok – akikkel korántsem bánnak olyan toleránsan, mint a svéd anyanyelvűekkel –, ausztráliai magyarok, ausztráliai finnek.

Az itteni doktorátus megszerzése egyébként csak annyiban érdekes, hogy talán megkönnyíti egy kicsit az álláskeresésemet. Most értem meg igazán a száműzöttek/menekültek írásait. Nagyon „kiéheztem” a szépirodalomra, a színházra. Ha évente gyakrabban halálátogathatok, bizonyára újra visszatalálok a régi erdélyi ösvényekre...

Erdélyi útjaim miatt egyébként felfigyelt rám a magyar belügy is. Erről éppen akkor szereztem tudomást, amikor annak idején Finnországba akartam vízumot szerezni. Milyen hatalmas gépezet működött akkortájt, ha még engem is szemmel tartottak?!

3

A jyväsckyläi kongresszus előadásai nemegyszer Debreczeni László művészetpolitikai, illetve László Dezső kisebbségstratégiai elképzeléseit juttatták eszembe. Hogy a harmincas évek elején a kisebbségi társadalomépítésbe kezdő Erdélyi Fiatalok nemzedéke miként figyelt fel a finn jelképekre. Hogy a „hatalmas Szovjetunióval” szembeszálló kis rokon nép téli háborúja (1939–1940) idején mit jelentett az északi fény a László Dezső nevéhez fűződő „új erdélyi tájékozódásban”. (A korabeli napilapok tudósításaiból és Kodolányi János látogatásaiból is tudható, hogy a száz napon át tartó honvédő háborúban tízszer annyi szovjet katona vesztette életét, mint amennyi finn. Ha nem is jutottak el a harcteríg, magyar önkéntesek is indultak a finnek megsegítésére.)

Debreczeni Lászlóval a Korunk Galériában megrendezett kiállítása után kerültem szorosabb kapcsolatba, 1978 karácsonyán. Már első beszélgetésünk során felfigyeltem arra, hogy az Erdélyi Fiatalok programjának kialakításában meghatározó szerepe volt a „finn modell” tanulmányozásának is. „A népi kultúra kérdéseinek szorgalmazását elsődrendű feladatnak éreztem – olvasható okfejtése a *Vigyázó torony* címmel 1995-ben megjelent „beszélgető könyvben”. – Reménykedtem, hogy ebben egyszer csak eljutunk az öntudatnak arra a fokára, amelyen a finnek álltak akkoriban – többször cikkeztem erről az *Erdélyi Fiatalok*ban –, akik összegyűjtötték (mondhatni társadalmi munkával) népi kultúrájuknak minden számba jöhető értékét. Művészetpolitikánk irányítását is, részemről, éppen az a tény határozta meg, hogy a népművészet alapján indultam el a pályámon, s tudatosan a Kós Károly által vágott csapáson haladtam tovább. Ezt kellett volna egy egész nép számára járható úttá szélesítenünk.”

Ha Debreczeni és László Dezső a vonatkozó irodalom alapján nyert betekintést a „finn kérdésekbe”, Jancsó Elemért a „primér valóság” is megérintette. Az 1931-es (IV.) finnugor kongresszus részvevőjeként egy 106 oldalas kis könyvben (*Északi rokonainknál*) örökítette meg úti benyomásait (Erdélyi Lapok kiadása, Nagyvárad, 1932). Elsősorban az észtek és a finnek életviszonyait rögzítette riportszerűen, „eleven hatású” leírásokkal, „nagyszerűen sikerült fényképfelvételekkel”, amelyek alkalmasnak bizonyultak arra, hogy északi rokonaink iránt mélyebb érdeklődést keltsenek – ahogy Bíró Sándor értékelte a kötetet az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain (1932. 6. 112.). Igaz ugyan, hogy a kis terjedelem nem tette lehetővé a „tudományos cikkek halmazának” az áttekintését, ám – a korabeli útleírásoktól eltérően – mindezt pótolja a „szociális háttér” érzékeltetése, a társadalmi berendezkedés megjelenítése. Az *Erdélyi Lapok* 1932 januári és februári számaiban megjelent élménybeszámoló kötetbe szerkesztett változata ma is lenyűgöző olvasmány. És nemcsak azért, mert nyugati tapasztalatait a szerző az északiakkal veti egybe. Elsősorban gyakori „hazagondolásai” okán. „Látni és tanulni – ez volt legtöbbször vágya, amidőn északi rokonaink meglátogatására indultunk.” Nem jelzi pontosan, hogy a kongresszus háromszáz magyar részvevőjéből hányan voltak erdélyi és bánági tanárok, tanítók, diákok, ügyvédek, orvosok, akik a hosszú út során az erdélyiség jegyében találtak egymásra, de annál

homálytalanabb részletezéssel körvonalazza: alighogy megérkeztek Helsinkibe, máris az „északi fényel” megvilágított utcákat járták egész éjjel, és még a „hazulról jött újságokat is” ott olvasták el. Amikor a finnországi svédek intézményeit vette szemügyre, Jancsó Elemér önkéntelenül „a mi szerencsétlen magyar népünkre” gondolt, amelyik „még álmában sem remélhet olyan jogokat, mint Észak kisebbségei”.

Az Erdélyi Fiatalok két világháború közötti nemzedékének „mélyebb érdeklődésé”-ről hovatovább Debreczeni írásai tanúskodnak. Aki abból az alapállásból indul ki 1932-ben, hogy a finnekről mi nem sokat tudunk, „pedig ez a rokon nép kiérdemli a figyelmünket”. Mindenekelőtt azért, mert a sok százados svéd, majd az orosz uralom után erre a felismerésre jutottak: „Svédek nem vagyunk, oroszok lenni nem akarunk, tehát finneknek kell lennünk.” Ha a tudat alá süllyedt ősi világképük szilánkjából a finnek a 20. század elejéig korszerű kultúrát tudtak teremteni maguknak, akkor a Trianon utáni magyarság sem adhatja fel ezeréves európai kultúráját, nemzeti identitását. „A finn falumunka kezdete és története olyan, mint egy csodálatos mese; mint egy ideális, de valószínűtlenül fantasztikus regény. Pedig: véres, nagy és nehéz valóságok hozták életre és növelték naggyá; egy nép életének építő erejévé.” (*A finn falumunka kezdetei*. Erdélyi Fiatalok, 1932. 5. 73–76.) Három évvel később, a *Kalevala* megjelenésének 100. évfordulóján részletesebben is kitér a finnek „evangéliumára”. A várpalotai születésű Bán Aladár *Egyetemes irodalomtörténetéből* idézi: „Mint egykor a görög szellemi életre a homéroszi költemények, éppígy a finnek művelődésére a Kalevala nyomja rá letörülhetetlen bélyegét. Minden művelt nemzet érdeklődéssel tekint e nagybecsű költői emlékre, mely a finn nép nevét megőrzi e mostoha sorsú nemzet bármely viszontagságai között.” Hozzáfűzi: „a Kalevala egymaga képes volt kiemelni a kicsi finnséget a világtörténelem homályos zugából”. (*Suomi*. Erdélyi Fiatalok, 1935. II. 64.) Vikár Béla *Kalevala*-fordításáról – olvashatjuk az írás lapalji jegyzetében – Kosztolányi Dezső is a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott. Amikor finom finn papíron, ünnepi kiállításban újból a magyar közönség elé kerül „a kicsiny testvérnép halhatatlan naiv eposza” – Akseli Gallén-Kallela képeivel illusztrálva –, ugyancsak Debreczeni méltatja „a finn és magyar nemzet testvéri együttérzéséből született” feledhetetlen kiadványt. (*Kalevala*. Erdélyi Fiatalok, 1937. III. 26.)

A Finn jelképek önmagában is emblematikus írás. Még inkább azzá teszi, hogy a szerkesztőség ezzel nyitja 1938-as évfolyamát. „Észak országának” nagy ünnepén (február 28.), a *Kalevala* első megjelenésének napján tiszteleg Debreczeni a finn nép „csodatevő erőforrása” előtt: „Nyelv, irodalom, önmegismerés, tudományok, művészet, nemzeti gondolat, törhetetlen öntudat, hit és világérzés született meg, ébredtek új életre és szökkentek csodás fejlődésbe a Kalevala láthatatlan sugárzásának bűvös erejétől. A nép múltjában rejlő ősi erők kutatása, a hívő és csodát teremtő akarat ennél soha még szebb eredményt el nem ért.” A *Kalevala* hőseinek küzdelme – fűzi hozzá – voltaképpen „a fény küzdelme az éj homálya ellen”. A finnek evangéliuma tehát a jövőformáló akarat kifejezése, örök emberi szimbólumok maradandó foglalata. Abban is példamutatók a finnek – ezzel a felismeréssel zárja írását –, hogy nem valami haditett, véres esemény vagy nagyhatalmi döntés ered-

ményének napját „emelték a nemzet ünnepévé”, hanem élete útmutatójának kiapadhatatlan forrását. Ugyanebben a lapszámban *Egy öntudatos kis nemzet* címen részleteket olvashatunk Kodolányi János nevezetes útirajzából (*Suomi, a csend országa*). A fejezetcímek ugyancsak beszédesek: *Népkultúra és újjászülető élet, Tudomány és falumunka, A tudományos élet utánpótlása, Népművelés és demokrácia, Társadalmi és faji kvalitások*. A kötet iránt érdeklődést keltő Debreczeni ezekkel a szavakkal ajánlja az Erdélyi Fiatalok olvasói számára válogatását: „ezt a könyvet is minden – főleg transzszilvániai – magyarnak ismernie kellene”. Az összeállítást dr. Parádi Ferenc *A finn mezőgazdasági élet fejlődése* című tanulmánya egészíti ki.

A következő évben Debreczeni párhuzamot von a *Kalevala* és *A Székelyföld* leírása között. Pontosabban: azt mutatja ki, hogy Orbán Balázs ötkötetes vállalkozása miért nem indított el Erdélyben olyan szellemi folyamatokat, mint a finneknél a *Kalevala*. Megítélése szerint *A Székelyföld leírásának* megjelenése után legalább huszonöt szakterületen kellett volna „felkészült szaktudósoknak” elindulniuk a részletkérdések feltárására. Nem ez történt. Amiért elsősorban a Trianon előtti magyar élet vezetőit terheli a felelősség. De arra sem lehet folyton hivatkozni – érvelt 1939 novemberében –, hogy kisebbségi helyzetben az erdélyi magyar tudományosságnak nincsenek anyagilag jól ellátott intézményei. „Ha nincsenek intézményeink – szögezte le az Orbán Balázs Munkaközösség létrehozását tervezve –, az egyesek egymás mellé rakott munkáján kell felépüljön tudományos életünk. Valójában itt régebben is akkor virágzott igazán a munka, amikor így kellett egyéni kezdeményezésekre kényszerülten és önmagukra utaltan dolgozniuk azoknak, akik dolgozni akartak. Bod Péter, Benkő József, Kőrösi Csoma Sándor, Orbán Balázs mind nem voltak jól dotált intézmények elkényeztetett munkásai. És mégis az erdélyi tudományosság ma sem szárnyalta túl ezek tevékenységét sem mennyiségben, sem minőségben.” A hivatásérzet és felelősségtudat alapján kialakítandó új közszellemet, a tisztább célok követését jelölte meg távlatként. (*Tudományos életünk elsorvadása*. 1939. 2. 33–36.)

A második világháború előestéjén a kisebbség-ideológusként számon tartott László Dezső „új erdélyi tájékozódást” hirdetett az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain. „A kisebbségi sors azért jár annyi bizonytalansággal, mert nincsenek *analógiái* és fényesen tündöklő, egységes öntudatot kifejező, emlékeztető *szimbólumai*.” Erdély történetének, a kisebbségi sorban élt északi népek tapasztalatainak tanulmányozását ajánlja kortársai figyelmébe. Ennek rendjén mutatott rá arra, hogy 1939-ben „milyen ösztönös erővel és milyen nagy öntudatossággal fordul fiatalabb intelligenciánk figyelme a kis észak-európai népek élete felé”. Balázs Ferencnek, Debreczeni Lászlónak, Jancsó Elemérnek, az észti és a finn falumunkát a harmincas évek második felében a helyszínen tanulmányozó Váró Györgynek köszönhetően az „északi fény” az erdélyi magyarság követendő útját is láthatóvá tette. „Mekkora megerősödést jelent a mi számunkra annak felismerése – ekképpen összegezett –, hogy ezek a kis népek miképpen tudták nemzeti öntudatuk, kultúrájuk megmentése által egész népi valójukat megtartani, hogyan tudták aránylag csekély gazdasági életlehetőségüket nagy gazdasági fellendülés szolgálatába állítani.” (*Új erdélyi tájékozódás*. 1939. 1. 3–6.)

Az Európai Unió kapujában aligha fölöslegesek ezek az ösztönzések.

A káromkodásról egyszerűen és másként

Első történet

Vagy tízen állunk a trolibuszmegállóban. Esik az eső. Az utca félig lezárva, egy családi ház nagyságú kamion szeretne bekanyarodni az egyik telepre. Sehogy se megy. Múсор van. Az út keskeny, a parkoló autók még jobban leszűkítik, ráadásul most építkeznek is. A kamion nem fér be a telep kapuján. Visszatolat, előremegy, balra fordul, jobbra fordul, nem megy.

Aki nézi, föl se tudja fogni, hogy mit akar a vezetője. Továbbmenni, visszatolatni, senki sem érti. Szerintem a vezető sem. Föltorlódnak mögötte a személyautók. Beáll mögé egy ütött-kopott Skoda. Egy férfi vezet, a hátsó ülésen kis gyermekei. Ekkor kiszáll a kamion sofőrje, hátramegy, és a megálló közönsége előtt egy gyalázatos káromkodást ereszt el.

Ha most idézném, ezt lehetne hallani:

...

Én mint nyelvész, ráadásul káromkodás- és társadalomkutató, hegyezem a fületem. A sokféle közönséges, szexualitást, Ödipusz-komplexust, szodomizmust, mazochizmust, szadizmust, testrész- és csúf betegségneveket egyaránt magába foglaló káromkodás-fűzért a határállomásokon és kamionparkolóokban, HTO-utalványokon, valutázáson edzett sofőr a skodásnak szánta, aki persze éppúgy nem tudhatta, hogy mit akar az Egressy úton a családi ház nagyságú kamion, amelyet jobb országokban már régen kitiltottak a fővárosokból, szóval, mit akar: előre, hátra, jobbra vagy balra. Mert azt senki sem tudta. Mi, az ácsorgók sem. Szerintem a fiatal sofőr sem, aki most verbális terror alá vette a skodás édesapát.

Figyeltem, hogy mit tesz az édesapa, akivel tökéletesen együtt éreztem. Kiszáll, elkülödi egy új vagy régi betegségnevével, átokkal az ifjú sofőrt a „fenébe”, „melegebb éghajlatra”, előveszi a csavarkulcsot (Skodához még járt csavarkulcs), vagy csak pofon vágja, ha már annak édesanya, édesapja elfelejtette.

Nem csinált ilyesmit. Megpróbált valahogy visszatolatni, majd megfordult, és elment abba az irányba, ahonnan jött.

Körülnéztem, hogy vajon mit éreznek a helyzet tanúi, a trolibuszmegállóban állók. Mindenki elfordította fejét, senki nem akart tanúja lenni az ocsmányságnak.

Arra gondoltam, hogy mit mond most az édesapa a két aranyos, érdeklődő szemű gyermekének.

Biztos vagyok benne, hogy megoldotta a helyzetet. S az ő gyermekei már nem lesznek ilyenek.

De mi lesz azokkal a gyerekekkel, akik a kipontozott alantas szövegeléseken nevelkednek? Egy ideje folyamatosan a képernyőn van a közönséges, az állati ösztön szintre süllyedt

beszédmód. Persze, persze, a széplélek is káromkodik olykor. De hogy valakinek minden mondatában a közönséges, durva, erőszakos kifejezés legyen a töltelékelem, azután pedig a kötőszó, sőt, az igekötő és a rag is, ráadásul végig kiabálva, nagy hangon?

S itt nemcsak annak a felelőssége vetődik fel, aki ilyen. Sokkal inkább azé, aki fölkeri, hogy szerepeljen a televízióban, mert ez jó, mert ez vonzza a nézőket, és azoké, akik mindezt engedélyezik, aláírják, népszerűsítik, és azoké, akik mindezt elnézik, miközben szinte rátapadnak a képernyőre, nehogy a médiatörvénybe ütköző esemény történjen...

*

Néhány nappal később, Kossuth emlékünnepségre mentem autóval, szépen kiöltözve, ahogy illik. A négysávos Szentmihályi úton, a buszmegálló előtt szabályosan megelőztem egy kisteherautót. Na jó, kicsit rágyorsítottam, hogy beférjek a busz és a kisteherautó közé. Fél kilométerrel később, becsúszott mellém, letekerte az ablakot, s engem is az imént már kipontozott szavakkal illetett ifjú sofőrje:

...

Résnyire nyitva volt az ablak, hallottam. Közel volt az arca, leginkább az ragadott meg. Ekkora gyűlöletet emberen még nem láttam. Úgy fogalmaztam meg akkor magamnak: a gyűlöletől összetöpörödött az arca.

Ha pisztolya lett volna, biztosan lelő. Ez egyszer még megúsztam egy kisteherautó megelőzését.

Fél órával később lélekben is ünnepélyesen felöltözött emberek előtt tartottam előadást Kossuth Lajosról. A szónokról.

Második történet

A minap a 77-es trolibuszon utazva egy rövidnadrágot és fehér alsótrikót viselő hatvan év körüli férfi káromkodott. Nem idézem, hogy miket mondott, de szidta az anyját valakinek, akiről mi, az utasok nem tudtuk, hogy ki, azután a mellette ülő hölgygel (a feleségével?) beszélgetett, majd leszálláskor ismét szidni kezdte általában az utasokat, akik elé állnak, nem engedik leszállni, elég durván szidta őket, mindenki fölkapta a fejét; a káromkodós „úr” előtt egy legalább hetven év körüli néni próbált meg lekászálódni a troliról.

Mélyen durva és bántó helyzet volt, persze ilyenkor senki nem szól, igyekszik minél hamarabb eltűnni, semmivé válni. Mindennapos eset, már el is felejtettem volna, ha mindvégig nem nyelvész kollégám sorai jártak volna a fülemben. Otthon megkerestem az idézetet:

„Föl nem foghatom például, hogy nyelvész – mint nyelvész! – hogyan nyilatkozhat a trágár beszéd ügyében. Hiszen ez tipikusan nem a nyelvet, hanem annak társadalmi használatát érinti. A trágárságok hagyományos magyar szavak, hangalakjuk, ragozásuk, mondatbeli szerepük semmi szabálytalant vagy „romlottat” nem mutat: egyedül társadalmi jelzőszerepük sajátos.”

Kollégám majdnem minden szavával egyetérték. A káromkodás nem a nyelvet, hanem annak használatát érinti. A káromkodások hagyományos magyar szavak. Nyelvtanilag

nincs bennük semmi szabálytalan, semmi romlott. Egyedül társadalmi jelzőszerepük „sajátos”. Abban sincs közöttünk ellentét, hogy a káromkodást nyelvi ténynek tekintjük.

Ha pedig az, akkor – kérdezem –, mégis ki illetékes káromkodás ügyben? A matematikus? Vagy – divatosabban – a sales manager? A sarki fűszerest most békén hagynám. Sejttem kollégám válaszát: Mindenki. Káromkodás ügyben, úgy mint minden nyelvhelyességi, nyelvhasználati kérdésben mindenki illetékes. A nyelvhasználatot nem kivételezett emberek befolyásolják, hanem a közösség közösen alakítja.

Szerencsére van nekem egy másik szakmám is. Néprajzkutató. Onnan tudom, hogy a „nép nem költ”, nincs olyan, hogy egy szólás, egy káromkodás, egy mese, egy népdal, egy ballada csak úgy kipattan a „nép” fejéből. Mindezeket egy ember találja ki. Mindig egy. Csak többnyire nem tudjuk, hogy ki az illető. Ebből a nyelvhasználatra nézve az is következik, hogy vannak beszélő egyéniségek. Vagyis nem mindenki nyelvhasználata határozza meg az úzust, a nyelvi normát, általában a nyelvhasználatot, hanem egyes egyéniségek. A magyar, pontosabban a budapesti folklór iskola éppen ezekkel a kutatásaival vált nemzetközi hírűvé. Ha ezt elfogadjuk a folklórban, akkor kénytelenek vagyunk ugyanezt a nyelvhasználatban is elfogadni. A nyelvhasználati normákban, szabályokban, változásokban az egyéniségek a döntő szerep.

Most már csak az a kérdés, hogy ki az egyéniség. A rövidnadrágos, fehér alsótrikós férfi a 77-es trolibuszon, aki nyelvi terror alatt tartja az utasokat, beleértve a csaknem magatehetetlen öreg néniket, vagy az, aki mindezt nem teszi.

Tudom, a demokratikus jogok szellemében senkinek a nyelvhasználatát nem szabad korlátozni. Én sem akarom. A rövidnadrágos, fehér alsótrikós férfi a 77-esről élje úgy az életét, ahogy akarja. Otthon. Magában. Ha felesége (felesége?) eltűri, akkor az a feleségének a döntése. De nyilvánosan, a trolibuszon ne trágárkodjon, ne káromkodjon.

Ugyanúgy ne káromkodjon, ahogy jó ízlésű ember nem tesz hangos megjegyzéseket a másokra (beleértve a rasszista kijelentéseket), nem löki föl a másikat, zsebkendőbe fújja az orrát, és előre engedi a hölgyeket.

Tartozik a nyelvi agresszió, a káromkodás a nyelvészre? Igen. Hiszen mégiscsak mi vagyunk a nyelvnek kutatói, s bennünket nemcsak a nyelv maga, hangrendje, alaktana, mondatana érdekel, hanem a használata is. Hogy hol, mikor és hogyan. Több ezer éve, a nyelvtudomány kialakulása óta foglalkozik ezzel a nyelvész. Lehet nevetségessé tenni a nyelvművelő-nyelvészt, ilyen feltételezésekkel, ahogy kollégám is teszi jegyzete folytatásában:

„Ha ez nyelvi kérdés volna, akkor a bírálók nyilván a trágárságok illedelmesebb szavakkal való helyettesítését javasolnák, pl. Ki a hímvesző törődik ezzel? vagy A prostituált életbe!”

Ez a feltételezés alkalmas arra, hogy a nyelvművelőt nevetséges színben tüntesse föl. Pedig a nyelvművelő soha nem mondott, nem ajánlott ilyet! Nem, a nyelvművelő nem azt mondja, hogy a káromkodás, a durvaság nyelvileg hibás, hanem azt, hogy bizonyos helyeken nem illendő. Van ugyanis hagyomány és közösség által meghatározott nyelvi illem. És vannak nyelvhasználati szintek, változatok. És ebben mégiscsak illetékes a nyelvész. A teremburáját!

Balázs Géza

A Kossuth rádió Édes anyanyelvünk című műsorában elhangzott jegyzetek írott változatai.

Kecsöpből kecs@p

Az angol és német szavak, nevek kiejtéséről

Az Unióba való belépésünkkel még szorosabb kapcsolatba kerültünk a nyugat-európai országok főleg indoeurópai nyelveket beszélő népeinek lakosságával, ezért hasznos megtanulni helyesebben kiejteni a gyakrabban használt idegen szavakat, neveket. Vannak talán, akik ebben a törekvésben szolgálalkúséget vagy affektálást láthatnak, pedig ezzel egyszerűen csak azt érhetjük el, hogy nem magyar beszélő-partnereink gondolatainkat és magunkat is készségesebben fogják elfogadni. Természetesen míg a kiejtés ország és régió függő a különböző szavak tökéletes kiejtésének pontos meghatározásáról beszélni nem lehet, meg lehet állapítani s így el lehet kerülni, ki lehet küszöbölni a kifejezetten helytelen és kirívóan rossz kiejtési anomáliákat. A téma nagy terjedelme miatt a megváltoztatható hibáknak csak egy részét lehet itt felsorolni, mégis *sok idegen szó vagy név helyes vagy a helyeshez közelebb álló, ugyanakkor könnyen elsajátítható, kiejtését mutatjuk be.*

A második világháború végéig aránylag kevés külföldi látogatta meg hazánkat, és azok általában a „felső tízezer” tagjaival léptek kapcsolatba, akik az idegen nyelveket, külföldi nevelőnőktől tanulva, azokat közel anyanyelvi szinten sajátították el. Így a helytelen kiejtés problémája nem is nagyon merült fel. Igaz, meg kell mondani, hogy akkoriban olyasvalakiről, aki mindössze csak egy évet töltött kint Angliában vagy Franciaországban, gyakran azt mondták, hogy „perfekt angol” illetve „perfekt francia” (nyelvű) lett, azaz, hogy azokat a nyelveket tökéletesen elsajátította. Most azonban, amikor a külföldiek itt széles néprétegekkel lépnek érintkezésbe, a helyzet más. Legtöbbször magyar anyanyelvű tanártól tanulták meg az idegen nyelveket, ezért míg a nyelvtant és a szókincset elég jól megtanulták, addig a helyes kiejtést kevésbé sajátíthatták el. Bár a tökéletes kiejtést, a nyelvtanulást úgy 10-12 éves kor után kezdve, jóformán lehetetlen megtanulni, mégis, ha két könnyen elsajátítható kiejtés közül egy a helyeshez közelebbit használhatunk, miért ne tennénk? Ráadásul míg a nyelv elsajátítása évekig tartó folyamat, a kiejtési hibákat egy csapásra ki lehet javítani.

Az idegen szavak helytelen kiejtésének egyik leggyakoribb oka az, hogy a magyar nyelvben bizonyos, más nyelvekben előforduló magánhangzók hiányoznak. Így a rövid á és é, valamint a hosszú a és e. Szótárakban gyakran találkozunk, zárójelben a szó után, bizonyos inkább önkényes kiejtési jelekkel. Ezeket mindig nagyon bonyolultnak, nehezen megjegyezhetőnek tartottam, még ha vannak is sokan, akik ezeket jól tudják használni. A fent említett négy betű, hang, azonban nagyon egyszerűen volna megjeleníthető. A rövid á-t és é-t egyszerűen pontozott a-val és pontozott e-vel (bár a rövid é-re talán nincs annyira szük-

ség) az i, í és ö, ő példájára lehet(ne) megjelölni. Ezek a betűk a magyarban egyelőre nem léteznek, de ha arra gondolunk, hogy vannak olyan komplikált betűink, mint a dz és a dzs, amelyek kevesebb mint fél tucat magyar, de sok száz idegen szó megjelenítésére szolgálnak, akkor azt hiszem, az egyszerűbb pontozott a és e bevezetése, ha nem is feltétlenül szükséges, nagyon hasznos volna. Mivel ezek a jelek a billentyűzeten nem szerepelnek, azért ebben a szövegben a rövid á-t a pontozott a helyett a „kukaccal” @, a rövid é-t a & jellel jelenítem meg. A hosszú a-t és e-t pedig egyszerűen duplázva, azaz aa illetve ee-vel jelzem. Ezek nyomdatechnikailag csak könnyű újításokat jelentenének, pláne manapság, amikor egyre másra újabb és újabb szimbólumok kerülnek használatba.

A rövid á és é tulajdonképpen nem is idegen a magyar fülnek, hiszen nagyon sok honfitársunk beszél palócosan. Ezek alapvető alkotó elemei nemcsak a német és az angol nyelvnek, de a latin és a szláv nyelveknek is. A spanyol ritkán használ hosszú magánhangzót, ezért például Alhambra csupa rövid á, míg nálunk ennek hiányában fordulhatott elő az, hogy Magyarországon Szt@linból Sztáálint kreáltak. Ezzel szemben a mi „a” hangunkhoz hasonló hang, az európai nyelvek közül főleg csak az angolban létezik, mint ball, hall, all szavakban, a többi nyelvben az a majdnem mindig á vagy gyakrabban rövid á, @.

Megjegyzem, mi, magyarok nem vagyunk egyedül avval, hogy idegen nyelvben, bizonyos helyesebben hangzó magánhangzó helyett egy rosszabbat használunk. Így semmi elfogadható ok nincs arra, hogy az angolt nem jól beszélő franciák a lunch-ot löncsnek ejtsék, pedig nekik megvan a rövid á-juk, azaz helyesen l@ncs-ot kellene mondaniuk, és bizonyos spanyolok, a lunch-ot érthetetlenül l@ncs helyett loncsnak ejtik. A franciák ebbeni botorságát a múlt század eleji magyarok is átvették, és még máig is hallani nálunk löncsről l@ncs helyett, és a but-ot b@t helyett bötnek, a ketchup-ot kecs@p helyett kecsöpnek kiejtve.

Egy mind a német, mind az angol nyelvben előforduló szabály, amelynek be nem tartása percek alatt leleplezi a németül vagy angolul különben folyékonyan beszélő átlagmagyar helytelen intonációját az, hogy ezekben a nyelvekben az utolsó szótagban előforduló e, amit egy mássalhangzó, főleg n vagy l követ, majdnem néma. Nem hibázik nagyot az, aki azt teljesen el is nyeli. Így az angolban given givn, heaven hevn, kitchen kicsn, németben haben hábn, laufen laufn, sieben zíbn, Gabel Gabl, guten Morgen gutn Morg(e)n, a megközelítően helyes kiejtés. Emellett a szó végén levő e az angolban egészen, németben pedig közel néma. Így gone gan, done dan, bár ezt a hibát az angolban ritkán követik ugyan el, de a németben, Frage, danke, Liebe, viszont annál inkább. Ezeket a szabályokat az első nyelvórán kellene nyomatékosan ismertetni a tanulókkal. Az angolban viszont még a w kiejtését sulykoltatnám be ismételtén az első órán, hogy az dupla-u és nem dupla-v, mivel az angol w sokkal közelebb áll az u-hoz mint a v-hez, és nem követünk el túl nagy hibát, ha csak u-nak ejtjük ki. A következőkben az angol kiejtés alatt az amerikai kiejtésre szorítkozom, mivel, akár szeretjük, akár nem, a filmekben, TV-műsorokban, hírközlésben, az ide látogató idegenek beszédében is az amerikai idióma dominál. Így például a talk

show kiejtését taaksó-nak és nem a Magyarországon meghonosodott tóksó-nak tartom célszerűbbnek.

Vannak más kiejtési hibák, sőt a legtöbb olyan, amelynek elkövetése mind az angol, mind az amerikai kiejtés szerint helytelen. Elsősorban említem meg az s kiejtését, ami leggyakrabban sz-nek, és csak ritkán ejtendő z-nek. Magyarországon viszont elterjedt az a használat, hogy az s-t mindig z-nek kell ejteni így a Nelsont, Gibsont, Harrisont, Johnstont és NASA-t Nelzonnak, Gibzonnak, Herizonnak, Dzsonzonnak és Názának ejtik, ami a német kiejtés szolgálai követése. Ezekben az s-et mind sz-nek kell kiejteni, igaz, hogy például a hasonló végződésű reason-ban az s z-nek ejtendő. Sajnos, mint tudjuk, az angol kiejtési szabályok igen rendhagyóak. Példaképpen említem meg szintén az *on*-nal kezdődő szavakat, ahol az *on an*-nak *one uan*-nak, az *only* pedig *ónli*-nak ejtendő megközelítően. További szavak, melyeket következetesen helytelenül ejtenek ki, azok a szavak, melyek leírva dupla mássalhangzókat tartalmaznak, ezeket ennek ellenére röviden kell kiejteni. Ilyenek: Billy, Bonnie, Bobby, Teddy, Jeanny, million, hobby etc., ezek helyes kiejtése Bili, Bani, Babi, Tedi, Dzseni, milion, habi. Ezzel szemben Tony-t (Blair, Curtis) nem Toninak, hanem Tóninak (kicsit ő-sen, bár ez már nem várható el) kell kiejteni, majdnem úgy, mint a magyarban. Egy másik magánhangzó, amivel egyesek hadilábon állnak, az u, ami csak az r előtt ejtendő, ö-nek, különben rövid a-nak (@) vagy néha u-nak, így a pub, gun, rubber, sub, sun p@b, g@n, r@bber, sz@b, sz@n. Ami az o-t illeti általában a-nak ejtendő, így a rock and roll nem r@kendről hanem rakendről, valamint Haliwud és nem H@livud. Továbbiakban említhető a Mary név kiejtése, amit nem Mérinek hanem Meerinek kell kiejteni. Egy másik gyakori hiba az „au” umlaut (diftong, kettős magánhangzó) kiejtésében rejlik. Ezt ejtik ki sokan tagolva a–u nak (A-usztria), ahelyett, hogy engednék, hogy a két hang egymásba folyjon. Nehéz is nem tagolni, ha tényleg a-t és u-t próbálunk egymásba folytatni. A (megengedett) trükk az, hogy au helyett ao-t ejtünk ki. Különösen érthetetlen a nevek, kifejezések helytelen kiejtése a szinkronizált szövegek esetében. A szinkronizálóknak csak egyszerűen jól oda kell figyelniük, esetleg többszöri visszajátszással az eredeti, lefordítandó szövegre. Ily módon a Méri-k és NÁZÁ-k elkerülhetők lesznek.

Mára sok szóra, névre már valószínűleg visszafordíthatatlan „kiejtéshasználat” alakult ki. Így például nehéz volna rávenni az embereket arra, hogy német eredetű neveket, mint Gundel, Semmelweis, Dreher németesen, Gundlnak, Szemlveisznek, DréernekJtsék ki. (A „h” a németben magánhangzó után annak meghosszabbítására szolgál és nem ejtendő ki.)

Fentieket szeretném tehát mindazoknak a figyelmébe ajánlani, akik szeretnének jobb kiejtéssel beszélni, de különösen azoknak, akik a médiában, színházi életben, szinkronizálásban, idegenvezetésben, üzleti életben vagy nyelvoktatásban dolgoznak. Végül a Hello búcsúzáskor való helytelen használatára szeretnék kitérni. A hello ugyanis körülbelül hé-t, hahó-t vagy esetleg hogy-vagy-ot jelent s így búcsúzásra nem alkalmas. Helyette, ha már szlengesen akarunk köszönni, a szíját kellene használni, ami az amerikai see you later (lát-ni foglak később = viszontlátásra) szlengesítéséből (és nem a sziasztok elferdítéséből) származik.

Gyakran helytelenül kiejtett angol és német szavak, nevek helyes(ebb) kiejtése

<i>Írott</i>	<i>„helytelen”</i>	<i>helyes(ebb)</i>
<i>Angol</i>		
NASA	nász@	nász@, neesz@
Nelson, Johnson	Nelzon, Dzsonzon	Nelsz(o)n, Dzsansz(o)n,
Gibson	Gibzon	Gibsz(o)n
Harrison	Herrizon	Herisz(o)n
Tony (Blair, Curtis)	Toni	Tóni
Teddy, Dolly	Teddi, Dollí	Tedi, Dali, (Doli)
Bobby, Jenny	Bobbi, Dzsenni	Babi, (Bobi)Dzseni,
Sarah	Szara	Szár@, Szeer@
hobby	hobbi	habi, hobi
illusion, million	illúzsón, million	ilúzsñ, iljúzsñ, milion
talkshow	tóksó	taaksó
pub,	páb	p@b
top, cop (zsaru)	t@p, k@p,	tap, kap
Hollywood	H@livud	Haliwud
heaven, given	heven, given	hevn, givn
kitten, kitchen	kitten, kiccsen	kitn, kicsn
GDP	dzsi dí pí	dzsi dí pí
lunch, ketchup	löncs, kecsöp	l@ncs, kecs@p
Manhattan	Menhetten	Menhetn
queen	kvín	kuín
Golden Gate	Golden Gét	Goldn Gét
Hungarian	Hengérien, Höngérien	H@ngérien
Rock and roll	r@kendról	rakendról
marketing	marketing	márketing
musical	múzikel, mjúzikel	mjúzik(a)l
<i>Német</i>		
Baden , München	Báden, München	Bádn, Münchn
Händel, Beethoven	Hendel, Bétóven	Hendl, Bétóvn
Mendelsohn	Mendelzón	Mendlzón
Mariann	Mariann	M@ri@nn
Liebe, danke	líbe,danke	lib(e), dank(e)
Gabel, essen	Gábel, essen	Gábl, esszn
guten Morgen	gúten Morgen	gutn Morg(e)n

Megjegyzés: @ rövid á-t, aa hosszú a-t, ee hosszú e-t jelent.

Cséry Miklós

A tárgyilagosság dicsérete

A tárgyilagosságot az irodalom művelői csak vonakodva, mérsékelten méltányolják. Minden író teljes és lelkes azonosulást vár el szerkesztőtől, olvasótól, pályatárstól; minden szellemi irányzat csak az elvakult követőkben bízik. Ezért talán nem is hangzik valami jól, ha azt mondom, hogy *Borbándi Gyula* életművét a tárgyilagosság szenvedélye hatja át. Meghökkenően józan elme, aggályosan körültekintő, mérlegelő, már-már pedánsan őrzi kiegyensúlyozottságát, elfogulatlanságát. Államtudományi doktorátust szerzett valaha – igen, ez illik hozzá. Csak az mond ellent e szinte példátlan bölcsességnek, hogy a világ legörültebb vállalkozására tette fel az életét: a magyar irodalmat szolgálta külföldön.

Azt hiszem, fogalmunk sincs, hogy milyen jelentőséggel bír az az életmű, amelyet most a magunk szerény módján díjban részesíthetünk és ünnepelhetünk.

A nyugatra emigrált írók több kisebb-nagyobb műhelyt, folyóiratot hoztak létre, s mindegyik érdeme, hogy lehetővé tette az idegen nyelvű közeg elszigeteltségében a magyar nyelvű kultúra új és új kisarjadását, de a legfontosabb közöttük az Új Látóhatár, amelynek Borbándi Gyula 1958-tól megszűnéséig, 1990-ig főszerkesztője volt (egyébként részt vett 1951-ben az alapításában is). Integráló folyóirat volt, szerzői gárdájának politikai-művészeti irányultsága nagyon széles skálát rajzol ki, épp ebből fakadt a többinél nagyobb és szélesebb körű hatása mind a nyugati magyarság – azaz a folyóirat előfizetői – körében, mind a hazai szellemi életben – amennyiben néhány példánya át tudott csúszni a határon egy-egy elszánt turista kofferjében.

Most, hogy már tizenöt éve módunk van közelről ismerni az egykori szerzők egy részét, láthatjuk, hogy mennyi vita, ellenszenv szabdalja át meg át személyes viszonyaikat, talán még hevesebb indulatok közepette, mint amilyeneket a hazai irodalmi életben tapasztalhatunk meg. Micsoda nyugodt céltudatosság, okos belátás, finom diplomácia kellett ahhoz, hogy három évtizeden át a folyóirat megmaradjon, és őrizze színvonalát. De nemcsak a szerzői gárdához volt szükség egy állatidomár nyugalmára. A befogadó közeg se volt kevésbé fölszabdalva. Borbándi Gyula így írja le a visszhang változatosságát: „Nyugaton voltak, akik a hidegháború éveiben és még azután is a kommunista rendszerrel való összejátszással, titóizmussal, politikai vaksággal és baleksággal vádolták a folyóiratot. Nyilasoknak zsidóbérenc volt, némely zsidónak antiszemita, reakciósnak baloldali, szélsőbalnak megalkuvó, a hagyományos irodalom követőinek érthetetlen és zagyva szövegeket közlő, az irodalmi avantgárdnak ósdi realista. (...) Ugyanakkor Budapesten (...) kézbesítését a robbanóanyagokra vonatkozó nemzetközi megállapodás alapján megtagadták, (...) és szélsőjobboldali, nyilas, uszító nyomtatványokkal együtt emlegették.” S hogy hogyan készült e történelmi jelentőségű folyóirat? Érdemes tovább olvasni Borbándi Gyula

valloását: „...több mint három évtizede hárman végzünk minden feladatot, kezdve a kéziratok olvasásával és befejezve a kinyomtatott példányok postázásával. Mindezt egy fillér fizetés vagy térítés nélkül, amíg kenyérkereső foglalkozásunk volt. (...) Valamikor Pesten írói körökben az a mondás járta, hogy előleg nélkül nincs irodalom. Nyugaton nemhogy előleg, de még szerény honorárium nélkül is lett irodalom. Mert szerzőink sem kaptak tőlünk soha tiszteletdíjat. Nyomorúságunk és szégyenünk, hogy az Új Látóhatárnak nem volt soha és nincs más bevétele, mint az előfizetésekből és az eladásból befolyó összegek.”

1990-ben gyökeresen megváltozott az emigrációban élő magyarok, köztük természetesen a magyar írók viszonya Magyarországhoz. Lehet, hogy az Új Látóhatár az új helyzetben előbb-utóbb elveszítette volna súlyát, ha netán továbbra is megjelenik, de Borbándi Gyula radikális gesztussal megszüntette a lapot, s talán erre az eshetőségre is gondolva hozta meg a határozatot. Azonban közvetlen oka az volt, hogy nem volt megfelelő kéz, amelynek átadhatta volna a szerkesztést. Amin, lássuk be, nem is lehet csodálkozni. Haszna is volt visszavonulásának, hiszen így több ideje lett írásra. Remek esszéikben, cikkekben elemezte a kilencvenes években kialakult folyamatokat, a nyugati magyarság közösségi fennmaradásának esélyeit, hazai integrációjukat, avagy az integráció akadozását, s ez utóbbinak az okait. Továbbra is szívén viseli annak a gondját, hogy szerte a világban Skandináviától Dél-Amerikáig élnek emberek, akik a magyar nemzethez tartoznak, osztoznak a nemzet ünnepeiben, bármily kevésbé érezhetik, hogy itt számítunk rájuk. De épp ilyen otthonossággal és felelősséggel szólt a magyarországi folyamatokról is. Bátran beszélt e cikkekben például arról, hogy az emigránsok politikai együttműködése a rendszerváltó Magyarországgal azért halt el, mert ők a pártállammal élesebben álltak szemben, mint itthoni ellenzéke, s a létrejött kompromisszumok kiábrándították őket. Semmi kioktató él nem volt a kívülálló, de jóindulatú szemlélő pozíciójából írott elemzéseiben, ahogyan könyvkritikái is a figyelmes olvasó tárgyyszerű beszámolóí, és nem a legendás mester ítélkezése a kisebb sarzsijú pályatársak felett.

Ma már látjuk, hogy a *szerkesztő* Borbándi Gyulának mekkora érdeme van abban, hogy a nyugati magyar irodalom, mint egy folyó mellékága, nem mocsarasodott el, vissza tudott csatlakozni, amikor úgy hozták a történelem domborzati viszonyai, az eredendő mederbe. S ez természetesen az egyetemes magyar irodalom, mindannyiunk nyeresége. De nemcsak a térbeli elszakíttottságot tudta orvosolni: *tanulmányírói* életműve az időben is hidat épít. Mert ne feledjük: nagy része van Borbándi Gyula határon kívül született munkásságának abban, hogy a népi eszmeiségű irodalom kiemelkedő teljesítményeit nem darálták be idehaza a mögöttünk sorakozó évtizedek.

S ezt is tárgyilagosságának köszönhetjük, mely kikezdzhetetlenné tette szavai hitelét.

Ács Margit

Európa metamorfózisa

Szemponatok a fenntarthatóság stratégiájához

*Nemecz Ernő akadémikusnak
tisztetélettel és szeretettel ajánlom*

Diagnózis

A 21. század kezdetének civilizációs társadalmi a korábban szinte elképzelhetetlen technikai-gazdasági sikerek és növekedési pálya mellett fokozódó társadalmi és környezeti kudarcokkal kénytelenek szembesülni. A globalizáció folyamata egyértelművé teszi, hogy a globális léptékben jelentkező problémák kezelése nemzetállami határok között jórészt megvalósíthatatlan. A nehézség abban rejlik, hogy a demokrácia alapelveinek megfelelő nemzeti intézmények ugyan léteznek, ám a megfelelő globális intézmények – ha léteznek – nem ellenőrizhetők, az ellenőrizhetők pedig nem működnek.

A technikai-gazdasági növekedés egyre határozottabban kirajzolódó korlátai mellett a helyi, regionális és globális szinten jelentkező társadalmi, környezeti gondok egész sora is megoldásra vár: (1) a gazdasági és társadalmi globalizáció kihívásai; (2) a globális éghajlat-destabilizáció és következményei; (3) nemzetközi terrorizmus; (4) átmenet a kőolaj utáni korszakba; (5) szociális és egészségügyi gondok, kedvezőtlen korösszetétel kialakulása; (6) a természeti és épített környezet fokozódó károsodása; (7) globálissá szélesedő gazdasági és környezeti migráció; (8) szellemi-intellektuális elszegényedés.

Az ideológiai alapú társadalomépítés kudarca után a materiális alapú társadalomformálás – az érdekek és az anyagi szükségletek középpontba állítása – lehetőségei is korlátoznak látszanak. Az európai társadalmak életét és fejlődését kereken fél évezreden át meghatározó eszmék, intézmények, szokások ma már nem vagy rosszul működnek. Egy objektíven megismerhető, szilárd ok-okozati összefüggéseken nyugvó világba vetett hitünk szertefoszlott, s ez pesszívizmussal vagy félelemmel tölthet el bennünket. Aligha hihetjük, hogy a kialakulóban lévő, amerikai típusú posztpolgári materializmus (a fogyasztás mítosza) a jövő generációk számára minden határon túl kielégíthető életkeretet jelenthet. Bár aligha sajnálkozhatunk a mechanikus, bürokratizálódó racionalizmus és az ortodox materializmus kitapintható hanyatlásán, mégis fel kell tennünk a kérdést, mi fogja elfoglalni a helyüket: különféle nacionalizmusok, ideológiai fundamentalizmus, egyfajta spiritalizmus, mitikus hiedelmek, természetfölötti és földönkívüli jelenségekbe vetett hitek?

Az imént vázolt problémák tükrében a jövőt úgy és olyannak tervezni, mint korábban – amire a politikai elit erős késztetést mutat – a jövő generációkkal szembeni erkölcsi felelőtlenség, és kikerülhetetlen társadalmi, gazdasági, környezeti, nemkülönben politikai kudarc. A kedvezőtlen jelenségek és tendenciák abban a világméretű társadalmi instabilitásban gyökereznek, amelynek összetevői: szegénység és betegség, a népesség növekedése,

máshol fogyó és öregedő társadalmak, a környezet romlása, vallási fundamentalizmus és etnikai gyűlölködés. A bennük rejtőzködő hatóerőkkel szemben – egyre nyilvánvalóbb – a hagyományos katonai technika és kényszerítő módszerek csekély haszonnal alkalmazhatók. Megoldáshoz csak az okok feltárása és orvoslása vezethet el.

A civilizációs társadalmak modellje

Az ipari-gazdasági-informatikai, tudásalapú nyugati civilizáció lényege modellszerűen hármas nagyrendszerként ragadható meg. Egyik eleme a társadalom, az emberi kapcsolatok összessége a maga értékvilágával, intézményeivel, garanciális rendszereivel, továbbá az a társadalmat átfogó komplex viszonyrendszer, amelyről korántsem állítható, hogy minden szegmensében racionális kapcsolat-elemekből áll. Az ebben a részrendszerben érvényes minden koncepció – ráció, tudomány, haladás, liberális demokrácia – az euro-amerikai kultúra jellemzője. A másik elem a technológiai-gazdasági részrendszer, amely mindazon objektumok összessége, amelyek az emberi aktivitás révén jöttek létre, és amelyek önmaguktól a természetben sohasem keletkeznek. Ezen részrendszer legfontosabb tényezői: tőkeintenzitás, termelékenység és hatékonyság, a megtakarítások és beruházások foka, a társadalmi össztermék és az egy főre eső jövedelem. De mindenekelőtt a növekedés és a haszonmaximalizálás. Harmadik rész-rendszer a természeti környezet, a földi ökológiai rendszerek összessége, a bennük található élővilág. Ebben a részrendszerben a meghatározó kérdések: természeti erőforrások, környezeti terhelések és az előidézett irreverzibilis károk (klimadestabilizáció, fajok kihalása, stb.) A hármas nagyrendszer elemei az ember és a természeti környezet közötti – a 20. század második felében a történelemben addig még soha nem ismert mértékű és intenzitású – anyagcsere révén szorosan egymáshoz kapcsolódnak. A hármas nagyrendszer két eleme – társadalom, techno-ökonoszféra – egyirányú változást, növekedést mutat, míg a földi környezet ún. zárt rendszer, mérete véges, és folyamatai körfolyamatok. A hármas nagyrendszer elemei közül az utóbbi évtizedekben a technológiai-gazdasági részrendszer autonómiája hihetetlenül megerősödött (gazdaságba ágyazott társadalmak), és ezen részrendszer alapvető értékeit – hatékonyság, termelékenység, növekedés, haszonmaximalizálás, mamutechnológiák és -szervezetek, monokultúrák – a másik két részrendszerben is érvényre kívánja juttatni. Minthogy a másik két részrendszer alapértékei számos tekintetben más jellegűek és működési mechanizmusúak, a fenntarthatóság alapvető kritériuma, hogy a hármas nagyrendszert egységes egészként kezeljük, más-ként fogalmazva: társadalmi cél, feladat, stratégia nem képzelhető el gazdasági, illetve környezeti cél, feladat és stratégia nélkül, miként megfordítva sem. Bármely részrendszer túldimenzionált autonómiája és megkérdőjelezhetetlen autoritása hosszabb távon alig kezelhető nehézségekhez vezet.

Szemponatok a fenntarthatósághoz

Az a társadalom, amelyben végső soron bármely cselekedet igazolható – norma nélküli társadalom. Ha egy társadalomban az érdekek és a szükségletek mindent meghatározó tényezővé válnak, fennáll a veszélye a társadalom norma nélkülivé válásának, ami szükségkép-

pen vezet el az egyensúly és a biztonság hiányához. Az így kialakuló működési zavarok azután vég nélküli reformfolyamatokat generálnak, miközben elmarad a reformok következetes végrehajtása, és a reform által kiváltott hatások kritikai számbavétele. Ha elfogadjuk, hogy az ember norma iránti igénye genetikailag kódolt, nincs más választásunk, mint meghatározni az alapvető és relativizálhatatlan értékek körét, amelyet normaként mindenkinek tiszteletben kell tartania függetlenül attól, hogy betartása fölött jogszabály őröködik-e, avagy sem. A normanélküliség azt jelenti, hogy a társadalom, mint komplex rendszer elemei között nincs organikus kapcsolat, nem működnek kötőerők, a rendszerjelleg gyengülése kaotikus viszonyoknak enged utat.

A demokratikus társadalmakban normának tekinthető, relativizálhatatlan alapértékek a következők lehetnek:

– Az emberi élet, az emberi méltóság, az ember transzcendenciájának tisztelete: Ebből levezethető minden ember joga az eheto élelemre, az iható vízre, a tiszta levegőre, az ott-honra, a ruházatra és a lelki-szellemi javakra, továbbá a foglalkoztatásra. Ez az alapérték jelzi, hogy a foglalkoztatás nem pusztán gazdasági öncélúság, hanem mindenekelőtt társadalmi szükséglet, igény és követelmény; a gazdaság kiegyensúlyozott fejlődésének és stabilitásának társadalmi feltétele.

Az emberi méltóság tisztelete feltételezi a nyers, a zabolátlan individualizmus helyett az új, a közösségi kapcsolatokra érzékeny individualizmus megszületését, amelyben a jogok és a kötelességek, az egymásra utaltság és a függetlenség karöltve vannak jelen.

– Az egyén, a közösségek, a társadalom értékeit létrehozó és érdekeit szolgáló teljesítmény tisztelete:

Ez az alapelv feltételezi, hogy képesek vagyunk a politikai egyenjogúságon alapuló ún. horizontális, illetve a tudáson/teljesítményen alapuló ún. szakértői (vertikális) társadalom eszes és bölcs egyensúlyának megteremtésére, hogy a hamis illetékesség-tudat, másfelől a társadalmat pusztá mechanizmusként kezelő prakticista racionalizmus buktatóit elkerülhessük. A technológiai-gazdasági teljesítmény mellett megkerülhetetlen a szellemi-esztétikai-morális értékek kiemelkedő szerepének érvényre juttatása. A teljesítmény elismerése lehet a versenyképesség igazi ösztönzője és megteremtője.

– A nemzeti és az egyetemes emberi sajátosság méltóságának tisztelete:

A technológiai-gazdasági struktúrák és érdekek mentén globalizálódó világunkban alapvető feladat a nemzeti kultúrák, a nyelvek, a tradíciók, a sajátosságok ápolása, megőrzése. Mindezt nem a múltba fordulás, hanem a jövőre irányuló közös cselekvés jegyében, szimbiózist teremtve a sajátos és az egyetemes kötődés értékvilága között. A veszélyekkel teli, határokat nem ismerő világban – talán ez adhat nagyobb biztonságot, és nem az etnikailag vagy vallásilag homogén közösségek, illetve az ilyen haza utáni vágy. A nemzetállami demokráciák megerősödése szükségszerű feltétele az alapjogok egyetemessége megvalósulásának. Ma a világ biztonságát nem az erős állam, hanem sokkal inkább az instabilis állami lét veszélyezteti.

– Az ember biológiai tétezésének alapját meghatározó természeti környezet megóvása:

A természeti környezet nem emberi munka terméke, ezért annak megóvása nem rendelhető alá a zabolátlan fogyasztás, az ellenőrizetlen technológiai-gazdasági növekedés és a

mindenek fölé helyezett haszonmaximalizálás elvének. A gazdasági növekedésnek a földi ökológiai rendszerek végessége objektíve határt szab. A gazdasági-pénzügyi folyamatok átláthatóságának, demokratikus kontrolljának erősítése elkerülhetetlen; a jövő generációk értelmes, emberhez méltó életét lehetővé tevő alapfeltételek megteremtését nem hátríthatjuk el magunkról. Az ökológiai rendszerekbe történő túlzott, haszonelvű beavatkozást viszont nem ellentételezheti „az ember nélküli természet” radikális koncepciója.

Ez az alapérték megfogalmazza a gazdaság fenntartható haladásának környezeti feltételét.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezen értékek pusztán jogi vagy piaci szabályozás révén nem működnek, hatásukat csak akkor fejthetik ki, ha a nevelés folyamatában belső értéké válnak.

Az értékek megfogalmazásán túlmenően a tennivalókat illetően a következőkben felsorolt koncepcionális kérdésekre kell választ adni:

– A növekedés fogalmának új értelmezése, a növekedés és fejlődés különbözőségének egyértelmű meghatározása.

A gazdasági siker új értelmezésére van szükség, hiszen a GDP jelenlegi formájában elfedi azt a tényt, hogy pl. az ökológiai rendszerek fenntartható hozamát meghaladó növekedés hosszabb távon destruktív. A társadalom-gazdaság-természet hármasság nagyszisztéma stabilitását és fenntarthatóságát csak olyan mutatók mérik, illetve jelzik, amelyek internalizálják a társadalmi és környezeti költségeket. Külön kérdés, hogy a gazdasági integráció a szélesebb értelemben vett társadalmi integráció, továbbá a környezetmegóvás gazdasági garanciáinak hiányában működőképes-e, illetve a gazdasági integráció mennyiben képes létrehozni az utóbbi integrációs, valamint megőrzési mechanizmusokat.

A környezet védelmét és a társadalmi igazságosságot együtt is el lehet érni, másfelől: a környezetvédelem magas foka érhető el a versenyképesség csökkenése nélkül is. Új megoldásokat kell keresni, amelyek a társadalmi igazságosságot a gazdasági hatékonyságot/versenyképességet és a környezet megóvását – rendszerszemléleti alapon – egyaránt figyelembe veszik.

– Az ökológiai lábnyom csökkentése; ipari ökológia, ipari szimbiózis.

A hagyományos, növekedésorientált gazdasági modell buktatói egyre nyilvánvalóbbak. A növekvő gazdasági termelés nem egyenlítette ki a jövedelemkülönbségeket társadalmakon belül és társadalmak között, a világban együtt van jelen a soha nem látott gazdagság és a mérhetetlen szegénység. Az is egyértelművé vált, hogy a társadalmak szükségleteit csak a természeti környezet eltartóképeségével összhangban lehet kielégíteni. Az ökológiai lábnyom nagyságában megmutatózó különbségek már ma súlyos társadalmi feszültségeket ébresztenek, és a természeti erőforrásokat tekintve számos esetben a fenntarthatóság határait feszegetik. Elkerülhetetlen azon technológiák, fejlesztési programok és stratégiák kidolgozása, amelyek az ökológiai lábnyom nagyságát csökkentik.

Ezt tekintve jó lehetőséget nyújthatnak az olyan technológiák, amelyek mintegy a természetben zajló körfolyamatok mintájára lehetőség szerint zárt anyag-, illetve energiaáramokat valósítanak meg. Azonban látnunk kell, hogy ennek megvalósítása nem pusztán tudományos-műszaki, de alapvetően társadalmi probléma.

– A versenyképesség és a foglalkoztatás kérdőjelei – csak kiképzés vagy kinevelés és kiművelés is.

A versenyképesség kérdése más tényezők mellett alapvetően emberi kvalitások és kreativitás kérdése. A versenyképesség nem jelenthet pusztán annyit, hogy kiképezzük azt a munkavállalót, aki olyan terméket képes előállítani, amit a piacon el lehet adni. Ha a kinevelés és kiművelés ezenközben elmarad, a kiképzés alig több mint adott feladat elvégzésére szolgáló „reflexív mechanizmus kifejlesztése”. Meg kell találni az oktatási rendszerek iránti kulturális-nevelési és közgazdasági igények egyensúlyát, megakadályozandó, hogy az oktatási rendszer eszközzé fokozódjék le, amelynek a célok megjelölésében semmi szerepe nincs.

– Egészségügyi és népesedési kérdések – fogyó, öregedő Európa

Az orvostudomány korábban szinte elképzelhetetlen fejlődésének az lett a következménye, hogy az egészségügyben a civilizációs társadalmakban szinte megállíthatatlan költségspirál jött létre. A beteg, nemkülönben az orvosi műszereket gyártó cégek és a gyógyszergyárak egyként a legjobb ellátásban, illetve a minél drágább eszközök és gyógyszerek előállításában érdekeltek. Ám az egészségbiztosítási rendszerek egyszerűen képtelenek arra, hogy a legújabb gyógyszereket és eszközöket általános biztosítási rendszer keretei között mindenki számára egyképpen elérhetővé tegyék. Másként fogalmazva: lassan megvalósul ezen a területen is a „mindenki egyenlő, de vannak egyenlőbbek” Orwelli elve. Ki kellene tehát mondani, hogy a jelenlegi rendszer csupán adott fokú ellátást tud mindenki számára elérhetővé tenni, ezen túl már a magánbiztosítás valódi érteken alapuló költségterítéses világa létezik.

Európa demográfiai krízis veszélyétől fenyegetett társadalmak kontinensévé vált. Egész Európára jellemző, hogy egyre kevesebb gyermek születik, s bár a születéskor várható élettartam – különböző mértékben ugyan – növekedik, a lakosság száma fogyatkozó tendenciát mutat. Ez a demográfiai vákuum gazdasági és a környezeti migráció okozta gondok egyre növekvő mértékével jár együtt, s a bevándorlási politika átfogó rendezését követeli meg, elkerülendő az egyre veszélyesebb belső konfliktusokat. Bár a krízis kapcsán gyakran esik szó arról, hogy a csökkenő gyermekvállalási hajlamnak anyagi okai lennének, magyarázatot kíván, hogy miért éppen a legjobb anyagi helyzetben lévő társadalmakra jellemző leginkább ez a tendencia. Elfogadhatóbbnak látszik az a magyarázat, amely szerint állandóságot nem ismerő világunkban kerülni igyekszünk a hosszú távú és visszafordíthatatlan elkötelezettségeket, mert ez a döntési szabadság bizonyos fokú elvesztésével, s ezzel a változó világhoz való alkalmazkodóképességünk korlátozásával jár együtt. Ilyen hosszú távú elkötelezettség a tartós partnerkapcsolat vagy egy gyermek világrahozatala.

Végül: Az Európai Unió a történelemben még soha ki nem próbált minta megvalósításának kísérletét kívánja végrehajtani. Nevezetesen azt, hogy mi módon lehet demokratikus politikai eszközökkel ilyen méretű, verseny- és működőképes társadalmi-politikai-gazdasági-hatalmi koncentrációt létrehozni. A történelem ilyen konstrukciói eddig mindig egy vezérhatalom politikai-katonai túlsúlyának működtetése révén születhettek csak meg. Ha igaz az az állítás, hogy a demokrácia a tehetős és művelt társadalmak „fényűzése”, akkor az

Unió jelenlegi demográfiai és gazdasági megrekedése, a jóléti állam működésének fokozódó zavarai és az általánosságban tapasztalható szellemi-intellektuális hanyatlás nem tehetnek bennünket túlzottan optimistává a kísérlet sikerét illetően. A kockázat óriási, hiszen a kudarc nem kevesebbet jelent, mint annak a keserű sejtésnek a beteljesülését, hogy fél évszázad alatt a Vén Kontinens a történelem hátsó udvarába kerülhet. A megújulást talán azzal kellene kezdenünk, hogy hadat üzenünk a „jelentés halálának” (Baudrillard), azaz visszaállítjuk a szavak jelentését. Ez akár országmentő vállalkozás is lehetne. Mert a reménytelenségért a jövőben nagy árat kell fizetnünk.

Papp Sándor

Források

John Lukacs: Egy nagy korszak végén, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Albert O. Hirschman: Versengő nézetek a piaci társadalomról, József Műhely Kiadó, 2000.

Csikós-Nagy Béla: Közgazdaságtan a globalizáció világában I-II, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2002.

Polányi Károly: A nagy átalakulás, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

Donella Meadows, Jorgen Randers, Dennis Meadows: A növekedés határai, harminc év múltán, Kossuth Kiadó, Budapest, 2005.

Éghajlatváltozás a világban és Magyarországon: szerk. Takács-Sánta András, Alinea Kiadó-Védegylet, Budapest, 2005.

Mathis Wackernagel, William E. Rees: Ökológiai lábnyomunk, Föld Napja Alapítvány, 2001.

Vizi E. Szilveszter: Egészségügyi és demográfiai válság Magyarországon, Magyar Szemle, 7–8. szám, Budapest, 2005.

Herwig Birg: A világ népessége, dinamikus növekedés és leselkedő csapdák, Corvina, Tudástár, Budapest, 2005.

Ezeréves határ 1.

Népességpótlás bevándorlással?

Beszélgetés Farkas János szociológus professzorral

A véletlen, amelyet törvényszerűségnek is nevezhetek az életemben úgy adta, hogy négy éven át munkatársa voltam Farkas János professzornak. A korábbi évek ritka találkozásai ez alatt az időszak alatt megsokszorozódtak. János szinte mindenre kiterjedő figyelme, s a heti rendszerességgel ismétlődő tanszéki találkozások természetessé tették, hogy kutatási elképzeléseimet is megvitattuk. Így volt ez akkor is, amikor egy lehetséges migrációs politikai stratégia kialakításának lehetőségéről gondolkoztam. Az ezzel kapcsolatos dokumentumok szűkös volta, illetve hiánya következtében az egyik beszélgetésünk során vetődött fel e kérdéskör interjú technikával történő megközelítésének lehetősége. S mi sem volt természetesebb, mint az, hogy a kutatást megalapozó próbainterjút Farkas János professzorral készítsem. Ennek eredménye, a most közzétett interjú 2003. június 10-én készült. Az ekkor szerzett tapasztalatokat az interjú struktúrájának kialakításakor, valamint az interjú kérdéssorának véglegesítésekor felhasználtam. Az viszont már a technika ördögének fintora, közjátéka volt, hogy akkor, amikor az interjúcsokor kötetbe szervezése megtörtént, éppen az a beszélgetés maradt ki, amelyik nemcsak a többi interjút megalapozta, hanem amelyik az adott kérdés körben az egyik leghatározottabb álláspontot is tartalmazta.

– *Közismert, hogy az ország népessége 1980 óta fogy, s a bevándorlók, és a kivándorlók különbözete növelheti, vagy csökkentheti az ország népességének számát. Megítélésed szerint – hiszen történelmünkben nem egyszer már megtörtént –, a hiányzó népesség pótlását most bevándorlással meg tudánk-e oldani?*

– Röviden csak annyit mondhatok, hogy a mai helyzetben a régebbi módszerekkel nem látom megoldhatónak a népesség pótlását. Nem látok lehetőséget arra, hogy mint korábban, a derék, szorgalmas sváb parasztokat arra ösztönözzük, hogy ugyanazon birodalom másik területére települjenek át. Mivel kis országban élünk, a bevándorlás ösztönzése helyett most olyan népesedéspolitikát kellene kidolgozni, amely megállítaná a népesség csökkenését. Szerintem, ha a jelenlegi szinten maradna a magyar népesség száma, akkor nem lenne semmi baj. A finnek vagy 5 millióan vannak és ma a világ egyik legfejlettebb országa. A svédok, a dánok is kevesebben vannak, és a svájciak is. Sok derék és gazdag, nálunk kisebb lélekszámú népet lehet megnevezni, amelyek prosperálnak. Nálunk meg csak meg kellene állítani a csökkenést. Korábban, a francia népesedési program volt ígéretes, ahol a kormány olyan gyermek- és családtámogatás politikát folytatott, amely pozitívan hatott a termékenységre.

Családtámogató politikát

– *Sikeres volt, sikeres még ma is.*

– *Meg kellene nézni, hogy vannak-e, lennének-e olyan családtámogató és gyermektámogató rendszerek, amelyek ösztönözik a gyerekvállalást. Nyilvánvaló, hogy a civilizá-*

ciós fok és a gyermeklétszám között jelentős az összefüggés. Minél több a vidéki lakos, minél tradicionálisabb egy társadalom, annál inkább a nagycsaládot, a sok gyerekes mintát fogadják el. Főleg ott, ahol a gazdaság egyben családi gazdaság, és az újratermelésnek ez az alapformája. Vagyis a családi gazdaság, gazdálkodás tulajdonképpen elsősorban az önfenntartást és nem a piacra termelést szolgálja. De napjainkra ez a forma már teljesen anakronisztikussá vált. Ma Magyarországon közel egymillió kistermelő van, akik hivatalosan csak a saját szükségletüket termelik meg. Csak a felesleget adják el a piacon, ezért nem adóznak; tehát ez az adó megkerülésnek egy formája. Ugyanakkor semmiféle állami statisztikai és nyilvántartási rendszerben nem kívánnak szerepelni. Úgyhogy, ha ezt fönntartjuk, akkor az Európai Unióban a mezőgazdasági ágazatunk teljesen le fog maradni. Tehát valami korszerűbb gazdálkodási formára kellene áttérnünk. Régen ehhez a fajtájú családi vállalkozási formához sok gyerek kellett, tehát alig várták a szülők, hogy felnövekedjenek a gyerekek, mert kellett a munkaerő. Ma pedig nem így tekintenek a gyerekekre, és ezért 1-2 gyereknél nemigen vállalnak többet. Úgy tudom, hogy ma Magyarországon a reprodukciós együttható talán 1,8 körül lehet, vagy talán még annyi se.

– 1,3.

– 1,3, tehát akkor lényegesen romlott a helyzet a korábbihoz képest. Nem is beszélve arról, hogy 2 fölé kellene hogy menjünk, az optimális 2,3 lenne. Hogy ezt miként érhetnénk el, nem tudom. Emlékszem egyszer, még egyetemista koromban Veres Péterrel találkoztam, eljött hozzánk a kollégiumba. Ő amellet érvelt, hogy minden magyar családban 3 gyerekre van szükség. „Egy magam helyett, egy a feleségem helyett és még egy, hogy ki ne haljon a magyar” – mondta. Ezt a gondolatot sose felejtettem el, de úgy látom, hogy ez a harmadik gyermek ma már nemigen akar megszületni, de nagyon sok esetben már a második se nagyon. Itt hosszú szociológiai fejtegetésekbe lehetne most bocsátkozni. Én saját családi tapasztalatom alapján is érzékelem a problémát. Nagyobbik fiam például egyedül nevel három gyereket. Tudjuk, hogy mennyire megnehezül az élet az első gyerek után, illetve, hogy a második gyereknél mennyivel rosszabb lesz a családon belül az általános életszínvonal, nem beszélve már a harmadikról. Kevés család vállalja ezt, hiszen ez tulajdonképpen egy elszegényedési programmal azonos. Mi most a kisebbik fiaméknál a negyedik unokát várjuk. A gyermek még meg sem született, de már óriási kiadások vannak. Ma egy gyerekágy, egy gyerekkocsi tízezrekbe kerül. Pici kis bébi holmik – némi túlzással szólva – annyiba kerülnek, mintha a Diornál vennél a feleségednek egy ruhát. Az ember egyszerűen nem érti, hogy hol van a családtámogató politika. Természetesen ezzel semmi baj nem lenne, ha Magyarországon a jövedelmi viszonyok más színvonalon állnának, de kiskeresetű emberekről van szó, még akkor is, ha az ember értelmiségi. A nagyobbik fiam, ahol a három gyerek van, általános iskolai tanár, de tudjuk, hogy az ilyesfajta értelmiségi nem keres sokat. És a másik fiamnál sem magas a kereset. Úgyhogy bizony a mai magyar családok szociológiailag teljesen érthető módon megállnak az egy, maximum két gyereknél.

Az eddigieket összefoglalva azt mondhatom, hogy belső pótlásra nem látok lehetőséget. El kellene érni legalább a 2-es reprodukciós együtthatót, hogy stabilizálódjon a helyzet, bár azt sem tudom, hogy akkor stabilizálódna-e? A mortalitással is összefüggésben van a

lélekszám, ahol szintén minden javulás jól jönne. Attól, hogy a hiányt külföldivel pótoljuk, meg kell, hogy mondjam, én idegenkedem. Nem vagyok rasszista, de nem szeretnék olyan országban élni, ahol 30-40 év múlva esetleg minden második magyar állampolgár már nem magyar etnikumhoz tartozik. Biztos az is Magyarország lenne, de nem tudom, hogy akkor milyen lenne a magyar nyelv, az irodalom, a művészet, a kultúra, a hagyományok. Nem vagyok a steril „tenyésztésnek” a híve, tehát el tudom fogadni, hogy az ország lakossága keveredjen. Persze ez sem nagyon keveredik, mert cigány a magyarral nemigen házasodik, de már mondjuk a zsidó és a magyar házasságkötések viszonylag gyakoriak, és gondolom, hogy a német és a szláv és a román, szóval a hagyományos magyarországi nemzetiségek és a magyar lakosság között minden bizonnyal van egy belső átjárás, ami nagyon helyes.

Például Írország

– Az elmúlt másfél évtizedben a hazánkba vándorlók döntő többsége a szomszédos országok magyarjaiból tevődik össze. Politikai konszenzus látszik abban a kérdésben a parlamenti pártok részéről és ez a kormányzatoktól szinte független, hogy a kisebbségben élő magyarok saját szülőföldjükön boldoguljanak. Miközben Magyarország szívó hatást gyakorol rájuk, illetve a magyar gazdaságnak szüksége van újabb és újabb munkaerőre, ha nem is a népesség pótlására. Nincs valami diszkrépancia e között, vagy morálisan tartható ez az álláspont, hogy boldoguljanak szülőföldjükön, igaz hogy ezért nem sokat teszünk, vagy alig teszünk valamit, másik oldalról meg szükségünk van a munkájukra?

– Ez bizony objektív ellentmondás, nézzük csak meg mindegyik oldalát. Én azt hiszem, hogy az az állítás, hogy ne hagyják ott a szülőföldjüket, vagy ha eljönnek, előbb-utóbb térjenek vissza, azért lényeges, mert ha Magyarországnak, mint anyaországnak nagyon erős elszívó hatása lenne, akkor tulajdonképpen eltűnnének a hagyományos magyar települések, megszűnne a magyar kultúra. Magyarán szólva nem örülnék annak, ha Romániában mondjuk a székelység, mint olyan, felszívódna. Mert tételezzük föl, hogy az egész Székelyföld átjön Magyarországra, és letelepszik – mondjuk – Debrecenben, vagy környékén, és jól érzi magát és prosperál, de akkor nincs Székelyföldünk, akkor nincs csíksomlyói passió és így tovább. Akkor történelmünk nagy része is elvész. Ilyen értelemben azt is sajnálom, hogy Kolozsvár már nem magyar jellegű város. Tehát jó lenne az ottani pozíciókat megtartani, éppen hogy nem csökkenteni, hanem szaporítani kellene az ottani magyar nyelvű iskolák, egyetemek számát. És jó lenne, ha a Magyarországon képzett értelmiségiek pedig visszatérnének szülőföldjükre. Fontos, hogy sem anyagilag, sem kulturálisan ne menjen tönkre a magyarság ezekben az országokban.

Ha a munkaerő-gazdálkodás szempontját nézzük, akkor beszélünk kell arról, amit a közgazdászok strukturális munkanélküliségnek neveznek. Egyfelől hiányzik egy csomó kvalifikált munkaerő, másfelől viszont munkaerő felesleg van. De az a munkaerő, amelyik munkába állítható lenne, illetve amelyiknek nincs munkája, nem állítható rá azokra a feladatokra, amelyekre igény van. Tehát egyre kvalifikáltabban kiképzett munkaerőre van szükségünk, amely a tudományos technikai haladás, információs gazdaság előrehaladását jól szolgálja.

Megint visszatérek a roma problémára. A cigány lakosság 90 %-a az aktív népességben biztosan munkanélküli, de ezt a 90%-ot nem tudod az információs gazdaságban ma fölhasználni. Nem azért, mert genetikailag alkalmatlan, hanem azért, mert társadalmi körülményei nem tették lehetővé azt, hogy eljusson arra a szintre, hogy kvalifikáltabb munkát végezzen. Tehát ilyen értelemben Erdélyből vagy máshonnét is szívesen várunk munkásokat, vagy szakembereket, és érkeznek is.

Általánosságban abban reménykedem, hogy az Európai Unió keretei között meg fogjuk találni a szabad munkaerőmozgás módját. Főleg akkor, hogy ha a minket körbevevő országok is EU tagországok lesznek. Akkor valóban lesz egy olyan migráció, amelyik nem azért jön ide, mert ez az anyaország, hanem azért, mert itt jó munkalehetőségek vannak. Nyilván az ismerős nyelvi és kulturális környezet megkönnyíti a beilleszkedést. Például Írországból az volt a nagy, gazdasági csodának az egyik emeltyűje, hogy angolul beszélő ország. Amikor az amerikai és angol tőke odament, akkor az angol nyelven beszélő szakmunkások, mérnökök, technikusok az angolszász világból kinőtt információs technológiát magas szinten tudták megvalósítani. A magyar nyelvvel nincsenek ekkora karrierlehetőségek, de a szomszéd országban élő magyarság számára nyilván Magyarország vonzó lenne. De ez nem jelentené azt, hogy a külföldi magyar ideköltözik, hanem azt, hogy egy idő után hazamegy. Pl. a jugoszláv, a török, a görög fejlődésnek nagy mozgatóereje volt korábban, hogy a Gastarbeiter-ek, a vendégmunkások hazamentek, hazavitték a pénzt, és otthon fejlesztésekbe fogtak. Dalmácia magas szintű fejlettsége, vagy Szlovéniáé is jórészt annak köszönhető, hogy a vendégmunkás Németországból, Olaszországból, Svájcban hazavitte a pénzt, tehát a családját otthon támogatta. A törökök egy része is hazajár, milliós szám vándorolnak, nyaranta mennek haza Törökországba, majd vissza Németországba, meg más nyugati országokba, de közülük az utóbbiakban sokan már le is telepedtek. Nyilvánvaló, hogy Magyarországnak munkaerő gazdálkodási szempontból jelentős tartalékot képeznek a körülöttünk lévő országok, s azoknak is elsősorban a magyarsága. Minden bizonnyal jöhetnének hozzánk szlovák, szlovén, horvát vagy román szakmunkások, vagy mérnökök is. Akkor viszont már kilépünk a politika keretei közül, mert ez már tisztán a munkaerő szabadpiaci mozgása lesz, amit már nem könnyű politikailag korlátozni.

Fejlesztés külföldön

– *Ez még messze van. A valóság az, hogy a magyar nemzetiségűek jönnek, mi meg azt mondjuk, hogy saját szülőföldjünkön boldoguljatok. Ezért a boldogulásért nem kellene nekünk valamit tenni?*

– Valószínűleg segíteni kellene őket. De nem tudom hogy miben. Nagyon érdekes elmentés, hogy nálunk éppen az államszocialista hagyományok miatt nagyon megszoktuk, hogy majdnem mindent állami keretek között akarunk elintézni. Most viszont egyre inkább az autonóm gazdasági folyamatok fognak szerephez jutni, csak hát azok még nehezen hatnak. Nincs igazán olyan magyar nagytőke, amelyik ezekben az országokban, további beruházásokat indukálna. Ha lenne, akkor a Székelyföldön a lakosságot foglalkoztatnánk, képeznénk, fejlesztenénk. De még mi magyarok is messze vagyunk ettől, hiszen Magyarország jelenlegi, vagy eddigi gazdasági sikerei is elsősorban multinacionális nagy-

tőkések bejövetelén vagy beruházásain múltak. Bár például az olajiparban Magyarország már külföldön, a környező országokban is befektet, de azt hiszem, az ilyenek még nagyon szórványos vállalkozások. Ez lenne a segítségnek nemcsak hatékony, hanem gazdasági és nem politikai formája. Amíg viszont ez nincs, addig azt mondom, hogy minden magyar kormányának – politikai színezetétől függetlenül – nem csak retorikailag, hanem valódi fejlesztési lehetőségekkel kellene támogatnia a külföldön élő magyarokat. Ezekből egy-két szép példát lehet mondani, egyetemalapítást és egyebet. Sajnos elég sokat hallottunk arról is, hogy a külföldi magyarok egyes képviselői mindenféle pénzeket „lenyelnek”, és nem látjuk az eredményét. Az az érzésem, hogy a külföldön élő magyarság egy remélhetőleg igen kis része egyszerűen fejőstehénnek tekinti az anyaországot, és nagyon jól megél abból, hogy ő külföldön élő magyar.

– *Történelmünk úgy alakult, hogy még 1945 előtt, majd 1945 és a határok lezárása között 49-ig, majd 1956-ban is sokan nyugatra távoztak. Emigráltak. 1990-nel minden megváltozott. Hogyan látod az egykori emigráltak, vagy a későbbi disszidensek Magyarországhoz való viszonyát, illetve hogyan kellene nekünk megítélésed szerint ebben a megváltozott helyzetben hozzájuk viszonyulnunk, milyen migrációs politikát kellene velük kapcsolatban, a gyakorlatban megvalósítani?*

– Ennek a kérdésnek van elméleti-kutatási háttere is. Szántó Miklós kollégánk korábban végzett is ilyen szociológiai vizsgálatot, amit egy könyvben publikált. Meg kellene nézni, hogy a nyugati magyar emigráció milyen aspirációkkal rendelkezik. Hogy mit gondolok én erről? Vannak élő eleven kapcsolataim, olyan magyar kollégák, akik a kinti szellemi életben és itthon is tevékenyek, bár külföldön élnek. Ismerem a véleményüket. Azt hiszem, hogy nekik rendkívül fontos lenne a kettős állampolgárság, ami szerintem a minimum feltétel, még inkább a magyarországi általános választásokon való részvétel lehetősége. Persze szociológiailag és politikailag is meggondolandó, hogy külföldön, egy másik ország fennhatósága és törvényei szerint élő embereknek legyen-e joguk beleszólni a magyarországi politikai viszonyok alakulásába: milyen párt, pártcsoporthoz, koalícióhoz csatlakoznak, vagy veszítsen, ki alakítson kormányt? Úgy érzem, hogy erre a nyugati emigrációnak – legalábbis az aktív részének – van igénye. Persze itt megint felmerül egy nagyon érdekes szociológiai és demográfiai probléma. A nyugaton élő magyarság is, mint az itthoni, különböző generációkból áll. Tudjuk, hogy különböző hullámok voltak a magyar emigrációnak. Az a generáció, amely a megelőző századfordulón „kitántorgott Amerikába”, már nem él. De nekik vannak leszármazottaik, és azok leszármazottjai. Már legalább három, vagy négy generáció él Amerikában, Kanadában, Ausztráliában stb. Az is nagyon érdekes kérdés, hogy különböző generációknak milyen lehet a viszonyuk a mai Magyarországhoz, mennyiben akarnak, vagy nem akarnak részt venni a mai magyar politika és közélet alakításában. Tehát erről is többet kellene tudni. Az első generáció tulajdonképpen a gazdasági válság elől menekült többségében Amerikába, de a második világháború utáni menekülők zömében politikai emigránsok voltak. Valószínűleg többségük meghalt, nagyon kevesen lehetnek, már ők is idős emberek, akik egyáltalán ma politikai szerepet vállalnának. Minden bizonnyal az emigrációnak az a harmadik hulláma szociológiailag és politikailag

lag nagyon érdekes, amely 1956-ban, vagy azután távozott. Persze már az '56-osok sem fiatalok, tehát az ő aktív részvételük sem túl sokat nyom latba. De van még egy réteg, azoké, akik 56 után és a magyarországi rendszerváltozás között távozott külföldre.

– *150.000 ember.*

– Nem ismertem az adatokat, ez nagyon nagy szám. Csaknem mind nyugatra ment. Ők minden bizonnyal kellő nosztalgiával gondolnak vissza korábbi magyarországi életükre, és valószínűleg aktívan szeretnének beleszólni az itthoni jövő alakításába. Summa summarum én úgy gondolom, hogy megérne egy szakértői tudományos demográfiai, politológiai elemzést, és esetleg ennek alapján egy politikai szervek elé készítenéd javaslatot.

– *Ha jól érzékelem, te nem idegenkedsz ettől.*

– Nem. Én odafigyelek az emigrációs magyar irodalomra. Tapasztalatom szerint az emigrációs magyar irodalom mindig magyar volt, magyarabb talán, mint az itthoni irodalom. Nyilvánvaló, vagy feltételezhető, hogy nemcsak a rendkívül érzékeny író emberek kötődnek erősen a magyarságukhoz, de talán az „átlag magyarok” is, aki annak idején gazdasági, politikai, vagy bármilyen más okból mondjuk a 60-as, 70-es, 80-as években elmentek itthonról. Nekik ne lennének nosztalgiáik Magyarország iránt? Szerintem jobban meg kellene őket becsülni. Nem akarok családi példákat mondani, de nekem is él Amerikában rokonságom, akik biztos nagyon szívesen részt vennének abban, amit az előbb már említettem volt.

– *Tapasztalatod szerint van-e valami határozott elképzelés azokkal kapcsolatban, akik 1990-et követően mentek hosszabb időre külföldre? Hogyan s miért hozzák vissza mindazt, amivel anyagiakban, szellemiekben kint gazdagodtak?*

– Igen, szerintem, van határozott elképzelés velük kapcsolatban, bár megint bizonytalan vagyok a tekintetben, hogy az 1990-es évek óta külföldön dolgozó magyaroknak milyen az állampolgári státusza.

– *Ők magyar állampolgárok. De megteremti-e a magyar állam azt a lehetőséget, hogy érdemes legyen nekik visszatérni, érezteti-e velük, hogy szükség van itt rájuk?*

– Rajtuk is múlik, hogy vissza akarnak-e Magyarországra települni. Van-e hova vissza-települni, van-e lakásuk, ha jogilag, állampolgárság tekintetében rendelkeznek mindennel, ami ezt lehetővé teszi számukra?

A kérdés egy másik vetületével általánosabb összefüggésbe helyezném ezt a problémát. Abban a kontextusban szeretném fölvetni, amivel mint tudományszociológus találkoztam. Ez az úgynevezett brain drain, tehát agyelszívás, agyelvesztés stb. Ennek az a lényege, hogy hosszú ideje, és talán növekvő mértékben egyre több magyar tudós, kutató, főleg fiatal megy ki nyugatra és ott tartósan munkát vállal. Nyilván megtartják magyar állampolgárságukat, de hát évek telnek el, és ők ott nagyon értékes szellemi munkát tudnak végezni az oktatásban és főleg a kutatásban. A kérdés viszont az, hogy mi lesz velük? Mi a jó Magyarországnak? Az, hogy ott kint maradnak, vagy az lenne jó, ha visszatérnének? Természetes erre adható olyan válasz, hogy a tudomány nemzetközi, tehát bárhol van valaki, a nemzetközi tudományt gazdagítja. Ugyanakkor azért tudjuk jól, nagyon sok mutató szerint nem mindegy, hogy egy országnak milyen mennyiségű, minőségű a kutatói állománya. Nem közömbös, hogy hol születnek a kutatói eredmények, mely ország kutatói kapnak

Nobel-díjat és más tudományos elismeréseket, hol hasznosulnak az általuk kikutatott tudományos eredmények és így tovább. Olyan járulékos haszna is lehet annak, ha egy nyugaton képzett magasan kvalifikált kutató-oktató hazatér, hogy utána részt vesz az oktatásban, tudását tovább adja egyetemen, vagy tudományos kutatói iskolát tud alapítani.

Rendkívül fontos, hogy ezeket a Magyarországról eltávozott és éveikig külföldön élő magyar kutatókat, oktatókat, szellemi embereket hazahívjuk, és itthon értékesítsük tudásukat, tapasztalatukat. Mert nemcsak az számít, hogy a nemzetközi tudományt gazdagítják, hanem az is, hogy itthon részt tudjanak venni a következő tudós nemzedékek nevelésében is. Tehát ilyen értelemben haza kell, hogy jöjjenek. Magyarországon ezt az igényt az 1990-es években felismerték, és többek között két állami ösztöndíj is létrejött, legalábbis azzal a céllal, hogy hazatelepedésüket segítsük. Ha hazajönnek, az a legnagyobb problémájuk, hogy nincs egyetemen, vagy kutatóintézetben nekik állás, hiszen Magyarországon ezeken a területeken hiányoznak az üres státuszok. Az úgynevezett posztgraduális ösztöndíjak, az egyik az Oktatási Minisztériumban a Magyar Zoltán-féle ösztöndíj, másik pedig az OTKA-nál lévő ösztöndíj próbálta ezt az űrt betölteni. Ez utóbbinak a kuratóriumában nekem is közel 10 évig módomban volt részt venni. Több alkalommal sikerült éveikig külföldön dolgozó fiatal tudósokat hazacsábítani azzal, hogy ezzel az ösztöndíjjal 3 évre tudunk nekik állást biztosítani. Ez az ösztöndíj feljogosította őket arra, hogy valamelyik egyetemi, vagy akadémiai kutatóintézetbe kerüljenek. Azt reméltük, hogy 3 év alatt az illető meg tudja teremteni azt az egzisztenciáját, hogy végleg visszatérhessen a magyar szellemi életbe. Ez nyilván egy szűkebb populációt érint, azokat, akik a szellemi életben, tudományos kutatásban, és oktatásban dolgoznak.

Térjenek haza

De úgy gondolom, hogy a nem tudományos műhelyekben, hanem külföldön valahol a gazdasági életben, vagy bárhol dolgozó magyarok visszatérése is kívánatos és hasznos lenne. Nyilván ők is olyan szakképzésben, továbbképzésben részesültek, olyan gyakorlati tapasztalataik lehetnek, amelyek az itthoni magyar gazdasági életben, ha tetszik közéletben, minden bizonnyal hasznosíthatók lennének. Nem ismerem, hogy a kint élők közül hány ezer a kutató, egyetemi oktató, és hány ezer a szakmunkás, a stewardess, de ha sokan közülük hazatérnének, ez hasznos lenne a magyar nemzetgazdaságnak. Feltételezhetően egy fejlettebb gazdasági, társadalmi, politikai állapotból térnének vissza hozzánk. Bizonyosan jobb szaktudásuk, mint esetleg a hazai átlag tudása, hozzáállása és így tovább. Tehát jobban tudják, hogyan működik a piacgazdaság, vagy jártasabbak az EU-ban, vagy a nyelvismeretük jobb. Többen lehetnek közülük olyanok, akiket szakértőként tudnánk foglalkoztatni, akik tudják, hogy hogyan kell a mezőgazdaságban, a szolgáltatásokban egy kérdőívet kitölteni, angolul tárgyalni, üzletet kötni, elindítani valamilyen vállalkozást stb. Összefoglalva tehát azt hiszem, hogy a nyugaton élő, 1956 után kivándorolt népesség nagyobb, nyomatékosabb figyelmet érdemelne, mint idáig. Örülnék, ha többségük visszatérne és a magyar társadalom javára, hasznára dolgozna.

Tóth Pál Péter

Szabó Ferenc

Eszmélet

A százéves József Attila emlékére

*Ha halkul a memória méhzsongása
harapj a tudattalan gyümölcsébe
s gondolj a gyermekkori, nyárra!
Teremts! szavakkal szülj
és újjászületsz te is!
A régi szépet éld meg újra:
felbuzog az idő kútja
a felszökő friss sugárban
ragyog az „arany öntudat” –
a tartam mozdulatlan
ott benn örök nyár van.*

Marcus Aureliushoz

Bölcs császár!

*Hányszor álltam a Városban
patinás lovas szobrod előtt
de csak most tanulok tőled
aki nyugodt derűvel vártad
bizonytalanul biztos véged:
„Távozz békén miként
az érett olajbogyó lehull
áldva élete fakasztóját
hálatalten termőfája iránt!”*

Mádéfalva

EPMSZ-konferencia

Az elképzelt Európától a megvalósulásig

Az egységtörekvések előzményei

Az Európai Unióról és ezen belül Magyarország uniós csatlakozásáról megjelenő információk, könyvek és kiadványok sokasága mellett talán méltatlanul szorul háttérbe az európai építés olyan fontos eleme, azt is mondhatnám alapköve, mint magának az európai gondolatnak, az európai eszme fejlődéstörténetének vizsgálata. Pedig Európa igen hosszú bölcsellettörténeti múltra tekint vissza.

Európáról számos – földrajzi, kulturális, politikai, jogi, gazdasági és szociális stb. – értelemben lehet beszélni. Sőt azt mondhatjuk, hogy Európa az antikvitásban kulturális és civilizációs közösségként már akkor definiálta önmagát, amikor földrajzi határai még nem stabilizálódtak. Különböző korokban változó tematikákkal jelent meg, ám e történelmi kronként változó Európa-kép mögött mintegy konstans tényezőként mindig meghúzódott a szellem és a kultúra Európája. E kulturális és szellemi közösségen keresztül vezetett az út 1945 után Európa a gazdasági, majd napjainkban Európa a politikai közösség felé. „A kultúra az egységre mindig igent mond; a gazdaság többé-kevésbé helyesel; a politika nem nyilvánít véleményt” – vélte Fernand Braudel.

Európa történelmi értelemben vett atyjaként Nagy Károlyt tartja számon az egységes Európa-történet, az európai egység gondolat első megfogalmazójának pedig Pierre Dubois nevezhető. Az a Pierre Dubois, aki Szép Fülöp tanácsadójaként a XIV. század elején, 1306-ban, először tesz említést egy európai államszövetség tervéről. Pierre Dubois *A szent föld visszaszerzéséről* írt munkájában az uralkodók közötti megegyezéstől és a jó intézmények kialakításától remélte az új európai rendet. Az európai közösség megszervezésére irányuló első kísérlet a keresztény nemzetközösség, a Respublica Christiana volt, amely főként a XI – XII. században funkcionált erős kapocsként. Ebből azonban a történelem során mégsem jött létre egy tartós harmonikus szintézis: Európa politikai egysége mindig ingatag maradt, a kereszténység nem vált olyan összetartó kohéziós erővé, amely biztosíthatta volna Európa politikai egységét. Így az európai egység a sokféleség felé haladt, valósi és politikai értelemben egyaránt.

Szemelvények az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 2005. május 1-7-én Rheinfeldenben megrendezett 35. – Európa: kisebbségek, identitás c. – konferenciájának előadásaiból.

Az újkor hajnalán, a modern kor kezdetén különböző történelmi események játszanak közre, amelyek az európai gondolat tematikájának módosulását hozzák: a humanizmus és az eddig ismert világ jelentős mértékben kiterjedt, és elsősorban a Mediterráneumra fókuszáló Európa „átnyúlt” az Atlanti óceánon, amely az eddig ismert Európa-kép kitágulását vonta maga után. A vallásháborúk, majd az örökösödési háborúk ismét előtérbe állították a béke kérdését, az új európai rend kialakítására irányuló kísérletek pedig az erőegyensúly-elméletek formájában megjelentek az európai gondolatokban is. A megvalósítás tekintetében egyre gyakrabban bukkant fel a szupranacionalitás gondolata, vagyis az a gondolat, amely nemzetek feletti intézmények létrehozásával kívánta Európa egységét kialakítani.

Az Európa-terveket szerzőik a legtöbbször egy-egy uralkodónak ajánlják, mint történt ez az *erőegyensúly* elméletek talán elméletileg legérdekesebb képviselőjének, Sullynek az esetében. Maximilien de Béthune de Sully IV. Henrik francia király bizalmasa és pénzügyi tanácsának vezetője 1634-től kezdve adja ki emlékiratait *Economies royales* címen. A közel húsz évvel a szerző halála után, 1662-ben megjelenő harmadik rész tartalmazza a *Nagy terv* néven híressé vált politikai tervezetét az európai szövetségről. Célja – mint ahogy a szerző fogalmaz – „nem volt más, mint Európának olyan arányok szerinti felosztása bizonyos számú nagyhatalom között, hogy egyikük se vethessen szemet mások javaira, ugyanakkor az egyensúlyt se fenyegetse veszély”. Sully a földrajzi határok megváltoztatásával kívánta átrajzolni Európa politikai térképét és kialakítani az új európai hatalmi viszonyokat, ellensúlyozva ezzel a Habsburg-ház európai befolyását. A tervezet érdekessége, hogy kitér Magyarország sorsára is, tisztelettel adózva az oszmán birodalom elleni harcokban betöltött szerepének, amelynek fejében területeket juttatott volna az országnak: „A magyarok pogányokkal szembeni ellenálló képességét jelentősen megnövelte volna, ha országukhoz csatoljuk az osztrák főhercegséget, Stájerországot, Karintiát és Krajnát; később pedig megkaphatták volna a visszahódított erdélyi, boszniai, szlávón és horvát területeket is. A választóknak esküvel kellett volna kötelezniök magukat arra, hogy különös figyelmet fordítsanak Magyarország sorsára, hogy a trónkérdésben tartózkodnak minden intrikától, s méltó, harcra termett fejedelmet állítsanak az ország élére”.

A XVIII. századtól az európai egység gondolatban a nemzetközi kapcsolatok rendezőelve a jog lett. Saint-Pierre abbénak, a korai francia felvilágosodás képviselőjének 1729-ben megjelent *Az örök béke tervezet rövid foglalata* című munkája Hugo Grotius és nyomán az egyetemes és örök béke megteremtésének és fenntartásának jogi lehetőségeit kutatja, amelyet egy európai általános szerződés formájában vél megvalósíthatónak. Érvek és magyarázatok egész sorával igazolja a háborúk elkerülhetőségét és az örök béke kivitelezhetőségét, miközben egy új európai egység működési mechanizmusát vázolta elénk. Ennek érvénybe lépése az Általános és örök szövetség öt alapcikkelyének aláírásával veszi kezdetét, amelyet a legtöbb európai uralkodóval alá kíván íratni. Ez egyben megfelelő garanciát jelent számára a békeszerződés betartására. Az egyes országok a nemzeti jóvedelmük arányában járulnának hozzá a szövetség kiadásaihoz, mindörökre lemondának a fegyverhasználatról, a szerződésszegő hatalmakat a békítő tárgyalások sikertelensége után a szövetség fegyverrel is kényszerítheti döntésének végrehajtására. Az intézményi el-

képzések tekintetében Saint-Pierre abbé egy szövetségi tanácsot hozna létre, amelybe az uralkodók állandó képviselőket delegálnának. A tanács székhelye Utrechtben lenne, mert Hollandiát követendő példának állítja az európai föderációk számára.

A XIX. század új tematikákkal egészíti ki az Európa-gondolatot és a maihoz hasonló európai egységre vonatkozó tervek ekkor bukkannak fel az európai gondolkodásban. Eből a szempontból érdemes kiemelni Claude Henri de Rouvroy Saint-Simon munkásságát, aki tanítványával Augustin Thierryvel közösen írja és jelenteti meg *Az európai társadalom újjászervezéséről* című munkáját, amelyet az 1814 szeptemberében összeülő bécsi kongresszusnak ajánl. Saint-Simon a korabeli hatalmi viszonyok elemzéséből indul ki és a hatalmi egyensúly biztosítékát Anglia és Franciaország egyetértésében jelöli meg, ám az elsők között ismeri fel Németország növekvő nemzetközi súlyát és szerepét.

Saint-Simon példaképe a brit parlamentáris rendszer. Ennek mintájára kívánta az európai országok intézményrendszerét is átszervezni. Művének eredetiségét és meglepő aktualitását az egységes Európa maihoz hasonló intézményi-strukturális leírása adja. Európa irányítását kétkamarás országgyűlésre bízna, amely fölött egy uralkodó állna. Elméletének érdekessége még, hogy ő használja először az *európai parlament* elnevezést a nemzeti intézmények felett álló szupranacionális szervezet alsóházának jelölésére. E testületben tudósokat, kereskedőket és tisztviselőket látna szívesen. Az európai parlament feladatai a vitás kérdések döntőbíróság előtti elbírálásán, a gazdaság élénkítésén és a vállalkozások irányításán túl, csatornák építésére, valamint a közoktatás szervezésére is kiterjednének. Saint-Simon Európa egységének megteremtését fokozatosan, a gazdasági helyzet alakulásának függvényében képzelte el. Ugyanakkor határozottan vallotta, hogy a föderáció tagországainak azonos kell, hogy legyen a kormányzati formája és a parlamenti rendszere. Egyben ő volt az a gondolkodó, aki mindenre kiterjedő figyelemmel kiemelte az európai identitás megteremtésének fontosságát, amely a mai európai koncepciókról szóló viták egyik kedvelt témája: „Míg az a szerves akarat, amely egy nemzeti kormányon belül nemzeti hazafiságból születik, az európai kormányzatban csak egy még általánosabb látásból, egy még emelkedettebb érzelemből eredhet, amelyet európai patriotizmusnak nevezhetünk”.

A XIX. századot – éppen a Saint-Simon tanítványoknak köszönhetően – az európai eszme és benne az Európai Egyesült Államok gondolat első virágkorának is szokták nevezni, amennyiben az európai gondolat túllép a szalonok, uralkodó és arisztokrata körök szűk világán és szélesebb tömegeket mozgató erővé válik. Írók, költők érvelnek mellette és szállnak sikra érte. Bár maga az Európai Egyesült Államok elnevezés először George Washingtonnak Lafayette márkijhoz írott egyik levelében fordult elő, népszerűvé mégis a XIX. század folyamán nem utolsósorban Victor Hugo, Lamartine, Mazzini és Carlo Cattaneo tevékenységének hatására válik. Victor Hugo – akit 1849-ben a Párizsban tartott első nemzetközi békekonferencia elnökévé választanak – fő törekvése, hogy a béke megteremtése révén hozza létre a népek egységét, amelynek összetartó ereje az európai testvériség kell hogy legyen. Munkásságát az az illúzió táplálja, hogy a tradicionális monarchiák korát felváltó nemzetállamok kora végleg megszünteti a háborúkat és meghozza az európai béke korát, amely egyben az európai haladás feltétele is.

Noha a XIX. és XX. század fordulóján már kezdenek kirajzolódni egy maihoz hasonló egységes Európa első kontúrjai, mégis, a XX. század első nagy világegésének kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy ez a gondolat túllépjen az utópiák határán, leszálljon a realitás talajára, megszülessenek az első realiztikusabb egységes Európa-gondolatok és megjelenjenek az I. világháborút követő rendezési elvek sorában. Ebben van fontos szerepe Richard Coudenhove-Kalergi 1923-ban publikált *Páneurópa* című munkájának, amelyet az egységes Európa egyik alapidokumentumának szoktak tekinteni. Coudenhove-Kalergi könyve közvetlenül is hatott több Európa-barát politikus és gondolkodó (Claudel, Valéry, Rilke, Ferrero, Ortega y Gasset illetve Beneš, majd később Churchill) nézeteire, valamint elsősorban a Briand-féle európai rendezési kísérletekre.

A világháborút követő általános nosztalgiahullámmal és múlt felé fordulással ellentétben Coudenhove-Kalergi a XIX. századi európai hegemonia összeomlásának elsődleges okát nem a kontinens gazdasági hanyatlásában, hanem elsősorban politikai rendszerének válságában látja és annak megváltoztatását sürgeti. „Nem a népek öregedtek el, hanem a politikai rendszerük. E rendszer radikális átalakításának lehet, és kell a kontinens gyógyulásához vezetnie” – írta könyvében. Coudenhove-Kalergi tehát alapvetően a nemzetközi erőviszonyokban az I. világháború után az európai hegemonia meggyengüléséből adódó új politikai felvetésekből indult ki. Alapproblémája az volt, hogy hogyan alakult Európa sorsa az első világháborút követően, hogyan lesz képes békéjét és biztonságát fenntartani és hosszú távon megőrizni a világban. Könyvében egy szupranacionális politikai közösség formájában kísérli meg egységbe hozni az optimális államtípust és a történeti-kulturális-etnikai sokszínűséget, és ebből próbál meg egy demokratikus Európa-koncepciót kialakítani.

Coudenhove-Kalergi legsebezhetőbbnek az első világháború után kialakult helyzetben Európa politikai fogalmát tartja, a világháborúban ugyanis a politikai értelemben vett Európa szenvedett csorbát. A régi Európa-kép széttöredezett, az erőviszonyok átalakultak, az új erővonalak pedig még nem stabilizálódtak. Amíg az Európán kívüli világban erős integrációs törekvések figyelhetők meg (amelyeket szintetikusnak nevez, és itt elsősorban a brit és az orosz birodalom kialakulására, valamint a pánamerikai törekvésekre utal), addig Európán belül döntően a széthúzó „analitikus” tendenciák érvényesültek, mert „a népek szabadságvágya erősebb volt, mint az integrációs törekvésük.” A kontinens gazdasági hanyatlásának oka is e politikai széttagoaltságban rejlik. Amennyiben ez a folyamat nem állítható meg – véli Coudenhove-Kalergi –, akkor Európa mint politikai egység, ahogy ez az Osztrák-Magyar Monarchia esetében történt – amelynek felbomlása szimbolikus jelentőségű számára –, az atomizáció, a széthullás felé haladhat.

Páneurópa az európai kultúrában gyökerező és annak szellemiségén alapuló európai nemzet megteremtésének gondolatát is magában foglalja. E nagyszabású terv letéteményesinek a fiatalokat tartja. Csak egy, a jövő felnőtt generációira épülő páneurópai mozgalom segítheti elő a politikai, gazdasági és etnikai határokon felülemelkedő új típusú európai közösség kialakulását. E koncepció keretében Európa több lépcsőben nyerné el megfelelő politikai struktúráját. Az első feladat a páneurópai konferencia összehívása. A második a

nemzetek között felmerülő jogvitáknak választott bíróság előtt történő rendezése és az államhatárok kötelező garantálása. A harmadikként az európai gazdasági egység érdekében létrehozandó vámunió terve szerepel. És végül „a páneurópai törekvések megkoronázása az Amerikai Egyesült Államok mintájára felépülő *Európai Egyesült Államok* létrehozása lesz. Európa egységes entitásként jelenne meg más kontinensekkel és más világhatalmakkal szemben és a föderáción belül minden egyes állam maximális szabadsággal rendelkezne”.

1945 után más történelmi kontextusban és más prioritásokkal fogalmazódott meg az európai integráció kérdése: hangsúlyosan előtérbe került Európa békéjének, a francia-német megbékélésnek, illetve a gazdaságin keresztül megvalósuló politikai integrációnak a programja. Mindez változást idézett elő az egység megvalósítására vonatkozó elképzelésekben is, de e téma elemzése már túllép a jelen tanulmány keretein.

Szénási Éva

Irodalom

Foucher, Michel: Európa köztársaság. Napvilág Kiadó, 1999.

Szénási Éva (szerk.): Elméletek az európai egységről. L. Harmattan, 2002–2004.

Coudenhove-Kalergi, Richard N.: Pan-Europe, Paris. Presses Universitaires de France, 1988.

Ezeréves határ 2.

Győri-Nagy Sándor

Az életszentség kommunikációja a magyar kultúra jelrendszerében

A magyar jogi hagyomány

A magyar szokásjog 1517-ben Bécsben kiadott Hármaskönyve így fogalmaz a törvényről: „...*legyen a törvény igazságos, tisztességes, lehetséges úgy a természet, mint a hazai szokás szerint, a helyhez és időhöz illő, szükséges és hasznos.*” (Werbőczy 1517/1990:38) Az idegen jogrendszerekhez való idomulás korában ennél is meglepőbb, hogy a magyar kultúra jogrendje a törvényt egyenest a világszervesség biztosítékának tekinti. „... *ki ne tudná, hogy a törvények az emberek jóléte, nyugodt és boldog élete végett találtattak föl, mint a melyek nélkül sem család, sem város, sem valamely nemzet, sem az összes emberiség, sem az egész természet, sem maga a világ nem állhatna fön.*” (Werbőczy 1517/1990:20-21)

Ezt a „rejtélyt” az oldja föl, ha tudjuk, hogy a magyar kultúrjog szerint az egyén joga fölött áll közösségének joga, ám ennél is magasabb rendű az isteni vagy természeti jog. Ez utóbbi nem kevesebbet fogalmaz meg, mint az életszentséget: minden teremtett élőlényfaj – nem csak az ember – Istentől kapott életjogát: „*Természeti jog: az összes nemzetek (=teremtmények) közös joga, mivelhogy az mindenütt a természet ösztönzése következtében, nem pedig valamely törvény megállapításából létezik: vagyis, a mire a természet minden állatot megtanított és megtanít. Ez tehát nem egyedül az emberi nemnek, hanem az összes állatoknak is tulajdona. Ebből ered a férfinek és nőnek összeköttetése, gyermekek nemzése és nevelése, mindenkinek egyenlő szabadsága és egyenlő szerzési képessége mind arra, ami a levegő-égben, a földön és a tengerben találtatik. Továbbá a letéteményezett dolognak vagy kölcsönvett pénznek visszaadása; az embertársunk erőszakosságának erőszakkal való visszaverése. Mert ez és az ehhez hasonló sohasem tekintetik jogtalannak, hanem természetesnek és méltányosnak.*” (Werbőczy 1517/1990:29–30)

A magyar kultúra környezeti alkotmányossága mint európai minta

Az idézett jogelvek a magyar kultúra hagyományos környezeti alkotmányosságán nyugszanak. Ez a szempont a *magyar történeti alkotmányról* szóló eddigi vitákban nem került előtérbe. Pedig enélkül történeti alkotmányunk csak sajátos társadalmi tradíciónak tűnhet, aminek persze egy egészséges Európában már önmagában elégnek kéne lennie ahhoz, hogy 1949. évi eltörlését, majd helyreállításának 1990 óta folyamatos elszabotálását ugyanúgy túrhetetlen nemzetközi jogsérelemnek találják az európai nemzetek, mint azt, hogy az EU számára ezt a *szovjet uniós alkotmányt* kellett *európai unióssá* „jogharmonizálnunk”.

Am ki állítja, hogy ez az Európa az az Európa, amelynek a sajátján kívül mások hagyománya is fontos? Ki állítja, hogy egészséges ez az Európa, hogy netán *önérdek nélküli igazságérzete is* lenne, amelyet nemzetközi szinten ugyanúgy érvényesít, mint ahogy egész eddigi történelmében érvényesítette *saját érdekeit*? Mind más népekkel, mind a természettel szemben. Mert ne feledjük: az Európai Unió törzsterületét azok a *tájváltoztató műveltségekből* lett *terjeszkedő civilizációk* adják, amelyek mai gazdagsága mások és a természeti környezet páratlan mértékű kirablásából ered. Ennek az Európából *fejlődésként* exportált *haszonelvűségnek* a következtében jutottunk mára odáig, hogy veszélyben forog a földi élet.

Épp emiatt különleges a súlya annak, hogy ez az Európa most készül működésében végképp megbénítani a kontinens egyetlen olyan *tájörző típusú kultúráját*, a magyart, amelynek minden jelrendszere, így *jogi hagyományának egésze is egy életelvű, ökológikus műveltségre* vall. Olyanra, amely a Nyugat nem fenntartható civilizációs mintáival egy *fenntartható természet- és társadalom-környezeti* viszony történelmi példáját állíthatja szembe. Ez a műveltség egyben centrális ereje annak a közép-európai műveltségi szimbiózis-övezetnek, amelynek kulturái önértékük őrzésében épp erre a Kárpát-medencei központra támaszkodtak a történelemben, és támaszkodnak ma is. Az *ökológikus magyar kultúra* felszámolása tehát nem egyszerűen Közép-Európa műveltség-élettani elestét jelentené. Azt is, hogy az euro-globalizáció épp az *ökológiai világválság* kiteljesedése korában szüntetné meg azt az egyetlen európai műveltségtípust, amely az ember, a táj, és a tájlakó növény s állatvilág fajközösségeinek alkotmányos együttélésére még mintákat adhat.

A kultúra öröklődése

De hol rejtőzködnek ezek a minták? Azt kell mondanunk, hogy a vigyázó szeméit ezúttal Brüsszelre vető magyar civilizáció médiázajos, ideológiahabos, fogyasztói felszíne alatt. Olyan mélyrétegekben, amelyek miatt nehezebb elpusztítani, mint ahogy a globális társadalmat tervező politikusmérnökök és -kőművesek vélik. A kultúra ugyanolyan bonyolult filogenetikus képződmény, mint pl. a földszerkezet. Életét, öröklődését szigorú törvények vezérlik. Ezek működési következetességét Konrad Lorenz a genetikai öröklődéséhez hasonlítja: „*Mára annyira hozzászoktunk, hogy átörökítésen a törzsfajlás története során megszerzett információkat az utódoknak közvetítő genetikai, azaz biológiai folyamatot értjük, hogy úgy tűnik, az ember hajlamos megfeledezni a szó eredeti, jogi tartalmáról. Erre azért szükséges emlékeztetnünk, mert egy kultúra létrejöttében bizonyos tradícióvá lett, azaz genetikailag nem rögzített viselkedési normák változatlan formában történő továbbadása nagyon hasonló szerepet játszik, mint a genetikai információk változatlan formában való továbbadása a filogenezis során. A szociális viselkedés ritualizált normái, melyeket kultúránk tradíciói közvetítenek nekünk, az emberi társadalom bonyolult, támaszt nyújtó csontvázát adják,...*” (Lorenz 1997:71)

A megállapítás alapvető tényrt rögzít. Ugyanakkor hiányérzetet is hagy bennünk, hisz magától a kétségtelenül érzékletes hasonlattól még nem válik részleteiben is világossá a kultúra öröklődésének e genetikai jellegű szigora. A tény akkor telik meg indokló erejű tartalommal, ha beláthatjuk, hogy mik is a „*kultúrugenomok*”, s hogyan is működnek valójában, hogy a műveltségi belenövés jellegzetességeit a genetikai információ öröklődési sajátágaival rokoníthatassák.

Egyközpontú, konstans jelrendszerek

A kultúra öröklődési törvényeinek a genetikai törvényekéhez fogható szigorát akkor sejtethetjük meg teljes jelentőségében, ha belátjuk, hogy a kultúra viszonyai közt az újabb és újabb nemzedékek belenevelődési folyamatát konstans jelrendszerek vezérlik. Sok ilyen jelrendszer van minden szerves műveltségben. Életjelentőségüket a *kultúrokológia* és a *környezeti kommunikáció* fenntarthatósági tudományterületei kezdték vizsgálni a legutóbbi évtizedekben. (Győri-Nagy 2005)

E kulturális jelrendszerek sajátása, hogy nem csupán állandóak a kultúrák egymást követő nemzedékeinek életében, hanem *koncentrikusak* is. A kultúra *koncentrikus jelrendszerei* többszörös *kommunikációs jelgyűrűvel* övezik az egyént és nemzedéki közösségét. Ez a jelgyűrű egyben *bonyolult hálózatos jeltartomány*. E jeltartomány egészének s minden elemének tartalmai egyazon tárgyra vonatkoznak. Ez a tárgy nem más, mint a kultúrjogban is meglelt *éltszentség*. A jeltartalmak összessége a *kultúrtudás*. Ennek közösségjellemző egyéni változatokban való elsajátítása és bevésése csak különleges módon, *reflexszé kódolódással* lehetséges. Ezért a kultúrtudást *reflextudásnak* is nevezhetjük.

A kultúrtudás jeleinek *tartalmi azonossága* mégis *lényeges formai különbségek* mellett érvényesül. Az egyes jelrendszerekben jellemzően tér el egymástól a *kulturális jelek terminológiája*. Ez az illető jelrendszerek jelölési sajátásaiban, egyebek közt a jelölt és a jelölő kapcsolatának más és más *elvontsági fokában*, a kifejező eszközök analitikusabb-fogalmiasabb vagy szintetikusabb-(jel)képibb voltában nyilvánul meg. Ezáltal e párhuzamos-koncentrikus jelrendszerek mindegyike lényegében *ugyanazokat a jeltartalmakat más-más formájú kódolással erősíti meg*. Így a puszta „ismétlődés” helyett egy sokkal magasabb fokú, biztosabb rögződés válik lehetővé, mely a romboló hatásoknak szívósabban áll ellent, mintha a rögzítés egy többszöri, de azonos tartalmú és formájú mechanikus „drill”-kódra alapulna.

A tájállandó mint alapjelrendszer

A szerves műveltségek konstans jelrendszereinek középpontjában az a *táji környezet* van, amelyik az illető kultúra mint közösségi tájviszony tárgya, a tájlakó közösség otthona. A táj a szerves kultúrákban olyan jelrendszerként működik, amely a *tájat lakók* számára *létfontosságú*, életmódvezérlő jeleket ad. Megmutatja a tájlakó emberi közösségnek, hogy hogyan élhet benne és vele úgy, hogy ne csak a kortársi nemzedékeknek, de utódaiknak is fenntartó közege maradjon. *Létfontosságú jelekről* lévén szó, az illető kultúra népessége ezek mindegyikének nagy jelentőséget tulajdonít. Ezért az ilyen tudás minden elemének mennél cizelláltabb, mennél sokrétűbb rögzítéséről, utódaira való maradéktalan átörökítéséről következetesen gondoskodik.

Így a *fenntartó táj* minden olyan eleme (víz, föld, növények, állatok, ember) körül, amely a tájlakó közösség életét akár közvetlenül, akár bármely közvetettségi fokon is érinti, olyan *jelhálózat* épül ki, amelynek tárgyát és viszonyait ismerni a közösség valamennyi tagjának elemi érdeke. Hiszen a felnőtt kultúrahordozók létfenntartó tevékenységét és tájösszhangját a *mindenkori jelenben*, utódaikét meg majd befolyásolja. A belenevelődők e környezeti elemeket, ezeknek a táj más részleteihez és egészéhez képesti viszonyait közvetlen *tapasztalatként* élik meg. Ezáltal egyben módjuk is van arra, hogy *saját érzéseik-*

kel ellenőrizték azokat a tudáselemeket és viszonylatokat, amelyek műveltségi közösségük párhuzamosan elsajátított jelrendszereiben ezekre vonatkoznak. Mivel az így *megélt táj* a maga sokszoros összetettségében és létfontosságában minden szerves műveltség valamennyi új nemzedékének életében a tulajdonképpeni *változatlan belenevelődési alap*, a szerves műveltség vizsgálatában ezt a konkrét környezeti jelrendszert *tájállandónak* nevezzük.

A nyelv mint az ember tájviszonyával egyidős jelrendszer

Megszoktuk, hogy a nyelvészet a különböző nyelvek „fejlődését” taglalva bizonyos időhatárokkal dolgozik. Az egyes nyelvek nyelvemlékekkel dokumentált írásbelisége előtti korszakait *következtetési módszerrel*, elméletileg kísérli meg modellálni. E „korai” nyelvállapotokat a fejlődésemélet jegyében „primitív”-nek, azaz kezdetlegesebbnek feltételezi, mint ugyanazon nyelvek későbbi állapotait. Az „ősállapotokat”, „alapnyelvi állapotokat” mint valamiféle differenciálatlan őskáoszt ábrázolja, amelyből a „fejlődés”-nek köszönhetően bontakoztak ki a ma vizsgálható „világosabb” viszonyok. Aligha kell hangsúlyoznunk, hogy e szemlélet mennyire problematikus. Éppen annak az Embernek s műveltsége valós megítélésének a szemszögéből, amelyik az embertörténet évmilliói során a *legbensőségesebb viszonyban élt táji környezetével*. S aki arról éppen ezért a mai ember számára *elképzелhetetlen finomságú és gazdagságú környezeti ismerettömeggel* rendelkezett.

Míthogy azonban nem „luxusismeretekről”, hanem *létfontosságú tájtudásról* volt szó, még a fejlődésemélet alapján is belátható, hogy ennek a hatalmas méretű, rendkívül cizellált ismerettömegnek ugyanilyen méretű és cizelláltságú, átörökíthető jelrendszerek formájában is léteznie kellett. Ezek legalapvetőbbike pedig mindig az *illető kultúra nyelve* lehetett. Egy manapság *elképzелhetetlen finomságú és gazdagságú környezeti tudástömeg tárolására és továbbörökítésére alkalmas nyelvállapotot* pedig súlyos tudományos tévedés „primitívebbnek” föltételezni, mint bármelyik mai nyelvet, amelyek bizonyíthatóan épp *visszafejlődnek* azáltal, hogy tőlük mind szélesebb körben vesznek át tárolási és átörökítési szerepeket a *civilizáció technikai ismerettárolói*.

Ezzel azt is kijelentettük, hogy a nyelvek a *kultúra mint tájviszony* kezdetétől környezeti tudást átörökítő legfontosabb jelrendszerként kísérték az embert. Így bármiféle „életkoruk”-ról is rendkívül veszélyes beszélni, különösen néhány ezer évben határozva meg azt, hiszen a *nyelvi jelrendszer egyidős az emberiséggel*. Amíg tehát nem tudjuk pontosan, hogy milyen korú az ember a Földön, addig a nyelveket azonosan „kortalannak” kell tekintenünk. A nyelvekben kódolt környezeti tapasztalatoknak pedig mint az *emberfenntartó tájviszony és a tájfenntartó emberi viszonyrendszer megfejthető lenyomatainak* döntő jelentőséget kell tulajdonítanunk.

A daljelrendszer mint fenntarthatósági üzenethordozó

Herder a nyelvek és kultúrák „életkori folyamatait”, korát, korosodását, esetleg elöregedését firtatva döntő hangsúlyt helyezett a népdal meglétére. Ennek hiányát az illető kultúra elöregedésének, hamaros pusztulásának jeleként értékelte. Ezért váltott ki a magyar műveltség és nyelv haláláról kifejtett XVIII. századi jóslata a népdalban dúsz Magyarországon értetlenséget és felháborodást. Tudjuk, hogy a magyar nyelvterületen máig összegyűjtött

dal- és dalváltozatokészlet olyan elképzelhetetlen bőségű, hogy tíz nyugati állam összesített anyagával ér fel.

A magyar népdalanyag másik jellemzője a *különlegesen gazdag környezeti jelképiség*. Nem csak arról van szó, hogy a magyar népdalokban megszólaló ember önmagát környezete növényi és állati léttársain keresztül fejezi ki. Legalább ennyire arról is, hogy olyan *életjelképeket* használ önmagának ebben a kozmikus-transzcendens távlatokig észlelt világban való elhelyezésére, amelyek Európában másutt legföljebb a keresztény vallás jelképrendszerében fordulnak elő – a magyar népdalszimbolikával rokon, de annál szűkebb jelentéstannal.

Példa erre a *magyar népdalok dallam- és szövegvilágában* egyaránt gazdagon megjelenő *vízjelkép*, amely a barátságos vizek járta, még szabályzatlan, természetes vízrajzú Kárpát-medence magyarságának dalaiban a *szeretet, az elfogadás, a bizalom, a tiszta szerelem, a felelős emberség, a termékenység, a ciklikusan megújuló örök élet jele*. A víz ugyanakkor más kommunikációs jelrendszereinknek is állandó szereplője. Csakhogy a „*vizes élettapasztalat*” nem mai keletű, kizárólagos igénnyel korhoz, népességhez, valláshoz sem köthető, hisz elemi tapasztalata minden élőnek, amióta élet van a Földön.

A táncjelrendszer

A néptáncok *mozgásvilága* a *világmozgások* sokszorosán áttételes leképeződése. Nemcsak abban, ahogyan az egymáshoz tartozó, egymást vonzó emberpár kering egymás körül, akár *két égitest* vagy *elemi részecske*, közben együtt is keringve több egymás körül keringő páros között, mint ahogy ez a világegyetem kozmikus léptékeiben is van. Pap Gábor művészettörténésztől hallottam, hogy kozmikus jelképek az egyes táncmozdulatokban is tetten érhetők.

De *közvetlen környezeti mozgások leképeződése* is jellemzi a szerves műveltségek táncait. Talán a legáltalánosabb az a *ritmikus le-föl mozgás*, amelytől a táncoló emberi test egy pontja – pl. a váll – a tánc tartama alatt hosszú, szabályos *hullámvonalat* ír le. Ezen a hullámvonalon az időnkénti felugrások vagy cifrázó lebukások hullámhegyeket tornyosítanak fel vagy hullámvölgyeket süllyesztenek. Az alaphullámvonalat a táncos saját tengelye körül végzett forgásai, táncostársa körüli keringése vagy vele együtt tett fordulatai nagyon összetett *örvénylő* mozgásokkal is bonyolítják. Mindezek *együttes dinamikai szabályszerűségei* e nagyon is kötött koreográfiájú táncmozgásrendszereket a legelemibb éltető környezeti elem, a *víz áramlási mozgástörvényeivel* rokonítják.

Egyes népek táncaiban, így a román táncokban ezekhez a mozdulatokhoz oldalirányú elhajlások is hangsúlyosan társulnak. Ezek egyaránt jelenthetnek szelet vagy szélben hajladozó növényeket. Mindkettő jól illeszkedik a *tánc szerelemszentesítő, termékenységidőző és -ígérő életjelentéséhez*.

Ugyanakkor az emberi élet más földi társai sem maradnak ki a táncból. Magyar és más népek táncjelei közt félreérthetetlen utalások vannak nemcsak különféle *növényi mozgásokra*, hanem *állatokéra*, főleg ez utóbbiak nászjeleire is. Végző soron kijelenthető, hogy a táncjelrendszer mozdulatjelei sem üres formák, hanem *valamennyije környezeti tartalmú kultúrjel*.

Vizuális jelrendszerek

A népművészet vizuális jelképrendszerei már önmagukban véve is sokfélék, pl. hordozó anyagaik, rögzítési módjuk vagy alkalmazási helyük szerint. Hagyományos hordozó anyaguk minden természetes anyag lehetett a kender-, len- és gyapjúalapú kelmetől az állati bőrön, fán, szarun, csonton, kövön és fémeken keresztül az agyagig. Rögzítési módjuk lehetett hímzés, faragás, rovás, karcolás, vésés, kovácsolás, fonás, szövés, tapasztás. Alkalmazási helyük lehetett az emberi lakhely szűkebb vagy tágabb, külső vagy belső környezete, de lehetett maga az ember vagy állatai teste is. A leíró néprajztudomány *díszítményekként* ismeri ezeket a legkülönbözőbb anyagú, változatos rögzítési módú és az embert annak lakhelyén mindenütt környező, valamennyi napi cselekvésében kísérő vizuális jelrendszereket. Róluk azonban most mindjárt le kell szögeznünk, hogy díszítménykénti felfogásuk csak azután hódított tért mind a néprajzban, mind pedig az ezeket továbbhasználó közösségekben, miután valódi jelentésük, azaz *jelkénti funkcionálásuk* megszűnt.

A vizuális jelképrendszerek *látványjelei* ugyanis az emberi életnek ugyanazon kísérőit jelentik meg, amelyekkel és akikkel a táncjeltan mozgásjelei közt találkozunk. A világ-egyetem kozmikus erői, a *Nap*, a *Hold*, a *csillagok* ugyanúgy megjelennek itt, mint a *víz*, a *szél föl-le-hullámvonalai*, a buja élet rügyező, sarjadó, elágazó, kivirágzó *indamotívumai* vagy a (gyakorta szívet formázó) növényi levelek, a különféle gyümölcsök, állat- és emberstilizációk számtalan változata, sőt egymásba való átmenete. Ezért a vizuális jelrendszerek látványjeleiről ugyanaz mondható el, mint amit a táncjelrendszer mozdulatjeleiről mondtunk. Nem üres díszítmények, nem pusztán formák ezek sem, hanem egytől egyig *olyan kultúrjelek*, amelyek az embert szó szerint minden lépésében a teremtett világba való szerves beletartozására, a természetire és társadalmira még nem különválasztott környezetével szembeni oszt(hat)atlan kötelezettségeire figyelmeztették.

Mesejelképtan

A szerves kultúra *nyelvi hordozóanyagú képi jelrendszerei* közt különleges hely illeti meg a mesét. Az egyközpontú kultúrkommunikációs jelrendszerek mintájára a mesének is zömmel ugyanazok a szereplői, mint az eddig tárgyalt környezeti tartalmú jelrendszereknek: növények, állatok és emberek. De a *mese* a *mise* jelentéstani társa, s ahogy a *mise*, úgy a *mese* is a *misztérium*, a *misztikum* messi világgal köti össze a felelős köznapi emberléte. Ezért „közönséges” környezeti szereplőiben is van valami csodás, ami a köznapokban ugyan nem (mindig) látszik, de *nem irreális*. Helyesebb úgy fogalmaznunk, hogy a *mese* „közönséges” környezeti szereplőinek e csodás tulajdonságai nem a valóság, hanem az *igazság* szférájába tartoznak, s így az embert ismét csak arra tanítják, hogy környezetének szereplői egytől-egyet többek annál, mint aminek a köznapi valóság szintjén gondolnánk őket. Ezzel arra is figyelmeztetnek, hogy a környezetével szembeni köteleységét teljesítő *erkölcsi ember* számára nem „*való énjük*”, hanem „*igaz valójuk*” a fontos.

Miről is van szó konkrétan? A ló a mesében is ló. Tyúk, ökör, farkas, róka, őzike, nyúl, kígyó, varjú, fű, fa, virág, víz – minden, mint a valóságban. De a mesében beszélnek az

állatok és a növények. S az ember érti őket. Az nem derül ki, hogy az ember nyelvén szólnak-e, vagy csak azért érti őket, mert a maga nyelvén kívül a mesebeli, tehát az *igaz valójával meghosszabbított ember* a nem emberi élet nyelvén is ért?! Valószínű, hogy erről az utóbbiról van szó, hiszen a mesében ez a képesség jobbára nem minden, hanem csak a *jóért küzdő* mesehős tulajdonsága. A rossz oldalán cselekvők számára némák a növények és az állatok is.

De a *mesebeli ló igaz valójához* más is tartozik. Nemcsak hátasként szolgálja, de eligazítja, sőt vezeti, irányítja is gazdáját a jóért való harcban. A harcot ugyan magának az embernek kell megvívnia a rossz megtestesítőjével, de ha nem érti és nem fogadja meg a növények és az állatok szavát, nincs esélye a győzelemre. S akkor sincs, ha ezt a segítséget előre meg nem szolgálja: kitartással, szenvedéssel, jótettel, jó szívvel. A táltos csikóért vállalni kell a háromnapos esztendő minden kínját. De a kiállt próbák után is próba következik: a trágyadombra lökött girhes gebét kell választani a kápráztatóan fényes szőrű csalímének helyett. S ráadásul előbb még szégyenszemre cipelni is kell mindaddig, míg csak elégnék nem találja, s le nem téteti magát megrázkódnival, hogy *való énjét letéve fölvegye igaz valóját*, amellyel jóságáért megsegíti a nagy küldetésben járó embert.

S ugyanilyen „igaz való”-val meghosszabbított lény az összes többi közönséges földi társ is a mesében. A víz nem H₂O, mint aminek a vegytan valóságtudománya mondja, hanem igaz valója szerint a mi sorsunkról is érdemeink szerint döntő „*élet vagy halál vize*”. A fű sem közönséges növény, hanem sebet, levágott fejet, miszlikbe aprított testet, csontokat *forrasztó fű*. A sebesült kígyó jutalmaz a könyörületért. A sánta farkas, a fiának gyógyfüvet vivő nyúl, a róka a kegyelmező jótett helyébe jót tesz az arra érdemes emberrel. A madarak elárulják neki a fenyegető veszélyt. Mert aki jót tesz, az jótett helyébe jót várhat. Ebben persze benne a negatív üzenet is a környezeti kötelességeit szegő civilizált emberiség számára: nem várhat jót az, aki a szenvedés helyett a kényelmet, saját kénye-kedvét választva a rossz szolgálatára csábul.

A *mesebeli fa* csengő gyümölcsöt vagy szalonnát terem. És természetesen igaz valója szerint az *égig ér*. Összeköti az ember földi világát az égivel. Rajta lakik a sárkány, vagy az alsó világban, akit le kell győzni. Mert a sárkány az élet ellensége. Elzárja a kút éltető vizét. Elrabolja a szépség, a jóság és a termékenység letéteményesét, a legkisebb, legszebb, legjobb szívű királykisasszonyt, aki a legjobb szívű, legkitartóbb és legbátrabb mesehóst illeti. Akinek óriásokkal, boszorkányokkal, gonosz tündérekkel, ördögökkel és sárkányokkal kell megküzdenie. Ez *puszta emberlétére* hagyatkozva kilátástalan. Ezért kell megértenie a növények és az állatok szavát. Mert segítségük nélkül pusztulásra van ítélve. Az ember ugyanis részese, fontos tényezője egy nálánál sokkal nagyobb erők közti harcnak: a *Jó* és a *Gonosz* küzdelmének a világban.

Képviselőik (az óriások, boszorkányok, tündérek, ördögök, sárkányok) a mesék „nem környezeti eredetű”-nek tekintett szereplői. Pedig ugyanolyan környezeti jelentésű és jelentőségű szereplői ők is a mesék gigantikus történeteinek, mint az igaz valójukban megjelenő „közönséges” földi lények. Csak nekik a földi világ felé kell meghosszabbodniuk igaz valójukban, hogy erejük és jelentőségük fogható formában megnyilatkozzék az ember számára közvetlenül foghatatlan, „valóságon túli” világból.

Hitjelképtan

A civilizáció számára a hit „magánügy”. Orbán Viktor talányos megfogalmazása szerint is csak a „legközérdekűbb magánügy” avagy a „legszemélyesebb közügy”. Pedig a hit a szerves műveltségekben, így a magyarban is sokkal több ennél is: *az egész népet és kultúráját a világszervességekben elhelyező, létmeghatározó erőter.* Amelyben csak a jó szolgálatában állhat paraszt, nemes és király. Mert csak így jár a népnek a teremtésből az az *Édenszelet*, amelyet *hazának* hívhat. Az életet termő föld, a tiszta, éltető vizek, az általuk tenyésző számtalan növény és a belőlük élő állatok. Így együtt, amely *ígéret földjeként* egy-egy emberi csoportra, egy-egy népre bízott. Ez isteni ajándék, de nem ingyen kapott. Ugyanúgy meg kell érdemelni, mint a mesében a *termékenységben megújuló örök életet*.

Éppen ezt mondja el a hit a *misében*. A mise tehát ugyanarról szól, mint a mese: az örök életet: az időben (üdő!) való időtlenülést, az *üdvözülést* csak az kapja meg, aki megérdemli. S ki érdemli meg? Aki ezt a mesék példabeszédeiből nem értette volna meg az egyistenhites vallások előtt, annak Jézus még egyszer és utoljára elmagyarázza emberi nyelven: az, aki *vállalja az emberi lélettel járó szenvedést*. Mert *szenvedni jó*. Nem úgy, ahogy a civilizált ember a maga esztétikai egocentrizmusával értelmezi: nem a test érzékletei szerint, hanem erkölcsi-környezeti következményeiben! Az énen túlmutató dimenziókban. Jézus nem azért vált Krisztussá, nem azért vállalta a kereszthalált, mert testileg jólesett neki a kínszenvedés a keresztfán. Azért, mert a kínok, a szenvedés vállalása, a fiúi engedelmesség egy magasabb, a fiú számára rejtett atyai akarat beteljesülését segítette. Jézusban ez az isteni. S ha van isteni az emberben, ezen a fiúi szinten ez a *követhető példa*. De csak ez. Nem a teremtő Istent pancserként imitáló klónozó emberteremtés.

A hit hivatott szervezete, a klérus is elkövette a hibát, hogy az őt is elutasító pozitív tudományhoz hasonlóan maga is gyermeteg (ha nem épp eretnek!) zagyvasággként utasította el története során a mesét. Mára – talán már későn – kiderül, hogy aki a kultúra koncentrikus, egymás jelentéseit erősítő kommunikációs jelrendszerei közül a mesét nem érti, az megsiketült lélekkel hallgatja a misét is. Az már nem érti a többször korigált jelentésű *Szentháromság* igazi *életüzenetét* sem. Ahogy talán már maga az egyház sem érti a civilizáció újabb és újabb hullámai által kikényszerített sok-sok korrekció után. Szent Ágoston már az V. században bevallja, hogy „*Credo, quia absurdum est*”. Pedig a Szentháromság a magyar műveltségű ember számára nem képtelenség, hiszen „*Három a magyar igazság*”. Mesénkben is *három a próbatétel*, mert a *hármasság teljesség*. Ökológiai értelemben is.

A Szent Korona

De milyen teljesség van a magyar Szent Koronán? *Mitől szent a magyar föld lakóit ennek a kultúrájának a jegyében a föld e szeletével és az éggel egyszerre összekötő korona?* Annyi a magyarázat, de vizsgáljunk most csak egyetlen szempontot, a *teljes szent háromságét*.

A II. József korabeli dukázmihályos meghamisítás előtt közismerten az *igazi Szent Család* volt a koronán. Hátul, örök háttérként az Anya, az Istengyermekek szülő emberaszony: Mária zománcképe. A civilizáló nyugati ellenreformáció számára nem eléggé elvont, és nem elég isteni. A hegyi kultúrák hierarchikus rendszerében a nő alávetését szol-

gáló *asszonyi bűnösség* tana számára túlságosan előkelő hely. A magyar koronának egyébként is az Újbizánci Birodalom koronájának szerepét szánják. Mária helyett tehát mindenképp célszerűbb volt Dukász Mihály.

Vele átellenben, elől van Jézus képe. Előre néz, a jövődöbe, amerre a koronát viselő főnek is tekintenie kell. Amerre a fiak nemzedékének végtelen sora tart majd, ha mindenben úgy cselekszenek, ahogyan Jézus cselekedett. Jézus, akit egyszerre nevezünk „*az ember fiának*” és „*az Isten fiának*”, aki az egyház tanítása szerint *megváltotta a világot*. Ez a civilizált ember köznapi vagy éppen mise közbeni olvasatában azt jelenti, hogy minden rendben van: szabad elkövetni a bűnöket, csak időben meg kell gyónni őket, és akkor biztos az örök élet. Pedig Jézus példája nem egészen ezt mondja. *Jézus, az Atyaisten fia emberanyja által egyetlen rövid emberélet ciklusára beszáll a földi életbe és emberként, ember által követhető életpéldát ad*. Ennek az életpéldának a követése a záloga az örök életnek. Az általunk minden részletében be nem látható magasabb szándék jóakarató követése, a rajtunk túlmutató életből nemcsak a gyönyörű teremtett világ csodáinak, szépségeinek és örömeinek az elfogadása és szaporítása, hanem a mindezekkel járó szenvedések vállalása is. Mellette a magyar Szent koronán nem véletlen a két *életfa*, amelyek, mint a mesében, igaz valójukban a földtől az égig érnek. Összekötve a Földet az éggel, a Krisztusi életben az embert és az Istent.

A Szent Család feje, az *igazi atya*, a teremtő Isten természetesen legfölül foglal helyet. Ő az örök élet, ezért nemcsak a Jézus mellett látható életfák ismétlődnek meg ömellette is, hanem az időtlenség csillagjelképe is. S a csillag mellett a jó és a rossz jelképe, a Nap és a Hold is, mivel az is örök, s mindkettőnek egyedüli tudója az Atyaisten. Az ő akarata előtt hajlik meg Mária, amikor a Szentlélek Úristentől, az Atyától méhébe fogadja Szentfiát. S az ő akarata előtt hajlik meg Jézus, aki vállalja az *egyciklusnyi emberéletet*, mint mi is valamennyien, ám ezzel együtt mindent, ami vele jár, még a legembertelenebb szenvedést és a kereszthalált is.

Ezt a koronát csak *szentéletű királyok* viselhették. S csak olyan nép érdemelte, amelyik a magyar kultúra eddig elemzett s a Szent Korona jelképtanában is világosan kifejeződő *szent életüzenetét* megértette és meg is valósította. Mert az élet valóban szent célokból él és élni akar. Az a hatalom és az a nép, amelyik nem az élet szent célját szolgálja már, bármennyit szenvedett is eddigi történelmében, s bármennyire is kér oltalmat nemzeti fohászában az Istentől a megbűnhődött múlt s jövőre hivatkozván, aligha érdemli meg ősei Szent Koronáját. Sem az életet, amelyet az szimbolizál. Sem a velejáró földet, amelyet öntudatlan tévelygése közepette, ha nem ébred végre *kultúrájában rejlő öntudatára*, most veszít el végleg.

Irodalom

- Györi-Nagy, Sándor: *Kulturökologie und Umweltkommunikation*. 205–223. In (Edited by Á. Borgulya): *The Enlarged EU: cross-cultural and communications aspects / Die erweiterte EU: interkulturelle und Kommunikationsaspekte*. University of Pécs, Faculty of Business and Economics, 2005.
- Lorenz, Konrad: *Ember voltunk hanyatlása*. Cartafilus, Budapest, 1997.
- Werbőczy István: *Tripartitum*. Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990 / Wien, 1517.

Nádasdy Ádám

Milyen nyelvekben él Európa?

A nyelv mint ösztönös, biológiai jelenség

Mint szaknyelvész állok itt egy olyan hallgatóság előtt, akinek nem ez a szakmája. Önök a nyelvről – és különösen a magyar nyelvről – sok mindent tudnak és sok mindent gondolnak, de a szakember tudása mindig hidegebb a tárgyat illetően: mintha élesebb fényben, keményebb kontúrokkal látná azt, amit vizsgál (és amit persze nagyon-nagyon szeret, hiszen nem töltené vele az életét, ha nem szeretné). A szülészorvos bizonyára szereti az életet, az újszülöttet, a boldog szülőket, de akkor is az a dolga, hogy jéghideg pontossággal ténykedjen, mert munka közben nincs helye az érzelmeknek.

Mint szaknyelvész, kényes dolgokról fogok beszélni. A nyelv ugyanis elsősorban ösztönös tevékenység, és csak sokadik megközelítésben kulturális vagy politikai vagy esztétikai valami. A nyelv a legjobban a nemi ösztönhöz hasonlít: egészséges egyedeknél egy bizonyos korban leküzdhetetlenül megjelenik és irányítani kezdi az egyén viselkedését. A nemiségnél ez a serdüléskor, a nyelv esetében két éves kor körül következik be – függetlenül nemtől, fajtól, anyagi helyzettől, vallástól, azaz függetlenül minden társadalmi tényezőtől. A nyelvet az is kifogástalanul használja, aki nem tudja, miért teszi: ebben is hasonlít a szaporodásra. Évezredek óta váltak az emberek apává, anyává anélkül, hogy tudták volna, valójában mi történik a szervezetükben. Homérosz kiválóan használta a görög nyelvet, holott nemhogy iskola, de még írásbeliség sem létezett, és ugyanez igaz a honfoglaló magyarokra: azok is kifogástalanul tudtak magyarul. Hadd jegyezzen meg egy érdekes dolgot: a nyelvtudás, a nyelv használata (végig az anyanyelv-használatról beszélünk!) nem függ az intelligenciától. Nincs olyan, hogy butább embertársaink, teszem azt, csak a jelen időt tudják használni, a múlt időt nem, vagy az o, u hangot ki tudják mondani, de az ő, ü-t már nem. Az anyanyelvi tudás (szakszóval a „kompetencia”) nem függ az intelligenciától, s ebben is a szexualitásra hasonlít az egészséges ember nyelvi készsége.

Mármint ahogyan a szexualitásra is ráakódik tömérdek kulturális és társadalmi elem: tilalmak, rítusok, tréfák, szabályok, úgy kapcsolódnak a nyelvhez is érzelmek és értékek. Például a civilizált társadalmak tiltják (vagy legalábbis erősen korlátozzák) a mások szemé láttára való közöszlést. A szülész-nőgyógyásznak azonban ez nem szempont: öneki mindegy, hol tetszenek közöszlenni, a lényeg, hogy szép egészséges legyen a magzat. Hasonlóképpen a nyelvekben vannak szavak, nyelvtani alakok, melyeknek használatát a társadalom tiltja (vagy legalábbis erősen korlátozza), ám a nyelvész számára ez nem szempont, legföljebb lábjegyzetet érdemel (hogy egyesek szerint ez helytelen), hiszen nem befolyásolja a lényegét, ami a nyelv esetében a közlés, a kommunikáció létrejötte. Ha valaki egy

bizonyos testrészt csak ordenaré módon tudja megnevezni, s így adja elő panaszát az orvosnak, az nyelvészeti szempontból ugyanolyan kommunikáció, mintha finomkodva vagy latin szavakkal mondta volna el.

Olyasféle viszonya van a nyelvésznek a társadalmi értékekhez, rítusokhoz és vélekedésekhez, mint az orvosnak a „hósi halál” fogalmához. Az orvos nem vonja kétségbe a „hósi halál” létezését, társadalmi és erkölcsi fontosságát, de az orvosi szakmában nem tud vele mit kezdeni, mint orvos, nem is érti, mi az. Az orvosi egyetemen nem használják a „tragédia” szót. Ugyanígy nem használja a nyelvész a „csúnya” vagy „közönséges” vagy „helytelen” címkéket, mert ezek társadalmi értékítéleteket hordoznak, azok vizsgálata pedig a szociológiára tartozik. A nyelvész megállapítja, hogy minden egészséges ember tud egy nyelvet vagy nyelvváltozatot – figyelem: ebbe az írás-olvasás tudása nem tartozik bele, az civilizáció! – és az is tény, hogy minden nyelv egyformán megtanulható, azaz a csecsemőnek mindegy, hogy melyik nyelv lesz az anyanyelve: azt tanulja meg, amit hall, s azt fogja egész életében a „legkönnyebb nyelvnek” érezni.

A nyelv a közlésnek, a kommunikációnak az eszköze. Erre minden nyelv egyformán alkalmas. Minden nyelven ki lehet fejezni mindent, mondta Humboldt. Ez már abból is belátható, hogy Isten nem teremtett volna olyan nyelvet, amelyen az ő evangéliuma ne volna kifejezhető. A nyelv ugyanis szimbólumokból áll: a „szimbólum” szó a tudományban olyan fizikai dolgot jelent (esetünkben egy szót vagy egy nyelvtani elemet), amely utal valamire anélkül, hogy hasonlítana rá. Az *asztal* szó például egyáltalán nem hasonlít egy asztalra, és a múlt idő *-t* jele sem hasonlít semmilyen módon a múltra vagy az időre.

Jegyezzük meg, hogy a nyelv beszélői mint társadalmi lények a szimbólumokba könnyen belehallanak-beleéreznek mindenfélét. Jókainál van erre egy szép példa. Leírja, hogy valahol Erdélyben van egy magyar falu, s vele szemben, a völgy túlsó oldalán, egy román (vagy ahogy még ő mondja: oláh) falu. A román falu színes temploma, a *beszerika* fürge, apró harangja azt mondja: „ecet, olaj, paszuly” – a református magyar falu harangja viszont így kong: „háj, zsír, szalonna”. Remek leírás, de lássuk be: nyelvészetileg teljesen megalapozatlan, hiszen mondjuk a *háj* szó hangjainak képzése, rezgésszáma, fonetikai jellemzői sehogyan se hozhatók összefüggésbe a *háj* nevű anyagot alkotó zsírokkal és szövetekkel. A nyelvhasználó – s a nyelvész szemében Jókai is csak annak számít! – lám, belehallja a kultúrát a szavakba, a szavakat a kultúrába.

Így lehetséges, hogy a nyelv maga is kulturális szimbólummá válik, ahogyan például a fekete szín a gyász szimbóluma a mi kultúránkban. Társadalmi-nyelvi szimbólum például a férjes asszonyok névhasználata. Vegyük Nagy Máriát, aki hozzáment Kovács Józsefhez. Ha ez az asszony protestáns lelkész, akkor Kovácsné Nagy Máriának fogja nevezni magát; ha orvosnő, akkor dr. Nagy Máriának, ha tanítónő, akkor Kovács Józsefnének. A szimbólumok így sorolódnak be egymás mellé-alá-fölé, így nyernek értéket, ami pedig nyelvészeti szerepükből, mibenlétükből egyáltalán nem következik. Sokan például Janus Pannoniust magyar költőnek mondják, pedig egy sort se írt magyarul, csak Magyarország területén élt. Ám ha a nyelvet ilyen hátra rangsoroljuk, akkor ugyanezzel a logikával Sütő Andrást román írónak kellene neveznünk, mert bár egy sort se írt románul, Romániában él.

Hogyan születnek a nyelvek?

A történelem során számos nyelv született és számos nyelv halt ki. Vizsgáljuk meg ezt a két eseményt a természettudós semleges hűvösségével.

Nyelvszületés kizárólag szétválással lehetséges, azaz hogy ami eredetileg egy nyelv volt, az széthasad kettőre. Ez azért lehetséges, mert minden nyelvnek – legalábbis ha párezernél többen beszélik – van belső tagozódása, azaz vannak változatai, nyelvjárásai. A „nyelvjárás” helyett manapság szívesebben használjuk a görög eredetű „dialektus” szót, mert ez mindegyik nyelvjárára vonatkozhat, tehát a semleges, tájjelleggel nem bíróra (a sztenderdre) is. Az a magyar nyelvváltozat, amelyet most használok önökhöz, a „sztenderd dialektus”, azaz a művelt köznyelv. Történelmileg ez is csak egy a nyelvváltozatok közül, s nem belső értékei, hanem kizárólag a társadalom döntése, hagyománya teszi sztenderddé, aminek eredményeképp úgy érezzük: ez a magyar nyelv, s a többi változatok ennek a módosulásai, alesetei. A dialektusok eredetileg nővérek voltak, ám a nővérek egyikének fölvitte az Isten a dolgát s most úgy tesz, mintha az anyja volna a többieknek. Ezért ma úgy érezzük, hogy például a Dunántúlon a *-ból/-ből* rag helyett az mondják: *-bul/-büil*, vagyis házbul, kertbüil. Figyeljék meg a „helyett” szócskát: kifejezi, hogy a dunántúli formát mintegy a sztenderd formától elütő, deviáns változatnak tekintjük. Mintha a két nővérrel így beszélnek: Rozinak fekete haja van, de Katinak ehelyett szőke. Hogyhogy „ehelyett”?... Nyelvszületileg egyenértékűek és egyformán régiek: nyugodtan mondhatnánk fordítva is, azaz hogy a művelt köznyelvben *-bul/-büil* helyett a *-ból/-ből* alakokat használják: házból, kertből.

Ha az egyik nyelvjárást egy közösség, egy nép, egy nemzet elfogadja sztenderdként, akkor azt nyelvnek nevezzük. A holland nyelv a németből hasadt le, s bár máig nagyon hasonlít a németre, más nyelvnek tekintjük – mert a hollandok annak érzik, annak tekintik. Hogy mi nyelv és mi dialektus, az nem nyelvészeti, hanem politikai-kulturális kérdés. Azt szoktuk mondani tréfásan: a nyelv olyan dialektus, mely mögött hadsereg is áll. Igaz, hogy a holland használ számos olyan szót, amit a német nem (például *de kleur* 'szín', *de krant* 'újság', amik a franciából jöttek), de ez magában nem elég az önálló nyelvtséghez. Nézzük a német egy másik leszármazottját, a jiddist, mely a kelet-európai zsidóság német nyelvváltozata. Abban is számos nem-német szó van (főleg a héberből, például *schabbes* 'szombat', *melóche* 'munka'), mégsem szokás önálló nyelvnek tekinteni, mert nincsen államisága – azaz nem áll mögötte hadsereg. A szerb és a horvát jóformán ugyanaz a nyelv, mégis az eltérő vallási hagyomány miatt más-más nyelvnek hívják (ez az írásukban is megnyilvánul: a katolikus horvátok a latin betűt, a pravoszláv szerbek inkább a cirill betűt használják).

Néha egy közösség az ellenkezőjét választja: saját, meglehetősen különböző nyelvváltozatát nem kívánja önálló nyelvnek nevezni, s inkább megmarad egy nagyobb nyelv köznyelve alatt. Ilyen a svájci német: nyelvészeti szempontból nyugodtan nevezhetnénk önálló nyelvnek, politikai szuverenitása is van, a svájciak mégis úgy tartják, hogy ők németül beszélnek és írnak, tudatosan nem akarnak leszakadni a németsegről (szemben például a hollandokkal). Érdekes egy másik svájci nyelvváltozat, a rétoromán sorsa: ez ugyanúgy egy

dialektusa az olasznak, mint a Schwyzertütsch a németnek, de mivel a közösség, amely beszél, gyenge és kevésbé művelt, hagyja magát „önállósítani”, nyelvátvételét a nyelv rangjára emelni, mert ettől általában is emelkedést remél.

Ritkán, de akad példa erőszakos nyelv-szülésre is: a szovjet időben a moldvai románoknak kéretlenül megadták az önálló nyelv státuszt, „limba moldovenyaszká” néven (szándékosan írom így, mert cirill betűkkel kellett írniuk), holott alig különbözött a sztenderd románótól. Persze a politikai változások szappanbuborékként pattant szét ez a csinálmány s az emberek visszatértek a normális románra.

Az óvilági történelem három nagy kultúrnyelve: a görög, a latin és az arab más-más utat futott be e szempontból. A görögnek nem lettek lányai: a dialektusokat mindig kiszorította a sztenderd, sosem önállósultak. Ma is csak egy görög nyelv van: ehhez hozzájárult, hogy nagy területen használták, mindig (viszonylag) kevés beszélője volt, akik viszont művelt és mozgékony emberek voltak. Ez inkább az egységes nyelvnek kedvez.

A latinnak sok lánya lett, a portugáltól a románig, azaz a dialektusok már a középkorban önállósodtak, nyelvek születtek belőlük. Ehhez az kell, hogy sok beszélőjük legyen, akik viszonylag műveletlenek (hiszen a műveltség fékezi a nyelvi változást), de lakhelyüket nemigen hagyják el. A reformáció és ellenreformáció is siettetette a nyelvi különbségek tudatosodását a volt római világban.

Az arabnak, hogy úgy mondjam, „természetes” lányai vannak, még hozzá szép számmal: a szíriai, egyiptomi, marokkói, stb. arab, ám ezeket nem szokás nyelveknek nevezni, csak dialektusoknak. Pedig ugyanannyira különböznek, mint a spanyol, portugál, katalán, és társaik, de az arab világban a konzervatív írástudók ragaszkodnak az „egy nyelv” ideájához. Nem volt az arab világban reformáció, ami a helyi dialektusokat nyelvvé emelhetné volna, nincs helyi nemzettudat, az emberek inkább egy egységes arab nemzet tagjainak érzik magukat.

A magyar nyelv – mint a történelme mutatja – bámulatosan szívós, de nem szapora, azaz nem lettek „leányai”, nem hasadtak le belőle újabb nyelvek.

Hogyan hálnak meg a nyelvek?

Akkor beszélünk egy nyelv haláláról, ha a kérdéses nyelvet megszűnnek beszélni. Ennek két oka lehet: vagy elpusztulnak a beszélői, vagy nyelvet cserélnek. Kisebb közösségeknél előfordulhat az első, de a gyakorlatban a nyelvcsere sokkal gyakoribb: az emberek maradnak, a nyelv nem. Az alföldi kunok elhagyták nyelvüket s magyarra váltottak. A bolgárok elhagyták eredeti törökös nyelvüket és egy szláv dialektust vettek föl (bár külsőre ma is inkább törökösek, mint szlávok). A gallok a középkor elején cserélték le eredeti gall (vagyis kelta) nyelvüket latinra. A nyelvcsere igen gyors lehet, akár egy-két generáció alatt is végbemehet. Az ősi ír (vagyis gael) nyelvet 1850–1890 között hagyták el az írek s álltak át az angolra. Az ír nyelv ma már csak kb. húszezer beszélővel vegetál.

Fontos, hogy a nyelvhalál nem jelenti az illető nyelv romlását, leépülését, „öregedését”: amíg beszélnek, addig ugyanolyan nyelv, mint a többi. Még fontosabb, hogy a nyelvcsere sosem a nyelvek belső tulajdonságai miatt következik be, nem azért állnak át az em-

berek egy új nyelvre, mert az ilyen vagy olyan. Sosem azért választják az új nyelvet, mert abban vannak nemek, vagy mert ott van névelő, vagy mert ott nincs „gy” hang, vagy mert ott az ige a mondat elején van.

A nyelvhalál ezek szerint nem nyelvészeti kérdés, hanem történelmi és társadalmi. Ez következik az eddig elmondottakból, hiszen egy szimbolikus dolognak (a nyelvnek) a változása, cseréje is csak szimbolikus lehet. A házasság például a genetika szemszögéből nézve csupán szimbolikus dolog, hiszen az utódok tulajdonságai (sőt létrejötte!) nem attól függ, hogy a szülők össze vannak-e házasodva. A ma oly elterjedt házasság nélküli együttélés sem feltétlenül jelenti az erkölcsök romlását vagy a szeretet csökkenését: az érintettek lehetnek ugyanolyan szeretetteljesek vagy hűségesek, csak másként kívánják viszonyukat szimbolizálni.

A nyelvhalálnak egy esetben lehet nyelvészetileg is értékelhető oka: ha úgynevezett korlátozott használatú nyelvet adnak föl a beszélői. A korlátozottság azonban csakis a szókincsre vonatkozik: előfordul, hogy valamely nyelven nincs kialakult szókincse az élet „magaskulturális” területeinek, nem lehet jogról, tudományról vagy műszaki kérdésekről beszélni, esetleg nincsen írásbeliség. Ilyen korlátozott használatú ma a cigány nyelv, ilyen a Plattdeutsch (vagyis Észak-Németország nyelve, mely tulajdonképpen a hollandhoz hasonlít), ilyen volt a reformkorig a magyar (nem volt magyar nyelvű egyetem, alig volt tudományos vagy műszaki nyelvhasználat), de ilyen volt az angol is a normann-francia hódítás alatt, a 11–14. században. Hangsúlyoznom kell, hogy e korlátozott használatú nyelveknek a nyelvtana, hangtana egyáltalán nem szegényes, lehet kérdezni és tagadni, lehet időket kifejezni, irodalmuk, népköltészetük, meséik gazdagok és hajlékonyak.

A magyar nyelv helyzete

Milyen hát a magyar nyelv helyzete az egységesülő Európában? É. Kiss Katalin budapesti nyelvészprofesszor nemrég megjelent könyvében (*Anyanyelvünk állapotáról*, Osiris, 2004), kettébontja a kérdést. Egyfelől leszögezi, hogy a nyelv belső állapota teljesen normális és megfelelő, hiszen beszélik és használják – erről a nyelvész nemigen mondhat többet, az nyelvészetileg teljesen mindegy, hogy azt mondjuk: *föjlöttek-e* vagy *föl-e jöttek*. Viszont a nyelv külső állapota – azaz hogy kik és mire használják, hol és hányan – már nem olyan megnyugtató, mert beszélőinek kb. egyötöde él kisebbségben, ahol fennáll a veszély, hogy a magyar korlátozott használatú nyelvvé válik.

Szoktak olyat mondani, hogy a magyar kis nyelv. Ez nem így van, hiszen legalább 13 millió beszélővel a középmezőnyben helyezkedik el. Vannak bőven kisebb nyelvek Európában: a görög 10 millióval, a finn és a szlovák 4–5 millióval, az izlandi 1 millióval mind a magyar mögött áll. Az viszont igaz, hogy a magyar igen rég született, hiszen kb. kétezer évvel ezelőtt hasadt le szülőjéről, az ugor nyelvről; ez a rokonság tényét nem gyengíti, de a hasonlóságot igen, vagyis a magyar ma már alig hasonlít rokonaira. Nincs a magyarhoz közeli, hozzá hasonló nyelv, ahogy a szlovák mellett ott a cseh (szlovák *štátná banka* – cseh *štátní banka*), a holland mellett a német (*das ist reduziert* – *dit is gereduceerd*), a román mellett az olasz (*a cântat* – *ha cantato*), vagyis a magyar beszélőnek nincs olyan él-

ménye, hogy jól-rosszul megért más, az övétől enyhén különböző nyelveket. Mivel nincs ilyen „majdnem-magyar” nyelv (ahogy a csehet érezhetik „majdnem-szlováknak”, a román „majdnem-olasznak”), hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a magyarnak egyöntetűnek, egységesnek kell lennie. Még a regionális sztenderdek létét is sokan kétségbe vonják, s azt szeretnék, hogy minden magyar úgy beszéljen, ahogy a budapesti rádió. Pedig Kelet-Magyarországon és Erdélyben a *taxi* szó a személyautót jelenti, a kocsi pedig a lovaskocsit; így adódott az a mulatságos félreértés Szászrégenben, hogy egy idős bácsi azt kérdezte: Taxival jöttek Pestről? Mire mi nevetve azt mondtuk: *Dehogyan, hát kocsival jöttünk* – amire viszont ő nevetett rajtunk.

Az egységesítési vágy persze a politikai széttagoltság miatt, azaz Trianon miatt érthető, hiszen a magyar nyelv ma a magyar identitás fő hordozója, nem lévén a magyarságnak egységes vallása vagy külső testi jegye. (Más a helyzet az írek vagy az örmények esetében, akik egységes nyelv nélkül, ősi nyelvüket feladva, a vallás révén érezhetik magukat ma is összetartozónak.) Ugyanakkor látnunk kell, hogy Európa számos más nyelvét is több országban beszélik kisebbségi helyzetben: a németet Olaszországban (Dél-Tirol), az olaszt Franciaországban (Korzika), a franciát Kanadában, a svédet Finnországban, a szlovákot Magyarországon. És akkor még nem beszéltünk a modern népvándorlásról, melynek eredményeképp Ausztriában sokan beszélik a törököt, és így tovább.

Mi lesz az Egyesült Európában?

A magyar nyelvet féltő emberekben – különösen a kisebbségben vagy emigrációban élőkben – felmerül az aggály: nem fogja-e az egyesült Európa a kisebb nyelveket visszaszorítani, netán kihalásra ítélni? Azaz nem fognak-e a kisebb nyelvek beszélői nyelvcsere végrehajtani, s addigi nyelvük helyett valamelyik vezető, nagy nyelvre átállni? Erre a nyelvészeti szakirodalom egyelőre nemmel válaszol. Nem tűnik úgy, hogy a holland, görög, vagy dán nyelvnek kárára lett volna a csatlakozás.

Végigtekintve a történelmen, azt látjuk, hogy egy nagy egységes államalakulat (egy „birodalom”) jelenthet nyelvi egységesülést, de nem mindig. A Római Birodalom nyugaton mindenütt a latint terjesztette el (s lett belőle olasz, francia stb.), de Keleten a görög érintetlen maradt. A Habsburg Birodalom sem járt a német nyelv egyeduralgódóvá válásával, még Csehországban sem, amelyet pedig körülvelt a németiség. A politikai-gazdasági egység számos téren az egységesülés felé hajt, ahogy egységesül az építészet stílusa, a ruházat, az étkezés, a vallás, a bankkártyák mérete vagy a vasúti nyomtáv. A nyelvcserehez azonban ennél több kell, valami olyan nyomás, amit jelenleg nem látunk az egységesülő Európában.

Szavak átvétele persze bőven folyik, mint ahogy folyt már a középkorban és az újkorban is – gondoljunk a latinból átvett rengeteg szóra: *nóta, sors, persze, tinta, kántál, vice* és így tovább. A mai korban bőven jönnek a magyarba olasz szavak (*pizza, sztracsatella, szóló, maffia, tiramisu*), francia szavak (*apartman, bagett, kroaszán, fritőz, kupé, limuzin, karosszéria*), angol szavak (*piercing, hifi, dárembéz* [drum-and-bass], *filming, mainstream*). De ennél intimebb, mélyebb hatások is jönnek a vezető kultúrákból: a gondolatok is ter-

jednek. Például a középkorban Franciaországból terjedt el az a gondolat, hogy a szerelmünket rózsához hasonlítsuk, s ma minden magyar népdalban azt halljuk: *az én rózsám*. Ugyanígy nyugatról terjedt el az a szokás, hogy idegenekhez más nyelvtani formában beszélünk, mint bizalmasainkhoz, azaz megkülönböztetjük a magázást és a tegezést. Nem hiszem, hogy ennek a gondolatterjedésnek kellene vagy lehetne gátat vetni, hiszen például a kereszténység is így terjedt el. A német *Blockflöte* és *gigerli*, az angol *lézer* és *lúzer* tekinthetők a felzárkózás bizonyítékainak, ahogy régen a *pingál*, a *doktor* vagy a *kántus*. Azt pedig egyenesen veszélyesnek tartom, ha a magyart – és különösen a kisebbségi magyart – valamiféle sterilszobába akarjuk csukni és „tisztán tartani” az idegen hatásoktól. Az ilyesmi elszigetelheti, a fiatalok szemében pedig életképtelenné teheti a nyelvet.

Közvetítő nyelvek mindig voltak és ma is kellenek. Jó, ha van egy olyan nyelv, amelyen a repülőtéren feliratokat – a helyi nyelv mellett – ki lehet írni. Régen ez a német és a francia volt, ma az angol. A közvetítő nyelvek történelmi sora igen tekintélyes: görög, latin, arab, francia, német, angol. De újra rá kell mutatnom: ennek nincs köze az illető nyelvek belső tulajdonságaihoz, vagyis nem azért váltak közvetítő nyelvvé, mert ilyen vagy olyan kedvező vonásokkal rendelkeztek. Önmagukban a közvetítő nyelvek nem szebbek, nem könnyebbek és nem értékesebbek, mint a helyi nyelvek.

Összefoglalásul: a nyelvek születésének és halálának (= lecserélésének, elhagyásának) megvannak az ismert típusai; ezek lehetnek a beszédközösség számára előnyösek vagy hátrányosak. Az írek számára nem biztos, hogy egyértelműen hátrányos volt, hogy átálltak az angolra – bár sajnálatos, hogy az ősi ír nyelv gyakorlatilag kihalt. Minden ilyen helyzetben két erő feszül egymásnak: az egyik afelé hat, hogy könnyebb legyen a nemzetközi érintkezés, hogy – mint a vasúti vágányok, az istentiszteleti rend és a bankkártyák – azonosak legyenek minden országban, hiszen így jobban használható a világ, otthonosabban mozoghatunk benne. A másik erő az önazonosság (az identitás) és a hagyományörzés, vagyis hogy az ember lehessen (és maradhasson) az, ami, hogy ne kelljen földadnia azt, amit addig tanult és örökölt. Ebben ki-ki helyzete, vérmérséklete szerint foglalhat állást. Én most csak azt kívántam megmutatni, mit mond és mit nem mond minderről a nyelvtudomány.

Gyerekek fafaragása
az alsóörsi református templomban

Szarka László

Kisebbségek nemzeti és állampolgári identitása

A 20. század végére a modern európai nemzetek identitásában az etnikai és a politikai tényezők egyfajta egyensúlyba kerültek. Az 1995. évi nemzetközi szociológiai felmérés alapján *Csepeli György* és *Örkény Antal* által készített elemzés a világ 24 nemzetének identitáskomponenseit vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a születési hely, lakóhely, állampolgárság fontosságát hangsúlyozók „a fizikai tércategóriákkal jelölt, határokkal körvonalazható, némiképp kizáró nemzetfelfogást” részesítik előnyben, szemben az anyanyelvi besorolást, politikai lojalitást és az önbesorolást favorizálók „területtől független, nyitott nemzeti elképzelésével”. A magyarországi 1000 fős minta a nemzeti identitás komponenseire vonatkozóan három mutatóban produkált szélső értékeket. Az anyanyelv és a nemzeti önmeghatározás (vállalás) jelentőségét egyaránt a magyar válaszadók tekintették a legfontosabb nemzeti identitásalkotó tényezőnek. Ugyanakkor a politikai lojalitást messze átlag alatti értékkel a 24 ország közül a legkevésbé fontos identitáselemként értékelték a magyar válaszadók. Ez utóbbi okait vizsgálva az állammal szembeni ambivalens egyéni viszonyulás hagyományai éppúgy jelen lehettek, mint az etnokulturális közösségek és az állampolgári közösségek inkongruenciáinak, az állam etnikai homogenizációs kísérleteinek történeti tapasztalatai.

Ebből a szempontból különösen érdekes lehet az uniós bővítés nyomán dinamizálódó európai, nemzetek feletti identitásképletek megjelenése és hatása a nemzetállami identitásokra és lojalításokra. Akár az uniós polgárság intézménye, akár az európai kulturális identitás vállalása átszínezheti a nemzeti és nemzetállami kötődéseket, elkötelezettségeket, és hozzájárulhat az identitások és lojalítások nyitottabbá, szórtabbá válásához.

Anyanyelv és etnikai önmeghatározás

A nemzeti identitás etnokulturális és politikai elemei a többségi nemzetek esetében általában könnyen stabilizálódnak és a modern nemzetállamok keretei közt kiegyensúlyozott nemzeti identitásszerkezetet eredményeznek. A függetlenségüket nemrég kivívott vagy a kisebbségi helyzetben élő nemzetek, valamint a nemzeti kisebbségek esetében azonban a nemzeti önazonosság komponensei közül legtöbbször változatlanul az anyanyelvet és az etnikai önmeghatározást tekintik meghatározónak saját maguk nemzeti identifikációja szempontjából. Mindez különösen a válságszituációkhoz kötődő választási helyzetekben azt vonja maga után, hogy az etnokulturális kötődés konfrontálódhat a politikai nemzeti közösségekhez való tartozás opciójával. A helyzet az Európai Unió 21. század eleji keleti bővítésé-

vel újabb dimenziót kapott, hiszen a hagyományos zárt, a többségi nemzetek által etnikailag is kisajátított nemzetállamokat az eddigieknél nyitottabb identitáspolitikára kényszerítheti. Ugyanakkor az Unió nem kívánja felszámolni a nemzetállamokhoz kapcsolódó nemzeti kötődéseket, identitásokat és lojalításokat, hanem azokat megőrizve, az egymással szembeni konfliktusokat minimalizálva a nemzetállamok minden korábnál szorosabb együttműködéséhez kínál kereteket. Az Unió polgárai, nemzetei és államai egymással ily módon különböző szinteken, közvetve és közvetlenül is kötődnek egymáshoz.

Nem véletlen, hogy az újonnan létrejött kelet-közép-európai nemzetállamok – közülük is főként Szlovákia, Horvátország, Macedónia vagy a balti államok –, valamint a kisebbségi helyzetbe került oroszok, szerbek, csehek, szlovákok, vagy például a csehszlovákiaiából szlovákiaivá lett felvidéki, jugoszláviaiból szerbiaivá lett vajdasági magyarok számára a nyelvi, etnikai identifikáció, illetve az állampolgári, politikai lojalítás egyeztetése számos belső és külső konfliktust hozott magával.

Az „eredeti” nemzeti közösség vagy a többségi nemzet által dominált nemzetállam és annak új közösségépítő törekvései a fent jelzett négyes válaszút elé állítják a kisebbségi csoportok tagjait. S a választás legnehezebben feloldható érzelmi konfliktusát éppen az eredeti nemzeti, illetve az eredeti politikai közösséghez való hűség vállalása vagy megtagadása, esetleg egymással való kibékítése, kettős, többes identitásszerkezet formájában való egyeztetése jelentheti.

Az európai modern nemzetek és a modern államok 20. századi egybekapcsolódása magától értetődően emelte ki az egyéni és csoportidentitások köréből a nemzeti identitás etnikai és politikai komponenseit: az anyanyelvet és az anyanyelvi kultúrát, a szülőhely és a haza tiszteletéből táplálkozó patriotizmust, és a nemzetállami közösség működését, még tágabban értelmezve a közjót biztosító alkotmányos renddel és törvényességgel szembeni politikai lojalitást. Az elsődleges identitásformák és a politikai lojalitás megnyilatkozási formái – mint a modern európai nemzeti identitásszerkezetek két szélső pólusán elhelyezkedő komponensek – önmagukban, külön-külön elégtelenek lennének ahhoz, hogy az egyének közösségigényét és a nemzetállam által intézményesített nemzeti kultúrát, törvényes rendet egyforma súllyal megjelenítsék. Együttesen, a nemzeti identitás történetileg, érzelmileg és az elemek választhatóságában egyaránt rétegzett szerkezetében viszont optimális esetben működőképes, verseny- és krízishelyzetekben szolidáris, értékőrző és értékteremtő közösségeket eredményezhetnek.

Az egyes embert – mint különböző kulturális, szociális, gazdasági, területi, politikai stb. csoportok, szerveződések, közösségek tagjait, mint például az államok polgárait – különféle lojalitáviszonyok kapcsolják az elsődlegesen etnikai és kulturális értelemben meghatározható nemzeti közösségekhez, illetve az alapvetően politikai szervezetszerű állami közösségekhez. Amennyiben a lojalitást köznyelvi értelemben használjuk, és a közösség iránti hűség, elkötelezettség kifejeződését értjük rajta, óhatatlanul figyelmen kívül hagyjuk azokat a gazdasági, politikai, jogi kötelekeket, érdekviszonyokat, amelyek az egyént lojalitásáért biztonságérzettel, a közösségen belüli szolidaritás védettségével viszonzó különböző közösségformákon belül realizálódnak.

Az állami lojalitást alapvetően racionális politikai döntések, gazdasági választások, jogi státusok határozzák meg. A nemzeti (kulturális) és a politikai (állami) lojalitás annyiban azonban mégis közös válaszreakció, amennyiben általa az egyén közösséghez való tartozását, a közösségen belüli együttműködés igényét, szükségességét fejezi ki. A lojalitás ebben az értelemben az egyén részéről egyfajta érdekegyeztetés, érdekezozonítás a közösséget megjelenítő intézményekkel, szimbólumokkal, mely akkor működhet konfliktusmentesen, ha ezek az intézmények befogadják és erősítik az egyének és az általuk képviselt részcsoporthok identitásának azokat az elemeit is, amelyek nem magától értetődően, nem a célközösséggel való nyelvi, etnikai, politikai azonosság elve, hanem a választás vagy a történelme kényszere folytán váltak részeivé az adott közösségnek.

Az identitás és a lojalitás lehet tehát ugyanazon kötődés két megnyilvánulási formája.

Az egyének a különböző – eredeti vagy választott, etnikai vagy politikai – közösséggel való azonosulását, identifikációját, illetve a közösség iránti felelősségét, tiszteletét, elköteleződését és hűségét fejezi ki az egyik, illetve a másik fogalom.

Kapcsolat az anyanemzettel

Statisztikai, etnodemográfiai értelemben valamennyi 21. század eleji európai állam statisztikai értelemben véve, multinacionális állam. Közjogi értelemben azonban három olyan ország van, amely alkotmánytörvény szintjén is deklarálja az állam plurinacionális jellegét, a hivatalos többnyelvűséget: Belgium, Svájc és Bosznia-Hercegovina, valamint az a hat állam, amely legalább az autonóm régiókban az ott élő etnikai kisebbségek részére biztosítja az önkormányzatiságot, a nyelvi, kulturális egyenjogúságot: Spanyolország, Olaszország, Moldávia, Oroszország, Szlovénia, Macedónia.

Az összes többi országban – köztük a kisebbségi jogokat korrekt módon szabályozó államokban is – az etnikai kisebbségek egyéni, esetenként közösségi jogai legfeljebb saját kultúrájuk megőrzését, az anyanemzeteikkel való szabad kapcsolattartást biztosítják. A befogadó állammal való azonosulás, szolidaritás, a szekundér lojalitás megannyi más kritériuma azonban csak helytel-közzel és részlegesen teljesülhet, mert a közösségi identitásukban a legtöbb esetben a primér lojalitásformák dominálnak. Ennek azonban a jogi státus mellett természetesen szintén több oka is lehet: kezdve a kisebbségi csoport kényszerítő körülmények között történt kialakulásától (kényszerkisebbségek), a politikai, gazdasági, kulturális diszkrimináción át a saját államon belül tartósan a politikai önszerveződés, részvétel és önkormányzat lehetőségétől megfosztott helyzetig.

Az ilyen és ezekhez hasonló helyzetekben a kisebbségi közösségek tradícióikban, hagyományos kultúrájukban, zenéjükben, irodalmukban találják meg azt az identitástermelő közeget, amely a közösségépítés szempontjából az identitás- és lojalitásviszonyokat a közösségi érdekeknek megfelelően egyensúlyban tartja. Ez a helyzet jellemezte például a Szovjetunió megannyi kisebbségi nemzetét, nemzeti és etnikai kisebbségét, de a romániai, cseh-szlovákiai, jugoszláviai magyarok 1989 előtti helyzetét is a politikai önszerveződés szinte teljes hiánya, illetve a hagyomány-, irodalom- és művészetközpontú közösségépítés jellemezte.

Másrészt több olyan kisebbségtípus, kisebbségi léthelyzet is elkülöníthető, amikor a primér lojalitásformák fokozatosan háttérbe szorúlnak és a politikai, állami kötődések,

identitások felerősödésével az úgynevezett szekundér lojalitásformák válnak a csoportok közösségi identitásában meghatározókká. Ez főként azokra a kisebbségekre jellemző, amelyek csekély számbeli, politikai erővel, gyenge érdekérvényesítő képességekkel rendelkeznek vagy a regionális kisebbségek esetében az asszimiláció a nyelv- és identitásváltáshoz közeli szakaszba jutott. Amennyiben ezek a kisebbségi csoportok ráadásul centralizált nemzetállami keretek közt, több évszázadon keresztül a történeti patriotizmus hagyományait is beépítették saját közösségi identitásukba, vagy éppen menekültként a befogadó állammal szembeni hála és hűség, valamint az integrációs igény jellemzi politikai identitásukat, akkor a politikai identitás felerősíti a szekundér lojalitást hordozó magatartásformákat. Ez a fajta magatartás jellemzi a magyarországi kisebbségeket vagy például az ausztriai, szlovéniai magyar közösségeket is.

Lehet-e, kell-e, érdemes-e egyensúlyba hozni a kétféle lojalitásformát? Lehet-e egyformán megítélni a különböző államformákat, állameszméket, etnopolitikai modelleket és magukat az egymástól ugyancsak különböző kisebbségtípusokat ebből a szempontból? Az etnikai közösséghez való tartozás igénye, a közösségi szolidaritás bizonyos szintje a legtöbb kisebbségi definíciós kísérlet konstans eleme, éppen úgy, mint a befogadó állammal szemben deklarált lojalitás. Ebből a szempontból tehát egyfajta ideális helyzetnek tekinthetnénk a kétféle lojalitásforma közti egyensúlyhelyzetet, csak hogy annak a különböző kisebbségtípusok a nemzetállami kirekesztés, az anyaországi érdektelenség, vagy éppen a közösség asszimilációs hajlandósága miatt eleve nem tudnak megfelelni.

A magukat a schengeni rendszer 2007. évi bevezetése miatt ismételten egyre inkább kényszerkisebbségnek tekintő vajdasági, kárpátaljai magyarok körében a 2001–2003. közötti státustörvény-, majd pedig a 2004–2005. évi kettős állampolgárság-viták a közösségi identitás és lojalitás válságának megannyi jelét mutatták.

A fentiek alapján azt rögzíthetjük, hogy a kelet-közép-európai multietnikus nemzetállamok etnikai kisebbségi közösségei és az azokhoz tartozó személyek primér és szekundér lojalitásformái csak több feltétel teljesülése esetén kerülhetnek egyensúlyba. A 21. század eleji modern európai államok többsége nemzetállam, igaz szemünk láttára gyorsulnak fel azok a változások, amelyek a Nyugat-Európába bevándorolt muzulmán, afrikai, török, ukrán, kelet-európai migráns kisebbségi közösségeket évtizedes zsilipelés után beemelik az állampolgári közösségbe. Ezt történt például 1999-ben Németországban az állampolgársági törvény megváltoztatásával. Az egyébként a spanyol származáshoz, felmenőkhöz vagy spanyol nemzetiségű házastárshoz ragaszkodó spanyolországi honosítási törvény ellenére 2005 májusában a madridi törvényhozás lehetővé tette a bevándorlók számára, hogy egyszerű kedvezményes és gyorsított eljárás keretében megszerezzék a spanyol állampolgárságot.

Identitás- és lojalitáskonfliktusok

A nemzetállamok azonban nem maradhatnak teljesen semlegesek saját szervezőelvükkel, a nemzeti hovatartozás szerinti megkülönböztetéssel, kizárólagossággal szemben. Amint azt újabban *Öllős László* elemzése bizonyítja, a kelet-közép-európai államok többsége az államérdeket érintő kérdésekben legtöbbször ma sem tud etnikailag semleges magatartást tanúsítani, holott ezzel az állam területén lakó többségi és kisebbségi nemzeti közösségek közt óhatatlanul különbséget tesz.

Kérdés, hogy Kelet-Közép-Európa államai mikor tudják kiiktatni saját állameszméjük-
ből az olyan etnikai diszkriminációra alkalmas kategóriákat, mint például a hivatalos nyelv,
az állami oktatás, kutatás nemzeti preferenciákat tartalmazó tartalmi és nyelvi megkötöt-
tségei, az állami intézmények többségi nemzeti exkluzivitása. A régió 20. századi nemzet-
államainak megszelídítése, az etnokratikus rendszer elemek felszámolása aligha képzelhe-
tő el a kisebbségi csoportok államalkotó tényezőként való tényleges elismerése, kultúrá-
juk, településeik nemzeti önkormányzata nélkül, vagy éppen úgy, hogy az általuk fizetett
adók egy részét ne fordítanak valamilyen számon kérhető módon a kisebbségi kultúrák
fejlesztésére.

A 20. századi kisebbségtörténeti stúdiumok alapján a soknemzetiségű, multietnikus nem-
zetállamokon belül az etnikai és nemzeti közösségek különböző identitás- és lojalitáskonf-
liktusait különböztethetjük meg. 1. A nemzeti csoportok, közösségek legitimitásának, po-
litikai entitásként való létjogosultságának megkérdőjelezése jelenti az alapját, kiinduló-
pontját az asszimilatív, diszkriminatív, homogenizációs, etno-genocíd politikai gyakorlat-
nak. 2. A kisebbségi közösségek önállósulási törekvéseit az adott államok a dezintegráció,
szecesszió veszélyére hivatkozva próbálják tiltani és üldözni. 3. Az állameszmével, az ál-
lam etnikai jellegének meghatározásával összefüggő konfliktusok a multietnikus birodal-
makban, pszeudoföderációkban gyakran vonják maguk után az államnemzeti identifikáció
kötelezővé tételét (pl. a szovjet, jugoszláv identitás), máskor meg éppen a szegregáció és
kényszmigráció lehet a kizárólagos nemzetállami képlet következménye. 4. A nemzet-
építéssel összefüggő konfliktusok a többség és kisebbség között az alá- és fölérendeltség,
illetve a különböző szintű partnerség kérdését helyezik előtérbe. Utóbbi esetben a kisebb-
ségek párhuzamos nemzetépítő törekvései óhatatlanul a területi vagy a kulturális autonó-
mia irányába mutatnak, integrált közegben pedig a kisebbségek transznacionális önmeg-
határozása erősödhet fel.

A politikai meghatározottságú nemzeti közösségigénnyel, nemzetállami, államnemzeti
keretekkel kapcsolatosan továbbra is az EU-bővítés előtti helyzet főszabályai jelentik a
mozgástér határait. *Kis János* és a liberális, baloldali értelmiség számos képviselője éppen
a reálpolitika jegyében utasít el minden olyan elképzelést, amely a kisebbségi magyarokat
valamilyen jogi, politikai kötelekekkel is Magyarországhoz kötné: „Amíg a nemzetállami
kereteket adottnak tekintjük, a Magyarország határai körül élő magyarokról kétféleképpen
gondolkozhatunk. Az egyik lehetőség az, hogy a határokat megváltoztathatatlanak ismer-
jük el, s akkor tudomásul kell vennünk, hogy a magyar kisebbségeket csak nyelvi és kultu-
rális szálak – közjogi kapcsolatok nem – fűzhetik a magyar állampolgárokhoz. A másik le-
hetőség az, hogy ebbe a következménybe nem vagyunk hajlandók beletörödni, és meg-
kérdőjelezzük a kialakult határokat. Az utóbbi ábrándkergetés és katasztrófa politika volna.
Az előbbit nagyon nehéz elfogadni.”

Érdekes, hogy az uniós bővítéssel egyszerre a nyugat-európai centrumhoz és egymás-
hoz is integrálódó kelet-közép-európai térségben ilyen erőteljes szembeállítás formájában
írja le a mai magyar liberális filozófia vezéralakja a magyarországi és a kisebbségi nem-
zeti közösségek egymáshoz való viszonyának lehetséges alakzatait, kezelési technikáit.

Ebből a szempontból különösen fontosak lehetnek azok a polémiák, amelyek egyrészt a státustörvény alkalmazásáról, másrészt a kettős állampolgárságról lezajlott 2004. decemberi népszavazás, illetve a Gyurcsány-kormány által kezdeményezett nemzeti felelősség programjáról folytak.

A kulturális és a politikai nemzet összeegyeztethetősége

A kettős állampolgársággal kapcsolatos 2004. évi magyarországi népszavazás során kibontakozott „összmagyar” vita érvrendszerét abból a szempontból vizsgálom, hogy a nemzeti identitás és a politikai lojalitás milyen mértékben került konfliktusba egymással a befogadó állam és az anyaország állampolgárságát egyszerre igénylő kisebbségi magyarok, illetve a népszavazási kezdeményezéssel szemben nagy többséggel passzívan reagáló magyarországi magyarok körében. Amint azt a 20. század végi identitásvizsgálatok megmutatták, a kulturális értelemben vett nemzeti közösség jelenti a kisebbségi magyarok nemzeti identitásának alapját, s ez jellemzi a magyarországi jobboldali szavazóbázis egy jelentős részének nemzeti önazonosságát is. A magyarországi állampolgárságot mint a nemzethez való tartozás attribútumát egyik oldalon sem támogatták a feltételezett szavazó bázis nagyságrendjének megfelelően, s így módon a kezdeményezés sikertelen volt.

Az ezzel kapcsolatosan kialakult magyar-magyar publicisztikai és szakmai diskurzus vázlatos elemzésével arra keresem a választ, hogy a kisebbségi magyarok többségének a kettős állampolgárság megszerzésére irányuló törekvésében, valamint a népszavazási eredményekben tükröződő magyarországi elutasításban milyen identitáspolitikai tényezők játszottak szerepet a „belmagyar” („kismagyar”) és a „külmagyar” („nagymagyar”) világban.

A kettős állampolgárság opciójáról szóló 2004–2005. évi vitákban jól elkülöníthetően háromféle beszédmód volt jelen. Az érzelmi attitűd dominált az igenek és a nemek táborában egyaránt. Az igenpárti érzelmi magatartás jellemezte a kisebbségi magyar világ abszolút többségét és a magyarországi jobboldali választóbázis nagyobbik részét. Ez a beszédmód szerencsétlen módon a különböző politikai pártok, politikai csoportosulások, illetve a pártok feletti nemzeti-polgári és baloldali-liberális blokkok mindkét oldalról tudatosan vállalt frontális ütközését is végtelenen felerősítette. Ugyanakkor a népszavazási kezdeményezéssel szembeni fenntartások, a tisztázatlan következmények miatt a két politikai oldal szavazóbázisa a kedvezményes honosításra vonatkozó kérdés megválaszolásában nem tanúsított túlzottan nagy fegyelmet a pártvezetések iránymutatásával szemben.

A népszavazás előtti politikai mobilizáció és a sikertelen plebiszcitum utáni kölcsönös tetemre hívások emocionális érvelése felszínre hozta a magyar–magyar kapcsolatok szinte valamennyi problémáját, a kisebbségi magyar közösségek sérelmeit, a magyar nemzeti identitás történeti, kulturális, politikai, jogi komponensei között feszülő ellentmondásokat. A nemleges érzelmi attitűdöt a gazdasági, külpolitikai kalkulusok, illetve a szomszéd országokkal és az ottani többségi nemzetekkel szembeni belátás határozta meg.

Ezzel a két domináns magatartással szemben jelentéktelen kisebbséget alkotott a racionális támogató, illetve a racionális elutasító pozíció, amely az igenlő és a nemleges válasz mellett elkötelezettek politikai elitjeit jellemezte. Az ezt a beszédmódot használóknak nem

volt elég hitelük és erejük ahhoz, hogy a magyarországi belpolitikai aréna aktuális pártpolitikai konfliktusából ki tudják zárni a nemzeti identitás és az állampolgári lojalitás alapkérdéseit felkavaró emocionalitást, amit ráadásul a határon túli magyar világok fokozódó türelmetlensége, csodaváró, a kisebbségi évtizedek minden sérelmére jóvátételt remélő magatartása eleve kilátástalanná tett.

A harmadik, elemző-összehasonlító beszédmód a fenti kettőhöz képest csak periferikus, s akkor is érzelmileg befolyásolt megnyilatkozásokban jelent meg a népszavazást megelőző, illetve követő polémiákban, s jórészt történeti, politológiai és szociológiai érvekkel próbálta megátogatni a nemleges vagy igenlő tábor pozícióit.

A szimbolikus nemzetpolitika csődje

Az eredménytelen és sikertelen népszavazás a magyar nemzeti identitás szempontjából kétségkívül több ponton is váratlanul súlyos következményekkel járt. Bizonyossá vált például a kulturális és a politikai nemzetfogalom szándékolt egybemosására, a 20. századi történelem figyelmen kívül hagyására épülő szimbolikus nemzetpolitika csődje. Ebből kiindulva az érzelmi beszédmódban megszólalók a nemzeti érdekek, a kisebbségi magyarok elárulásának a vádját fogalmazták meg. A pártpolitikai érdekek mentén a nemleges szavazásra biztató kormánypártokat, a népszavazási kampány során a kettős állampolgárság lehetséges gazdasági, szociális, migrációs következményeivel riogató magyar kormányt és annak miniszterelnökét ostromozták a leghevesebben.

A kisebbségi magyar közösségek érzelmi kötődésében sem Magyarországgal, sem a befogadó országokkal kapcsolatban nem érhető gyakran tetten a hazafiság, patriotizmus érzése se. Míg utóbbi esetében a szülőföldre való ragaszkodás, a regionális identitás pótolja, képviseli a patriotizmust, addig az anyaországgal szembeni ambivalens tapasztalati anyag miatt ez a fajta közvetett kötődés is hiányzik. Jól jelzi a probléma súlyosságát Illyés Gyulának „haza a magasban” kifejezése, ami egyszerre jelzi a veszteségek tudatosítását és a közös nyelv, történelem, kultúra által megteremthető virtuális haza lehetőségét.

Az etnikai, kulturális identitás és a politikai lojalitás népszavazás kapcsán kirobbant konfliktusát sokan és sokféleképpen értékelték. *Baranyai Péter*, az időközben megszűnt Romániai Magyar Szó újságírója szerint a népszavazás kudarca a nyolc államban és a diaszpórában élő magyarság önmagáról mint egységről alkotott ellentmondásos képére és a magyar nemzetfogalom tisztázatlanságaira vezethető vissza, aminek az egyes nemzeti közösségek közti megosztottság lett a következménye: „Lejárt a szavatossága a régi nemzetfogalomnak, az új pedig többjelentésű. A kis történetek, amelyek megesnek ezrével magyar és magyar találkozásakor, újabban a különbségekről szólnak. Kiderül, hogy magyar közegben magyarként idegenek lehetünk oda-vissza alapon, hogy a politikai megosztottság nagyobb távolság, mint az, amelyik az egyenlítői néger és a sarki eszkimó között fennáll gondolkodásban és életmódban.”

A kettős állampolgárság szakmailag, bel- és külpolitikailag előkészítetlen, pártpolitikailag áthangszerelt kérdése mindkét oldalon túlfokozott érzelmileg felfokozott közegben, erős megosztó élményévé vált a magyarországi és a határon túli magyar közösségeknek.

Akadtak elemzők, akik szerint az egész kezdeményezésnek, mások szerint a kormánynak, megint mások szerint az ellenzéknek eleve ez lehetett a célja.

Maradjunk méltányosak minden érintettel szemben! A népszavazás kudarca nyomán kialakult törésvonalak okát ugyanis hiábavalóan keressük csak az egyik vagy csak a másik oldalon. A tartósan rendezetlen magyar kérdésre a népszavazás rossz módszert, rossz válaszlehetőségeket kínált, s ezt a helyzetet minden politikai szereplő igyekezett a maga javára kamatoztatni. A kudarc következményei közt azonban nemcsak az elkeseredettséget, politikai hisztériát, a megosztottságot és az ilyen esetekben szokásos túlreagálásokat lehet számba venni.

Ezeken kívül is számos komoly tanulsága van a 2004. decemberi plebiszcitumnak. Vélhetően a jövőben minden politikai résztvevő tisztában lesz például azzal, hogy a nyelvi, kulturális értelemben összetartozó magyar nemzeti közösségek politikai kapcsolatairól csak valamennyi közösség egyetértésével szabad döntést hozni, máskülönben csakis újabb törésvonalak alakulhatnak ki. Igazolványokkal, állampolgársági jogok szabályozásával aligha lehet egyesíteni a magyar nemzeti közösségek valamennyi tagját. Amint azt a státustörvény nyomán igényelt közel 850 ezer magyar igazolvány is jelzi, a magyar államhoz való kötődéseknek, lojalitásformáknak igen széles skálája alakult ki, s még egy tisztán kulturális értelemben vett „igazolvány” kiváltása is csupán egyharmadában tudta megszólítani a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyarokat.

A Magyarország és az Európai Unió területén kisebbségi és diaszpóra helyzetben élő magyarok számára a legtágabb közös politikai keretet az Unió jelenti. A jelenleg még nem uniós szomszéd államokkal szemben Magyarország kétoldalú kisebbségvédelmi, állampolgársági és vízumszabályozás révén biztosítja a legszorosabb kapcsolattartás, a könnyített bevándorlás és honosítás lehetőségét. Az Unió és Európán kívül élő magyar anyanyelvű és magyar nemzeti identitással rendelkező nem magyar állampolgárok számára Magyarország ugyancsak megteremti a szabad kapcsolattartás lehetőségét, s támogatást biztosít számukra a magyar kultúra műveléséhez, a magyar nyelvű oktatáshoz, illetve a magyar nyelv oktatásához.

A Magyar Köztársaság alkotmányának módosításával a magyar törvényhozó lehetőséget teremthet arra, hogy a magyar állampolgárság állandó lakhely és a honosság egyéb kellékei nélkül elérhető jogaiban a világ bármely országában élő magyar anyanyelvű és magyar származású személy részesüljön, aki azt maga kérelmezi, s aki számára az adott állam ezt lehetővé teszi. A mindenkori magyar kormány a Magyarország határain kívül élő magyar személyeket és magyar közösségeket a kulturális magyar nemzet részeinek tekinti, akik saját közösségeik fejlesztésével, a magyar–magyar kapcsolatok ápolásával rendkívül nagy mértékben hozzájárulnak a magyar nyelv, a magyar történelem és kultúra alakításához és gazdagításához.

Magas fokú autonómia

Fontos eleme a nemzeti közösségek közösségeként elképzelt magyar nemzetkonceptciónak a kisebbségi közösségek minél magasabb fokú autonómiája. A kisebbségi magyar közösségek az adott állam keretén belül olyan autonóm egységeket alkotnak, amelyek az ál-

taluk lakott régiók fejlesztésében, valamint a többségi nemzettel és Magyarországgal egyaránt kiegyensúlyozott partneri kapcsolatok megteremtésében érdekeltek. A magyar–magyar viszony politikai értelemben alapvetően a legszorosabb partneri kapcsolatot jelenti, de immár hosszabb ideje nem tekinthető egyszerű rész–egész viszonyoknak. A politikai határok akadályozó, elválasztó funkcióinak felszámolásával nemcsak a szabad kapcsolattartásra nyílhat mód, hanem a magyar közösségek minden eddiginél elmélyültebb együttműködésére is. Ennek uniós, bilaterális és regionális keretei, jogintézményei jelenthetik a 21. századi modern magyar nemzetfogalom alapjait, s ez oldhatja fel a magyar nemzeti közösségek viszonyának Kis János által felvázolt dilemmáját.

Irodalom

- Ankét a magyar állampolgárságnak a külföldi magyarokra való kedvezményes kiterjesztéséről.* www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu 2004.
- Baranyai Péter: *Változó történetek.* Romániai Magyar Szó, 2005. január 28.
- Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 2004.
- Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás: etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban.* Budapest, Új Mandátum - MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2001.
- Conrad, Christoph – Kocka, Jürgen (Hrg.): *Staatsbürgerschaft in Europa. Historische Erfahrungen und aktuelle Debatten.* Hamburg 2001.
- Csepeli György – Örkény Antal: *Nemzetközi összehasonlító szociológiai vizsgálat a nemzeti identitásról (1998.)* <http://www.mtapti.hu/mszt/19983/csepeli.htm>
- Girasoli, Nicola: *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1995.
- Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol.* Gondolat Kiadó, Budapest 2004.
- Hódi Sándor: *A nemzeti identitás zavarai.* Forum Könyvkiadó, Újvidék 1992.
- Hunyady György: *A nemzeti identitás és a sztereotípiák görbe tükré.* Új Pedagógiai Szemle, 1997. 10. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00009/1997-10-ta-Hunyadi-Nemzeti.html>
- Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika.* Teleki László Alapítvány, Budapest 2002.
- Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről.* (=Rejtjel Politológiai Könyvek 23.) Rejtjel Kiadó, Budapest 2005.
- Kettős állampolgárság: 2004–2005.* – Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, a Teleki László Intézet és a Budapesti Corvinus Egyetem Államigazgatási Kar Nemzetközi Jogi Tanszék közös honlapja a kettős állampolgársággal kapcsolatos 2004. december 5-i népszavazás háttéréről, előzményeiről és következményeiről. <http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu/>
- Kis János: *Túl a nemzetállamon.* In: Kántor Zoltán – Majtényi Balázs. 2005.
- Kis János: *Liberalizmus Magyarországon I-II: Élet és Irodalom (XLIV)* 2001.
- Öllős László: *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Forum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum, Somorja – Dunaszerdahely, 2005.
- Pan, Christoph – Beate Sibylle Pfeil: *Minderheitenrechte in Europa. Handbuch der europäischen Volksgruppen,* Bd. 2. Braumüller, Wien, 2003.
- Schöpflin György: *A modern nemzet. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő* 2003.
- Tóth Judit: *Státusjogok.* Lucidus Kiadó, Budapest 2004.
- Végel László: *Bizalomerosztó válságtörvény.* In: Kántor Zoltán. 2002.

Pfitzner Rudolf

A német példa

A múlttal szembenező új egyéni és nemzeti identitás?

Az identitás gyakran hangoztatott, egyértelműen alig definiálható fogalom a politika, szociológia, pszichológia szótárában, de ideológiák, mint például a nacionalizmus szóhasználatában is. Az identitás rövid meghatározása: „*Önmagunkat megismerni, felismerve és elismerve lenni*” (Greverus), egyének és csoportok, kisebbségek és többségi társadalmak, intézmények és nemzetek életében vezető motívummá vált (Eickelpasch-Rademacher). Ha igaz az, hogy mindig arról beszélünk legtöbbit, ami éppen hiányzik, akkor a fogalom gyakori használata az identitás hiányára, bizonytalanságára, krízisére utal mind az egyén, mind a közösségek életében.

Saját szakmai identitásomnál fogva pszichológiai szempontok alapján is igyekszem néhány gondolatot megfogalmazni témánkhoz.

Az azonosságtudat, hogy ki és mi vagyok, hogy én én vagyok az egyéni, én-identitás problémaköréhez tartozik és a pszichoanalitikus én-pszichológia, vagy újabban a *szelf-pszichológia* (nárcizmus-elmélet) tárgya. A lelki fejlődés folyamán az én a korai majd későbbi emberi kapcsolatokban, társas intreakciókban nyert, érzelmileg is színezett tapasztalatok alapján, az *identifikáció* lelki mechanizmusa segítségével alakul. A szülőkkel és egyéb jelentős személyekkel (rokonságban, óvodában, iskolában stb.) való részleges identifikációk vagy ellenidentifikációk lelki struktúrákká válnak és formálják a fejlődő ént. Ezt a folyamatot a szociológia *szocializációnak* nevezi. A korai identifikációk pozitív, de negatív elemeket is tartalmazhatnak és ellentmondásosak is lehetnek, ami konfliktusok és későbbi patológiák forrása lehet. A szelfpszichológia az „én” helyett a „szelf” fejlődésében keresi az identitás alakulását majd koherenciáját. (A szelf-re sajnos nincs magyar szó, „személyes-én” fordítása kifejezetten rossz. Ady egyik versében bukkantam a talán legmegfelelőbb szókombinációra: „ön-én”).

Erik H. Erikson kitűnő munkájában: *Identität und Lebenszyklus* – részletesen foglalkozik az én-fejlődés különböző fázisaival, annak kríziseivel és az én-identitás kérdéseivel. Ha sikerül túlnyomóan pozitív tapasztalatok alapján felépíteni az identifikációk rendszerét, kialakul az „*ősbizalom*”, ami a lelki egészség egyik legfontosabb alapja. Az ősbizalom előfeltétele az *autonómiának*, az infantilis teljes függőséget az önállóság irányába való fejlődés váltja fel. Ez lehetővé teszi az én számára az önálló *kezdeményezést*. Erikson szerint ez a három tényező: az ősbizalom, az autonómia és a kezdeményezés a lelki egészség előfeltétele. Ha a korai kapcsolatban a negatív tapasztalatok dominálnak, akkor az ősb-

bizalom helyett „*ősbizalmatlanság*” alakul ki, amelyik megnehezíti vagy megakadályozza az autonómia és a kezdeményezés fejlődését is. – A lelki fejlődésben stabilabb fázisok váltakoznak labilisebbekkel. A gyermekkor utolsó fázisa a serdülőkor, adolescencia. Mint tudjuk, legtöbbször saját vagy gyermekeinkkel való tapasztalatból is, ez sok esetben hosszan tartó, dramatikus, labilis fejlődési szakasz a fiatal életben, Erikson. Ezt a felnőtté válást megelőző moratóriumnak is nevezi. „*Az adolescencia folyamata azonban csak akkor záródott le valóban, ha az egyén gyermekkori identifikációit az identifikáció új formájának rendelte alá, amelyet a vele egykorúakkal való intenzív közösségben és a velük való versengésben nyert el*” – írja már idézett művében. A felnőttkori identitás tehát nem egyszerűen korábbi identifikációk összessége, hanem azok átformálása, integrációja újabb identifikációkkal. Itt az egykorúak csoportja és a család keretein túlmutató társadalom játszik lényeges szerepet. Ha ez az intenzív munka, az öntevékenység az identitás elnyeréséért nem vagy csak részben sikerül, identitás-válság, többé-kevésbé súlyos identitás-diffúzió következhet be.

A sikeresen kialakult identitás-érzés jó közérzetet eredményez és a pozitív öntudat és önérzet alapja. Az egyén önmagáról alkotott képe nagymértékben megegyezik azzal a képpel, amelyet mások nyernek róla. A személyiség *autentikus*, *hiteles*, identitása biztos, de rugalmas, fejlődőképes, nem függ ideológiáktól, nem vezethető félre könnyen, nem csábítható el, álláspontját határozottan tudja képviselni, de képes a párbeszédre is. Számomra a sok krízisen túljutott *Luther* ad példát erre; a worms-i birodalmi gyűlésen 1521-ben állítólag ezt mondta: „*Itt állok és nem tehetek másképp! Isten segíts, Amen!*” A nemrég elhunyt II. János Pál pápát is – minden kritika mellett – példának vehetjük: amit hitt és gondolt, azt mondta és aszerint viselkedett, autentikus, hiteles autoritást képviselt. Valószínűleg ez magyarázza – többek között – hatását a tömegekre és különösen a fiatalokra. De például nagy színészek is áthatják szerepüket egyéniségükkel, én-identitásukkal, míg közepes színészek sokszor kölcsönzik maguknak az identitást a szerepben és a szerep nélkül szintelenné válnak, vagy az üresség érzésével küzdenek, ami depressziókhöz vezethet. Itt a tágabb értelemben vett kreativitás, a világ aktív alakításának a képessége játszik lényeges szerepet.

A lelki fejlődés dinamikus folyamat, amely nem fejeződik be a serdülőkor végével, hanem egész életen át tart és a felnőtt életben különböző feladatok elé állítja az egyént. Ez később is identitás-krízisekhez vezethet, amíg az egyén meg nem találja helyét az új életszakaszban. Tehát a felnőtté válással elnyert identitás nem végleges, az élet folyamán alakul. Ennek ellenére az identitás mégis egy pszichológiai konstans: az egészséges ember mindig ugyanannak a személynek, önmagával azonosnak érzi magát. Patologikus esetekben, mint pszichózisok vagy a kettős vagy többszörös személyiség – ez a relatív stabil identitás összeomlik. Rendkívüli helyzetekben, mint súlyos organikus vagy lelki betegségek vagy traumák (pl. súlyos baleset, maradandó testi fogyatékkal), történelmi tragédiák; háborúk, holocaust, menekülés, nemzeti katasztrófák, mint a németeknek a versailles-i békeszerződés, vagy nekünk Trianon – megrendül vagy elveszik a megszerzett identitás és krízis követi.

Itt nem tudunk részletesebben foglalkozni Erikson elgondolásaival, térjünk át az identitás másik összetevőjére, a *csoport-hovatartozás, a társas-identitás* kérdésére. A család kiscsoportja mellett a serdülő fiatal és a felnőtt meg kell találja helyét a társadalomban, az olyan nagyobb közösségekben, mint a munka világa, a vallási, nemzeti, kulturális közösség, amelyekkel való azonosulás az én-identitást jelentős mértékben alakítja. Itt is kihangsúlyozom, hogy az egyén érett, biztos identitása előfeltétele a kritikus, az én-azonosítást nem felváltó csoport-identitásnak.

Ez a feladat régebben a tradicionalista, zárt, áttekinthetően strukturált társadalmakban könnyebb volt, mint ma, a felgyorsultan változó, multiplex, egyértelmű struktúrákat nélkülöző, posztmodern társadalomban. Korábban az ember beleszületett egy falusi közösségbe, annak értékrendszerébe, ahol mindenki mindenkit ismert, társadalmi helyzete többé-kevésbé meghatározta lehetőségeit, egész életútját. A faluközösség, a szociális környezet kontrollja kényszerítette a beilleszkedésre, és ezért elismerést kapott és biztonságban érezhette magát. Nem volt könnyű kiemelkednie, kiszakadnia a falu közösségéből, ehhez egészen új identitást kellett megtalálnia, általában a városba való áttelepüléssel. A kisváros hasonló kereteket nyújtott az identitás megtalálásához, áttekinthető struktúráival, régebben a céhekhez vagy a honoráciorokhoz tartozással. Sokan ugyanabban az utcában éltek le életüket, ahol megszülettek, folytatták szüleik foglalkozását, szokásait, a társadalmi réteg rítusait, amelyikhez tartoztak, zárt, de biztonságot és elismerést nyújtó, áttekinthető közösségekben éltek. A tömegkommunikáció, a mobilitás hihetetlen felgyorsulása, a nagyvárosok keletkezése az áttekinthető, biztonságot adó, identitást támogató struktúrák felhasználásával illetve felbomlásával, az ipari társadalom és a proletariátus kialakulásával eltömegesedéshez vezetett, a „*Magányos tömeg*”-hez (David Riesmann), a „*belülről irányított ember*” helyére egyre inkább a „*kívülről irányított*” lépett, aki identitását csoportokkal, ideológiákkal való sokszor kritikátlan azonosulásban keresi és ezáltal nagy mértékben manipulálhatóvá válik a tömegkommunikáció eszközei, a médiumok, a reklám, a politikai propaganda számára. A kívülről irányítottság keresése a belső bizonytalanság következtében vezetett a nácizmushoz, fasizmushoz, kommunizmushoz, de a nacionalista és egyéb ideológiák sikeréhez is.

A posztmodern társadalomban az értékek megkérdőjelezésével, rohamos változásával az egyén identitása elbizonytalanodott, megnehezült a tájékozódás a világban, a generációs-konfliktusok kiéleződtek. Egy nagyon fontos tényező a sok között a *nők foglalkoztatottsága*, pénzkereső szerepe, amelyik a világ régebbi, nemek szerinti beosztását: „*férfi-világ = foglalkozás*” szemben a „*nők világa = család*” (Beck-Gernsheim) alapvetően megváltoztatta.

A politikai katasztrófák következtében előállt változások – mint egyik napról a másikra egy más, idegen ország polgárává válni a kisebbségi sorssal, vagy menekülés a szülőföldről politikai, vallási diszkrimináció vagy üldözés következtében – mind identitás-kriszisekhez, új identitás kereséséhez vezetnek. De a technika rohamos fejlődésével és a globalizáció terjedésével sok egyén képzettsége és foglalkozása által adott identitása, a társadalomban elfoglalt helye is bizonytalanná válik. Foglalkozások tűnnek el új technológiák

következtében: az élet folyamán az egyén sokszor több alkalommal is kénytelen foglalkozást változtatni, vagy hosszú időre munkanélkülivé válik, ami elbizonytalanítja, a „rám már nincs szükség” érzését válthatja ki.

A megrendült identitású egyén, különösen aki nem rendelkezett jól megalapozott, biztos én-identitással, hajlamos arra, hogy ideológiákba kapaszkodjék és ideológiákat képviselő csoportokkal azonosítsa magát. Ez érvényes volt például a meghurcolt, szétrombolt identitású magyarországi zsidóság egy részére 1945 után, amelyik – érthető módon – átmenetileg a „felszabadítók” ideológiájával azonosult, amíg abban is kénytelen nem volt csalódní. De a mai magyar társadalom nagy része is ideológiákba kapaszkodik, pl. a magyarság eredetéről, a sumerokkal való rokonságról, a magyar „faj” tisztaságáról, a „magyar gén” kereséséig, és elhatárolja magát a szerinte nem magyar (cigány, zsidó stb.) emberektől. Itt a bűnbak-projekció, a rossznak a „másik”-ban való keresése és megtalálása játszik nagy szerepet. Különösen a posztkommunista országokban folyik intenzív identitás-keresés, ami gyakran nacionalista ideológiákra nyúlik vissza.

De vallási téren is konzervativizmussal találkozunk, félelemmel újabb gondolatoktól, itt is, mint a politikában sokszor, polarizációt látunk: liberálisabb tendenciák állnak szemben fundamentalizmusokkal. Az egyik csoporthoz való odatartozás, kritikátlan azonosulás intoleranciához vezet, a másik, más véleményével veszélyezteti az én identitásomat, ezért harcolnom kell ellene, ki kell zárnom az én csoportomból. Ez egy merev, stabil, de nem fejlődőképes, zsákutcába vezető identitáshoz vezet. Pedig az identitás dinamikus, a dialógusból fejlődő és táplálkozó valami. Martin Buber: *Én és Te* c. könyvében írja: „*A Te által leszek Én-né. S hogy Én-né leszek, mondom: Te. Minden valóságos élet – találkozás.*”

A mai ember identitása többszörös (*patchwork-identitás, hybrid-identitás*): a családi, szakmai, munkahelyi identitás mellett a vallási, politikai, kulturális stb. identitások, amelyek sokszor ellentmondásosak is lehetnek, így pl. katolikus orvos, aki lelkiismerete alapján más nézetet képvisel az eutanáziáról vagy a születésszabályozásról, mint egyháza. Az identitás integrációs folyamat eredménye, egy *kompozíció*, amelyikben – optimális esetben – az én-identitás egyensúlyban van a közösségi identitással. Ez a kompozíció rendül meg pl. a modern társadalmakban egyre nagyobb méreteket öltő munkanélküliség következtében. A munkanélküli a társadalmon belül kisebbség tagjává válik.

A csoport-identitások között az egyik legfontosabb a *nemzeti identitás*. A nemzet, de az etnikum fogalma sem egyértelmű. Régebben a származás számított döntő tényezőnek, mai értelemben ez csak egy – több másik mellett. A *Magyar Virtuális Enciklopédia* szerint: „*A nemzet egyrészt jelenti az egy nyelvet beszélő, egy kultúrájú és történeti tudatú emberek, másrészt az egy nemzetállamhoz tartozó emberek összességét.*” A nemzetállam, ahol a nemzeti és állami azonosság egybeesik, Nyugat-Európában, így Franciaországban és Angliában jelenik meg. Közép- és Kelet-Európában, ahol az állam sokáig az elnyomó szerepét játszotta, a nemzeti eszmék, a nacionalizmus ébredésével a függetlenség eszméivel párosulva többé-kevésbé misztikus elképzelésekre alapuló ideológiák jelentek meg, a nemzetállam iránti vággyal párosulva (pl. a rigómezei csata misztifikálása a szerbek részéről, a dákoromán elmélet stb.). Ezek a kommunista elnyomás 40 éve alatt rejtetten tovább éltek

és most újraélednek. Pedig ezekben az államokban az etnikai többség mellett mindenütt jelentős kisebbségek élnek. Mint tudjuk, ebből nagy államközi és a szó szoros értelmében nemzetközi feszültségek származnak. (Lásd a Kárpát-medence példáját!) Az alapvető kérdés az, hogy az államhatáron kívüli etnikai kisebbségek a nemzethez tartozónak tekinthetők-e? A nacionalizmus értelmében bizonyosan, de így van-e ez európai uniós felfogásban is?

A nemzet fogalma nem egyértelmű. 1) Az *etnikailag homogén nemzet* eszméje (közös származásból eredő kulturális és nyelvi egység) különösen Közép- és Kelet-Európában játszott nagy szerepet a 19. és 20. században, de még ma is megtalálható nacionalista ideológiákban. 2) A *kultúrnemzet* (a nyelv és a tradíció homogenitása) nem definiálható országhatárok által (ez a meghatározás érvényes leginkább a magyar nemzetre a Trianon óta más országokban élő kisebbségekkel). 3) Az *államnemzet*, mint politikai egyesülés. Itt az etnikai vagy kulturális kapcsok másodrangúak, ezáltal feszültségek léphetnek fel a nemzeten belül, amelyek sokszor totalitárius, abszolutisztikus, bürokratikus kormányzási formák segítségével tarthatók sakkban. Példák: az Oszmán Birodalom, a Szovjetunió, Jugoszlávia stb. Végül: 4) *A nemzet mint vallási közösség* (államvallás), pl. Izrael, Irán, Szaúd-Arábia stb.

Mai nyugat-európai szerzők (pl. Benedict Anderson) szerint a nemzet egy „*elképzelt politikai közösség*”, ideológiai alappal, a nacionalizmussal, ahol a közös nyelv nagy szerepet játszik. A nemzet fogalma a globalizálódó nyugati világban és az egyesülő Európában egyre inkább veszít jelentőségéből, eltekintve bizonyos érzelmi és a politikai legitimitást hangsúlyozó elemektől. Közép- és Kelet-Európában viszont érzelmileg fűtött mindennapi viták tárgyát képezi. A Magyar Virtuális Enciklopédia szerint: „*A nemzet eszméje világszerte új virágkorát éli: globális kihívást jelent a nemzeteszme és a demokratikus értékek minél harmonikusabb összeegyeztetése.*”

A nemzet fogalma kizáráson alapul, elhatárolódáson a másik nemzettől. „*A nemzetek kollektív azonosságadata az idegennel szemben határozza meg önmagát.*” (Magyar Virtuális Enciklopédia). Ez a nemzettudat alapja: én magyar vagyok és nem német. Ez természetesen problémákat vet fel, a nemzet fogalmának értelmezése szerint. Ki a magyar? Ha a közös származásra hivatkozunk, akkor kérdezhetjük, hogy Hunyadi János, Zrínyi Miklós, de a legnagyobb magyar költő: Petőfi Sándor magyarok-e? Magyaroknak számítanak az ország területén élő kisebbségek? A „nemzeteszme és a demokratikus értékek minél harmonikusabb összeegyeztetése” nem könnyű feladatnak tűnik.

Nem beszéltünk a nemzeti karakterekről: hogyan látja magát egy nemzet tagja és hogyan látják őt más nemzetek képviselői (ingroup-out-group). Ezzel a problematikával a szociológia és szociálpszichológia foglalkozik a sztereotípek (auto- és heterosztereotípek) és a velük összefüggő előítéletek kutatásával. Ezt a témát itt nem részletezem.

Ennek ellenére: a nemzethez tartozás identitásunk jelentős alkotórésze. Ernest Gellner mondja: „*Az embernek szüksége van nemzeti hovatartozásra, mint ahogy egy orra és két fülre.*” A nacionalizmus vádját elkerülendő egyre inkább divatba jön a patriotizmus fogalma is. A nemzeti identitás egyik lényeges, mert kézzelfoghatóbb komponense a *lokálpat-*

riotizmus, a dunántúli, Vas megyei, soproni, felvidéki, erdélyi stb. odatartozás tudata és érzése.

Több kérdés, mint válasz. A mai ember identitásának válsága, krízise, bizonytalansága gyorsan változó korunk egyik jellemzője.

*

Írásom alcímét megkérdőjeleztem. Nem azért, mert az egészében pozitív fejlődést akarom kétségbe vonni, hanem a rendkívüli nehézségekkel való küzdelmet – amelyik még nincs befejezve – szándékozom hangsúlyozni.

A „Zeit” című német újság 1983. április 1-jei számában közölt egy beszélgetést Shepard Stone-nal, az 50-es évek amerikai megszálló politikájának egyik legbefolyásosabb alakjával. 1945-ös tapasztalatairól a következőket mondta: *„Azután az első egységgel Kölnben voltam, ahol minden a romokból mászott ki. Ott is azt gondoltam, ezek már nem a németek, ez egy tönkrement (kaputtas) nép. Már ott, és később is közülük a legtöbben azt mondták: 'Én soha nem voltam náci. Mindig Hitler ellen voltam!'”*

Azt hiszem, ez a néhány mondat kitűnően jellemzi a németek helyzetét a II. világháború végén. Ernst Nolte szerint az amerikai megfigyelő a „tönkrement” (kaputt) jelzővel nem csak a halálra fáradt, traumatizált emberek helyzetét illeti, hanem ezek az emberek azért voltak „tönkrementek”, mert nem akarták beismerni múltjukat és ezáltal elvesztették nemzeti identitásukat.

A német identitás megrendülése már előbb, az I. világháború elvesztésével és a megalázó versailles-i békefeltételekkel kezdődött, ami Hitler hatalomra jutását elősegítette, aki a megsértett német nárcizmus gyógyszerül a germán faj felsőbbrendűsége és a „Deutschland, Deutschland über alles” ideológiáját adta a németeknek. Ez a hamis identitás veszett el a vesztett háborúval. Azóta folyik egy új identitás keresése, megnehezítve különböző problémákkal, mint az NDK elszakadása, az újraegyesülés, a 68-as diákforradalom, a terrorizmus, a multikulturális elképzelés csődje, az ijesztő méreteket öltő munkanélküliség stb.

1945 katasztrófája után, amikor az egész világ kollektív bűnösnek tekintette a német népet, részben érthető módon a tagadás és az elfojtás időszaka következett. A vád, hogy tudtak Auschwitzról, az ott történekről, csak részben állja meg a helyét. Jó két évtizeden keresztül csak egy-két író vagy más értelmiségi foglalkozott a hitleri birodalom bűneivel és az állítólag semmit sem tudó nép azokban való részesedésével. Az NSZK új politikai, gazdasági, igazságügyi és egyéb garnitúrájában sok volt náci szerepelt, mint ma a poszt-kommunista országokban is az „ancien regime” sok képviselője. De kifejlődtek a demokrácia struktúrái is, és megszületett az Egyesült Európa eszméje, közösen a franciákkal és olaszokkal. A „Wirtschaftswunder”, a gazdasági élet rohamos fellendülése és a sok nélkülözés után egyre növekvő jólét elterelte a figyelmet a múlttól.

A legalább két évtizedes hallgatás, elsősorban az érintett generáció részéről a náci rémtettek fokozatos napvilágra jutásával, náci múltú politikusok és más közéleti emberek lepleződése – végül is a fiatalok lázadásához, a 68-as diákforradalomhoz, a fennálló rendszernek szélsőséges ideológiák (maoizmus stb.) nevében való elutasításához, szélsőséges esetben terrorizmushoz vezetett.

Az ifjúságnak ez a reakciója lényeges szerepet játszott abban, hogy elkezdődött a múlttal való szembenézés, köznyelven a múlt feldolgozása, valamint a tönkrement identitás helyett egy új identitás keresése. Megjegyzem, hogy egyre inkább kialakul az a felfogás, hogy a múltat nem lehet feldolgozni és ezzel elintézettnek tekinteni, hanem vele szembenézve el kell fogadni, és az emlékezetet ébren kell tartani, a felejtés ellen. Az új identitás keresését az értelmiség: írók, újságírók, valamint politikusok vállalták magukra. A német nyelvű televíziók műsorában rendszeresen, hetente többször is dokumentum- vagy dokumentációs értékű filmek szerepelnek a soáról, a koncentrációs táborokról, a Gestapo és az SS szerepéről, Hitler utolsó napjairól, a gazdaság, az egyetemek, az egyházak és a kulturális élet egyéb képviselőinek tudott vagy akaratlan belebonyolódásáról a nemzetiszocialista struktúrákba. Rendszeresen megemlékeznek az auschwitz-i és más koncentrációs táborok felszabadulásáról. Egy idő óta a német ellenállás, a Hitler elleni merényletek hőseinek (Georg Elser, von Stauffenberg, Canaris stb.) szerepe is tárgy a dokumentációnak. Itt érdekes fejlődést figyelhetünk meg: az idealizálás mellett ezeknek a hősöknek az esetleges negatív oldala is, az ő náci múltjuk is a vizsgálódás tárgya (vö. Wibke Bruhns: *Meines Vaters Land*, 2004). Könyvében leírja apja náci múltját, akit végül is az 1944. július 20-i merényletben való részvétele miatt kivégeztek. De a saját, egyéni náci múlttal való szembenézés, az új identitás keresésével sem ritka. Példa erre Lore Walb, a Bajor Rádió szerkesztője 1997-ben megjelent könyve: *Ich die Alte, ich die Junge*. 14 éves korában apjától, aki kis náci, egy albumot kap ajándékba, amelybe 1933-tól 1945-ig naplóját írja. Idős korában, egy álommal kapcsolatban előveszi az elfelejtett naplót és megdöbbenve tapasztalja, hogy mennyire hitt Hitlernek és a náci propagandának, így pl. egy szót sem ír a zsidók sorsáról vagy a „*Reichskristallnacht*”-ról, hanem lelkesedik a német győzelmekért stb. Csak Hitler öngyilkossága hírére omlik össze idealizált világa. Pszichoanalitikus segítséget vesz igénybe elfelejtett, megdöbbenő múltja feldolgozásához és könyvében összeveti ifjúkori feljegyzéseit mai látásmódjával. A könyv rendkívül érdekes dokumentum arról, hogy mennyire manipulálhatók vagyunk, hogy egy fiatal ember – még bizonytalan identitással – mennyire azonosíthatja magát, kritika nélkül az uralkodó ideológiával.

Hogy állunk a német nemzeti identitás kérdésével? Ez a közép- és újkorban nem nevezhető nemzetállam-identitásnak. A Német-római Birodalom sok fejedelemségből és hercegségből áll, különböző népek és kultúrák viszonylagos politikai egyesüléséből. Az újkorban, különösen a XIX. században független államok keletkeznek, pl. a bajor királyság és Bismarcknak nagy munkájába kerül a II. birodalom megteremtése a porosz császárság alatt. Ezen belül is a tartományok között nagy különbségek maradnak, pl. legenda a berlini porosz és a bajor nyelvének és gondolkodásmódjának különbsége, ami részben mind a mai napig fennáll és sok humoros, satírikus irodalmi mű tárgya. Itt az észak-dél ellentét is érvényre jut: előítéletek a bajorok elmaradottságáról, a poroszok, a „*Nordlichter*” arroganciájáról stb. Itt bizonyosan évszázados vallási különbségek is szerepet játszanak: a 30-éves háború után a cuius regio eius religio elve alapján katolikus és protestáns régiók különültek el, szterotípiák, előítéletek segítségével elhatárolva magukat a másiktól. A

mai föderalizmus-centralizmus vitában Berlin és a tartományok között is felélednek ezek az ellentétek. A régiók sok tekintetben saját kultúrával, saját identitással rendelkeznek és egy össznémet identitás gyenge lábakon áll.

Az ország kettészakíttósága és az újraegyesülés szintén problémákat vetett fel a nemzeti identitás szempontjából. Az NDK elszakadása a háború után megmaradt Németországtól sértette az amúgy is tönkretett német nemzeti identitás érzését és tudatát. A vágy az újraegyesülésre – azt hiszem – a vasfüggöny mindkét oldalán megvolt. Egy kuriozitás: az NSZK „össznémet minisztériuma” a 60-as években megvásárolta egy müncheni magyar emigránstól a „*Maradhat ez így? Nem, nem, soha!*” irredenta mondatát. A plakáton a kettészakított Németország, a szakítás helyén csepegő vérrrel és a szöveg: „*Darf es so bleiben? Nein, nein, niemals!*“

Az egyesülés vágya azonban – véleményem szerint, soha nem volt teljesen mentes az ambivalenciától. 1989-ben érzelmileg megragadó jeleneteket láttunk az NDK-menekültek viselkedéséről Magyarországon és Csehszlovákiában, majd a határok megnyitásakor a szabad világba érve. A berlini fal leomlását is jelenetek követték, amelyek az újraegyesülő nemzeti identitást demonstrálták. De a „mézeshetek” nem sokáig tartottak: a „wessi”– „ossi”-ellentét hamarosan megjelent.

A hivatalos német nyelvhasználatban – ennek ellenére – a nemzet fogalom nagy mértékben hiányzik. A hitleri birodalom súlyosan korrumpálta, beszennyezte a nemzet fogalmát, a németek túlnyomó része, benyomásom szerint, óvakodik a fogalomtól, amelyik a nacionalizmusra emlékeztet. Ennek ellenére nem lehet letagadni, hogy a németek hosszú bénultság után nemzeti identitásukat 1954-ben, a labdarúgó világbajnokságon, a legendás magyar csapaton Bernben aratott győzelmükkel kezdték visszanyerni. És azóta is büszkék sportolóik, művészeik nemzetközi sikereire. Büszkék a sokat vitatott Ratzinger kardinális pápává választására, nem annyira személyisége miatt, hanem azért, mert német. A német nemzeti identitás egyik alapja ma – szerintem – a franciákkal való megbékélés az „*Erzfeindschaft*” után. Ez például szolgálhatna a Kárpát-medence népei számára is: „*Rendezni végre közös dolgaikat, ez a mi munkánk és nem is kevés.*” (József Attila)

Az újraegyesülés eufóriája rövid ideig tartott. 40 év szétszakíttósága nyomokat hagyott, amelyek nem tűnnek el gyorsan. A kommunista diktatúrában felnőtt generációk értékrendje más, mint a szociális piacgazdálkodás országáé. Az sem véletlen, hogy a jobboldali radikálisok, a neonácik többsége Kelet-Németországból származik: a diktatúra fekete-fehér gondolkodásának megfelelően. A gazdasági élet különbözőségét sem sikerült még áthidalni, a munkanélküliséget a keletnémet valószínűleg még ma is dramatikusan éli meg, mint a nyugatnémet. A diktatúrában a munkanélküli huligánnak, értéktelen embernek számított. A munkanélküliség, az újraéledő szociáldarwinizmus, az egyre kevésbé szociális piacgazdálkodás és a globalizáció negatív következményei szociális nyugtalanságot keltenek itt is ott is, és még fokozzák a fennálló nehézségeket.

A nemzeti identitást fenyegeti a nagyméretű migráció is, de főleg a multikulturális társadalom elképzelésének a csődje. Milliók élnek az országban, akik nem hajlandók vagy

képtelenek az integrációra. Ez egy eddig alig ismert jelenség, ami egyelőre nem kecsegtet kielégítő megoldással. Másrészt éppen ez készíti a németeket arra, hogy nemzeti identitásukra, öntudatukra ébredjenek. Egyre gyakrabban halljuk a nemzet helyett a patriotizmus kifejezést, vagy a „Leitkultur” fogalma körüli vitát. De a kancellár a koncentrációs táborok felszabadulásáról tartott megemlékezésen azt is kihangsúlyozta, hogy Auschwitz a német nemzeti identitáshoz tartozik.

Végül felvethetjük a kérdést: hogyan hat mindez az egyén identitására, önmagáról alkotott képére? Azt hiszem, hogy ez a reflexió képességétől függ. Minél inkább szembenéz a német ember a múlttal, ami elsősorban az értelmiségre érvényes, annál inkább tűnik terheltnek nemzeti identitása. A „*bűnös nemzet*”-azonosság sok embert bénít még, nem mer büszke lenni német identitására és sokszor le is mond róla. Ennek egyik következménye a német nyelv visszaszorulása Európában, különböző fórumokon. Így pl. saját szakmámban tapasztalom, hogy ha mondjuk 2–3 amerikai vesz részt egy konferencián, a németek szinte automatikusan átváltanak az angol nyelvre. De nemzetközi fórumokon is egyre kevésbé használatos a német nyelv. Találkoztam német értelmiségiekkel, akik szégyellték németiségüket. Ez persze azzal jár, hogy a külföld nehezen tud magának pozitív képet alkotni a németekről, inkább gyanakszik, hogy mit terveznek azok titokban. A német pesszimizmus, a hiányos önértékelés következménye – részben – a jelenlegi gazdasági stagnáció is. A szélesebb rétegekben nincs határozott elképzelés a német identitásról. A körkérdésre, hogy ki a legnagyobb német, az első helyeken – úgy tudom – sportolók és entertrainerek szerepeltek, Beethoven és Goethe csak hátrább foglaltak helyet. Persze azt hiszem, hogy ez világjelenség és a fennálló struktúrák – így a nemzetiek is – bomlásának a jele.

Németországban, mint Európa minden országában nagy a várakozás és reménykedés is az Európai Unióval kapcsolatban. Az érzelmek ambivalensek, egyrészt fennáll a remény, hogy bizonyos problémák, mint pl. a nagy gazdasági különbségekből származó feszültségek vagy az etnikai kisebbségek kérdése jobb megoldást találnak az Unión belül, másrészt a félelem, hogy az Unió „elnyeli” a kisebb nemzeteket, feloldja a nemzeti identitást. Ez imitt-amott, pl. a labdarúgás világában a nacionalizmus részleges újraéledéséhez vezet.

Mint látjuk, Németországban is rengeteg probléma vár megoldásra és keresik a nemzeti identitást. Minden nehézség ellenére példaszerű a múlttal való szembenézés igyekezete, a megnőtt szenzibilitás a rasszizmussal, antiszemitizmussal, nacionalizmussal és egyéb agresszív ideológiákkal szemben valamint az identitás kritikus, reflektáló keresése kritikátlan pszeudoidentitások elfogadása helyett. A német társadalom, hibái ellenére, példát mutat sok más, így pl. a magyar társadalomnak is a múlttal szembenéző hiteles egyéni és nemzet identitás keresésében és megtalálásában.

A német társadalom nem nosztalgias, tradicionalista, passzív elvárásokra épülő „*legen úgy, mint régen volt*” elképzelésekben keresi az új identitást, hanem kezdeményező öntevékenységgel építi azt és ezáltal is példát mutat a magyar társadalomnak, hogy „*hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül*” (Kölcsey Ferenc).

Peregrinus lelkülettel

„Mindig nyugatra menj, ...”

Márai

Talán mondhatjuk, hogy minket, magyarokat kezdetek óta vonz a Nyugat. Már ezt bizonyította hosszú vándorlásunk iránya is. Amikor pedig végre megállapodtunk a Kárpát-medencében, még mindig tovább kacérkodtunk a Nyugattal (kalandozások). Majd pedig csak figyeltünk, hosszú ideig csak figyeltünk, ahogyan azt Batsányi tudatosította bennünk („Vigyázó szemetek Párizsra vessétek”). Igaz, mindenkor másért mentek, és a visszatérők mindegyike mást hozott, mással lett gazdagabb. Voltak és mindig voltak, akiket vissza sem eresztett a vágyva-vágyott Nyugat. Érdekes azonban látnunk, hogy a XX. századig – amikor is erős gazdasági, majd politikai taszító erők következtében tömegek hagyták el végleges költözési szándékkal Magyarországot – akik mentek, elsősorban a kíváncsiságtól vezérelve mentek, és többségében vissza is jöttek az ott szerzett anyagi, vagy szellemi javakkal. Nagyon szép példája ennek a peregrináció, azok a diákok, akik sok esetben az anyagi jobblétről mondtak le azzal, hogy választották a haza, – és nem csak földrajzi értelemben – a visszafelé vezető utat.

Engem nem is annyira a szellemi elit adys kalandvágya, hanem a nemzet köznap munkásainak ez a fajta utazása gondolkodtatott el, mikor debreceni refis koromban a Kollégium Nagykönyvtárában állva hallgattam a történeteket arról, hogy milyen könyveket, szellemi javakat hoztak haza alma máterük gyarapítására a ma már neve-nincs peregrinus diákok. Amikor később úgy hozta a sorsom, hogy – az egyetemen nyelvszakos lévén – külföldi ösztöndíjakat vehettem igénybe, gyakran jutott eszembe e diákok tudatosan vállalt, vagy sokszor talán nem is tudatosan betöltött küldetése: gyűjteni mindent ami érték, hazahozni és az itthoni élet szolgálatába állítani.

El-elgondolkodtam azon, hogy most, mikor már nem csak mi törekszünk Nyugat felé, hanem a Nyugat is megmozdult végre az irányunkba (Európai Uniós-csatlakozás), mit jelenthetne számunkra egy modern, XXI. századi peregrináció. Abban az esetben, ha az iránytűiket forgató diákjaink, a fiatal értelmiség megtalálja a visszafelé vezető utat is, és összegyűjtött kincseit magvetőként szórja a feltöretett magyar ugarba.

Egyrészt most is az egyetemekről, tudományos, és művészeti műhelyekből, vagy korszerű, új termelési struktúrák megfigyelésével hozhatnánk jövőt gazdagító értékeket. Másrészt én egy új, másfajta területet is látok. Jövönket, de egyben múltunkat is gazdagító értékekre hívnám fel a figyelmet. Mostoha történelmünk mélytengeri kagylóházaiban kiizdadt igazgyöngyökre, a már egyre fogyatkozó nyugati magyar kulturális egyesületek kincseire, melyeket szintén haza kellene hozni. Hazahoznám például azt a fajta problémamegközelítő gondolkodásmódot, amelyet sorskérdéseink kezelésénél láttam, a higgadt, egymás szavát figyelő vitakultúrát, melyet például a Hollandiai Mikes Kelemen Körben, vagy a

svájci Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem köreiben tapasztaltam. Felhasználnám a Nyugattal való minél szervezettebb kapcsolatunk kiépítéséhez a nyugati magyar egyesületek katalitikus adottságait, a helyismeretet és kapcsolati tőkét. Nem hagynám elveszni a nyugati életnek a magyar lelkületen már átszűrte, megtisztult értékeit, például azt a fogyasztói kultúrát, amellyel az anyagi és szellemi termékekhez nyúlunk. Jóllehet ezek a kincsek az adott nyugati közegtől, ill. e közegben élő magyar közösség összetételétől függően különbözőek és színesek, de mindenképpen hasznosak nekünk itthoniaknak, akik ezek birtokában értékes éveket nyerhetünk.

Nem valószínű, hogy ezekkel a tapasztalatokkal érkezőket itthon mindig halló fülek, tárt karok fogadják, és megbecsülés várja. Ehhez kell azonban a peregrinus lelkület. Nincs benne pénz, anyagi előny, de kell hozzá annál több áldozatvállalás és jövőbe vetett hit.

Na meg a Márai által üzent felelősség: „... és ne feledd soha, hogy keletről jöttél.”

Gaál Enikő

„A hazám ott van, ahol jól érzem magam”

Svájcban – magyar gyökerekkel

Nemzet, haza, identitás az a rejtélyes fogalmi triász, amelyet a nemzetállam kezdetei óta elméleti vagy személyes szinten sokan igyekeztek megfejteni, de próbálkozásuk gyakran kudarcba fulladt. Ennek az okai abban kereshetők, hogy mindhárom fogalom dinamikus, nehezen meghatározható és még nehezebb egymáshoz viszonyítani. A mindenkori útkeresők ugyanazonokon a kérdéseken akadtak meg: Miből és kiből áll a nemzet? Melyik és hol van a haza, illetve hol kezdődik a külvilág? Magyar vonatkozásban: mi a magyar, mi az, ami nem magyar? Ha 1919-et, 1938-at, 1948-at nézzük és jelen napjainkra tekintünk, mindig újabb és újabb válaszokat találunk ugyanarra a kérdésre – ezek a főképpen magyar „anyaországban” született válaszok leginkább keserűek.

A magyar történelem folyamán elsősorban azok kínáltak őszinte választ, akik saját bőrükön tapasztalták, hogy milyen az, ha nem egyezik a három fogalom, ha az identitás összetevői nem egy országhatáron vagy társadalmon belül találhatóak, ha a mindenkori nemzeti identitás nem egyezik a személyes identitással.

A válaszok keserősége azonban nem abból fakad, hogy a magyar nép annyira szerencsétlen volna, hanem sokkal inkább abból, hogy a szóban forgó fogalmakhoz folyton hoz-

zágondoljuk a „magyar” jelzõt. Személyes tapasztalatom saját identitásom keresésével viszont arra mutat, hogy ha megfordítjuk a kérdést és nem egy meglévõ nemzet- vagy hazafogalomhoz igyekszünk hozzáigazítani saját identitásunkat, hanem épphogy a saját életérzésünkhöz és személyes történetünkhöz keresünk egy megfelelő nemzetfogalmat és egy hazát, fõképpen pozitív válaszokat kaphatunk.

Pozitív válaszhoz azonban csak megfelelő környezetben lehet eljutni. A legfontosabb tényezõ talán egy olyan légkör, amelyben sohase követelik az egyéntõl, hogy az egyik vagy a másik nemzeti hovatartozás mellett foglaljon állást és ahol a személyes kibontakozásnak senki és semmi sem szab szûk határokat. Tudom, hogy szerencsés helyzetben vagyok, mint ahogy életrajzom néhány részlete mutatja.

Baselben születtem és nevelkedtem. Elõdeim között akadt magyar, székely, szász, porosz, osztrák, zsidó, örmény – ezekrõl tudok: azaz egy teljesen normális magyar családba. Baselben lakom élettársammal és két gyermekemmel. Tanulmányaimat itt és Németországban végeztem, kivéve egy évet, amelyet Budapesten az ELTE hallgatójaként töltöttem. Ez az egy év nagyon sokat jelentett identitásom kialakulásában, illetve kialakításában.

Amikor Budapestre érkeztem 1997 õszen, Magyarországot fõképpen mesékbõl és elbeszélésekbõl ismertem. Igaz, hogy már három évvel azelõtt Budapesten töltöttem néhány hónapot, de más az, ha az ember látogató egy országban és más, ha a hétköznapokat éli. Szinte zökkenõmentesen illeszkedtem be a magyar életbe. Nyelvi nehézségeim nem voltak és nem éreztem magam különösen kívülállóknak. Magyarul írtam, magyarul olvastam, magyarul beszéltem, magyarul gondolkodtam. Egy baseli egyetemi újságba írtam lelkendezõ beszámolót Budapestrõl. Semmi nem kötött Svájc-hoz és nem láttam arra semmi okot, hogy visszatérjek.

Egy idõ után viszont arra döbbsentem rá, hogy nemhogy semmi sem köt engem Svájc-hoz, de Magyarországhoz sincs annyi kötődésem, hogy csak ott tudnám elképzelni az életemet. Végül is eltelt az egy év és visszatértem Baselbe, hogy befejezzem a tanulmányaimat.

Nem sokkal késõbb megismertem jelenlegi élettársamat, majd megszületett az elsõ kislányunk. Mivel mindketten Baselben jártunk egyetemre, ott is maradtunk. Ott találtunk munkát és máig is ott dolgozunk. Kislányom ott jár óvodába, ott laknak kis barátai, ott laknak a szüleim is.

Úgy hozta az élet, hogy magyarként nem Magyarországon élek. Azt tapasztaltam, hogy az identitás nemcsak földrajzi vagy néprajzi kategóriákhoz fûzõdik. Az identitástudat legfõképpen érzelmi alapon alakul ki. A személyes múlt és a földrajzi adottságok mellett fontos tényezõ a nyelv is: szüleimmal és lányaimmal kizárólag magyarul beszélek, élettársammal svájci dialektust. Írásban leginkább a német nyelvben tudom gondolataimat kifejezni. Így minden helyzetben újra és újra választanom kell, illetve választhatok egy megfelelő nyelvi eszközt.

Identitásom többfélesége a munkámban is meglátszik. Mint történész abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy azzal foglalkozhatom, ami a legjobban érdekel. Foglalkoztam kizárólag magyar és kizárólag svájci anyaggal. Jelenleg a magyar-svájci kapcsolatokról szóló disszertációm befejezésén dolgozom. Az év elejétõl pedig a munkám súlypontja az identitás-kutatás.

Az identitás legfontosabb táplálói a hétköznapok. Minden nap legalább két nyelvet használok, gyakran fordítok. Könyvespolcomon sok a magyar könyv, az interneten megnézem a magyar híradót is, olykor hallgatom a Kossuth rádiót. A két kultúra összefonódása nem terheli a hétköznapi életet, hanem sokkal inkább gazdagítja.

Nemzet, haza, identitás – milyen választ kapok életem tapasztalatai alapján? Magyar mindenütt lehetek, svájci úgyszintén. Választanom eddig nem kellett és bizonyára nehezemre is esne. Nemzetállami kategóriákba személyes identitásomat befogni nem tudom. Aki választást követel, rosszul teszi fel a kérdést. Sem a 41 000, sem a 93 000 négyzetkilométer nem szabhat határt személyes érzéseimnek. A hazám ott van, ahol jól érzem magam, például ahol a gyermekeim élnek. Az identitásom összetevői mindazok, amelyeket az imént felvázoltam: nyelvek, élmények, emberek.

Tréfás Dávid

„Érezz rá Amerika ízére”

A televíziós reklámok veszélyei

A televízió a szellemi befolyásolás nagyhatalma: Média nélkül ma már nem élhetünk, a képi, szemléletes közvetítés pedig az üzenet- és információ átadás érzelmi szempontból leginkább megérintő formája. A kép mindig sokjelentésű, rétegzetten összetett, azaz szimbólum, jelentés-sűrítmény. A szimbólum „érzelmi kötőanyag”, a zsigeri, testi, érzéki valóság és a racionális, absztrakt, logikai (bal agyféltekei) folyamatok közti kapcsolat összekötője, *jelentésformáló* eleme. A jobb agyfélteke saját nyelve a képiség. A szemléletes, élet-teli, „szaftos” gondolkodást is képtudatiság, szimbolizmus jellemzi. Ez a művészetek saját nyelve is. A képek tehát érzelmi nyelven szólítanak meg bennünket, a jobb agyfélteke különleges, szemléletes, valóság- és élményközeli tartalmaival. A hermeneutikus (tolmács) szerepét betöltő jobb agyfélteke a testiségtől a rációig (és vissza) vezeti érzelmi nyelven közölt üzeneteit, s ezek rejtett kényszerítő hatalomként szabják meg – gyakorta akaratunk ellenére – a viselkedésünket. A képi üzenet *feltétlenül elér* a pszichikum valamely szintjén (testi megélés, képzeleti mozgósítás vagy racionális befolyásolás). Nincs hatáskülső kép, éppen ezért rendkívül nagy a felelőssége a vizuális csatornán (is) közölt üzeneteknek.

Az *értékképző* lelki folyamatokban a közvetlen (szülői, nevelői, személyes környezeti) mintanyújtáshoz szervesen kapcsolódik a közvetett modellkínálat (pl. média formáló hatása). A társaslélektani „divat”-jelenség az egyéni ízlésmintákat közös(ségi) arculatúvá formálja, korosztályi (pl. ifjúsági) és korszakjellemező (pl. a jelen posztkommunista) *iden-*

titáskellékkel szimbolizálja, olykor uniformálja. A számszörös diplomata-titáskés a vállalkozói identitás szerepkelléke, a megfelelő autó státuszszimbólum, a szociális hovatartozás jelölője. A „fekete ruhás” fiatalok életérzésükről üzennek az öltözékükkel, a ruházati és a testi különbségek (body buildinggel kifejlesztett izomzat, a férfiak ékszerviselése stb.) a *hovatartozás* meghatározói. A hatás, befolyásolás, a *látvány útján* a lélek mélyére csempészett üzenet annál erősebb, minél nagyobb a befogadóban a belső űr és zűr, minél kevésbé vezérlik őt belső, saját indítékok, célok, tervek, szilárd értékek. A *kereső* számára a *kinálat* olyan, mint az éhesnek a táplálék, mohón fogyasztja. A képek befolyásoló hatalma, a kívülről „tápláltság” vágyának kiszolgálása és a „betáplálás” észrevétlen kényszerhatása teszi (teheti) a televíziót értékalkakító, ízlésminta-meghatározó, személyiségformáló hatalommá.

Külön figyelmet érdemelnek a hirdetések, reklámok pszichológiai vonatkozásai.

A reklámokban a pszichológiai szak- és emberismeretet tudatosan használjuk fel a befogadó ember befolyásolására. Az a hatásmező, amiről az adó tud, a befogadónak viszont nincs tudomása vagy tudatossága (önkéntelenül éri el a hatás), *manipulációnak* feleltethető meg. A reklám gyakorta manipulál. „A marketinghatalom a gazdasági élet óriáskerekét forgató erő” – írja *Ványai Judit* a *Vezetéstudomány* c. lap egy tanulmányában (1995). A telemarketing 1995-ben egytizedével nőtt az Európai Unió országaiban és erősödő versenytárgyat képez. Új hirdetési üzletágak jelennek meg. Növekszik a politikai marketing fontossága. A hirdetésigényes szolgáltatások (pénzintézetek, turizmus) száma is nő. A posztkommunista országok és a jóléti társadalmak közt ma *egy területen nincs különbség*: ez a vezető hirdetési ágak rangsora: 1. élelmiszer; 2. kozmetikum, tisztítószerek és 3. az autópálya termékei.

Az öt fő vonás, mely a reklámokra pszichológiai szempontból feltétlenül jellemző:

1. *Azt a hiedelmet erősítik meg, hogy amit hirdetnek, az feltétlenül jó, fogyasztható, kívánatos, előnyös, értékes*, stb. Akinek a lelki éléskamrái üresek, az kontroll nélkül fogadja be és tárolja a kívülről érkező tápot:

„Érez rá Amerika ízére” a cigarettában, amit szívsz. „Egyél Chipset”, „Menj a Burger Kingbe, egyél hamburgert”, „igyál Coca Colát” – ha magad valamire tartod, fiatal vagy és korszerű akarsz lenni.

A hirdetés általánosító önérték-minősítést sugall – akkor „érezd” Amerikát, ha meghatározott cigarettát szívsz. Akkor tarthatod magad valamire, ha ezt vagy azt fogyasztasz, a reklámozott dolog értéknövelőként jelenik meg. Ebből következik a második jellemző, egyszersmind veszély is.

2. *A reklám álszimbólumokat teremthet*. Mivel a szimbólum összekapcsol, összeilleszt, összeköt, egységgé alakít dolgokat (az azonos érzelmi jelentés szerkesztési logikájának elvén), az *álszimbólum* a valóságban nem szervesen összetartozó dolgokból is látszat-egységet alkothat. Ilyen pl. az autóreklám, amelyet száguldó ló jelképez, státusz-szimbólumával, a természetes erő képével elegyül. Ekképp a száguldást, annak veszélytelen gyönyörét, szabadságérzetét és erőfölényét isteníti, noha a valóságban a féktelen rohanás a biztonság közlekedésnek ellentmond.

A férfinak szóló hirdetésekben az autó – mint hamis szabadság-szimbólum – mellé a tűbe fűzhető alakú nőt társítják szerelmi vágytárgyként. E mulekuláris képzetű egyesített felszólító ingerpáros azt sugallja, hogy a férfi csak ezt az erőt-hatalmat képviselő autóval és ilyen, anorexoid nővel lehet maradéktalanul boldog.

A férfi, aki lemond e tolakodó álszimbólumok hatására az önnön animája által ösztönzött kerekded formák kereséséről, ezáltal önmagát károsítja, saját maskulin pólusát erőtlenné teszi.

A *túlzó általánosítás* is az álszimbólum-teremtéshez kapcsolódik. „A legjobb, mi adható” – mondata aligha csak egy kávéfajtára érvényes, ha az ember számára adható és kapható javakban gondolkodunk. Mégis, ezt a totális érvényességet sejteti a kávéreklám, mégpedig bújtatottan és veszélyesen, a „kognitív hiba” alig-alig vehető észre. Kínos belátnunk, hogy a „hasunkon át” mennyire megfoghatók vagyunk, hajlamosak vagyunk a örömeink orális szintre degradálására. Az érzéki ingerlés a reklám további jellemzője (és veszélye) felé vezet.

3. *Orális és érzéki megszólítás ereje.* A reklámok többsége az érzékszervi csatorna illat, zamat, ennyivaló, édességek tartományában veti ki ránk a hálóját. Az érzéki megszólítás ereje folytán a szexualitás is részévé válik a reklám-fogásoknak.

Az oralitás és szexualitás egyszerre szólít meg az „ettől eldől” hamburger reklámjában, a Coca-Cola „Aranyláz” hirdetés pedig rafináltan implikálja a Cola „aranyértékének” vélelmét. Kincs szimbólumává teszi, különleges értékűvé, amelyre lázasan kell törekedni.

Az összetett és hamis elemekkel elegyített (ál)szimbólum-képzés reklámfogása kitűnően beválik a *kereső*, hiányérzésekkel küzdő embernél, aki észrevétlenül teszi magáévá a „tárt kapun át lelke úrjébe” besétáló felszólításokat. A jelenséget Kurt Lewin, a jeles amerikai pszichológus „felszólító jelleg” fogalmával tehetjük jól követhetővé:

„A környezeti dolgok azon tulajdonságait, melyek a szükségleteink keltette feszültségek feloldását ígérve a reakciók felé irányítanak és valamely viselkedésre készítenek, felszólító jellegnek nevezzük.” Az vonz, amire szükségem van, az csábít, az képez környezeti értéket, ami szubjektíve fontos, ami jelentőséggel bír. S ha a helyzet strukturálatlan, az alak, jelentés nélküli helyzetekben maga a személyiség alakítja-formálja saját szükségletei, feszültségei szerint a jelentéseket.

Kívülről meghatározottság vágyának kiszolgálása és a kívülről vezéreltség, mint észrevétlen kényszerhatás, e kettő ölelkezik a marketing reklámözönének hatásaiban. A reklámokban megtestesülő, a jelenünket meghatározó hivalkodó és kényszerítő felszólító jellegek agyonnyomják a személyiség saját, egyedi ízlésvilágát. Szinte a kényszerítés hatalmával tesznek kényszeres fogyasztóvá és uniformizálják a választásokat.

De mit tehet az a fiatal, akinek identitásalakulásába ilyen kényszerítő, betolakodó tartalmak szólnak bele? Az evészavarok, az anorexia-bulimia spektrum betegségei világszerte terjednek – függetlenül a gazdasági rendszerektől –, de nem függetlenül az egységesülő marketing hatalomtól, amelynek provokáló szerepet tulajdoníthatunk e zavarok létrehozásában. Nem kételkedhetünk ebben, ha a British Medical Journal 2 évig tartó felméréseinek eredményeire gondolunk. Különböző ideig és gyakorisággal reklámozott gyógyszerek fo-

gyasztását és az e szerek nem megfelelő fogyasztása által keltett biológiai ártalmak alakulását vizsgálták. Egyetlen reklám 6-16%-kal növeli a fogyasztást és 4 %-kal növekedik a szer által előidézett ártalom. Tudomásom szerint ezt az ételreklámokkal összefüggésben még nem vizsgálták, hiszen a túldozórozás, azaz túlevés ritkán irányul egyetlen ételfajtára. A bulimiában azonban nem ez a helyzet. Egyik páciensem csak tejet fogyaszt kenyérrel, ijesztő mennyiségben. A másik hamburgert eszik végkimerülésig. Életük központi cselekvés-indítéka az éhség és legfőbb teljesítményük az evés vagy éppen ennek megtagadása. Minden az evés körül forog ebben a világban. Az evészavarban együtt munkál a légius szépségideálnak az anorexiára parancsoló ereje és az evésre kényszerítő vonzerő hatalma. Az evészavarban szenvedők (túlnyomóan nők) a szó szoros értelmében betáplált ideálképzetekkel élnek, parancs soványnak lenni és parancs enni vagy nem enni. Ez itt az élet fő kérdése. Amit kényszer parancsol be, attól kényszerhányás szabadít meg. A parancsoló erő büntető hatalommá válik.

4. Szólnunk kell még a reklámok *dependencia-fokozó* hatásáról is – amellyel gyakorta társul az *érzelmi degradáció* veszélye.

Az oralitás (és társított szexualitás) szférájában megszólított ember önkéntelenül „engedelmes”, mivel személyes szükségleteinek hiányterületeivel a kínálati csábítás tökéletes egységet alkot, így a felszólító jelleg hatalma folytán a lelki kiszolgáltatottsága fokozódik. Hisz a reklámnak és fogyaszt, mert fokozottan függővé vált attól, amiben ösztöni-zsigeri-érzéki és élettani (természetes) függésben létezik alapvetően is („enni [élni] kell, szeretni szükséges és jó” – ez „életet adó” erő). Az *érzelmi degradáció* veszélye éppen azokon a területeken léphet fel, ahol a vulgarizáló „természetesség” az ősi férfi-nő nemi elkülönülést, bizonyos nemi tabukat könnyedén átlépi. Ilyen a szárnyasbetétek dicshimnuszja és a „nehéz napok” eseményeinek keresetlen kitalálása. Az ősi tabu és humán szemérem a nemi különbségekből eredő „tisztasági és absztinencia” szabályt szigorúan kezeli. Fizikailag is távol tartják a nőt a férfitől e periódusokban. A téma verbális szabadsága oktalan szabadoosság: a nők saját ügyét a nemi vonzás rovására teszik telekommunikációs közüggé. Bizonyos, hogy ez nem hat a férfiakra afrodisziákumként (ahogyan a tökéletesen mezítelen test sem a „legcsábítóbb”, ellenkezőleg).

5. Jellemzőként emelhetjük ki a reklámok kétségtelen *fogyasztásnövelő* hatását. Ez a bizonyítható és bizonyított gazdasági érdekszempont, melyet már a gyógyszer-reklámok fogyasztás-növelő hatásának vizsgálatában idéztünk (ld. British Medical Journal követéses vizsgálatát), rákényszerít a reklám szükségességének elfogadására.

Számolnunk kell azzal a valósággal, amiben élünk, hogy média nélkül már nem létezhetünk, ugyanakkor a megszólító hatásokkal szemben a gyerekek és az ifjúság a legvédtelenebb. Értékválságban vagyunk, a televízió pedig feltétlenül értékközvetítő médium. A felelősség felismerése és kimondása az első lépés. Minden, a tettekre vonatkozó terv csak ezt követően formálódhat ki. *Kartal Zsuzsa* költői megfogalmazásában feladatunk első lépése így szól: „Beszéljünk róla. Vessük rá szemünk. Így! Most már egymás szemébe nézhetünk!”

Bagdy Emőke

Betelve az élettel

Igehirdetés Szöllősy Árpád ravatalánál

*Jézus Krisztus, életnek és halálnak győzelmes Király,
Te légy nekünk életünkben és halálunkban egyetlen vigasztalásunk!
Textus: Jób könyve 42. rész 12-13 és 15-16*

„Az ÚR jóra fordította Jób sorsát, miután Jób imádkozott barátaiért, és kétszeresen visszaadta az ÚR Jóbnak mindazt, amije volt. Elment hozzá minden férfi- és nőrokona, és minden régi ismerőse, és együtt étkeztek vele házában. Részvétellel vigasztalták azért, hogy olyan sok bajt bocsátott rá az ÚR. Adott neki mindegyik egy pénzt és egy aranykarikát. Az ÚR pedig jobban megáldotta Jóbot azután, mint azelőtt. Lett neki tizennégyezer juha, hatezer tevéje, ezer igás ökre és ezer szamara. Lett még hét fia és három leánya is. ... Ország-szerte nem voltak olyan szép nők, mint Jób leányai. Apjuk nekik is adott örökséget fiútestvéreikkel együtt. Ezután Jób még száznegyven esztendeig élt, és meglátta fiait és unokáit negyedíziziglen. Öregen halt meg Jób, az élettel betelve.”

Gyászoló Gyülekezet, kedves Erzsébet, kedves Klára!

I. Betelni az élettel! Van-e nagyobb ajándék ennél? Hiszen meghalni sokféleképpen lehet.

Nem úgy elmenni, hogy félbemaradnak a tervek, a munkák, a helyzet, az élet, hogy de-rékba török az ember, a sorsa, az életműve.

Nem úgy elmenni, hogy azt mondja valaki divatos szóval: „elegem van”, nincs kedvem tovább csinálni, mire jó ez az egész, jöjjön már a vége! S talán él még az ember néhány évet, de valójában élő halott.

De nem is úgy elmenni, olyan véget érni, hogy az utolsó hónapok, évek szenvedései, le-épülése, nyomorúsága elhomályosítják a szépet, az igazat, ami előtte volt. S mindaz, amit a betegség, a megöregedés hagy az emberből, inkább keserűvé, mint hálássá teszi a búcsút.

Nem így, hanem betelve az élettel! Mondjuk úgy élni és meghalni, ahogyan Szöllősy Árpád testvérünk, barátunk, édesapátok. Ez a termetre apró, lélekre nagy ember.

Betelni az élettel: a szent ügyekért folytatott harcokkal, az ízekkel, a hangulatokkal, a szeretettel, a szerelemmel, szellemi-testi élvezetekkel, barátokkal, elismerésekkel, sikerekkel, boldog öregséggel... Szerette magát, s hagyta, hogy szeressék. Élt és betelt az élettel. A nemzet állapotán érzett fájdalomából tettek születtek, nem siránkozás. S bár protes-táns volt, tudta, s akarta élvezni az életet.

Kányádi Sándor írta róla fél évvel ezelőtt: „Istenem, így is lehet élni, így is lehetne élni.” Maradjunk az „Istenem”-nél, hiszen ez egy prédikáció.

Istenem, tényleg miért nem lehet mindenkinek így élni, s így meghalni: betelve az élettel?!

Istenem, Istenünk! „Miért, hogy a föl-fölemelkedett Embert mindig visszarántja Valaki, kit Úrnak is neveznek, Jehovának is, Rendelésnek is, Sorsnak is?”

Istenünk! Miért kell ahhoz a halál, hogy rá tudjunk tekinteni az egészre?! Lehet a halál, a megsemmisülés felől egyáltalán keserűség, lázadás, tiltakozás nélkül rátekinteni az el-ment életre, lett légyen az bármilyen teljes, gazdag, sikeres és szép?!

Mivé lesz, hová lesz? Hová lesznek a szent ügyek, a szépség és az igazság, az élvezet pillanatai? Hová leszünk?

A búcsúztatók elhangzottak a felsőörsi református temetőben 2006. február 8-án.

II. Jóbot nem arról szoktuk megemlegetni, hogy az étellel betelve halt meg, békeességben, elégedettségben, örömben. Ő inkább a reménytelen és lázadó kérdező, aki nem érti, nem tudja elfogadni, miért sújtja Isten az övéit bajjal, betegséggel, veszteségekkel, halállal? Tényleg azt bünteti, kit szeret?

Jób, a kérdező ember nem kap választ – de az étellel betelve hal meg.

Mindkét helyzet itt van ma velünk, bennünk a felsőörsi temetőben.

Egyfelől a kínzó, ilyenkor feltörő kérdések a miért-re vonatkozólag. Személyesen, személyünkre, Szeretteink személyére nézve kérdezzük: miért szenvedünk, miért múltunk el olyan nyomorultul ebből a világból? Miért nem lehet úgy élni, hogy beteljesüljünk borzalmas vég nélkül?!

Másfelől pedig itt van velünk, bennünk a hála. Istenem, de jó, hogy így is lehet élni, hogy Szöllősy Árpád így élhetett! S így halhatott. Hogy nem kellett hosszú betegágyban tölteni utolsó idejét! Itt volt, s elment. Itt volt velünk, s utolsó képként is azokat az élettől csillogó szemeket őrizhetjük, az akarást, s az elvégzett munka feletti örömet.

III. S végül egy gondolat arról, hogy hálánk és keserű kérdéseink hogyan találkozhatnak.

Kedves Testvérek! Azért az csak úgy, „magától” nincs, hogy valaki ilyen – nekünk ilyen –, mint Árpád volt! Valakinek kell e mögött lenni. Az ő életének is kell, hogy legyen egy Gazdája! Valakitől mégis csak kapnunk kellett őt, nem?

S mondhatunk Bibliával a kézben mást, mint hogy ki lehetne más, mint Isten, Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, Jézus Krisztus Atyja, aki az ő életének és halálának Gazdája. Talán nem tudjuk, értjük pontosan, hogy ez mit jelent, mégsem mondhatunk mást, mint hogy Ő adta Árpádot saját magának, nekünk, Ő áldotta meg tehetséggel, hittel, erővel – emberekkel, táalentumokkal, hogy legyen mivel sáfárkodnia. S ő jól sáfárkodott.

Azért kaptuk Árpádot, hogy Isten rajta keresztül is megmutassa szeretetét. Azért kapta őt az emberiség (bármilyen fellengzősen hangzik), azért kapta őt a magyar nemzet, Svájc, a szabad protestánsok, Ti, lányai – mi, mindannyian.

Felfogható ez? Elég hihető, hogy van egy Isten, hogy az Isten, aki Jézus Krisztus Atyja, ilyen dolgokat tesz? Embereket ad egymásnak ajándékba.

Ha ez a bizonyosság megerősödik bennünk, hogy Szöllősy Árpád minden különösebb glória nélkül Isten irántunk való szeretetének a jele volt ezen a földön (mi más lehetet volna még?), akkor ha elmélyültünk ebben a bizonyosságban, akkor tegyük ebbe az irányba egy óvatos lépést. Nem próbálhatnánk meg fölfedezni egyéb dolgainkban is Isten szeretetét? A kevésbé meggyőző emberekből, a fájdalmas jelentő helyzetekben, a nagyon nehézben.

IV. S beszéljünk a feltámadásról is, hiszen keresztyének, keresztyének vagyunk itt együtt. Szónak kell esni erről is. Szóljunk arról, hogy nincs végérvényesen vége. Nagyon lehetett erről Árpáddal vitatkozni. Megvolt a maga véleménye. S amikor úgy érezte, megsérti a vélt vagy valós papi érzékenységet, tett egy kedves, közelítő gesztust: majd meglátjuk. De amikor szóba került, hogy ebben a „nincs végérvényesen vége”-ben valahol, valahogy benne van Olly is, akkor elcsendesedett...

V. Nekünk sem marad más, mint elcsendesedni. Időt adni, teret engedni a búcsúnak, a hálának, de teret engedni a kínzó kérdéseknek is. Meg a reménynek. Annak, hogy az életnek és halálnak győzelmes Királya Jézus Krisztus. Isten szeretetének bizonyítéka. Társunk a szenvedésben és az örömben. Ámen.

Büszke szomorúsággal

A rossz hír hozóját valamikor, régen halállal büntették. Nekem itt most a rossz hírt kell elmondanom. Barátom, barátunk halála szorongat bennünket. Ebben a halálos szorításban kell búcsúznunk tőle.

Nem tudom, hogy könnyebben viseltük volna-e el távozását, ha felkészít rá bennünket. De most nagyon fáj, hogy Árpád félrevezetett mindnyájunkat. Nem engedte megszokni a gondolatot, hogy elmegey. Soha a készülődés jelét nem mutatta. És most itt állunk, telve lelkifurdalással, hiszen annyi mindenben akartunk még szót váltani vele. Ha jelet ad, serényebbek vagyunk. A ráérünk még kényelme helyett kizsákmányolhattuk volna utolsó perceit is.

Szöllősy Árpádot nem az életkora, hanem az életműve jellemzi. A szerencse fia volt ő. Mondom ezt akkor is, ha tudom, hogy mennyi viszontagsággal, küzdelemmel telt az élete. Mennyi veszéllyel birkózva, milyen kockázattal döntött sorsfordító pillanatokban. Szerencsés volt, mert jó családban látta meg a napvilágot. Szerencsés, mert a csodálatos Erdély, annak is a jobbik szelleme nevelte. Mert a háborúkat úgy élte túl, hogy azok az emberi tisztességet és a patriotizmust együtt erősítették benne.

De az már nem szerencse, hanem a tehetség és a jellem adottsága volt nála, hogy a leglesújtóbb körülményekben is a lehetőségeket látta meg s nem az önfeladásnak, a küzdelem abbahagyásának okát. Így értjük meg az 1956-os forradalomban Pannóniában vállalt vezető szerepét épp úgy, mint a rákövetkező emigrációban elért helyzetet és vállalt feladatot. Úgy élte meg az emigráns sorsot, hogy közben maradt ereje elkerülni az emigráns lét mocsaras, züllesztő tájait. Nagy tudású jogászként sikeres üzletemberré vált a konkurenciaharcok kíméletlen világában. Fiává fogadta őt a jövevényekkel szemben oly szigorú és tartózkodó Svájc. Van-e jobb alkalom ennél, hogy megszabaduljon a hátrahagyott haza és a nemzet nyűgétől, honvággyal béklyózó emlékeitől? Nincs. Valóban nincs.

Szöllősy Árpád ezt az erős csábítást is elhárította. Személyes sikerét nem a magyarságtól való megszabadulás bérének tekintette, hanem kényszerűen elhagyott népe szolgálatára fordította. Szervezőerejéből, képességeiből tellett arra is, hogy összefogja azokat, akik ebben hozzá hasonlóan gondolkodtak az emigrációban. A száműzötteket oly gyakran fogva tartó meddő szócséplés helyett ő a cselekvés útját választotta. Munkásságának igaz ismerői elmondhatják, milyen intézményeket alapított, mit tett a szabadságában korlátozott magyar könyvkiadás kiteljesítéséért, milyen fórumokat teremtett a Magyarországon hallgatásra ítélt jó gondolatoknak. Elévülhetetlenek azok az érdemek, melyeket az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem működéséért vagy a Bibó-életmű kiadásáért folytatott tevékenységével szerzett. A száműzetésbe kényszerített magyar és erdélyi népi irodalom és szellemi élet iránti fogékonysága jó példa volt nekünk, tájékozódási zavarokkal küzdő itthonmaradottaknak.

Szöllősy Árpád művét előbb ismertem meg, mint őt magát. De annak is már több mint másfél évtizede, hogy először találkoztunk Budapesten. Kölcsönösen elárasztottuk egymást terveinkkel. Bámulatos volt, ahogy két, különböző irányból érkező ember megérezte az egymás iránti rokonszenvet. Ezt akkor főként gondolataink, a jövőről vallott elképzeléseink közelsége okozta. Személyes találkozásaink szaporodása barátsággá, majd családjaink között is baráti kapcsolattá változtatta a kezdeti rokonszenvet.

A rendszerváltás után a Magyar Köztársaság kitüntetésekkel és egyebek között tiszteletbeli konzuli címmel ismerte el Szöllősy Árpád munkásságát. Neki nem kellett ájulatra esnie ettől a megtiszteltetéstől. Tudta ő, hogy mit tett, mi meg tudtuk, hogy ez a legkevesebb, ami ezért jár. Így aztán továbbra sem a kinevezési diploma bámulásával töltötte idejét, hanem a tiszteletbeli konzulátust is a magyarság, Magyarország és a neki mindörökké felejtethetetlen Erdély szolgálatára fordította.

Barátságunknak s a hazájához való ragaszkodásnak köszönhettem, hogy a rendszerváltás óta számos jó ügyben közösen tehattük dolgunkat. Hol vereséggel végezve, hol sikerrel. Együtt lehettünk a Magyarok Világszövetsége reménytelen ügyeivel való viaskodásban. Szép emlékünk a Nemzeti Demokrata Szövetség igaz céljaiért folytatott nemes küzdelem. De barátait is ámulatra ejtette az a lankadatlan küzdelem, amelyet azért folytatott, hogy a Duna Televízió műsorai a világban élő magyarsághoz minél messzebbre eljussanak. Ezért kezdeményezte a Duna Televízióért Alapítvány létrehozását, melyen keresztül szakadatlan kapcsolatot tarthattunk a határon túli magyar közösségekkel.

Mióta Szöllősy Árpád ismét Pannónia, a Balaton-felvidék lakója lett, többször adódott alkalmunk találkozni, egymást közügyekkel sanyargatni. Ilyenkor sem az ünnepeknek szóló áhítat ült a levegőben, hanem a mindennapok közvetlen, fesztelen légkörében mondtuk a magunkét. Tagadhatatlan, hogy ennek a jó légkörnek a megteremtésében nagy szerepe volt Árpád feleségének, az elbűvölő Olly asszonynak, akitől most, Árpáddal együtt ismét búcsúzunk.

A közösség iránti vonzalom és az életszeretet, az életöröm nyilvánult meg a vele töltött társas együttlétekben. Ő, aki az erdélyi, Küküllő menti boroktól, nagy kerülővel, a francia borok kóstolgtatásától jutott el a pannon lelket hordozó balatoni borokig, a Balatonvin Borlovagrend tagjaként behódolt a Dunántúlnak és végül ő hódoltatta a Dunántúlt.

Éltrevalóságról tanúskodik utolsó nagy munkája, önéletírása. Nem önigazolásnak szánta. Neki erre nem volt szüksége. Tudósítás a korról, amelynek egy rövid, de meghatározó szakaszán pályatársak lehettünk.

Goethe azt mondja, hogy élményei rögtön megfagynak, ha leírja azokat. Szöllősy Árpád élményei utolsó könyvében életre keltek. S ettől szomorúak leszünk. Hiszen Árpád elment, az élmény ránk maradt. Barátaiban nem az önsajnálát, a bánkódás a veszteség fölött, hanem a büszke szomorúság működik. Büszkeség, hogy barátai lehettünk és a szomorúság, mert ő az örökkévalóság keskeny pallóján baktat az üdvösség felé, mi meg itt maradtunk a Partiumban, e részekre szabdalt hazában, az ő testamentumában.

Itt búcsúznak Szöllősy Árpád árvái.

Magyarságszolgálat Svájcban

Ötven éve, 1956. október 30-án találkoztam Szöllősy Árpáddal. Sorsdöntő napokat élünk akkor, de már reménykedtünk a jó ügy győzelmében. A Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács küldöttként érkeztem Győrbe, hogy részt vegyek a Dunántúli Nemzeti Tanács megalakulásán és tudósítsam erről a veszprémi megyei lapot. Telefont keresve ütköztem az alakuló ülés egyik szervezőjébe – mint később megtudtam – a Nemzeti Tanács és a mártír Szigethy Attila titkárába. Bemutatkoztunk egymásnak: Szöllősy ő is, én is. Nem tekintem véletlennek, hogy már első beszélgetésünk nyomot hagyott bennem. Mint ahogy azt sem, hogy egy évvel később, amikor menekültként a svájci Sankt Gallenban magyarok után érdeklődtem, hírt kaptam Szöllősy Árpádról. Bazelban él, mondták, és a nemrég megalakult Svájci Magyar Egyesületek Szövetségének egyik alapítója és vezetője.

Nemsokára meglátogathattam Árpádot és családját Bazelban. Terveiről, svájci és emigráns magyar politikusokhoz kiépített kapcsolatairól beszélt, a nyugati magyar emigráció összefogása és a magyar ügynek a nemzetközi fórumokon való ébrentartása érdekében. Aktivitása, ugyanakkor helyzetünk, lehetőségeink józan megítélése nagy hatást tett rám. Barátságunk a svájci magyar szervezetekben végzett munkánk során elmélyült. Mint lelkes közösségi ember, aki azonban nem az érzelmekre, hanem az értelemre kíván hatni és minden szélsőséges nézetet elutasít, példaképemmé vált. Látogatásaim során sokat jelentett nekem az a családi melegség, amivel Árpád, felesége Erzsébet és Zsebunak becézett kedves leányuk előbb a Rajnára néző lakásukban, később vendégszerető rieheni házukban fogadott. Árpád nem csak az emigrációs politikában, de a svájci üzleti életben is példát mutatott teljesítményével magyar sorstársai számára. Amikor a neves svájci Internationale Treuhand cég igazgatójává nevezte ki, erről Árpád engem pár szerény sorral, Veres Péter szavaival értesített: „Mít ér az ember, ha magyar? – Nos, ér valamit!” Ez jellemző volt egész életére: nem elsősorban magának, hanem a magyar névnek akart elismerést szerezni.

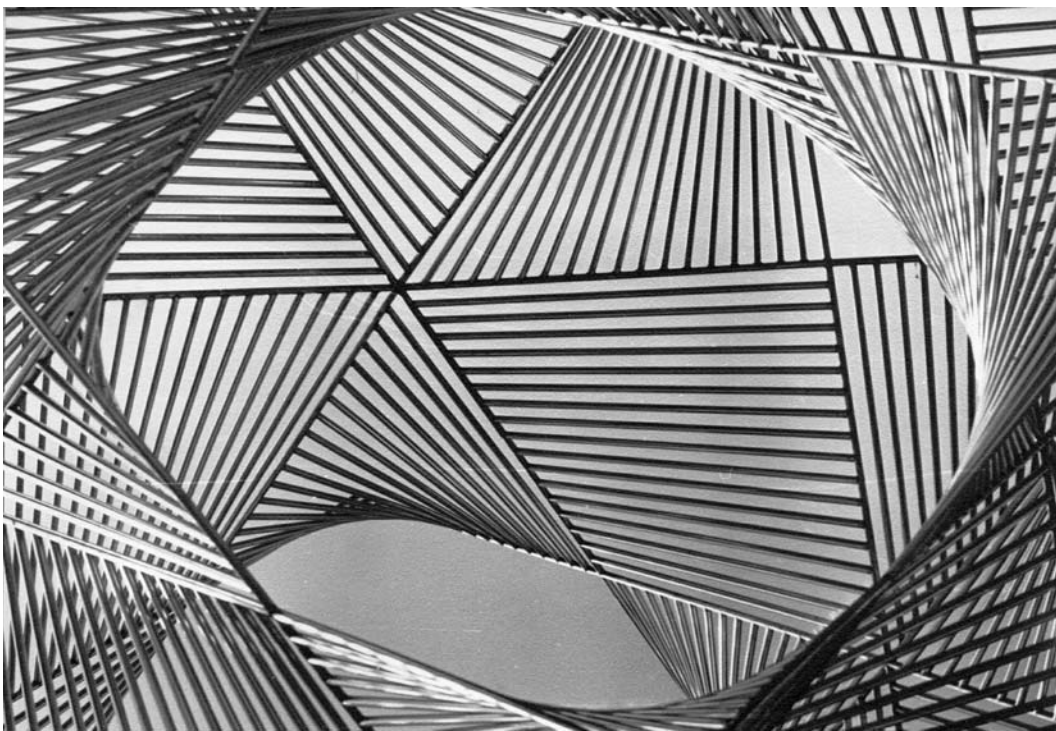
Így, amikor az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 1971-ben vezetőségébe választott, természetesnek tartottam, hogy javasoljam Árpád bevonását a szabadegyetemi munkába. Bár svájci hivatala rendkívüli mértékben lefoglalta, Árpád sohasem tért ki a magyarság javát szolgáló feladatok elől. 1974-ben a szabadegyetem alelnökévé, 1976-ban pedig elnökévé választotta. Hat éves elnöki működése alatt kiváló szervező képességével, munkabíráásával és gyakorlati érzékével felvirágoztatta a szabadegyetemet, létrehozta a Könyvbarátok Körét, tekintélyes vállalkozássá fejlesztette a könyvkiadást és megteremtette ehhez a szilárd anyagi alapot. A sors kegye, de mondhatnám, isteni rendelés volt, hogy egymásra talált a szabadegyetem és Szöllősy Árpád, aki élete egyik célját valósította meg az őt egyben inspiráló és követő baráti közösségben. Elnöksége után még évekig ellátta a quaestori feladatokat, s amikor – korára hivatkozva – lemondott az elnökségi tagságról, felajánlotta nekem további segítségét, baráti alapon. Tanácsait, számviteli szaktudását szí-

vesen vettem igénybe még azután is, hogy – életében harmadszor országot változtatva – visszaköltözött Magyarországra.

A baráti kapcsolat a földrajzi távolság ellenére mindvégig megmaradt, feleségem, Martine és én többször élvezhettük Olly és Árpád nagyvonalú vendégszeretetét nádfedeles, hangulatos felsőörsi házukban és az Olly által paradicsommá varázsolt kertben, ahol Árpád leányai is gyakori vendégek voltak. 80. születésnapja alkalmából a hortobágyi csárdában rendezett vacsorán Árpád boldog embernek mondta magát. Így volt, míg Olly váratlan betegsége és halála egy csapásra véget nem vetett ennek az idős korban beteljesedett boldogságnak. Azután, ha hogyléte felől érdeklődtem, csak így felelt: „Testileg megvagyok, a lelkit ne kérdezd!” Hitünk szerint Árpád immár elnyerte az örök lelki boldogságot. Ezzel a reménnyel búcsúzom tőle, akinek távozásával e földi létből az én életemnek egy darabja is eltűnt, s akinek emlékét hálával őrzöm meg, utolsó leheletemig.

Szöllősy Pál

Szerkesztőségünk-kiadónk szerzője és patrónusa is volt Szöllősy Árpád. Legfrissebb könyvünk memoárja: Csillagóráim, XX. századi találkozások. Még örülhetett első kritikáinak.

Geometria IV. (Lausanne, Svájc)

Fónyad Péter

Odaát szóltak a harangok

Szép, koranyári este volt 1967 júniusában, igazi nyaralni való idő, amikor a fiút barátokon keresztül elérte a hír: „Sokat járt a szád, bíraltad őket, ezt nem vették jó néven, hosszú börtön lesz a vége. Már fenik rád a fogukat! Menj! Minél messzebb, annál jobb!”

Menni? Megszökni? De hová és miért? Ő nem akart rosszat, csak nem tudta elviselni a sok csalást, képmutatást, lelki terrort. Ő csak a rosszat akarta megváltoztatni. Ez volt a bűne!

De nem akar elmenni, megszökni. Ez az otthona és itt van a hazája! Három évvel azelőtt volt Ausztriában, Nyugat-Németországban, Norvégiában, Svédországban. Nyolc héten át barangolt nyugaton, érdekes és szép élményben volt része. Sokat látott és tanult. De menekülni, mint egy bűnös? Messze a családtól, a barátoktól? Ez a gondolat rémítően hasított agyába. Kis lelki tusa után elkezdett reálisan gondolkodni. Milyen választása lehet?

Itthon esetleg börtön, ott nyugaton egy új világ, egy új élet várhat rá. Talán ott tanulni is tud. Igen, ott is lesznek barátok, a szülőket meg talán kiengedik látogatóba. És ez a rendszer egyszer majd úgyis megszűnik, és akkor ő is hazamehet.

Megszökni, menekülni, disszidálni, elhagyni a hazát, új hazát keresni, lelépni – szinonímák tömege kavargott a fejében. MENEKÜLNI! Igen, ez a helyes kifejezés! Megszökni nem, kivándorolni nem, új hazát keresni nem! Menekülni! Ez az egy lehetőség van, de hogyan?

Az útlevelét, három éve, a múltkori hazaérkezése után, már elvették tőle, ugyanis pár héttel megkésve jött vissza nyugatról. Katonaköteles lévén, ez komoly bűncselekménynek számított a hatalom szemében. Akkor megúsza egy jó letolással, kiabáltak is vele sokat, de más nem történt. Útlevel tehát már nem lesz. Akkor hát hogyan?! Sietni kell! Egpár gyors és ügyes húzással megpróbálta elterelni magáról a figyelmet. Kijelentkezett, bejelentkezett, lakcímet változtatott, végül szerzett egy „kishatár átkelőt”, ami 15 km-es sávban beutazási engedélyt adott Jugoszlávia területére, de szigorúan megmondták, hogy ez csak 15 km-re és csak három napra érvényes!

Mi legyen a lánnyal? Vigye magával most, vagy majd később utána menekül?! Egyelőre eltitkolta a tervet! Így nem kerülhet bajba, ha elfogják őket. Nem tud majd semmit sem mondani, akárhogy is vallatnák. Hosszú tépelődés után úgy döntött, hogy együtt próbálkoznak. Beavatta, hajlott rá. Egy jó barát meg a fiú szülei ismerték csak szándékukat. A dzsungeltelefon jól működött a Bécsben élő barátához, akinek segítségére nagy szükségük volt, hogy továbbjussanak Ausztriába. Pár napos horvátországi tartózkodás után Radgonában találkoztak jőtevőjükkel. Radgona most egy kis jugoszláv falu a Mura folyó mellett. Az első világháború előtt azonban nagy falu volt a Mura mindkét partján. A háború óta az osztrák részt Radkersburgnak, a jugó oldalon lévő pedig Radgonának hívják.

A két országot, a két falut egy fahíd kötötte össze. A híd közepén húzódott az osztrák-jugoszláv határ. – „Csak” ezen a hídon kell átfutni és máris Ausztriában vagytok – mondta barátjuk és jótevőjük, *Szépfalusi István* bécsi evangélikus lelkész, aki sok magyar menekült önfeláldozó segítője és pártfogója volt. Pista pár óra alatt körülautózta velük a terepet, megmutatta a búvóhelyeket, és megfigyelték a határőrök mozgását is. Ezután a fiú meg a lány magukra maradtak a Mura-híddal, a határőrökkel és a félelmükkel. Mindez egy napsütéses szombaton történt. Kifizették a szállodát és közölték, hogy utaznak vissza Magyarországra.

Késő délután és este a határ közelében lévő kukoricásban és szőlőben rejtőzködtek. Egyszer nagyon megijedtek, mert egy csapat kis srác bukkant fel. Azt hitték, hogy a fiú és a lány bujkáló szerelmespár, de csalódva vonultak tovább, mert nem láttak semmi érdekeset. A sötétedésig még pár órát kellett szorongva lapítaniuk. Halkan tanakodtak. Holnap Radgona és Radkersburg tűzoltói és mentősei barátságos vetélkedőre és ünneplésre készülnek. Ekkortájt Jugoszlávia jó kapcsolatot tartott fenn Ausztriával. Nem egy osztrák családnak volt birtoka a határ túlsó oldalán és fordítva. A falu kettészakított lakói rendszeresen járhattak át az egyik országból a másikba a földjeiket művelni. Elvegyülhetnének-e most az ünnepi sokadalomban?

A fiú és a lány alig várták már a sötétedést. A bujkálás nehéz és veszélyes volt. Hiszen a járőrök a híd környékétől több kilométernyire elbóklásznak. Félték attól is, hogy a srácok elmesélik: látták őket a szőlőben. A Mura partján egy ötven méteres domb bokraiba húzódtak. Hasalva figyelték a hidat és az őroket. Nappali fényben lehetetlen volt a híd közelébe lopakodni. A jugó bódé előtt tíz-tizenkét órólálkodott. Meleg volt, és ők – mint a legyek – mind kijöttek, hogy élvezzék a délutáni nap sugarait. Az egész utat elzáró otromba sorompót csak akkor húzták fel, ha valamilyen jármű közeledett. A magasságát jól kiszámították, sem alatta, sem felette nem lehetett könnyen átbújni. A sorompó mindkét végében pedig örök ültek, hogy megnehezítsék a szabadsághoz vezető utat. Mégis ez volt a legbiztonságosabb hely, mivel itt a két ország közötti határ közelsége miatt nem lőhettek a menekülőkre. Az osztrák határ mintegy 150 méternyire a híd közepén húzódott. Ez a hely biztonságot nyújtott még akkor is, ha más szökési lehetőség könnyebbnek ígérkezett. Meg lehetett volna lépni a kukoricaföldön át is. Ott azonban csempészek jártak, ezért a határőrök gyorsan lőttek, ha gyanúsat észleltek, mert a csempészek is könnyen nyúltak fegyvereikhez. Ráadásul ott többen eltévedtek, és visszakanyarodtak Jugoszláviába, mert azt hitték, hogy már átjutottak. Így egyenesen a hatósági közegek karjaiba lopakodtak...

A hídon azonban lefülelhetik őket, átadhatják a magyaroknak. De előfordult már, hogy jól megverték az elkapott menekülőket, majd szélnek eresztették, mondván: utazzatok haza!

Marad az éjszakai szökés. Végre lenyugodott a nap. Csodálatosan szép, szinte égő vörös tányérral búcsúztatta a szombatot. Kis idő múlva sötétség borult a tájra. Minden koromfekete lett, a holdvilág felhők mögé bújt. Az ég komor palástja óvta a szökevényeket. Lassan lehúzódtak a dombról a Mura partjára, a híd közelébe. A partszakasz meredek volt, csupán egy-két bokor ágaskodott. Könnyen bele lehetett volna csúszni a vízbe. A fiú meg a lány egy nagyobb bokorban kapaszkodtak meg, ez jó búvóhelyet is nyújtott számukra.

Nyáriasan voltak öltözve, nehogy a faluban feltűnést keltsenek, de a napnyugta után, meg a víz közelsége miatt egyre hidegebb lett, már-már dideregtek.

Csomagjuk nem lévén, vagyonuk mindössze egy-egy fogkefe és egy törölköző volt. A lány a törölközőn ült, magas sarkú cipőben és divatos szűk szoknyában. A folyópart felett egy keskeny autót vezetett. A bokortól fel kellett kapaszkodni az út szélére. Onnan másszott ki a fiú terepszemlére, fürkészte, hogy mi történik a hídon. Este 10 óra körül csak pár ór volt szolgálatban. Nőtt a reményük. A rejtekhelyen összebújva melegítették egymást, és várták a kellő pillanatot. Alattuk a Mura sodra megtört egy sziklatömbön. Az egyébként megnyugtató morajlás idegesítő zúgássá változott fülükben.

A folyón, életveszélyes sodrása miatt, nem lehetett úszni. Nyugtalanul várakoztak. Félttek. Mi történik, ha elkapják őket? Ha mégis lőnek? Ha visszatoloncolják Magyarországra és elverik őket, vagy börtönbe kerülnek...? Vagy talán holnap már Bécsben vacsoráznak? Mi lesz velük? Hogy fognak a „nagyvilágba” csöppenni? Miközben gondolataik száguldván kergették egymást, odaátrol a falusi templom harangjai hívogatóan szóltak hozzájuk. Minden negyedórán a kis harang, minden egész órában pedig a nagyharang kondulása jelezte az idő múlását és figyelmeztette őket: a percek rohannak, cselekedni kell! Nem lehet hibázni. Egész egyszerűen át kell futni a hídon...!

A híd közepén gyenge villanyfényben látszott a két ország táblája, a határvonal. Csak addig kell futni, utána már sétálva is lehet folytatni. A sötétség még mélyebbre merült, a templom órája pedig könyörtelenül ütött. Egy kicsi, két kicsi... négy kicsi, és utána mély hangon egy, kettő, három ... tizenegy, tizenkettő, vagyis éjfél. Hirtelen hangokat hallottak az útról. Pár méterre tőlük egy autó állt meg. Néhányan kiszálltak belőle, beszéltek valamit, majd csend lett. Mi történt? Észrevették őket? Talán az örök kutyával jönnek? A fiú és a lány lehúzták a fejüket, a földhöz lapultak, *belesüppedtek a sötétséggel*, és remegve vártak. Ismét beszédet hallottak. Az örök olyan közel voltak hozzájuk, hogy a feketeségben is sejlett az egyik bakancsa. Lélegzetet sem mertek venni, feszült csendben lapítottak, azután a lépések hirtelen távolodtak, majd elhaltak az éjszakában. Még sokáig remegtek, majd a fiú újabb terepszemlére indult. Az útkanyarból lelátott a hídra, és akkor vette észre, hogy csak két ór áll a leeresztett sorompó előtt, cigarettázva, az út felé nézelődnek. Hol a többi? Talán a bódében? Sokáig nem volt mozgás, csak a Mura vize hömpölygött, bátorító és ijesztő morajlással. A harang szorgalmasan ütött, kicsit, nagyot, éjfél után két órát jelezve. Többszöri megfigyelés után a fiú biztos volt abban, hogy mindössze két ór vigyázza a jugoszláv állampolgárok éjszakai nyugalma. Bársonyos leplével a sötétség továbbra is betakarta az osztrák őrházat. Kis harang, nagy harang, víz morajlása, félelem, remegés, izgalom, bátorság, céltudatosság és a fiút mindjobban eltöltő magabiztosság váltogatták egymást.

Ezt meg kell csinálni, nincs visszaút! Egyszerűen át kell futni a hídon! „Ember küzdj és bízva bízzál!”

Suttogva próbált erőt önteni a lányba, akit megbénított a félelem. Remegett, vacogott, nem tudott felállni, lábai elgyengültek. Közben a sötétség kezdett enyhülni. Lassú pirkadat egyre borzasztóbban áradt szét, ők pedig ott lapultak a meredek vízparton. Bárki megláthatta volna

őket. Korábbi cinkosaik, a sötétség, meg a bokor már nem tudták felvenni a versenyt a mindent kitöltő fényel. A gondolat, hogy nemsokára visszatér a többi őr, és még azelőtt cselekedni kell, felszökkenett a fiút meg a lányt. Elindultak a híd előtti útkanyarhoz, a nagy domb lábánál. Mintegy száz méterre voltak a hídtól, és abban reménykedtek, hogy az őrök talán bemennek a házba reggelizni, pisilni vagy pihenni, és akkor ők végre nekivághhatnak. Az őrök azonban csak ültek a sorompó végében és bámultak az út felé. A lány annyira remegett, hogy vissza kellett menniük a rejtekhelyre. Vártak. A fiú tovább bátorította társát, de nem sok eredménnyel. Az óra ismét hallatta mély hangját odaátról: egy, kettő, három, négy. Hajnali négy óra! Mi lesz már?! Feladjuk, s kudarcot vallunk önmagunk előtt? Börtönbe kerülünk vagy csak megvernek? „Ember küzdj és bízva bízzál!” Ezekkel a gondolatokkal merészkedett a fiú ismét az útkanyarhoz, amikor hirtelen megpillantott egy kis Volkswagen teherautót lassan gurulva az osztrák oldalról. A két őr felemelte a sorompót és az autót a szembeni kis parkolóhelyre irányította. Ezután ismét leengedték a sorompót, és megindultak a látogató felé, aki már gyakorlottan emelte fel a ponyvát, megkönnyítve ezzel a vámolást.

Itt az alkalom! A fiú rohant a lányért. Ijedtében elillant belőle a remegő félelem. Kiszaladtak az útkanyarhoz. A domb továbbra is védelmet nyújtott, onnan mérték fel az új helyzetet. Az őrök is, ők is mintegy száz méterre voltak a sorompótól. Az őrök a jobb oldalon, a fiú és a lány a bal oldalon, közöttük pedig a híd, a folyó közepén a határral. Most vagy soha! Ha gyorsan sikerül kiugraniuk, és úgy futnak, ahogy csak erejükből telik, akkor megnyerhetik a versenyt. Az őrök csak pár másodperccel később tudnak startolni, mert időbe telik, amíg észbe kapnak és üldözni kezdik őket. Az egyik őr fiatalabb, sportos tartású, a másik kicsit idősebb, köpcösebb.

MOST! Hangzott a fiú parancsoló, ellentmondást nem tűrő hangja. Elkapta a lány kezét és futni kezdtek. A sorompóhoz közeledve az őrök meghökkent arcára pillantottak. Hallották kiáltásukat: „Halt! Halt!” De meg se torpantak, rohantak, ahogy csak bírtak. Rákanyarodtak a hídra. Ekkor már az őrök is nekilódultak. Megkezdődött a macska-egér játék. Ők elől, az őrök pedig a nyomukban. Talán még 200 méter és ott a határ...

Hosszú és nehéz 200 méter! Futottak, futottak. Bizonyára jó idővel nyerték volna pár órával később a falusi vetélkedőt... A lány felhúzta a szűk szoknyáját és trappolt. A régi híd pallói imbolyogtak. A fiú egy lépéssel a lány előtt futott, kezét fogva húzta maga után. A fiatalabbik őr lihegését már a sarkukban hallották, míg a másik távolabbról kiáltozott: „Halt, halt!” A sportos szorosan a nyomukban nyargalt, a fiú hátrapillantva látta a lábát. Még 30-40 méter a határig. Gyerünk, mindent bele! Akkor a lány magas sarkú cipőjével hirtelen megbotlott egy imbolygó pallóban. Majdnem elesett. A fiú magával rántotta, hogy visszanyerje egyensúlyát. Még mindig legalább 20 méter a tábláig. De messze van! Minden méter kilométernek tűnik. Ebben a pillanatban egy puffanás, és egy mérges káromkodás hallatszott mögöttük. Az őr elesett a pallón, ahol a lány megbotlott.

Milyen csodálatos is, ha nincsen minden kifogástalanul rendben tartva!

Nem néztek vissza, csak futottak, futottak! Már csak öt méter, már csak kettő és ott a határvonal, a híd közepe. Megérkeztek! De nem álltak meg, futottak tovább, gyorsan, ahogy csak bírták.

Az osztrák határőrök végignézték a futóversenyt, és amikor a fiú és a lány sápadtan, lihegve megtorpant előttük, megnyugtatóan, mosolyogva csak annyit kérdeztek: „Warum so schnell?” (Miért ilyen sürgősen?) Ezután enni és inni kaptak az örök reggelijéből és a kimerültségtől elaludtak. Mindez olyan hihetetlennek tűnt. Álom vagy valóság?

Megérkeztek!

A megpróbáltatások, persze merőben másként, de folytatódtak. Mert az osztrákok betartották a nemzetközi egyezményt, a határőrök a lefűlelt, útlevelemmel vagy engedéllyel nem rendelkező személyeket összegyűjtötték és egy hétre börtönbe zárták. A grazi börtönidő nem éppen kellemes körülmények között telt el. Utána a traiskircheni menekülttáborba szállították őket, ahol a fiút 3 hétig bezárva tartották.

A táborban a fiút egy őr a szálláshelyre kísérte és megmutatta az ágát. A sötét csendet horkolás, morgás törte meg. Kis idő múlva 8 ágy derengett a szobában. A szomszédos üres. A fiú nem tudott elaludni, gondolatok, érzelmek kavargtak benne. Valaki hirtelen magyarul kezdett kiabálni: „Ne lőjeteK, ne lőjeteK, gyere már Jóska, mozogj már, ne lőjeteK!” Egy fiatal férfi felriadt álmából és sírni kezdett. Válaszként a másik ágyból mérges szerb káromkodás hallatszott... Reggel derült ki, hogy a fiatal férfi a határmenti faluból szökött meg barátjával. Már a drótkerítésen másztak, ő leugrott osztrák földre. A barátja a vasfüggöny tetején lapult, amikor az örök golyója eltalálta és visszazuhant holtan. Egyike volt a sok magyar áldozatnak. Az őr pedig bizonyára dicséretet kapott.

Traiskirchen után mozgalmas idő következett Bécsben, lakások, munkák váltogatták egymást. Végül a fiú és a lány Svédországban kötött ki 1968 februárjában. Sok minden történt azóta a menekültek életelve mentén: Jól futni csak céllal lehet!

Gyimesközéplak

Ébert Tibor

Kamaramuzsika

Távolról zongora szól. Két-három-négy hangból álló primitív melódia, gyermekdalszerűség, kíséret nélkül. Mintha kezdő ügyetlenül gyakorolna: akadozik, meg-megáll, újra-kezd, nehezen bontakozik ki a dallam. Közben halk ajtócsukódás, léptek. A zongorázás hol erősebb, hol gyengébb...

A férfi az ablaknál áll. Tíz év óta mindig hármat kell számolni, és felgyulladnak, kialszanak a neonreklám betűi: egy T, egy O, egy M, egy M, kék, fehér, kék. Mosópormárka. Nyolc óra huszonöt. Mindjárt indul a gyorsvasút. Két perc múlva átdübörög a hídon.

Panofix-puha barnaság a folyón túl. Mindig ilyen, ha nem szitál az eső, nem hull a köd. Benne autók ellentétesen futó párhuzama, fénytorkával néz fel a város. A férfi a zongorázást hallgatja. Panofix-puha barnaság: Éva bundája... Panofix-puha barnaság.

Üres volt a kórházi folyosó.

„Valaki zongorázik a szomszéd szobában.” Ezt a női hangot jól ismerte, magasságát, mélységét, akusztikáját, a hangsúlyokat.

„Valaki zongorázik a szomszéd szobában, esetlenül, vézna, csupasz hangok követik egymást.” Furcsán fojtott most, irreális, mintha zárt ajtó mögül szólna.

Igen, valaki zongorázott.

„Te is hallod? Az ajtó mögül jönnek a hangok.”

Kövétek egymást a hangok, mint az ajtók a folyosón.

„Tudom, sok ajtó nyílik ott kint egymás után.”

Kettő, három, négy... sok-sok ajtó.

„És egyformán tompa fehér mind.”

Mint a lámpák, amelyeknek gömbformája pontokká zsugorodott.

„Megakadtak a hangok.”

Mintha egymásba futottak volna, összetorlódva, mintha összetolták volna őket. Talán a zongora volt. Hozzá hasonló, csembaló...

„Egészen biztos, hogy zongora, Péter. Bizonyosan. Más nem lehet.”

Keresték a dallamot ügyetlenül.

Hátát nyomta a pad, végiggereblyézett benne, valahányszor megmozdult. Cigaretttára gyújtott.

Az ajtókon nem jött ki senki. Egyedül volt a folyosón.

„De hallod? Hallanod kell! Most egy kissé megélnék, felerősödik...”

Kétségtelenül. Valahol zongoráztak.

„Megint abbahagyják, megáll a dallam.”

Eltűnt minden második ajtó, kialudt minden második gömb.

„Az ajtó előtt ülsz és vársz.”

Összeszűkült a folyosó, egyre szűkült, mint a tölcser. Majdhogynem megérintették a falak.

Hívősek voltak. Megborzongott A levegőbe kapaszkodott volna...

„Ismét elindult, botladozva, két-három-négy hang közt keresőn, megkeres, kúszik felém, kúszik előre, ajtókon át... olykor talán felágaskodik egy hang, s hozzám hajol...” Bizonytalanul kitágult a folyosó, elrendeződtek az ajtók, szabályos távolságnyira egymástól ismét helyükön álltak, s a lámpagömbök mind világitottak.

„Dal-lam.”

Eltaposta cigarettáját, a félig elégettet. Émelyítő szaggal telítődött, fertőtlenítővel. „Valaki zongorázik a szomszédban. Talán először próbálkozik. Andante”

Felállt, sajnált a háta.

„Nem mentél el. Még nem mehetsz el.”

Honnan jöhettek a hangok? Az emeletről? Az épületben nincsen zongora, nincs semmiféle hangszer. Az udvaron, a parkon át...?

Kirajzolódott a melódia.

„Én is így játszadoztam ujjaimmal nagyon régen a zongorán.”

Néha közelről szólt.

„Fehér billentyűk.”

Ismerős volt ez a melódia. Mintha már hallottam volna valaha.

„Elefántcsont billentyűk, kopottak, repedtek. Stingl pianó.”

Vagy talán...

„Kislányként keresgéltem ujjaimmal a billentyűkön a dalt.”

Úgy van. A szomszédban zongoráztak. A Széplak utcában laktak, ahol soklábú szappanos víz szaladgált, s ecetfák nőttek az udvaron.

„Nem ismerhettél. Más városban laktunk.”

Átszüremlett a falon. Olykor úgy tűnt, távolról, nagyon távolról, messzeségből jönnek a hangok.

„Apám bérelt egy zongorát. Szerette a keringőket, a nótákat, foxtrottot, tangót. A billentyűk le voltak takarva lanttal hímzett zöld posztóvédővel. Először, igen, először csak megtetszettek a fekete-fehér billentyűk. Összevissza ütöttem: pam-pam-pam... Boldogan sikongtam, nevettem, aztán a középső ujjaimmal egy hangot nyomtam le, s ez olyan volt, mint egy dallamos, hosszú, elnyújtózó felkiáltójel. Később a kísérletezés közben rájöttem, hogy azt, amit énekelek, visszaadják a billentyűk. Tisztán, érthetően. Rájöttem, hogy értelmük van a billentyűknek, hangoknak egymás után. És mutatóujjaimmal elkezdtem mintázni egy dalt a fehér billentyűkön. A fekete billentyűktől féltem, lecsúszott róluk az ujjam...”

Egyszer átkopogott a falon, abbahagyták a zongorázást. Latin szavakat jegyzetelt. Idegesítette a pöntyögés. A fal börtönfalak beton-eltökélttségével állott közöttünk hidegen, némán, süketen.

„Akadozva, botladozva a billentyűkön el-elvétve a hangokat megtanultam a dalt. Amit az óvodában tanultunk.”

Aztán megint előlről kezdték. Ugyanazt.

„Ezt játszottam sokáig. Behunyt szemmel is megtaláltam a dalt a billentyűkön. Aztán megtanultam egy másik éneket. Az már sokkal könnyebben ment. Sok-sok éneket tudtam eljátszani egy ujjal.”

Megszokta. Nem törődött vele. Nem zavarta. Hozzátartozott mindennapi életéhez.

„A zongorázás volt legkedvesebb játékom. A kopott, repedezett pianínó, amely a sarokban állt. És elhanyagoltam a babákat, Zuzut, a rongycicát, az elefántot meg a pöttyös labdát.”

Így készült a vizsgára. Aurea prima sata est aetas, que vindice nullo, sponte sua fine lege, qui rectumque colebat. A férfi önkéntelenül skandálni kezdte a vergiliusi szöveget, a daktilusokat, a hexametereket, lábával ütögette a ritmust.

„A kontyos trafikosnő megígérte, elvisz egyszer a testvéréhez, aki tűzoltóbálokon játszott régen a Vigadóban, hosszú kivágott ruhában, és ismerte apámat. Azt mondta, csak szorgalmasan gyakoroljak, s akkor én is felléphetek, mint a testvére, hosszú csillogó ruhákban. És tapsolni fognak nekem.”

Egyszer kihívták felelni, A tételt, amelyet felírtak a táblára, úgy tudta megoldani – mármár helyére küldték, hiába súgtak –, hogy valamiféle belső hallás reprodukálta a hangokat. Hirtelen meghallotta a délutáni zongorázást, azt az akadozó keresést a billentyűkön a szomszédból, amikor is a számtankönyvben lapozgatott, félig odafigyelve csak, és megpillantotta a példát, mintha a hangok elvezették volna a számokhoz ott, az olajozott dobogón Szütsy tanár előtt. És jelest kapott matematikából.

„Apámat bevitték katonának. Két tagbaszakadt, izzadtan vörös nyakú hevederes szállító elvitte a zongorám. Lecammogtak vele a lépcsőn, felrakták a kocsira.”

Nem tanult zenét sohasem.

„Azóta csak énekeltem, hangszer nélkül, magamnak. Dalolgattam, dudorásztam. Olyan volt ez, mint anyám ötfokú bölcsődala, amely elszállt, elvitte a fémhidegű szél, hideg tűzhányók mögé messze sodorta. Valaki zongorázik a szomszéd szobában. A fehérre meszelt szobában, a szomszéd kórteremben csövek, ampullák, lázmérők, ágytálak, vetett ágyak, üres ágyak, betakart ágyak között...”

Elkezdett fel-alá sétálni a folyosón.

„De mindig visszajöttél az ajtóhoz.”

Tompán puffanva kongtak léptei, ahogy odacsapta a kövezetre. Tam-tam... tam-tam... Nem is ő csapta, nem ő emelte, nem is ő járt, járnia kellett. Oda-vissza, oda-vissza, tam-tam, tam-tam...

„Mint a rádióban lehalkított állomás, úgy érkeznek hozzám a hangok.”

A fekete-fehér kőcövekön léptei sakkolták egymást. Bal lába a jobbot, jobb lába a balt.

„Abbahagyja, újrakezdi a dallamot...”

Jobb lába mattolta a balt.

„Ajtó előtt.”

Bal lába mattolta a jobbot.

„Elindultál...”

Sakk-matt, sakk-matt, száz sakk, ezer matt...

„Visszajöttél.”

Sakk-matt, sakk-matt... Kinyílt az ötödik ajtó, és szólították nevét.

„Egy pillanatra elakad a zongora. Szétfújhatta a hangokat a szél? És elindultál dalfosz-lány sáljával.”

A zongoraszó nem követte.

„De hirtelen erősebben üthetik a billentyűket, elszántan, dacosan.”

Beléje kapaszkodtak a hangok, ráfonódtak...

„A bizonyosság diadalával kopogtatják a billentyűket. La-la, lala-lá, la-la, lala-lá.”

A lámpagömbök megduzzadtak, lassan tette meg azt a néhány métert az ajtóig.

„Nem vagy már az ajtóm előtt. Elindultál. La-la, lala-lá.”

A folyosó kitágult. A falak eltávolodtak egymástól. Széles öblű, kivilágított alagútban volt.

„La-la, lala-lá. Egyre távolodtál, és a zongorázás egész közelről hallatszik. Kinyitották a szomszéd terem ajtaját, felnyitották a zongora fedelét, eltolták a falakat, ágyakat. A zongora ott állt az ágyamnál.”

A nyitott ajtóból ismét szólították nevét. Látta, hogy az, aki hívja felé jön, mosolyog.

Szemüveget visel. Mandzsettája aranygombján megcsúszott a fény. Igen. Mosolygott, bár nem akart, mosolyognia kellett.

„Szemüveget viselt. Mandzsettája aranygombján megcsúszott a fény. Mosolygott, mindig mosolygott, odaült ágyamhoz. Mosolyognia kellett. Mindig jött és visszajött, igen, mosolyognia kellett.”

Becsukták az ajtót.

„Becsukta nesztelenül az ajtót.”

Leültette maga mellé az ablakkal szemben. „La-la, lala-lá, la-la, lala-lá. Elmentél. Egyedül maradtam a dallal.”

Cigarettával kínálták. Chesterfielddel.

„La-la, lala-lá, la-la, la-la, lala-lá.”

Öngyújtójából keskeny süveges láng lövellt, meglöbögta az arcát. Nem akart mosolyogni.

„Nem követhetek, oly tisztán érthetően szól a dallam. La-la, lala-lá, la-la...”

Az ablakpárkány alól egy ág emelkedett sötétbarnán az üveg felé. Mint amikor klarinét hangja kúszik fel a mélyből.

„La-la, lala-lá, la...”

Feljebb kúszott. Megállt. Lebegett a vézna pöntyögés fölött. A szél lenyomta az ágat. Megbicsaklott a klarinét sötét hangjai felé.

„Sötétedik. A szél cibálhatja, ellökheti a hangokat. Szétszakadt foszlányokká, máshová kerülnek.”

Az ablakot nézte, hallgatott, nem tudta miről beszélt a professzor. A klarinét hangja ismét felkúszott, az ágat feltolta a szél, magasabbra, mint az imént. Álló másodpercek mozdulatlan kígyófeje volt a klarinét. Nézték egymást, az ág meg ő... Megingott az ág, az ág felé mozdult.

„Két hang vonszolja magát a mélyből. Vánszorognak a zongorahangok.”

Úgy maradt.

„Két hang... La-la, la-la, lala-lá...”

A Chesterfield illatos kékes füstje lengedezett.

„Mindig ugyanaz a két hang, ismételve ugyanaz.”

A gyorsvasút dübörgött valahol... Mint lázasodó kisdobok távoli ritmusa.

„La-la, lala-lá...”

Az ág mögött kinyúlt egy másik ág sűrű gallyaival. Szinte érintette, ráhajolt. Feltornászott egy szaxofon a klarinétág alól.

„Két hang. Két hang. Bénultan másznak az ajtókon át.”

A vonatszerelvény hosszú lehetett. Sürögtek a dobverők.

„La...la... széthull a dallam, alig hallom már.”

Az ág majdnem elérte a párkányt. Alábukott, felmerült, a gallyak ráborultak. Klarinétág, szaxofongallyak. Egymással összekuszálódtak. Felvijjogott egy mentőautó szirénája.

Trombiták sikolya.... – Hallja? – kérdezte a professzor – Így megy ez nálunk szakadatlanul. Friss beteget hoztak. Hozták az újakat. Nálunk itt nincs megállás, sohsincs pihenő. Ezt mondta, és elnyomta cigarettáját. Kékkövű gyűrű volt az ujján, hajszálgravírozással.

„Két fehér billentyű mozog. La-la, la-la... Nem hallom a dallamot. Széthull a dallam. Két fehér billentyű mozog, a zongora kalapácsa. La-la...”

Valami zongorahangot hallott, kettőt talán... mintha végiggurultak volna a távíródróton, rézfényű trombiták vakító sikolyában, lázas dobok sürgető ritmusában, pozaunok lóduló teste mellett.

„La-la, lala-lá... Vajon hallod-e? Mind több ajtót tolhatnak a zongora elé. Meg falakat.”

A gallyak himbálóztak. A professzor magyarázott, meggyújtotta a villanyt az állólámpában, az asztalon csillagkaktusz, könyvek meg füzetek.

„A két hang elkísér. A széthulló dallam.”

Csend lett... Aztán széjjeltört a csend. Szétlobbantották süket másodperceit. Végigpásztáztak rajta. Pozaunok, trombiták, sürgető dobverők. Az ágak az ablakpárkánynak ütődtek. Vijjogó mentőautók száguldottak. Az épület körül. Valahol egy villamos csikordulva fordult belé ráspolyozón. Hosszú-hosszú szerelvények dübörögtek a hidakon... – KAMARAZENE – mondta a professzor, és alig mosolygott.

Ekkor hallotta meg az ágak és a törzsek föld alatti zenéjét: egy böggő tamtamozott, a húr belerezgett a falakba, beleolvadt a fehérre mázolt íróasztalba.

„Hallod? Két hang csupán.”

Őserdők liánjait pengették, izmos kötegeket, vastraverzek zörgő indáit, uszályok kötelekeit tépték.

„Két hang csupán.”

És egyenes hangok fúródtak bele, mint hosszú hívó morzejelek. Egyenes hangok fúródtak belé: az ítélet. Erősen fújhatott a szél.

„La-la-la-la. ..”

Polifónia.

„Két hang... két hang.”

Kopogtak. Feketét hoztak.

„La-la...”

Nyitva maradt az ajtó. Orvosságzag keveredett a kávé gőzével. „La-la... szakadt dallam bolygó visszhangjakét, la-la-la-. Hallod?”

Cukrot tett a kávéba. Kavargatni kezdte. Becsukták az ajtót.

„Ajtók, ajtók, ajtók. Tíz, húsz, száz, ezer ajtó. Mind becsukták őket. Folyosók, folyosók. Közöttünk... Két hang csupán. Te meg én. Két hang.”

És tompán fénylő fekete cipők cibáló ritmusa eltaposta a szakadt dallamot. Dobbantották az esetet. Sehol dallam, csak fénylő fekete cipők ritmusa.

– Megtettünk mindent, nem tehetünk többet, megtettünk mindent, nem tehetünk többet – mondta a professzor. – Megtettünk mindent, nem tehetünk többet, megtettünk mindent, nem tehetünk többet.

Semmi többet – mondta megfellebezhetetlenül.

Kávét ivott, lassan a mandzsettáról lecsúszott a fény. Kékköví gyűrű volt az ujján, hajszálgravírozással.

De két hang vánszorgott utána, követte. Igen, igen, meghallotta a zongorát, érhetően: két hang: oda-vissza, oda-vissza, mint mozgó ceruza félovális íve, szélben kunkorodó, vékonyka pántlika. Oda-vissza. A professzor megigazította szemüvegét, rálehelte kávé, dohány-szagot. A ceruza az újra megkezdett íven, a félovális közepén megállt. A professzor órájára nézett, hátrább húzta a széket... Az egyik hang leszakadt. A professzor végigsimította a haját. Megakadt billentyű... Egyedül maradt. Megérezte, érezte, tudta. Egészen egyedül, végérvényesen...

Falnak ütődött egy gallyág, az ablakon benyúlt: szaxofon. Az volt az egyetlen bizonyosság, hogy már csak ő létezhet... Ágak verdesték az ablakot, a párkányon hemzsegték: klarinét, szaxofon kúszott felé... Fél kézzel, fél lábal, egy füllel, egy szemmel, kettévágott aggyal, félbevágott szívvel... A húr belerezgett a fehér íróasztalba. Izmos kötegek fonódtak rá, zörgő indák kötözték, a nagybögő tamtamozott, ezer bögő... őserdők liánjait tépték szét az ujjak. A hidakon szerelvények robogtak egymás után, vég nélküli szerelvények, vasat olvasztó, emésztő, lázas kisdobok ritmusa, forró dobverők... Fújta a szél.

– Hallja a mentőautókat? – kérdezte a professzor. – Ez a mi kamarazenénk. Cipőjére nézett, lepöcintette a hamut a virágcserepbe... – Vízitennem kell még – szólt és felállt.

– Köszönöm – motyogta.

– Ugyan, kérem ez természetes – felelte, és nem akart mosolyogni –, mindent elkövettem, mindent elkövettem, maga is...

Az jutott eszébe, hogy a nővérek is, a takarítónő is, a portás is, a gesztenyesütő is a sarkon, mindenki, mindenki... A professzor beléje karolt. – Ne felejtse el, hogy élnie kell – mondta. Mentőautók szirénázása átdöfte, és százezer fehér mentőautó szirénázása átlyukasztotta a falakat, a gypágyas parkot, a pavilont, a házakat, az utcát, a tornyokat, szirénaszögek sikolya áthatolt az agyán. – Menjen innét – parancsolt rá a professzor –, ne gondoljon ránk. Felejtse el! De ha bármiben segítségére lehetek, telefonáljon!

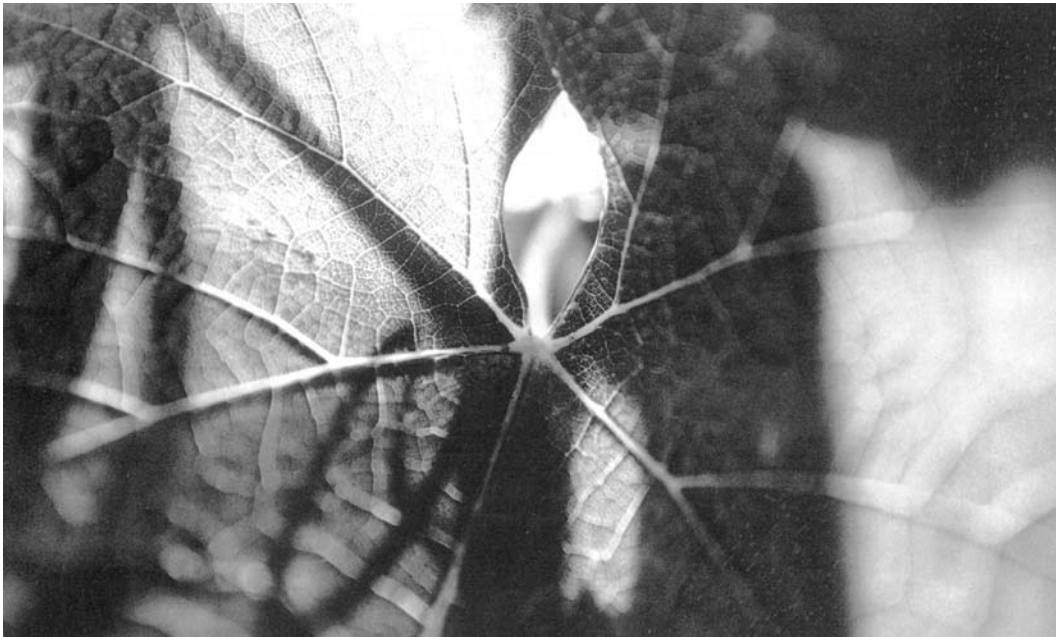
Meghajolt, mosolya csápjával még fogta, aztán a liftnél elváltak... A folyosón gumike-rekú nesztelen gurulón vitték a vacsorát. Meleg szag szállt. Vajas krumplipüré, párizsi, kalács. Itt is, ott is kinyíltak az ajtók. Lefutott a lépcsőn, kilépett a kapun, az elébukó sötétségben... Valaki gyakorolt: akadozó hangok, két-három-négy hangból álló melódia. Hát-

ranézett. A kórházépület csukott ablaka mögött mindenhol égtek a lámpák. Kereste a hang irányát. Lassan megfordult. Utcalámpák tejútrendszere, a három emeletes ház, az autóbuszmegálló, a gesztenyesütő a karbidlámpával... valaki gyakorolt. Ismét megfordult. Az épület csukott ablakai mögött mindenütt égtek a lámpák. Csak egy ablak volt sötét... A zongorán két hang szólt, megállás nélkül, egyhangúan. Két hang: elkísérte a járdán, hozzá-szegődött. Sietni, futni kezdett. Egy férfi banánt evett, zöldre váltott a közlekedési lámpa, fúj a szél, hideget szórt, a folyón vontató közeledett. Fél hét múlt öt perccel. A kíséret nélküli zongorázás, a két hang követte. De a megállónál az emberek hangszertokokat cipeltek. Mindegyik lábán fekete lakkcipő... Valahol megszólalt egy rádió: zene, talán megszólalt még egy rádió: zene, megszólalt több rádió: zene, megszólal sok rádió: zene, zene. Mind ugyanazt a zenét harsogták.

A kíséret nélküli zongorázást egyre elnyomta a jazz, túlharsogták a trombiták. Már alig hallatszott a gyermekdalszerűség, bőmbölt a jazz. Egyre erősebben, és a mentőautók vijjogtak. A zongora hangját már nem hallotta. Aztán hirtelen csönd lett. Hang, hangok, beszéd, gondolat nélkül. Csak csönd volt. Csönd, Csönd. Mely kitapintotta, körülzárta, befoúdta. Tudata zátonyára tintahalak vére tolult...

A férfi az ablaknál áll, megfordul, néhány lépést tesz előre. Azt szeretné elmondani, hogy nincs egy csepp víz sem a pohárban. Csepp víz, csepp, amelyen elmehetne Vele... egy cseppen, az utolsó cseppen egy Ararát felé.

Messziről zongora szól: két-három-négy hangból álló primitív melódia, gyermekdalszerűség, kíséret nélkül. Mintha kezdő gyakorolna: akadozik, meg-megáll, újramezdi...

Erotika – a Millesimusból

Csender Levente

Fehér Oltcit

Kucori kint lakott Budapest külterületi részén egy kulipintyóban, s tél közeledtével sem gondolt arra, hogy be kéne húzódni a melegebb városba. Az utcában esténként román beszédet hallott, s nevetett is magában sokszor, hogy Székelyföldön nem volt román szomszédja, hát Budapesten lett. Azokkal a feketemunkás románokkal, akik a szomszédjában laktak, s a közeli kőbányában fejtették az „ürömi latin mediterrán követ”, s esténként dobozos sörökkel a szatyrukban tértek szintén ideiglenes lakhelyükre, nagyobb lelki rokonságot érzett, mint a belváros álkávéházi életének szereplőivel, akikhez sem a múltja, sem a jelene semmilyen szinten nem kötötte. Noha több mint egy évtizede élt a magyar fővárosban, mindig megmaradt kicsit kívülállónak, és nem is vágyott arra, hogy elkeveredjen Budapest forgatagában.

Karácsony közeledtével a románok hazamentek, s Kucori is bepakolt nagy kék hátizsákjába, legyalogolt a HÉV-állomásra és elment a józsefvárosi kínai piacra. Ruhákat vásárolt magának, ajándékokat ennek-annak, aztán elindult a népliget buszállomásra, ahol karácsony előtt mindig nagy kupleráj szokott lenni. A csencselő cigányok, árusok, pénzváltók és kóbor vendégmunkások ilyenkor mind veszik az irányt hazafelé, s Kucorinak jól is esik, mikor megérkezik a buszok közé, a kívülállók közé, akik közül sokan feketén dolgoznak, és akik szintén nem keverednek, mint ahogyan az erdélyi buszoknak sem adnak helyet fő pályaudvaron, hanem csak hátul, a kert végében parkolhatnak. Így szokott ez lenni, de ki törődik vele? A busztársaságok nemigen foglalkoznak ezzel, ők ott is jó helyen vannak, aki akarja, úgyis megtalálja. Kucori is azért ment oda, mint a legtöbben, hogy menjen haza a családjához, habár családja a szó szoros értelmében nem volt, mert vagy elmentek Nyugatra, vagy alkoholisták lettek, vagy elborult az agyuk, vagy öngyilkosok lettek, csak egyetlen személy maradt meg épen, a nagyanyja. Vele szót tudott érteni, ő érdeklődött leginkább a világ újdonságai iránt, haladt a korrallal. Sajátos értékrendszere volt az öregasszonynak, például lenézte Kucorit azért, mert az egyetemen nem tanul tévészerelést, de felnézett rá azért, mert megtanult úszni. Kucori még nem alapított családot, ezért vele szokta tölteni a szent ünnepet. Az ünnepnek voltak számára elengedhetetlen részei, ami nélkül nem volt ünnep az ünnep: fehér legyen a föld, mikor kilép az éjféli miséről, roppanjon meg a hó a lába alatt, a kályhán rotyogjon a gömböcös töltelékes káposzta, frissen vert házi kenyér, s diós kalács legyen az asztalon, a nagyanyja tálaljon, egyenek, igyanak egy pohár jó oroszhegy szilvapálinkát, amit Somlyón szenteltvízként kínálnak a barátok, s beszélgessenek, míg ki nem virrad.

Kucorinak minden hazautazás egyben időutazás is volt. Budapesten felemelte lábát a földről este, s reggel Székelyudvarhelyen lépett le (kivéve Királyhágót, ahol leszállt, megévett öt miccset, megitta gyöngyöző Ciuc sörét, ez ugyanolyan fontos része az utazásnak, mint az útlevel). Nemcsak kiutazott az újkori Európából, hanem vissza is utazott a múltba, vissza a gyerekkorba, ahol történtek vele a kiszámítható dolgok, de történt mindig, mint ahogy mindig történni szokott, valami furcsa is.

A legutóbbi furcsaság az volt, hogy mikor kiörvendezték magukat, és örültek az újbóli együttlétnek, nagymamája Kucorit hívta a házból és mondta neki, hogy kövesse. Átmentek a szomszédhoz, az öregasszony valamit súgott a szomszédnak, aki odament a garázshoz, kinyitotta a kaput, benn állt egy hófehér Oltcit. Az öregasszony mosolygott, hol Kucorit nézte, hol a kocsit. Először nem hitt a szemének Kucori, aztán emlékeztette rá a nagyanja, hogy azt ígérte volt neki, hogy amire végez az iskolával, vesz egy kocsit. Ezt el is felejtette, nem is vette komolyan annak idején, de az öregasszony tartotta a szavát.

– Már a kicsi kutyának is kocsija van, neked miért ne legyen? – tette fel a kérdést a nagymama.

Nyomatékosítva a történeteket mindjárt átadta Kucorinak a forgalmi és a slusszkulcsot. A szomszéd a saját kocsijáról elindította az Oltcitot, mert az akkumulátor persze le volt merülve, aztán az öregasszony is és Kucori is kirittentették magukat, és mentek a városba. Az utat belepte a hó, a vízzel teli gödrök befagytak, és a különben híresen pocsék út olyan sima lett, mint az aszfalt. Vettek motorolajat az Oltcitba, hóláncot, megtankolták, és az sem érdekelte, hogyha lefulladtak a városban, mert jött egy fiatal apáca, és a nagymamával közösen addig lökték, míg puffogni nem kezdett a csodajárgány. Négy tehén árát adta érte az öregasszony, nem hagyhatta őket cserben.

Másnap reggel már a saját csűrjük kapuját kellett kitárnia Kucorinak, hogy kezelésbe vegye a fehér Oltcitot. Persze nem indult a hideg miatt, meg a rossz akkumulátor sem segítette őt előbbre, de Laci, a cseléd már vezette elő Rigót, fogta be, kötötték utána a kocsit, a szomszéd gyerek riasztotta a lovat, Laci elől futott, Kucori az Oltcitból élvezkedett, kiabált ki, hogy egy lóerős a kocsija. Futtatták a lovat fel a falu végére, aztán ki a szemközti dombra, de az Oltcit nem indult. Mint egykor, ahogy a szánkót húzták a kutyával, most az Oltcitot a lóval, és visszakacagtak a gyermekkorba. Délutánra sikerült egy töltőt szerezniük, amivel elindították, Kucori meg se állt a városig, akkumulátort vásárolt, kicserélte a régit, de hazafelé az Oltcit bedöglött. Addigra már a fagy megereszkedett, olvadni kezdett a hó, a gödrök előbújtak, a sár mélyült, s ő integetett az út szélén, kéregette a benzint, de egyik daciásnak slagja nem volt, hogy kiszívja a benzint a saját autójából, a másíknak benzinje nem volt, már sötétedett, mire valahogy hazavergődött. Este nekiállt szerelni, bár nem tudta, mit hogyan kellene megjavítani. Közben arra gondolt, hogy ez Romániában régen is így volt, ha valakinek kocsija volt, az egyben szerelő is kellett legyen, különben nem volt esélye közlekedni.

Harmadnapra a havat egy nagy eső mind elmosta, a falu sárfészekké változott, gyalogosan csak gumicsizmában lehetett közlekedni. Kifeketedett az út. Újra a városba kellett

mennie Kucorinak, de közben megint kifogyott a benzinje. Nem ette, zabálta az üzemanyagot a csodagép. Kucori intette le a Daciákat, kért egy liter benzint, ment egy kicsit, megint kért egy liter benzint, s megint ment egy kicsit. Aztán defektet kapott, mert az asszonyok a hamut az útra ürítették, hogy ne csússzon, s a hamu tele volt szeggel, mert szeges deszkát is raktak a tűzre, és az a kocsik kerekét kiszúrta. Kucori kicserélte a kereket. Újra elindult. Mire a városba ért, alig látott ki az ablakon, olyan sáros lett az autó, de sáros lett Kucori nadrágja, bakancsa, dzsekije is. Tankolt volna, de nem tudta levenni a tanksapkát. Kulccsal, csavarhúzóval is piszkálta, de nem sikerült letörnie. Reménykedett, hogy hazaér, de nem. Már este volt, mikor ajándék Oltcitja félúton megállt. Benzint kért volna, de hiába adtak volna, nem tudta beleönteni. Szerszám nem volt nála. Egy óra kínlődés után lakáskulcsával letörte a tanksapkát. Visszastoppolt a városba. Vásárolt egy ötliteres kannát, megtöltötte, egy univerzális tanksapkát is vett, és elindult a hosszú úton, amit már annyiszor, de annyiszor megtett gyalog, csak akkor nem zavarta, mert ismerte a helyi viszonyokat, és nem volt kocsija. Szinte nappali fény világított, a telihold vörös karikákat rajzolt a vékony felhőrétegre, és ő autótulajdonosként gyalogolt a sáros úton.

Kucori azt vette észre már napok óta, hogy nem ír, nem tanul, nem él, hanem Oltcitot bütyköl, fát hasogat, tehenet fej, jókat eszik, az erdőre megy fáért a fiúkkal, vasaltatni viszi a lovat, ha a bolt előtt mennek el, sörre hívják meg, ha szekeressel találkozna pálinkával kínálják, napról napra több a munka, egyre jobban beszipantja a „muszaj” anyagi világ. Próbálgatta az Oltcitot, de napról napra több baja lett, kezdetben Szeredába akartak menni, aztán már Udvarhelyre is félt nekiindulni, végül már a kapun sem volt kedve kimenni. Az Oltcitból kifogyott az erő, egyre többet köhögött, fulladozott, és minden sikertelen gyújtásban benne volt az egész nyomorult lét, az egész nyökögés, kínlődás, az összes családi kudarc, az egész múlt. Láta maga előtt a jövőjét, ha marad, hogy addig issza a pálinkát, míg lekonyul a füle, hogy minden, amit felépített egyszerre összedől. Más világ van arra, ott azt mondják két erős kéz kell, egy nagy buta fej, s megy minden a régi úton, olyan erős a rög, hogy azon változtatni úgysis képtelenség. Amit ő tud, az ott semmit nem ér. Csak az ezermesterek érnek ott valamit, de ő nem akar ezermester lenni, hegeszteni, fűrni, faragni, és Oltcitot szerelni. A létben akar tevékenykedni, de arrafelé ha megereszkedik az idő, nagy lesz a sár, az ember bezárva érzi magát, és azt látja, hogy egyre nehezebb onnan kijutni.

Este odament a nagyanyjához, ránézett és azt mondta, hogy a kocsit adja vissza annak, akitől vette. Nem erre az útra való. Nem akarta az öregasszonyt megbántani, a négy tehené ára óriási áldozat volt, de mégis rosszlelet mind a kettőjüknek ez a rövid beszélgetés. Kucorinak azért, mert nem tudott örülni a marasztaló ajándéknak, és hiába a marasztaló ajándék, ő újra az elmenésre gondol. Az öregasszonynak azért, mert erején felül teljesített, mégsem örül az unokájának.

A faluban már híre ment, hogy Kucori gyalog érkezett, de kocsival járkál. Annak a visszhangját már nem hallotta, hogy szekérrel vitték ki a buszra hatalmas kék hátizsákját, úgy ment el, ahogy érkezett, gyalog, hátizsákkal. Úgy indult vissza a jelenbe, egy teljesen más jelenbe, Budapestre, a periféria felé.

W.-Nemessuri Zoltán

Végvidék

A BALATON ZÖLDEN és bronzbarnán ragyog, aranyfényben izzik a nádas, fehéren fodrozódik a partra futó hullám. A nap már-már a Badacsony mögé süllyed, égre karcolva a szigligeti vár falait, s a fölébük meredő öregtoronyot. A hülő levegőben varjak kavarnak, odébb vadkacsák ereszkednek a vízre, a sekélyesben eszelősen felveti magát egy ponty. Beljebb szürkegémek ácsorognak, mozdulatlanul, mint a gyilokjárón Magyar Bálint szigeti és fonyódi várkapitány darabontjai. Övé az érkező csónakraj, a szótlan halásznép, és a zsákmány java, a hálók, és más szerszámok kivételével; azokat a halászbokrok maguk csinálják. Hang nélkül eveznek a partra, a ladikok nyomán a víz nem csobban, nem is kavarg. Annál hangosabb a nád, körös-körül. A hajlodozó bugák közt nyúl sír, róka kaffog, őzbak öblöget, ezernyi szárnyas cserreg és kárál, fülsiketítón, mintha egymást akarnák túlkiabálni. Elmosódó füstfoltokként rajzanak a denevérek, nyilallnak a fecskék, a zombékosban békát keresgélnek a peckesen lépkedő gólyák. A vár felől sebesen közeleg az éjszaka. Ilyenkor, nyárelőn sötétben is pezseg-bozsog a táj, csak a fáradt halászok kedvetlenek. Minek örüljenek ebben a háborús világban?

A parton apró tüzek égnek. Odatartanak a ladikok, a kötélben lebegő haltartókkal, dobó- és kerítőhálókkal, harcsázó szigonyokkal, meg ami a halfogáshoz kell. Hajnal óta járnak a vizet, zsákmány is van, de meg is elégték.

Az asszonyok pendelyüket deréig rántva elébük mentek, hogy segítsenek a csónakrajt a partra tolni. A férfiak máskor, ha korán megjönnek, kurjongattak volna. Nem hagyják szó nélkül a kivillanó combokat és ülepeket, odavernek, vagy meglappogatják, de ilyentájt se kedvük, se erejük. Csak a kölykök hangoskodtak, míg elcsattant pár pofon. Nyomban észretértek, s az öblös vesszőkosarakat versengve cipelték a partig. Az asszony nép leszegett fejjel rakta a halat, a férfiak a súlyos hálókat vonszolták, szétrázták és állványra terítették, hogy bajuk ne essen. Messze még a tél, mikor van idő újat kötni vagy a régit javítgatni.

A halászat hol öröm, hol keserves munka, a haljárástól, a víz természetétől, szélétől, nap-sütéstől, a jóég tudja, mitől függően. Mégis irigylik a földtúró jobbágyok, akár a kondást, a juhászt, a csikóst, és más szabad népeket, pedig a vélt fenenyagy szabadság igazából inség, örökös kockázat és kiszolgáltatottság a Balaton szeszélyeinek, meg az urak kedvének. Ki tudja, mikor mennyi halat akarnak, míg a paraszt terménnyel-jószággal rendben adózik. Jóllehet, a halász éppúgy kenyéren, hagymán, szalonnán, ritkán boron él, amiért neki kell megdolgoznia. Robotra nem hajtják, de a halnál az is kiszámíthatóbb. Csoda-é, ha napszálltakor sincs kedvük hujjogni?

A falu felől erősödő dübörgés hallatszott. Tudták: jót nem ígér, de a munkát csak be kell fejezni. Szótlan teregették a hálót. A gyerekhad riadtan összeverődött, pár asszony elébük állt, többet nem tehettek.

A közelgő lovak patája tompán puffant a homokon. Zabla- és fegyvercsörgés, fújtatás, horkanás, egyéb semmi. A némaságban van valami fenyegető, ami a vár felől nem jöhet, hisz Bálint úr nem ront a sajátjaira. Csobánciak ezek, hogy a nyú esne beléjük! Amilyen a balsors, tán maga Pribék Miska, meg a martalócai, töröknél-hajdúnál is rosszabb, vérkegyetlen népség. Nem ismer se Istent, se embert, mint uruk, rátóti Gyulaffy László, a fő-fő rablóvezér. Na te Jézus, most segíts!

De a Megfeszített valahol másutt irgalmas, nem a szigeti halászok táján, amúgy a tavalyi nagy viharban eleget segített. Nincs menekvés a csobánci főlegény elől, nemhiába hívják – s hívhatja magát – Pribéknek.

Kivált a legyezőszerűen szétnyíló lovasok közül, és rájuk mordult: a hal felét az asszonyok rakják a kasba. Föl se emelte a hangját, csak nézett azzal a szúrós savószínű szemével; késpenge szája, rücskös-himlőhelyes pofája alig mozdult. A szekér odazötyögött, a kocsis rántott az istrágon, a két háttas – csak az van nekik – lecövekelt. Egykedvűen bámulták a dermedten álló embereket, a csöpögő hálót, a riadt kölyköket, a kosarakban csapkodó halat. Csatalovak, látnak különbet is, szimatolnak vérszagot, hallanak sikolyt és hörgeést, de ez itt – egyelőre – csend és nyugalom.

A halászgazda eres kezű, görbe derekú öregember, varkocsba kötött zsíros hajjal Pribék elé állt, mélyen meghajolt, szinte beleroppant a gerince. Az ilyet hamar megcsúfolja a nehéz háló, kivált, ha ennyire vén, de sajnálni azért nem kell. Hiszen, a végbeliek közt igazán koros nincs. Előbb elviszi őket a veszedelem: sebesülés, kardvágás, kopjadöfés, nyíl, golyó, lóval bukás, meg a százféle nyavalya, amit hajnali leseken lehet szerezni.

A katonák közönyösen méregették. Míg az övéit védi, nincs baj, de ha a halat is... az egészen más. Nem érdemes Miskát dühíteni, kivált böjtidőben, mikor a hús tilalmas. Mivel szolgáljon Gyulaffy úrnak, ha nem ponttyal, dévérrel, kecségével vagy a kedvencével: harcával, amit a szigeti öböl bőven terem? Nyavalyások, még azt a kis halat is sajnálják!

– Aggyonisten Mihály. Ne vigye a felit, alig fogtunk... de adunk a javából szívesen! Bálint úrnak is ígértünk...

– Annak az ártánynak. Ebanyád. Na, én ezt ígérem neki.

A főlegény a nyereg mellől korbácsot húzott, s visszakézből hanyagul végigverte. Így is repedt a vászon az öreg mellén, alatta vér csordult. Hát még ha emberesen odavág. Lát-szik: jó napja van, hogy a hal szebbjét dugdosó szigetieket így meglepte. Az a barom halászgazda meg nem áttal Bálint úrra hivatkozni. De megzavarta a jóisten az eszét! Ha kussol, a felével beérik. Egy csobánci szinte jóakarátúan szól: eriggyetek, fogjatok még. A hal éjjel is jár. Pribék csak annyit mondott: mind rakjátok a kasba.

A nyeregből nem látta, mekkorát villan az öreg szeme. Tudja, hogy gyűlölik, s ha lehet, egy nap elemésztik, de odébb van az. Szabad halásznépekkal muszáj vigyázni, csakhogy vigyázással telik az egész élet; a várban is, a mezőn is, meg itt a parton, kőhajításra a szigeti vártól, Bálint úr fészketől. Faroltatta a lovát. Zablarágó, rúgó-harapó mén, de a mázsás, erőtől duzzadó Pribék elbír vele. Képes úgy megszorítani, hogy a nagy ló kínjában prüszköl. Fordultában odaszólt egy tizenégy-tizenöt éves forma, vállig lenhajú, süveges legénykének: Ádám! A szekeret te vigyázod. Gyerünk.

A lovak helyből vágta ugrtak, s a homokot a halászok szemébe rúgva eldübörögtek. A kunkori hajú Bory Ádám közönyösen nézgelődött; várta, hogy az asszonyok a súlyos kosarakat egyenként felrakják. Senki sem segített. Ilyenkor kerülnek egymás pillantását, ha kezeik meg is szorulnak az evezőkön, a kampós végű rudakon, a szigonyok nyelén. Fene az ilyen sorsba, ha ez a csepűhajú szórtelen ebfí is parancsol! Mi lesz belőle, ha felnőtt? – már ha megéri.

Négy púpozott kosárral a szekér meg is telt. A halászok némán álltak. Hátha az asszonyok az utolsót nem bírják felszuszakolni, de addig buzgólkodtak, míg valahogy odaügyeskedték. Fene a dógukat, máskor meg se tartják, nemhogy emelgessék. Az a kevés hal, ami a tartóban ficáncol, ennyi embernek vacsorára sem elég. Jöhettek vóna hamarabb a csobánci nyúzó, biztos nem várják meg, hogy az összeset kirakják. Vagy a bokorgazda tartotta vón a pofáját, 'iszen tudhatja: azzal a cudar Miskával mire se megy. A vízen napos-szeles idő járt, kiszikkasztott minden erőt, s most mehetnek vissza fáklyával halászni.

A nap utolsót lobbant, mint a kihunyó rőzsetűz. Mély árnyékba merült a hegy, a sötétség lassan a partig kúszott, megsokasodtak a cikkanó denevérek, az ismerős gyöngybagoly puhán az ágasfára ereszkedett. Várta, hogy a halásznép végre eltakarodjon, s nekilásson a döglött halat, belsőséget, nyúzott vidrát, elhajított penészes kenyeret, reves szalonahéjat, a falu szemetét zabáló kövér patkányokat kedvére ragadozni. Az emberek visszamentek a ladikokhoz, csak azért istenkedve, hogy ne kelljen bajlódni a nagyhálóval, meg a többi szerszámmal. Az ólomgöbös vetőhálót is a parton hagyták, de vitték az összes szigonyt. A halat megigézi a fény, főleg a nagy, emberderéknyi harcsát. Abból egy is elég, a többi kapás és szerencse dolga. Az asszonyoktól el se köszöntek, mert nem érdemlik, különben is, minek töltsék ilyesmivel az időt? A kölykök hazatalálnak, vagy éhomra a parton várnak. Fene éhesek szegények. Nem csoda: reggel óta nem ettek semmit.

Vízbe merítették a keskeny tollú evezőt, és hangtalanul ellebegtek.

A két ló megfeszült, Bory Ádám eléjük ügetett, a hajtó egyet mordult, megindultak. Igyekezniük kell, ha nem akarnak a meredek várúton koromsötétben a szekérral bajlódni. Ádám tudja: hátasok húzzák, nem béketűrő ígáslovak, megriadhatnak, a kosarak lepotyoghatnak, s neki kell minden darabbal számolni. Gyulaffy hagyján; a várúr kedveli őt, de a főlegény – ha senki se látja – minden semmiségért odavág. Vitézi oskolának nevezi ezt, mondogatja: még ki se látszott a földből, már karddal, kopjanyéllal verték, hogy szokja, de hogy lehet az ilyet szokni? Lám, Gyulaffy úr jó szóval, példával többet ér, pedig neki is nehéz keze van.

Kifordultak az útra, a hajtó a lovakat ügetésbe verte, a leszálló homályban szóltan meredt a fák közé, kanyar előtt összehúzta magát. Bálint úr embereit még ideeheti a fene, bár Pribék ügyelt, hogy partnak szorítsa a halászokat, asszonyostul-gyerekestül. Ki tudja, tán a nádból megleste őket valaki, hogy felfusson a várba, és jeleltesse a dézsmát. Ez a kenetlen, ócska szekér is akkorákat nyikorog, a holtakat felverné, nemhogy az örökké vigyázó szigetieket. Jöhet török is, bár azok inkább nappal járnak. Közben haladtak rendületlenül, előttük az alkonnyal, a fűrészesen égre meredő hegyekkel, a bőrző lovakkal, a félelmet – még – nem ismerő Ádámmal. Az apród idővel elunta magát, megfordult, hátrapillantott: mennyire jutottak?

A bokrok közül hat-hétéves forma halászyerekek surrantak a szekér mögé. Mezítláb pufogtak a homokon. Futásban próbáltak egy-egy halat lekapni, de a síkos testek folyton kicsúsztak. Kicsik még, fel kell ugraniuk a kashoz, a kosár imbolyog, az út gödrös, a lovak igyekeznek. Végül a legmagasabb csak kirántott egy tátogó kecsegét. Vesztére: a fűrész tekintetű Ádám meglátta. A nagy lóval gyakorlottan fordult, a nyereg mellől kivont egy rövid csövű mordályt, két marokra fogta, és a halas kölyökre sütötte. A pisztoly szikrázott, lángot vetett, nagyot durrant, s olyat rúgott, hogy majd kiesett a kezéből. A lövést a hegyek visszhangozva szétvitték, mintha ágyú dörögne. A golyó és a fojtás darabokra tépte a gyerek mellét, két ölnyt hátralökte, s véres rongyként csapta a porba. A többi rémülten iszkolt. Ádám odaügetett, megbámulta. Ennek vége. Megdőglött egy kecsegéért. Felakadt szemmel véres-mozdulatlan hever, de görcsbe merevedett ujjai közt a hal vergődik. Mennyivel szívósabb, mint az ember. Igaz, véres, nem volna jó visszarakni. Elég, ami van, meg a példa se árt ennek az örökké sunnyogó, mogorva népségnek.

A hajtó nem bírta megállni, alázattal, de odaszólt: Ádám úr, mehetnének. A lövést hallja a hegyesdi török, a szigetiek is, portyázó hajdúk is, oszt' könnyen utolérnek. Az apród nem válaszolt, csak mellügetett, hogy ne verje a szemébe a port. Futamatnyival odébb az apró tetemen és a csapkodó halon megtelepedett a homály. Az égen felszíkráztak a csillagok. A hold még alacsonyan járt, felhő csorbította, s lassan gurult az ég alján, mintha készülné lezuhanni. Tán ezért vonyítják a farkasok. Oktalan jószág, nincs istene... de jó lenne hazaérni, nem csikaszokkal csatázni. Könnyen megszaggatják az úton járó, a riadt lovokról nem is szólva.

A CSOBÁNCI VÁR a fennsíkon magasnak, a hegy alól fekvő varangynak látszik. Annak csúfolja a hegyesdi török, de tudja: mérges az a varangy. Nem ilyen szomszédságot kíván, de nem rajta múlik. Akire megdühödik a fehérvári bég, kirakja valami rissz-rossz véghelyre, ahol több az ellenség, mint az eleség, aztán gondoskodik a várról, meg saját magáról, ki hogy tud. Hegyesdhez közel Tapolca: zsíros-módos mezőváros, olykor meg lehet dűlni, csak az a pokol pitvara, Csobánc, meg a környék réme, a várúr Gyulaffy ne volna. Nincs nap, hogy meg ne nyargalná a vidéket. Féli is a pogány, éppúgy, mint a szolganép, a telkes jobbágy, a szilaj pásztor, meg a veszett-könyörtelen hajdúk. Gyulaffy pár éve rajtuk ütött, egy tucatot az öregebbjéből karóba húzatott, a többit a parasztokkal halálra verette. Csak a legfiatalabbaknak irgalmazott – már ha irgalom embereket fegyver nélkül, kenyér nélkül, szál ingben, mezítláb szélnek ereszteti. Nem is jönnek azóta.

Baj nélkül feljutottak a várba. Kiáltani se kellett: a vonóhid csikorogva süllyedt, az árok innesső oldalán nagyot dobbant, a vasalt kapu sarkig tárult, de így is alig fértek. Ilyenkor fohászkodik a hajtó: nehogy egy fáklya égő szurka a lovakra csöppenjen, mert nem állják, képesek a szekeret felborogatni. A falszorosból újabb híd ereszkedett eléjük, zörrent a belső kapu, nyikorgott a keresztgerenda. Csupa otthonos, szívmengető hang, s végre a várudvar következik. Ógyelgő katonák, szolgák, pendelyes cselédnép mind megörvend a hálnak; böjtös időben nincs annál ízesebb, meg Gyulaffy urat is jobb kedvre deríti. Farkas természetű ez a Pribék Miska, de megszolgálja a hópénzt, s annál is többet, ha vesszük: a zsákmányt épp a szigeti kapitány, Bálint úr embereitől hozta.

A szolgák kettesével vitték a kosarakat, hogy kiválogassák a hal javát, parázson megsüssék, s maguk is egyenek. Hiába közel a Balaton, a halászat értést kíván, ladikot, hálót,

s főleg időt, ami nincs. Elég keserves a vizet, szénát, fát, eleséget felhordani, naponta csu-
takolni a lovakat, trágyázni az istállót, fűszert őrölni, a falakat javíthatni, télen a havat, ta-
vasztól őszig a szárazárkot takarítani, kéményeket kormolni, pucolni az örökké teli latri-
nákat. Maga a vízfordás is inszaggató, véget nem érő munka, embernek-szamárnak egy-
aránt. Nemhiába a mondás: lóg, mint a csobánci kutya nyelve. Ha az eb inni akar, le kell
futnia az Eger patakhoz, vagy a hegyoldalba a kútig. Gyulaffy úr úgy őrizteti a tározót,
mint sárkány a kincsét. Nemrég olyannyira feldühödött, hogy egy semmiségért, egy vö-
dör vízért a felesége szeme közé ugrott. Margit nagyasszony sajnálta a szolgálakat kihajta-
ni késő este. Félősen, de kinyitatta a ciszternát. Az úr meglátta, a nép füle hallatára üvöl-
tött, bezavarta a palotába; azóta magánál tartja a kulcsot. Nem beszélnek róla, mert jobb
kerülni Gyulaffy Lászlót, meg a katonáit. Megjelentenek azok mindent, annyira imádják.
Most is versengnek, ki fusson a hírrel: itt a hal! Pedig semmi értelme, hisz a kis kedvenc:
Bory Ádám tiszte elmondani, mi hogyan történt. Bár, megérdemli a kölyök. Jólelkű, ne-
vetős ajkú, az ugratást jól fogadja. Az alacsonyabb állapotúakkal se dölyfös, mint a vár-
beliek közt pár ágrólszakadt. Árvagyerek, mezítelen kora óta neveli az úr, de meg is be-
csüli magát. Apja Gyulaffynak valami fegyvertársa volt, míg házastul-jószágostul elemész-
tette a török. Csuda, hogy Ádám megmaradt – de kinek kellett volna az a sivalkodó csu-
paz pondró? Mindmostanáig Margit nagyasszony is a sajátjaként tartja, pedig van neki öt,
abból három fiú, kettő lány... azután adták a Mihály úr kezére, neveljen belőle vitézt.

Kedvtelve méregették, míg segített kifogni, leporolta az ujjasát, s lódult jelenteni Lász-
ló úrnak. Előtte arcát-kezeit se logybolta, pedig tele a rocska, s a fiú fekete a szemcsés pus-
kaportól. Netán belekeveredett valami csetepatéba? Az asszonyok összesúgtak, közben
sebesen pucolták a temérdek pontyot, dévért, csukát, válogatták a belsőséget, fejet-farkat,
hogy készüljön a hallé, piruljanak a szeletek, lehessen tálalni. László úr nem a türelméről
híres, no meg hamar leégnek a fákyák. A hajtó a két lovat járhatja, de belőle szót se lehet
kihúzni. Ha már ott van, s a mécses is kéznél, nézeti a patkót a kováccsal. Ne Mihály lás-
sa, hogy híja van egynek is, mert könnyen kézre áll a korbács.

Ádám felfutott a lépcsőn, a folyosón lassabbra fogta, az ajtó előtt szusszanatnyira meg-
állt, hallgatózott, a vastag deszkát megszokásból kocogtatta, benyitott, kettőt lépett, s mé-
lyen meghajolt. Eddig levegőn volt, a füst máris csípte a szemét. László úr biccentett, az
úrnő mosolygott, a káplán, József atya keresztet rajzolt a levegőbe, Miska, meg a többiek
vivátoztak. Csak a prédikátor, Fokos Máté meredt maga elé, de ő, ha nem hitbéliekről, vagy
pogányról-németről van szó, hallgat. Tartja a száját, de a szeme örökké parázslík, nagy
eres keze ökölbe szorul. Így viseli magát minden reformata.

A fiúnak helye van Gyulaffy barátja, a dércsípte, mákos bajszú, borongós Dobokay
mellett. Benne jár a korban, de bírja magát, nem a sutban tartja a kardot. Zalai nemes, meg
is látszik rajta, csak a gondozatlan üstökén nem. Csoda-é, ha nem ad magára? Ádám a
szüleit, Dobokay egész családját siratja. Azóta él László úr kenyérére. Ádámnak eszébe se
jut hozzáülni, pedig Dobokay uram – mindenki így szólítja, Gyulaffy is – vele a legjobb
akaratú, tán mert maga is árva.

Az asztalhoz lépett, töltött, cseppet meghajolt, s lesütött szemmel adta a kupát a várúr
kezébe. Apródnak ilyet is kell tudni, kivált, ha szolgálatban van. S mindig abban van, mint

Miska, meg a többi főlegény, ha nem is egyrangú velük. Félúton jár; a katonák fölött, de jócskán Miskáék alatt, sőt, a régi fegyverbíró társak is előbbre valók. De jól van ez így. Muszáj gyakorolni, hogy idővel turmát bízzanak rá, vagy embert adjanak alá, akár kettőt, vagy ötöt, hacsak hozzá nem jut egy farkasprémmelel gúnyához, vagy egész bőrhöz, amit a vállán viselhet – de ahhoz pogányt kell ölni. Az írha jelzi, hogy túl van rajta. Az a halászkölyök egy szőrszálat nem ér, sebesült török sem, csak ha kinyuvad, s mások is látják.

Gyulaffy araszos válla roppant, vállig erő csigás haja lebbent, a recsegő széken egyet fordult. Az apródba döfte jeges szürke szemét:

– Na, Ádám. Hogy volt?

– Nagyuram, a hal megvan, már sűtik. A lovak kifogva.

– Mondtam ennek a barom Miskának: hogy mert azzal a népséggel egyedül hagyni? A parton beléd akadhat egy csáklya, vagy Bálint úr rád küldi a várbelieket, vagy meglep a török. Aztán se hal, se apród.

A katonák nyerítve röhögtek. László úr jókedviben van. Ám a nagyasszony, Forgách Margit csak odanézett, egyből elhallgattak, képüket komolyra igazították, csendben letették a bort. Csak az öreg nemes mert megszólalni:

– A vigyázók lövést hallottak... vagy hallani vélték.

– Dobokay uram. A kölykök utánunk futottak, egyik a kasba nyúlt, elvett egy kecségét. Mihály úr meghagyta: a halat én vigyázom. Így hát a tolvajt lelöttem.

– Megél?

– Az nem. Még a mellye is kifordult.

– Helyes – dörent Gyulaffy hangja. – Ne higgyék, hogy Csobáncot megrövidíthetik. Folyvást ígérnek, de tél óta láttunk-é csak egy potykát? Jönnek és jönnek, hogy Bálint úr Fonyódon van, a szigetiek vedelnek, nem védik őket a töröktől. Már Alsó-Csobáncot is adóztatják, pedig a mienk. Kinek-minek nézik Gyulaffy Lászlót? Mindenki kutyájának? Én morogjak, harapjak egyedül? Terem elég hal a Balatonban!

Szelídebben fűzte hozzá: böjt van, a húsnak József atya se örülne.

A kövér káplán mindentudóan mosolygott, de óvakodott szólni. A prédikátor hangja recsent: a böjt az böjt. Gyulaffy súlyosan bólíntott, de látszott: az eset már nem foglalkoztatja. Margit úrnő nem akarta annyiban hagyni. Ádámra pillantott:

– Mondd fiam... mekkora volt az a gyerek?

Az apród imádja a nagyasszonyt, de gyűlöli, ha ennyi ember előtt *fiamozza*. Nem az ő kölyke, s főleg nem kisfiú, kivált, mikor ölni kényszerül. Alig észrevehetően vállat vont, de tisztelettudóan felelt:

– Nagyasszony. Fogalmam sincs. Nálam kisebb volt, tán hét-nyolcéves.

– Nem szántad azért a kis halért?

– Nem. Parancsot kaptam. Az mindennél elébb való. Ne lopjon, ha kedves az élete. Különben is, a halásznépség szapora, mint a nyúl.

– Bár mi, végváriak tudnánk így sokasodni! – tette hozzá főlegény vigyorogva.

– Magát senki se kérdezte! – förmedt rá Gyulaffyné.

Pribék fülét-farkát behúzza kussolt. László úr nagyon nem szereti, ha rajta kívül más keveredik vitába az úrnővel. Mátétól se túri, pedig inkább hajaz az ő hitére, mint a pohoskenetes József atyáéra.

Margit nagyszasszony nem állhatja Pribéket, ezt a disznószemű, hideg-kegyetlen, avas bőr, fegyverolaj- és verejtékszagú, fingó-böfögő katonát. Hiába bátor és erős, mint a medve, a nézése is elárulja: nincs benne könyörület. Néha a várúr feleségét is úgy méregeti, mint hiúz a prédát. Ha szemet vet valamelyik kiscselédre, nincs menekvés, behurcolja az istállóba, és gyakja, kíméletlenül. Olykor kihallik a lánysírás, de hiába panaszkodik az urának, Gyulaffy mosolyog: hátha élvezi amaz is. Jobbágyból sosincs elég, különben is, őrzője a más szemérmének? A jó erkölcs a papok dolga, a katonáké is, de nem ugyanúgy. Forduljon József atyához, vagy a prédikátorhoz, azok pirítsanak a főlegényre. De ez a Fokos Máté... idehurcolta az új hitet, s jól megzavarta vele az emberek fejét. Mondják, hogy ifjúkorában a hajdúkkal tartott. Harcolt Transzszilvániában, innen a *Fokos* név, azután összeakadt egy vándor igehirdetővel, bekóborolták az országot, végül elunta, letette a fegyvert, és felcsapott papnak. Jól beszél, ragadt rá egy s más, a Szentírásból betű szerint idéz, de a higgadt József atyával szemben lángot vet minden szava. A jólelkű, mosolygós Forgách Margit nem is érti: honnan ez az izzó, hatalmas indulat?

Az asztalon – krisztusi mód – nincs más, csak bor és kenyér. A szolgák behoztak egy kocsikeréknyi sajtot, de László úr kivetette, mondván: megjön a hal, utána egyék. Iváskor jó lesz a savanykás lőréhez. A cserépkancsók, ón- és fakupák közt olajmécsesek pislogtak, a falon sercegték a fáklyák, az udvarról felszökött a sült hal illata. Minek a meghitt várakozást Pribékkal rontani? Margit úrnő haragja felengedett. Kérte, hadd üljön közéljük Ádám, ha már ennyit fáradt. László úr kurtán nemet intett. Szolgáljon, nevelődjön, hisz egy nap mások szolgálnak majd – neki. Nem alávaló töltögetni a várúr poharát; kölyökkorában maga is azt tette. De nem akarta az apród kedvét szegni. Amilyen érzékeny, lelkére veszi, és elbőgi magát, pedig eleget korholja: csinján a könnyekkel mások előtt. Különben is, ma megérdemli a dicséretet.

– Ádám öcsém. Derék legény vagy. A halat Miska kerítette, de te is megtetted a magadét. Tölts, igyál, aztán eriggy, nézd meg, hogy állnak. Ez a sok vitéz mind ehetne.

A nagyszasszony apró ezüstpoharat nyomott a kezébe – míves török munka –, hogy az erős borral meg ne töltekezzen. A fiúnak ennyi is elég. Ádám ivott, a többiek újra megjelentek, az érdem miatt is, meg hogy László úr kedvére tegyenek. Pribék felbátorodott:

– Hadd mérgelődjön Bálint úr! A szigetiek zsupori, gyáva népség. Szigonyuk, csáklájuk, mindenük van, de moccani se mertek.

A várúr elkedvetlenedett. Lecsapta a kupát, úgy morogta:

– Nem gyávák azok, kivált Bálint nem. Inkább politikus. Oda húz, ahol az erőt érzi. Neki is van számolnivalója. A somogyi falvakat dülja, meg a miénket, közben levelez a törökkel, Tamás nádorral, Pallavicini főkapitánnyal, Salm gróffal, a haditanáccsal, az égvilágon mindenkivel. Többet praktikál, mint harcol. Nádasdy szolgája, kétszínű, semmi ember.

– Az – bólított súlyosan Máté.

– Hagyján, hogy folyton ellenem áskálódik. De minket okol minden gazságért, a török dúlásaiért, a párviadalokért, azért is, ha leég egy kazal. Ránk uszítja a jobbágyot, a kurta

nemest, a hajdút, akit lehet. De hogy a pokolba harcoljunk zsákmány, eleség nélkül? Csobánc török nahije... legalább is szerintük. Folyton idetolja a pofáját a defterdár. S ha nincs kótyavetye, pénz sincs. Ebből a pár nyomorú faluból nem bírunk megélni, hisz kétfelé adóznak szegények. Rabot is alig vált ki a pogány..., na meg, hogy féljen, ha már viaskodni se szabad?

Pribék vigyorgott:

– Jól mondja nagyuram! A féreg essen beléjük! Gyulaffytól rettegnek, nem a kurafi Magyar Bálinttól!

– Urazd tee! Ha főlegény is vagy, neked kapitány! Ne nagyon szálljon a fejedbe a dicsőség, mert hamar megkurtítalak véle! Ebadta rongyosai... mind nemesnek képzelet magát!

Pribék megrettent. Megint rosszkor szólt, pedig eszébe sincs tengelyt akasztani László úrral. Leverné, mint jég a tököt, pusztá kézzel, vagy szálkarddal, kopjával; neki egyre megy. Ördögien ügyes és vakmerő. A többi csak bátor, s fogható a fegyverhez, de Gyulaffynál nem temett külön harcossal. Ezért tud a nézésével próbált embereket is úgy megijeszíteni, hogy menten összehugyozzák magukat.

– Pax, pax, excellentissime domine – motyogta a káplán. Hatásos fegyverét, egyben legfőbb örömét és hiúságát vette elő: békéltető latin szavakat. Egyedül Margit úrnő konyít valamicskét hozzá, meg a lelkész, az is ördög tudja, hol szedte, míg ő alapos oktatásban részesült a bakonybéli bencésektől, meg a salgföldi pálosoktól. Főleg a pálosoktól. Azoknak köszönheti, hogy szerzetesből pappá lett.

Közben megjött a hal. Cseréptálon hordták az illatozó csukát, húsos keszeget, nyurgapontyot, külön a harcsát az úrnak, és Margit úrnőnek. A katonák felvidultak. Versengve szedték a tálból, forrón a szájukba tömték, nyelvük alatt csócsálták, a szálkát sercegeve a padlóra köpték. A nagyasszony tányérra tette, és két ujjával moncsolta, ahogy illik. Végre Ádám is közéjük ült, s halvigyázó dicsőségében fürdőzve két pofára falt. Az udvaron belekóstolt a rézüstben fortyogó hallébe is, de nem akart összehorgolni az asszonyokkal. Elzavarták, mivelhogy messze még a készről, pedig jó volt.

Magyar ember, ha eszik, nem beszél, de a szótlan Fokos Máté mindig elmondja: harsány a német ilyenkor is, összevissza fecseg, bőfög, vedel, röhögve lökdösi a másikat, nem fér a bőrébe, ezért se szeret velük enni. Hogy keveredtek együvé, arról nem szól a fáma. László úr azt felelte: mikor Győrött, Miksa koronázásakor a király aransarkantyús vitézé ütötte, egy asztalnál ült a németek előkelőivel: Schwendi Lázárral, Salm gróffal, a talján Francesco Sforza Pallavicinivel, s magával a királlyal. Tőlük látta, hogy az apró ezüstvillák mire valók. Kinek nem jutott, az is az ujjáival csipegetett. A német, vallon, meg a többi náció zsoldosai persze nem különbek a hajdúknál, némely végbelinél sem, de más dolog az. A viselkedést itt is, ott is tanulni kell. Ezt Máté tudhatná a legjobban. Ki érti, hol és hogyan pallérozódott? De legyen az ő titka, ha nem akar róla beszélni.

A várúr nem kérdezősködött, annál szívesebben mesélt egyetlen meghiúsult párbajáról, épp Győrött. A hozzá fogható Thúry Gyöggel vívott volna, de a felség: Maximilián nem engedte, merthogy ilyen hírhedett vitézek ne ontsák egymás vérének. A palotai kapitány szívélyes volt, nem becsülte le az ifjú Gyulaffyt. Maga is úgy látta: a harc kétesélyes. Összebarátkoztak, ha azóta ki-ki járja is a maga útját. Thúry zargatja a simontornyai béget, meg akit ér, László úr – Horváth Gáspárral – az endrédi tiháját, a tímárbirtokos Hamzát és

Ahmedet, a fehérváriakat bégestül, aztán Devecseri Chóron Andrással és a sümegi Ormány Józsaival szövetségbe a fél Dunántúlt, le egészen Kanizsáig. Az ilyen történeteket a végbeliek öröme hallgatják, főképp, hogy László úr sose kérkedik a maga dicsőségével, inkább a tanulságokat sorolja. Mert abból sosincs elég. Cseles a pogány, és esztelenül bátor. A janicsár messze különb, mint a legvitézesebb nehézgyalogos, ugyanígy a szpáhik: sokkal jobb lovasok a vérteseknél. A szász, a vallon, a talján tömegben félelmetes, de a lesvetéshez, rugaszkodáshoz, sebes visszacsapáshoz nem ért. Ezért olyan nagyok a zsoldos veszteségek. Az idegenek várórzésre se jók; ha nincs hópénz, feladják, pedig a török nekik se irgalmaz, sőt: leginkább őket gyűlöli.

Gyulaffy nem szól evés közben, hacsaknem pár mondatot, de az is több, mint mások ha félnapig szájalnak. Kevés szóval úgy jellemzi a pogányt, mintha a terem mező volna, s a hal helyett itt és most vele kéne megküzdeni. A serdülő László-fiak, az apród, a főlegények, a száguldók, a vigyázók, a tűzmesterek mind úgy bámulják, mint az Istent. Aztán inni is kell, lenyomtatni a szót, és a halat, hogy ússzon.

Kupát emeltek az úrra és az úrnőre, s ahogy illik, egyhajtásra leöntötték. A rivalgásra a terembe óvakodtak a szolgák. Tüsténkedtek, hogy a fáklyákat cserélik, olajat töltenek a mécsesekbe, kiviszik a tálat, hozzák a sajtot, rocskában a bort, de csak megálltak, s László urat hallgatták. Ilyenkor senkinek sincs szíve őket kizavarni.

Különben sem ritka, hogy Gyulaffy vígan tereferél a várnéppel. Nem nézi, ha cseléd, trágyahordó paraszt, mesterember, kolduló barát: mondja és mondja, jóakarattal és bölcsen, hogy okuljon, aki akar. Az az igazság hogy: szeretik. Rég megbocsájtották dulásait, akár a veszprémi káptalan földjén, akár Szigligeten, vagy másutt, ahová a kardja elért. Hiszen őt se teremtette az Isten teli tarisznyával. Főleg a katonáit nem. Se hópénz, se gúnya, olykor eleség sem, márpedig éhomra fegyvert fogni nem lehet. Azután ott a temérdek rászoruló: mindenükből kifosztott nemesek, megholt, vagy megcsonkult vitézek családja, felégetett falvak népe, váltsággyűjtő rabok. Mindnek adni kell valamit, különben oda a becsület. Csakhogy anélkül nem lehet igazgatni a tartományt. Saját emberei támadnának rá, mint azelőtt jó pár kapitányra. Kit nyíltan koncoltak fel, kit hátulról szúrtak, vagy lőttek meg, egy semmi kis csetepatéban. Tán eleve azért rendezték, hogy legyen rá alkalom.

Olykor maga Gyulaffy mondja el, miképpen bánja és vezekeli sok régi tettét, amit mások ellen vitt végbe, de azokat nem szívesen hallgatják. És mégis: László úr valami önkínzó részletességgel adja elő. Például, hogyan támadt rá Biczó Ferke várnaggyal, Halápy Lampérttel, annak László nevű öccsével, meg Tóthy Miklóssal Dörögdi Lőrinc úrra, és hogyan prédálták fel alsódörögdi udvarházát. Lányaival, Katalinnal és Krisztinával ma is folyik a per a kapornaki bencés konvent előtt. Kivált, hogy abban az évben másodszor is rámentek Dörögdi özvegyére, Zsófia asszonyra, és elhajtották egy tucat ökrét, meg egy jó lovát nyergestül. Mégis... köszönjék, hogy a lányokat megcsúfolni nem engedte. Más cselekedetét inkább bánja: egy tihanyi parlagszólo miatt úgy megverette Lázár nevű kislelődi jobbágyát, hogy a jóember a bántalmazásba belehalt. Őt pulya maradt árván. Igaz, attól fogva a kislelődiak versengve kapálták a vár szőlejét, s a katonáknak többé nem kellett a fertőzött vizet inni, és fosni végeérhetetlenül. Voltak más esetek is, de azokat nem sajnálja. Mikor meglepte Magyar Bálint szigeti jobbágyait, épp hazaiyekezvén a fehérvári vá-

sárból... persze a család ebfiái a törökkel traktáltak... s még nekik állt feljebb. Addig szájaltak, míg a vitézek megelégtették, jól összevagdalták őket, az egyiket meg is ölték. Azóta háborúskodik Bálint úrral. No de őt se kell féltetni. Sűrűn kicsap Fonyódról, meg a kisebb tarisznyavarákból, s úgy dúlja a környéket, hogy élő embernek nincs maradása. A pozsonyi országgyűlés el is marasztalta, foganatja persze nem lett. Kibeszélte, kilevelezte magát a ravasz rókája. Igaz, fekvő betegen is megvédte Szigetet a pogánytól, de más is megtette volna. Arra tartják, hisz nem az övé se Sziget, se Fonyód. Bálint úr a szigligeti birtokos Lengyeltóthyak cselédje.

A bor beszél a tépelődő Gyulaffyból, de nem soká. Nem egy önkínzó fajta, s igaza van többnyire. Kit ne részegítene meg a vér ifjan? Nem akarták, hogy folytassa, hisz a résztvevők maguk is bánják. László úrnak van egy álma, ha ittas, mindig elmeséli. Az álom rémítő. A várúr azt mondja: lát egy fogadót a világ végén, üszkös falakkal, romlott tetővel, az udvaron széthányt rozsdás fegyverekkel. A trágyadomb hemzseg a férgektől. Épp odasüt a hold. Csorba, mint egy öreg kés, felhők szaggatják, a levegő jéghideg, viharos szél fúj, kopasz fák nyögnek. Alattuk csontsovány lovak bóklásznak, üres nyereggel, lebegő kengyellel. Gazdáik vakon botorkálnak. Horpadt páncéljukon száradt vér, tépett köpeny, csontujjaik a semmit markolják. Az égen szárnyas démonok vijjognak. Egyik-másik hirtelen lecsap, elragad valakit, s így megy ez örökkön-örökké, mert mindig jön új áldozat. A háború gyomra a katonát kiöklendi. Hová menne, ha nem abba a fogadóba, hogy pokolra vigyék az acsargó démonok? Csak a romlatlan, tiszta lelkiismeret véd, s a könyörület, ha nincsenek híján.

– Az Úristen könyörületes – sóhajt József atya. – Jézus vérével váltotta meg a világot, benne minket is, gyarlókat, kik nem tudunk hozzá méltók lenni. Maga Pál apostol írta: *Nincsen bennem semmi jó.* Mennyivel nehezebb László nagyurunknak. Ki mondja meg, hol végződik a jogos szerzés, s hol kezdődik a rablás?

– Az Úr ítél – dörrent Máté hangja.

Erre nem volt mit felelni.

A kapuerődből harangszó hallatszott. Nem úgy kongott, mint veszedelem idején, inkább csilingelően és hívogatóan, vendéget jelezve. Két halk dobbanás – leengedték a hidakat –, nyikordulás, végül a kövezett udvaron szapora csattogás, zablacsörgés. Egy szolga jelenti: Horváth Gáspár úr kér bebocsájtást tíz emberével. Már bévül is vannak – morogta László úr –, de csak a rend kedvéért. Ezek is hamar megorrontják a halszagot.

Örült Gáspárnak, ugyanúgy a katonák, meg a várnép. A vendég hírt, változatosságot, mulatozást jelent. Margit nagyasszony kedvetlenül fogadta. Féktelen tivornyától, lerészegedéstől, véres verekedéstől, a cselédek megkergetésétől tart, s nem ok nélkül: hiába zárják a szállást, a duhajok képesek az ajtót rájuk törni. De már be is dobbant Gáspár. Gyulaffy felállt, és széles mellére ölelte. A vásonkői kapitány régi jó társa, sokszor csellengtek a török után, hogy kifürkésszék, nyelvet fogjanak, rabot szedjenek, vagy emberesen megszabdalgják. Azóta Gáspár megtestessedett, régi mellvasát kihízta, széles arca a gallérra terül, lábait közsvény hasogatja, de nyeregbe száll, csak egy jóízű tereferéért, egy kupa borért, pedig nem kicsiség Vásonkőről Csobáncra nyargalni.

– A lovakat az udvaron hagytuk – szusszanta –, az istállóban nem férnek. Üdv nagyasszonyom.

– Kegyelmednek is, Gáspár. Űljön közibénk.

– Helyet a kapitány úrnak! – rendelkezett Gyulaffy.

Ádám pattant, kupát tett elé, töltött, a vendég a többiekre emelte, s gurgulázva, egy-szuszra benyelte. Elégedetten törölte a bajuszát:

– Látni akartalak László. Hallom, muzsikásokat fogadtál. Na meg a hírek végett. Mozgolódik a török.

– Nem moccan egyelőre. Épp halat ettünk. Egyél te is! Az embereidnek jut hallé az udvaron.

A kapitány köszvényére hivatkozva köszönte szépen, nem kért, de a bort elfogadta. A szolgák begurítottak egy kishordót, fáklyát hoztak, friss olajat töltöttek, kivitték a vacsora maradékát, s kinn is maradtak. Hiába eszi őket a kíváncsiság; ha vendég jön, a várúr a hozzá közel állókon kívül senkit se tűr meg.

Gáspár szeme körbevillant. Jó érzéssel látta: politikáról, hadi dolgokról nincs kedvük beszélni. Túl vannak rajta, de minek is ölnék magukat ilyesmivel fegyvernyugvás idején? László úr Ádámra szól: zenét ide! A nagyasszony és a két pap kivételével vidult az egész asztal. A muzsikások a folyosón lebzseltek, nem tudván, mikor kerül rájuk sor. Beóvakodtak, mélyen meghajoltak az úr és az úrnő előtt, aztán a vendég előtt. Egy hegedős, egy sípos, a harmadik csörgődobos, a hegedősnek tekerőlantja is van. Várat lehetne ostromolni velük. A terem végébe álltak, Gyulaffy intett, mire egyből belevágtak. A sikoltó zene az ólomkarikákba szedett üveglablakok alá csalta az embereket, egy-egy láb máris dobbant, a fehérség riszált, az udvar megelevenedett. Senki se gondolt a böjttel, pedig illene, főképp itt, a török torkában, ahol ugyancsak közel a büntető kéz. Az úrnő a vendégre tekintettel nem mert szólni, a félős József atya mégannyira sem. Máté ugyancsak hallgatott. Senki se veszi a bátorságot, hogy épp ilyenkor szálljon szembe Gyulaffyval, értelme sincs; László úr maga zavarná el. Lent már táncolnak, pörgetik a fehérséget, hajigálják a fáklyát, összeverik a kardot, isznak, danolnak.

A vidámkodás a terembe csalta a vár rimáját, Zsuzsót, Gyulaffy kegyeltjét. Cseléd volt, szajha lett, de magára valamit adó várban kell az ilyen is, sőt, nem egy: több. Itt csak ő van, de válogatós, akárkivel nem adja össze magát. Széparcú, bontott szőke hajú melles-faros teremtés, húsa kemény, mint a malomkő, dereka keskeny, válla széles, bírja a teli zsákot, a járomfára akasztott vödört, a színig telt sajtárt. Jó dolgos, csak hát nem bír a lába közével. Ahogy a terembe lépett, a katonák hujjogtak, Gáspár – élve a vendégjoggal – mentében a farába markolt, a lány nevetett, térdet hajtott, s máris a muzsikások elé perdült.

A nagyasszony ezt már nem állhatta. Intett a fiainak, kimérten biccentett a vendégnek, s indult kifelé. József atya vele tartott, Máté maradt, mint rendesen. Nem vesz részt a mulatozásban, de nem is szenteskedik, mint a káplán. A várúr két idősebb fia: István és László magukban dühöngtek. Lám, az apród maradhat, pedig nem sokkal idősebb náluk, de még ők se mernek az anyjukkal ellenkezni. Kényszeredetten követték. A katonák lopva bámulták a kivonuló úrnőt. Ez is hogy tud öt gyerekkel ilyen sudár, karcsú, ráncatlan, magabízó maradni... De rendelt ideje van a tiszteletnek, s éppúgy a mulatozásnak. Tudja László úr, mikor mi kell az embereknek, a feleségével meg boldoguljon maga.

Részlet a készülő regényből.

Szeptember-decemberi napló

szept. 11.

A fapados repülőgép késő este landol Luton légikikötőjében, innen még egy órát kell buszozni Londonig. Fárasztó volt a budapesti út. Gurulunk a nagy vashüvelyben a betonon. Ekkor megszólal csicseregve az angol légikísérő kisasszony:

„Hölgyeim és uraim, pilótánk remekül vezet a levegőben, de nagyon rossz sofőr a földön. Lehet, hogy hirtelen fékez. Még ne oldják ki a biztonsági övet. Ha nem világít többé a figyelmeztető jel, akkor készülődhetnek a kiszálláshoz. Kérjük, ellenőrizzék, magukkal vitték-e minden csomagjukat és – minden gyermeküket...”

Hja, megérkeztünk Angliába.

szept. 14.

Két Koestler-konferencián, előbb a Polányi Társaságén, majd a XX. századi Intézetén, eltérő témájú előadást tartottam. Előzőleg még eltöltöttem egy napot a XX–XXI. századi intézetben, tanulmányozandó az író okmányainak és levelezésének fénymásolatait. Az anyagot az Edinburghi Egyetem levéltárától vásárolták meg, nem kis pénzért. Koestlert befutott író korában levelekkel bombázták egyes régi pesti iskolatársai, általában emigránsok, a világ számos pontjáról, és anyagi vagy egyéb segítséget kértek tőle. A Sötétség délben világhírű szerzőjét, per Kedves Dundi, szólítják meg a levélírók. (Így hívta Koestler néni is, akit 1946-ban kihozatott Londonba, itt bridzsezgetett haláláig.) Nos, Ottlik a barátok számára Cipi volt egész életében, és a gyerekként cingár, ám felnőttként testes ifjabb Karinthy közhasználatra rajta ragadt a Cini.

No de, hogy Arthur Koestler „Dundi”?

Fejtő Ferenc írta Koestlernek 1946-os keltezésű magánlevelében: „Magyarországon Márai adott ki mostanában... pimaszul fennkölt és goetheskedő naplót.”

Az archív anyagban Koestler 1956 januárjában történt rendőri afférje is szerepel.

A londoni autós járőrnek feltűnt, hogy egy gépkocsi igen lassan, és olykor a járda szélét súrolva halad az éjszakában. Leállították a gyanús járművet, amiből Koestler imbolyogva mászott ki a volán mögül. „Miért velem foglalkoznak?” – méltatlankodott az író. – „Nem gondolják, hogy a szuezi katonai beavatkozás sokkal fontosabb probléma?”

Nem ivott túl sokat. Ketten fogyasztottak el barátnőjével a vendéglői vacsorához egy üveg bort, majd a pub-ban még lehajtott két krigli sört. De előállították és megbüntették. Ezért tanácsolta Koestlernek az év október huszonnegyedikén Szabó Zoltán, hogy hagyjon fel merész ötletével, ne hajtsanak el a londoni magyar követség épülete előtt, s ne zúzzák be féltéglákkal az ablakokat az elhaladó autóból. Ha még egyszer elkapja Koestlert a rendőr, évekre bevonják a vezetői jogosítványát.

szept.

„Készpénzzel vagy kártyával tetszik fizetni?” – kérdezte a pesti pincér.

„Kártyával szeretnék” – mondtam. – „Hozzon egy pakli kártyát, üljünk le huszonegyezni, s aki veszít, az fizeti ki a vacsorámat...”

okt.

André Gide: „Az író törekedjék banalításra. S ha sikerül elérnie? Akkor nem jó író.”

A sarki élelmiszeráruház minden munkatársa, a menedzsertől a hat kasszírosig mind-mind hindu. Már nagyon hozzászoktunk a barna arcokhoz. De ma délután megjelent egy szőke, kékszemű fiatalember a bolt egyenruhájában, s kezdte pótolni a zöldség- és gyümölcsrészes polcain a kifogyófélben lévő kövér narancsokat meg a zöldfejú salátákat. Munkájában meg-megállt, mert két nagyon csinos, feltűnően jól öltözött lány, némi vihogások közepette, folyvást fényképezte a legényt. Aztán lengyelül karattyoltak. A fotók rövidesen nyilvánvalóan Varsóba vagy Krakkóba indulnak, a jómódú papához, akinek a fia most Londonban tökéletesíti az angol nyelvtudását, s közben belekóstol, milyen az élet a társadalmi ranglétra alján.

nov.

Budapest egyes terein koncept-művészeti elgondolásként „tárgyak” jelentek meg a főváros anyagi támogatásával, szemet odavonzó installációk, melyek valamiféle „üzenetet” voltak hivatottak továbbítani. Az elég ramaty Blaha Lujza téren, ami drogos cserebere placc, és kétes elemek lódörgő helye, felállítottak egy jókora bokszzsákot, amely szabadon himbálózott acélcső állványán, bárki odaléphetett mellé és jókorákat bokszolhatott bele, hogy levezesse agresszióját. Néhány napig csak nézegették a zsákot a Blaha törzsnaplopói, aztán egyik-másikuk bemutatta, hogy járt valaha ökölvívó edzésekre, s kellő szakértelemmel meg-megsorozta. Ennek mindig támadt közönsége. Aztán a közönség két része valamilyen szakmai kérdésen összekülönbözött, elkezdtek a zsák helyett egymást püfölni, tömegverekedés támadt, vér folyt, jött a rendőrség és a mentő. Aztán a bokszzsákot eltávolították a Blaháról.

Ami történt, azt az eredeti koncepció „üzenetének” jellegzetesen magyar továbbfejlesztéseként, kibontakoztatásaként is felfoghatjuk. Ami pedig a képzőművészet új irányzatait illeti, érdekes micsurini keresztezését tapasztalhatták a szemtanúk az installációs koncept-artnak és a spontán happeningnek. Esztéták még elemzik a történeteket.

nov. 11.

Cs. Szabó László születésének századik évfordulójára a Petőfi Irodalmi Múzeum szép kiállítást rendezett, érdekes anyaggal, ügyes prezentációval. Tárlók helyett nagy utazóböndökben sorakoznak a levelek, írások, képek és folyamatosan pereg a film Cs. Szabóról. Érezhető, hogy Kelevéz Ágnes gonddal és szeretettel rendezte az anyagot. A megnyitón Csé féltestvére, sok régi barátja és jelenlegi tisztelője van jelen, ilyen hangulatban örömmel bevezetni az estét.

Az író fia hiányzott a sokadalomból, Andrisról senki nem tudja, éppen hol tapasztalja a világot, Spanyolországban, Ausztráliában vagy a riói karneválon? Olykor feltűnik Budapesten, s ha jókedvében van, beszélgetni is lehet vele. Szüleink jó barátok voltak a háború előtt, 1938-ban közös nyaralást szerveztek Siófokra, anyám és Kató szereztek egy ikerbabocsit, abban tölték felváltva a parti promenádon gyermekeiket, azaz a két éves Andrást és engem, aki egy éves voltam. Egy világháborúval később, a fasori Evangélikus Gimnázium államosítása és egyidejű felszámolása után, mindketten a Fazekas Mihály Gimnáziumba kerültünk, egy padban ültünk, s reggelente sietve másoltam Andris házi feladatát,

mégis megbuktam matematikából. Sportoltunk, középtávfutó reménységek voltunk a Vasas Mávag színeiben. András rendszerint az utolsó körig vezetett, szép hosszú léptekkel, kiváló stílusban, majd a célegyenes előtt kiállt. A sors úgy akarta, hogy a BBC magyar osztályán egymás melletti íróasztaloknál dolgozzunk. Az ifjabbik Csé ugyan színházi rendezőnek készült, megszerezte ennek érdekében az egyetemi diplomát is Bristolban, de aztán a könnyebbik utat választotta, beszippantotta a BBC. Vártuk, hogy valamivel egyszer csak kirukkol a művelt és nagytehetségű fiatalember. Aztán mindketten kiléptünk a rádiótól, én alapítottam egy kis képgalériát, de idővel rájöttem, hogy ettől még dolgozhatom részidőben, kisegítő rendezőként, szerkesztőként. András rossz passzban volt, úgy gondoltuk, jólesik neki, ha szkriptet kérünk tőle. Három próba-anyag megírására kötöttünk vele szerződést, az volt a lényeg, hogy bármilyen öt foglalkoztató témáról írhat négy perccel. Pontosan megjelent az adás előtti délutánon a felvételt készítő stúdióban. Átnyújtotta rádióesszéjét, amit egyre nagyobb gondba borulva olvastam el. Arról szólt, hogy a budapesti Hősök terét, Hülyék terének kellene átkeresztelni, mert Magyarországon mindenki hülye.

„Andriskám, van ebben a kis írásodban valami, de...”

„Tudom, tudom. Nem akarod leadni.”

„Sajnos, nem.”

„Gondoltam” – mondta András és elviharzott.

Viszonyunk persze nem rossz. Évekkel ezelőtt meghívtuk vacsorára, de elfelejtett eljönni. Azóta a többször megváltozott lakcímét se tudom. Legutóbb a londoni metróban találkoztam vele. Immár közel jár a hetvenhez, de remekül néz ki, fiatalos és napbarnított. Egy közeli botanikus kertből jött. Külön kiutazott oda a metróra, hogy megnézzze, milyen szépen virágba borultak a rhododendronok.

„Valahol biztos újból összefutunk” – intettem kiszálláskor.

dec. 16.

A BBC magyar adásának utolsó napja. Ez alkalomból különleges műsort sugároz a stúdió. Emlékeimnek is jut ebben néhány perc.

Furcsa érzés utoljára belépni a főbejáraton a fogadócsarnokba, és még furcsább, hogy épp a minap járt le a beléptetőkártyám, már nem volt érdemes megújítani. Így várom, hogy a magyar részlegről lejöjjön értem valaki.

Mikor, negyvenöt éve először léptem át ugyanitt a márvány küszöböt, még az sétált be a kapun, aki csak akart. A londoni egyetem közgazdasági és államtudományi fakultásáról, azaz az utca másik oldaláról, ebédidőben tucatjával jöttek át diákok a BBC nagy önkiszolgáló éttermébe, ahol nem csak ízletesebb és változatosabb, de még olcsóbb is volt az étel. A hírneves LSE egyetemi hallgatói között már akkor is sok volt a színes bőrű, és soraikban élénk volt a forradalmár szellem. Egy szép napon a szokásos nyüzsgést incidens zavarta meg. Csibókokba font hajú, fekete legény pattant fel egy asztal tetejére és harsány szónoklatba kezdett a brit gyarmatbirodalom alkonyáról. Természetesen, az angoloknak arcizmusuk sem rezdült, egykedvűen falatoztak tovább. Néhány perc múlva azonban feltűnt az étterem túlsó felén, sötét öltönyében, elegánsan, nyakkendősen a kantinmenedzser. Odalépett a szónokhoz, és azt mondta neki: „Nálunk, Angliában, nem szokás piszkos cipővel taposni azon az asztalon, amin eszünk.”

Ha jól láttam, a szurokfekete ifjú mintha elpirult volna. Mindenesetre lelépett az asztalról és távozott.

Akinek néhány oldalnyi szöveggönyvnek tűnő papír volt a kezében, az a stúdiókba is simán bejutott. Így sétált be a hírstúdióba az ír egyesítés egy merész harcosa, odalépett a mikrofonhoz, és beleivóltotta: „Le van szarva a királynő! Éljen az egyesült Írország!”

Ettől fogva rendszeresítették a BBC-igazolvány felmutatását, és a diákok elestek az olcsó ebéd lehetőségétől.

De már jön is a magyar részlegből egy csinos ifjú munkatárs, hogy átszilipeljen a csipkártyás forgóajtón. Innen álmomban is ismerem a járást át az udvaron, a másik épületszárny kapujához. Bizony, botorkáltam itt tizenegy éven át minden szombatra virradó hajnalon, négy óraker, a hálóterem felől a szerkesztőségbe, hogy előkészítsem a kora reggeli adást és a sajtószemlét. Később lemondtam a jól fizető, de egészségrongáló hajnalozásról.

A liftben emelkedünk a csúcs, a nyolcadik emelet felé. Mikor dolgozni kezdtem a BBC-nek, a felvonókban liftesbácsik dolgoztak, tekertek egy nagy kereket, azzal szabályozták az emelkedést és süllyedést. Ha valamiféle világszenzáció történt, és az utolsó percben hozta a hírt a falból kiugró csőposta, lóhalálában készült a magyar fordítás, rohanva igyekezett a hírolvasó a nyolcadik emeletről az alagsori stúdió felé, és a felvonóba ugorva, csak odakiáltott a vén liftesfiúnak: „egyenesen a stúdiókhoz!” A sánta öregember tekert egyet a nagy keréken és mindenkit levitt a föld alá, még akkor is, ha a vezérigazgató igyekezett volna az irodája felé.

Most igen csinosak a liftek. Minden gombnyomásra működik, a fülke falainak borítása aranyba játszó barna műmárvány, ilyen rendelt a felújításkor az épület japán tulajdonosa, hiszen a BBC csak bérlte ezt a palotát, kemény milliókért. „Bagdadi kupleráj-lift” – mondta ki esztétikai ítéletét a magyar gárda.

Hát igen. Kellemes kompánia volt. Negyvenöt évi szolgálatom alatt jöttek, mentek, le-szerződtek vagy éppenséggel meghaltak a kollegák: zsenik vagy szerencselovagok, érdekes vagy hóbortos magyar emigránsok, újabban pedig magyarországi szerződők. Cs. Szabó dübörgött végig a folyosón, Határ Győző két stúdió-jelenés között is képes volt papírra vetni egy-egy rövid költeményt, Siklós Pista telebüdösítette szivarjaival a főnöki szobát, Mikes György az én időmben már csak a magántelefonjait intézni jövegetett be.

Mennyi, de mennyi jó kis anekdota született ebben a szerkesztőségben és odalent a stúdiókban. Külsősként még a legutóbbi időkben is gyakran bejártam, megismerkedtem az új fiatal gárdával. Keményen gürcöltek, üveges szemekkel meredtek a szövegszerkesztő ernyőjére a közös nagy munkateremben. Olykor próbáltam joviálisan anekdotázni:

– Képzeljétek, egy pontosan ilyen utálatos, esős napon, bejött egyszer bőrig ázva Cs. Szabó és nagy haragosan azt mondta... –

– Pardon – vág közbe egy bájos ifjú szerkesztő leányka –, ki volt az a Cs. Szabó?

Hát, ennyit erről. Volt magyar adás a háború alatt, bumm-bumm-bumm-bumm, üstdob bumanások a Sors szimfóniából. Volt hidegháború Mikes György Popov-kabaréjával, volt forradalom, majd Kádár-korszak és enyhülés. Most más idők járnak. A mór megtette kötelességét, a mór mehet.

Sziközi Mátyas

„Bánatosra pofozom a képedet...”

Komázások a Pagodában

A Pagoda helyisége hajlított üvegtetejéről kapta a nevét, a szó most az emlékek csillogását jelenti, váratlanul egy-egy arc tűnik elé, felidézve régmúlt történeteket. *Márkus Laci* villan át a színen, tudatosak sőt, öntudatosak voltak ezek az átvillanásai, sál lobogott utána, mint az üstökös uszálya, a sietség és a szikrázás része volt egyéniségének, mint aki roppant elfoglaltságában csak ennyit tud juttatni önmagából tisztelői számára. *Makay Margit* is éppen itt ül a Pagodában, beszélgetve, hiszen magas kora ellenére is bejárt a Rádióba. Híres volt nem csak töretlen memóriájáról, de humoráról is, ezért eldönthetetlen, hogy a most következő jelenetben őt tréfálta meg az emlékezete, vagy ő koppintott egy kicsit a művész úr fennhordott orrára. Mert Márkus László hangos köszöntésére: – Kezeit csókolom, Margitka! – Pá, Jenőke – volt a válasz, minek hatására Márkus Laci száguldó üstökösből állócsillaggá merevedett, hangja az érces csengésből kissé rekedtre színeződött:

– Bocsánat, én nem Jenő, én László vagyok.

– Jaj, maguk, Kovácsok olyan sokan vannak! – helyesbített a művésznő.

A jelenetnek magam is tanúja voltam: most, felidézve a szereplők arckifejezését, úgy tűnik, mintha Makay Margit arcán az a fajta elégedettség suhant volna át, amely a sikeres estek után jellemzi a színészeket. Mert az alakítás hatását minden tapsviharnál hívebben mutatta, ahogyan Márkus László csendes, lassú léptekkel távozott.

Makay Margit tévesztése lehetett tudatos, az enyém azonban a következő emlék-villanásban tudattalan, azaz valódi blama volt: az operaénekes *Ernster Dezsőt* tévesztettem össze *Závodszy Zoltánnal*. Előző nap az Erkel Színházban a vendégszereplő Ernster Dezsőt hallottam énekelni. Pompás basszus hangja nagyon lenyűgözött, másnap pedig a Rádió folyosóján Závodszy Zoltánnal találkoztam. A két művész hasonló jelenség volt, csak az egyik tenorista, a másik meg basszista. Ősz hajú, pompás királyi termete volt mindegyiknek. Amikor Závodszy Zoltánt megláttam, gratuláltam neki szerepléséhez. Rám csodálkozott, és amikor meghallottam magas tenor hangját, elnézést kértem tőle, azonnal rájöttem, hogy tévedtem. Jót nevetett, egyáltalán nem haragudott, sőt kijelentette: – Tenorok tenort énekelni természetes, abban semmi különös nincsen. De hogy egy tenor képes legyen basszistának látszani, az már a művészet legfelső foka.

Műfajbéli és ideológiai jellegű tévedésem volt egyszerre, amikor a 6-os stúdió közönsége előtt *Lukács Miklós* karmesterünket Lukács Györgynek konferáltam. Mire ő szelíden odasúgta: – Ez még elmegy, de Révai Miklós nem szeretnék lenni...

Nem sálhoz, mint Márkus Lacinál, de nyakravalóhoz azaz nyakkendőhöz kapcsolódik a következő történet is. A Pagodában sokan megfordultak a nevesebb színművészek közül, és gyakran körülrajzolták őket a fiatalabbak. Ilyen nagyasszony volt például *Dayka Margit*, akire mindmáig nagy szeretettel emlékszem. Nemegyszer beszélgettem vele, az első úgy adódott, hogy köszöntem neki, odahívott: – Jöjjön közelebb, aranyom! – Parancsoljon, művésznő. – De szép a nyakkendője, tegnap pont ilyet vettem a férjemnek is. Hiába, a színészek külön érzéke van a kellékekhez, az a nyakkendő valóban a kedvenceim közé tar-

tozott, már csak azért is, mert egy hozzám közel álló személytől kaptam. Dayka Margit talán ezt is megjegyezte, megjegyzésével valahogyan része lett annak a belső, intimebb világnak, melybe csak keveseket fogadunk be. A későbbiekben is, ahányszor találkoztunk, és alkalom adódott, mindig szót váltottunk. Csodálatos egyéniség sugárzott belőle.

A következő jelenet a pasaréti filmgyárban történt, egy filmhez kellett narrálnom valamit. Dolgom végeztével jöttem ki az udvaron, és a következőt látom: egyik filmgyári dolgozó, egy asszisztens, egy barna jutazsákban cipelt valamit; mint kiderült, egy jól megtermett macskát hozott egy filmjelenethez. A körülmények persze méltatlanok voltak a macskajelenet főszereplőjéhez, aki a sötét zsákban ennek megfelelően teljesen megvadult. No de ez a primadonnákkal zsák nélkül is elő szokott fordulni, és jaj a rendezőnek, ha ilyenkor eléjük kerül. Ennek a nőstény cicának ráadásul még igaza is volt, hogyan lehet egy ilyen méltatlan szállítás után bárkitől is szuperprodukción várni? Amikor az asszisztens le akarta tenni a zsákot, a macska az ingén keresztül úgy beleakaszzkodott a vállába, hogy a fájdalomtól szinte eltorzult az arca. Azt vártam, hogy az egész zsákot letépi magáról, levágja a földre, talán még rá is lép. Ekkor azt látom, hogy egy parasztruhás idősebb asszony odamegy, azt mondja: – Adja ide, adja ide. Mondom neki messziről: – Ne tessék hozzányúlni, mert összemarja ez a megvadult állat. De ő nem törődött velem, felvette a zsákot, kivette belőle a rémülten nyávogó macskát, egy cirmos, nagyfejű cica volt, lelapult fülekkel. Magához ölelte és elkezdett vele, mint egy kisgyerekekkel járkálni, hogy cicukám, cicukám, egy kicsit rázogatta, és én még ilyen csodát nem láttam: a macska pillanatok múlva abbahagyta a nyivákolást, szépen kiegyenesedtek a fülei, és odadörgölte a fejét az asszonynak az arcához és hallhatóan elkezdett dorombolni. Mindenki, aki ennek a jelenetnek a tanúja volt, elképedve nézte és csodálkozva, hogy mi történt itt. Ahogy megfordult ez az idős parasztasszony, akkor láttam, hogy ez Dayka Margit művésznő, aki valamelyik szerepe szerint ilyen fekete parasztasszony-ruhában volt ott, és ezt a megvadult állatot pillanatok alatt így megszelídítette. Gyakran elgondolom ma is, hogy színészi világunk csatározásainak elsímításában milyen nagy szükség lenne egy hasonló egyéniségre, mint Dayka Margit.

Greguss Zoltánt, neves színművészünket nagyon szerettem, a szimpátia kölcsönös volt, ő két bementőt kedvelt, Egressy Pistát és engem. Ha valamilyen rádiójátékban szerepelt, jóval előtte bejött, akkor még lehetett fröccsözni a Pagodában, fölszólt telefonon, gyertek le, csibészek és koccintsatok velem. Többnyire már mások is voltak körülötte. Zoli bácsinak ahogy fogyott egyik fröccse, kérés nélkül hozták a következőt. Nem ártott meg neki, viszont a hangulata ezáltal mindig emelkedett. Ha kicsit szemtelenkedtünk, pimaszkodtunk vele, azt mondta: „Te, bánatosra pofozom a képedet, hogyha nem hagyod abba”. Volt még számos aranyos dolga, például álmoskönyv saját megfogalmazásában. Ebben pajzán s kitalált történetek sorakoztak, némelyiket nem is ildomos leírni. Egyet mégis, amely vérbő, harsány egyéniségét felvillantja: álomban asztal alatt pi...át fogni, mit jelent? A megfejtés: közeli ismeretség!

Ladomerszky Margit egy alkalommal ugyancsak bent, a Pagodában ült, szép, királynői jelenség volt, Lázár Mária is ehhez hasonló, de Ladomerszky Margitnak már fiatal kora óta gyönyörű ősz haja volt. Minden oldalról fölfésült, kontyban végződő frizurát hordott, miként Zita királyné. Egy alkalommal fiatal színészek dongtak körülötte, és mindenféléről beszélgettek vele. Emelkedett volt a hangulat, amit az is jelez, hogy az egyik színművész, azt hiszem éppen *Margittai Ági*, olyat mert tőle kérdezni, amitől mindenkinek le-

esett az álla. Margitkának szólították, nem szeretik az idős nagy színésznők, ha művésznőzik őket a szakmabeliek, a néni pedig már sértésszámba megy. *Völcsey Rózsi*, aki *Balázs Jánossal* Róza néniként, *Tompa Pufi* mellett Mari néniként évekig paraszt-párost alakított a Rádióban, ezt úgy kikérte magának, mint egy parasztkocsis. A magyar nyelv rendkívül precíz az életkori árnyalatok kifejezésében, nemrégén egy csángó hölgygel beszélgettem, ott még a „kend” megszólítás is él. Persze, ezen a gondon szótárreformmal aligha lehet segíteni, bizony a különféle titulusokkal maga az idő ruház fel bennünket, ha tetszik, ha nem. Attól kezdve nem is merte Völcsey művésznőt senki Rózsi néninek szólítani, csak Rózsának, Rózsikának. Szóval, Ladomerszky Margithoz a kérdés így szólt: – Mondja, drága Margitka, mindenütt ilyen gyönyörű szép ősz maga? – Lehet, hogy nem értette egy pillanatra, vagy csak úgy tett: – Mire gondolsz, kedvesem? Hát mindenütt – mutatott Ladomerszky Margit ölébe. Hogy hát ott is? – Nem, drágám, ott nem. Ott gesztenyebarna változatlanul, mint amilyen fiatalkoromban is volt. – Hát az hogy lehet? – Azért, drágám, mert ennek – mutatott az ölébe a művésznő – sose volt annyi gondja, mint ennek – mutatott a fejére, gyönyörű ősz hajára. Ennyi kis pikantéria ott, a tisztelet hangján megengedhető volt.

Sokakat ismertem még a régi, a nagy művészek közül, akik bejártak a Rádióba: *Uray Tivadart*, *Maklár Zoltánt*, az öccsét *Maklár Jánost*, aki nem volt oly nevezetes, híres színész, mint a bátyja. Maklár Zoltán egy időben még országgyűlési képviselőként is működött, pedig szíve-lelke nem nagyon akarta, örök ellenzéki volt. Vannak híres mondásai, melyek aforizmaszerűen idézik a kort és a kortársakat. Egyik ilyen halhatatlan alkotása a következő: – Hát ha egyszer meghalok, gyerekek, égesseitek el a Major Tamást! Akire viszont *Raksányi Gellért* mondta egyszer: Félig angyal, ez a Major Tamás. Mint tudjuk, az anyaloknak nincs testük, ennek pedig nincs lelke. Raksányi Gellért azonban már földi életében teljesen anyallá lett, az új Nemzetiben, a *Szikora János* által rendezett Ember tragédiájában, angyali módon elviselve a modern rendezés bakugrásait. Major Tamásra talán Mark Twain mondása is illik: – Te nem vagy rossz ember, menj és javulj meg!

Hubay Miklós mesélte Maklár Zoltánról, hogy egy filmdelegációval együtt utaztak, már nem tudom, melyik magyar filmnek volt a bemutatója, Mexikóvárosban. Ahogy leszállt a gép, a reptéren fogadták őket, feltűnt Hubay Miklósnak, hogy mindenki Mexikót mond, Maklár Zoli bácsi viszont Méhikót, ahogy azt spanyolosan ott ejtik. Meg is kérdezte tőle: – Zoli bácsi, honnan tudod te ezt, honnan vetted? – A lehikonból – volt a válasz.

Nagyon kedveltem hajdani nagy művészünket *Kiss Ferencet*, aki leülte a börtönbüntetését rendesen, mivel a magyar színész kamarának volt a háború alatt az elnöke, de nem vonta kétségbe nagy-nagy tehetségét senki. Valahogy valamilyen műsorban összejöttem vele. Feri bácsinak vesebaja volt, egy Rovatinex nevű gyógyszert kellett rendszeresen szedjen, hogy az karban tartsa, és ezt Bécsből lehetett akkoriban beszerezni. Olyan helyzetben voltam, hogy többször meghozattam számára. Ezért életre szóló barátságába fogadott. Szegény egyszer a Szabadság-téri televízióban megbotlott az előcsarnok lépcsőjének tetején, legurult és olyan alaposan megütötte magát, hogy soha többé nem jött helyre.

Nagyon-nagyon szerettem *Bilicsi Tivadart*, a népszerű, sokoldalú Bill bácsit és *Simándy Józsefet*, a tenorok királyát és feleségét, Jutka asszonyt. Róluk és másokról később mesélek, ha érdeklí kedves diákvárosom folyóiratának olvasóit...

Börzsöny Ferenc

A kaukázusi Georgia

A Kaukázus térsége és benne Georgia, az utóbbi időben több okból is a világ figyelmének középpontjába került és ebben a közelmúlt jelentős politikai változásai és az ország geopolitikai helyzete mellett fontos szerepet játszanak az Európa keleti határán fekvő állam történelmi-kulturális sajátosságai.

A Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger között fekvő, természeti szépségekben gazdag Georgia (saját nyelvükön Szakartvelo) nemcsak földrajzi értelemben szerves része Európának, hanem sok évszázados keresztény kultúrája, szellemi élete tekintetében is. Az i.sz. 337-ben felvett kereszténység a kultúra, a tudomány, a művészetek felvirágzását hozta Georgiának. A középkori építészet számtalan remekében gyönyörködhetünk itt ma is. Hogy csak néhányat említsünk közülük: az Ikalto és a Gelati Akadémia kolostoregyüttese a középkori tudomány fellegrárai, Gremi, Ananuri, Telavi várai, Vardzia sziklába vájt város-erődje, Tbiliszi és Mcheta, Bolnisi templomai... A legenda szerint a szíriai atyáktól felvett kereszténységet Szt. Nino terjesztette el Georgiában és ennek emlékét őrzi az egykori főváros, Mcheta környékén emelkedő Dzsvari (kereszt) templom.

Georgia a kereszténység keleti bástyájaként évszázadokon át küzdött az idegen hódítók – perzsák, arabok, tatárok, törökök, végül az oroszok ellen s hogy a georgiaiak (kartvélek) számára mekkora véraldozatot jelentett mindez, azt az is mutatja, hogy a XII. században, *III. György király*, majd *Tamar királynő* uralkodása idején közel 12 milliós lakosság mára kb. 5 millióra zsugorodott. De a georgiai nemzet, mint bármely nemzet történelmi-kulturális öröksége, szerepe, jelentősége, nem a lélekszámban mérhető, hanem mindenekelőtt az általa létrehozott szellemi értékekben.

A georgiaiak európai gondolkodásúak, európai mentalitással és törekvéseiket mindig is az Európával való lépéstartás tudata jellemezte. Olyan páratlan és magas színvonalú szellemi-kulturális értékekkel rendelkeznek, melyek méltán gazdagítják az európai nemzetek szellemi palettáját.

A magyar és a georgiai nép történelmi-kulturális kapcsolatai sok évszázados múltra tekintenek vissza és ezek között is kiemelkedő szerepet játszik az a körülmény, hogy a honfoglaló magyarság egyik ága a Kaukázus északi részén telepedett meg, majd a Kuma folyó partján *Magyar (Madzsar)* néven várost alapított (a mai Csecsenföld területén) és felvette a kereszténységet. A kaukázusi magyarság sok évszázadon át tartotta a kapcsolatot a pannóniai magyarsággal, majd 1395-96-ban a tatár támadások következtében nagy tömegekben a Kaukázus délebbre fekvő részeire menekült, majd ott telepedett meg a Terek, Cserrek, Argun, Malka folyók vidékén, egy részük még délebbre, a mai Georgia északi hegyvidékére, majd egészen Gori vidékére vándorolt. Nem véletlen, hogy a georgiaiak és más kaukázusi népek rokonaiknak vallják a magyarokat és e rokonság tudata ma is elevenen él a lakosság körében. Hosszasan sorolhatnánk a két népet összekötő szálakat, köztük *Zichy Mihály*, *Tótfalusi Kis Miklós*, *Vikár Béla* tevékenységét, középkori, új- és legújabb kori történelmünk találkozási pontjait, mint pl. 1956, 1989.

Georgia történelmét a nemzetté válás folyamatában egészen napjainkig a kiszolgáltatottság és az idegen hódítók elleni évszázados küzdelmek, a nemzeti identitás megőrzésére, a nemzeti függetlenség kivívására irányuló folytonos erőfeszítések jellemezték és a szabadságvágyat a kartvélekben semmi sem tudta elnyomni – sem a sztálini önkény, sem a szovjet rendszer béklyói, sem az 1956-ban, 1989-ben és 1992-ben bekövetkezett tragikus események. Az 1918-21 közötti független Georgiai Köztársaság a XX. századi orosz impériumi törekvések következtében hosszú időre elveszítette önállóságát és különösen sokat szenvedett a Sztálin és Sevardnadze nevével fémjelzett korszakokban, amikor az erőszakrendszereknek sok ezer ártatlan polgár esett áldozatául.

Tbilisziben az 1956-os magyar események hatására a lakosság felkelt, de a felkelést orosz tankok fojtották vérbe. Az akkor 17 éves *Zviad Gamszahurdiát* (az ország később 1990-ben elsőként szabadon megválasztott köztársasági elnökét) először akkor börtönözték be proklamációjáért, melyben a georgiai nemzetet a magyarok példáját követve felkelésre szólította fel. A szovjet hadseregben akkor szolgálatot teljesítő georgiai katonák nagy számban tagadták meg a magyar lakosság elleni löparancsot és a magyar forradalom melletti bátor kiállásukért a szovjet hadsereg politikai komisszárjainak parancsára kivégezték őket.

Tanulságos számunkra és az egész világ számára az, ahogyan a georgiai nép, bölcsesége, bátorsága, szabadságszeretete és a többpárti demokrácia melletti elkötelezettsége alapján fellépett 1989-ben a Rusztaveli sugárúton, majd 1990-ben és 2003-ban a parlamenti és elnökválasztásokon és hitet tett a demokrácia kiteljesítése, a teljes nemzeti függetlenség és szuverenitás kivívása, elnyerése mellett.

Georgia példaképének tekintette a rendszerváltó Magyarországot és maga is elindult a rendszerváltás göröngyös útján. *Zviad Gamszahurdia* és *Merab Kosztava*, a két legendás ellenzéki vezetésével a balti államokat megelőzve az egész volt Szovjetunió térségében elsőként lépett fel a rendszerváltásért és a világ azt hitte, hogy az 1989. április 9-i hatalmas békés demonstráció fegyveres úton történt szétverése, a sok halálos áldozattal járó leszámolás az utolsó olyan eset, amikor fegyveres erőszakot alkalmaztak a védtelen tüntetőkkel szemben. A nemzeti függetlenségi mozgalom e fénypontja azóta egyben a georgiai nemzet gyásznapja is.

1990-ben az első szabad, többpárti parlamenti választás mégis a *Zviad Gamszahurdia* vezette „*Kerekasztal-Szabad Georgia*” tömörülés győzelmét hozta, döntő vereséget mért a Kommunista Pártra és a korábbi párt-nomenklatúrára. Ezt követően került sor az elnökválasztásra és *Zviad Gamszahurdia* 7 jelölt közül elsőpró többséggel lett Georgia első szabadon választott köztársasági elnöke.

1989. április 9-e tragédiáját még nagyobb tragédia követte 1991 decemberében, amikor az orosz impériumi érdekeket szolgáló erők az orosz hadsereg támogatásával, jelentős katonai erő bevetésével katonai puccsot hajtottak végre és a Parlament két heti ostroma után kezdetét vette a civil lakosság elleni brutális fellépés, a szabad rablás, a tüntetők ellen a fegyverek bevetése, az erőszakos büntető hadjáratok, letartóztatások sorozata és ezzel egyidejűleg bontakozott ki minden korábbinál nagyobb erővel a georgiai nép kezdetben békés, majd fegyveres ellenállási mozgalma.

1992-ben Zviad Gamszahurdia és kormánya a lakosság teljes támogatásával szállt szembe a Georgia nemzeti érdekeit az orosz birodalmi érdekeknek kiszolgáltató és törvénytelen úton hatalomra került *Sevardnadzéval*, a Tbiliszit előzőnlő orosz hadsereggel, védve területi épségét és mindazokat a jelentős vívmányokat, melyeket a Gamszahurdia-kormány rövid, de felfelé ívelő, sikeres kormányzásának idején Georgia megért.

Intő példaként a totalitárius rendszerek visszatérésének és továbbélésének szemtanúi lehettünk. Sevardnadze visszatérése és 12 éves törvénytelen hatalma visszavetette az országot a demokrácia kiépítésének és megerősítésének folyamatában és politikai, gazdasági, demográfiai szempontból is a katasztrófa szélére sodorta, ezért ezeket az éveket Georgia történelmének legsötétebb éveik között tartja számon. A georgiai népet azonban ez sem tudta megtörni, a lakosság fél éven át békés tüntetéseket folytatott országszerte, majd az emigrációból visszatért törvényes elnök, Zviad Gamszahurdia támogatására fegyvert fogott. E háborút a lakosság majdnem megnyerte, de az orosz vezetés ismét Sevardnadze segítségére sietett és a katonai túlerő döntőnek bizonyult. E háborúban életét áldozta maga Zviad Gamszahurdia elnök is, aki végsőkig kitartott hazája függetlensége mellett.

Sevardnadze a saját népe ellen 1992-93-ban folytatott háborút azonban semmilyen eszközzel nem tudta megnyerni. Az ország túlélte Nyugat-Georgia, Abházia lerohanását, a genocidiumot és hosszú évekig tartó politikai üldözést. Megbizonyosodhattunk róla, hogy a történelem kerekét nem lehet visszafelé forgatni – a Sevardnadze-rezsim megbukott és Georgia lakossága a 2003-ban rendezett parlamenti, majd elnökválasztáson és az ún. „rózsák forradalmával” ismét hitet tett az európai értelemben vett demokrácia mellett, *Miheil Szaakasvili* személyében Európa legfiatalabb elnökeként pedig olyan elnököt választott, aki példaképének Zviad Gamszahurdiát tartva, erős nemzeti elkötelezettsége mellett jó kapcsolatokra törekszik, mindenekelőtt a szomszédos országokkal, valamennyi európai országgal és az Egyesült Államokkal, akiktől Georgia az utóbbi két évben jelentős erkölcsi és anyagi támogatást kapott. A Szaakasvili-kormány mindent megtesz annak érdekében, hogy Georgia területét a megszálló orosz hadsereg katonái elhagyják és végleg felszámolják még meglévő bázisaikat.

Georgia geopolitikai helyzetéből adódóan kulcsfontosságú szerepet tölt be mind biztonságpolitikai, mind gazdasági, mind kulturális szempontból a kaukázusi régió egészén belül is, aminek különös jelentőséget ad Törökország és Azerbajdzsán szomszédsága. Az egykori selyem út felélesztése felértékeli Georgia stratégiai szerepét a kelet-nyugati irányú együttműködésben és ennek részét képezi a már kiépített Baku–Tbiliszi–Ceyhan olajvezeték, valamint a tervezett Baku–Tbiliszi–Erzerum gázvezeték. Georgia két legnagyobb kötője, Batumi és Poti a nyugatra irányuló szállítási útvonalak fontos csomópontja.

Bush elnök 2005. május 10-i tbiliszi látogatása is azt igazolja, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormánya felismerte: az egész világnak érdeke, hogy Georgia területi egységén ne essen csorba és a napfényes Georgia az orosz fenyegetettség árnyékából végleg kilépvé elfoglalhassa méltó helyét az európai államok közösségében.

Ma már tudjuk, hogy a sok áldozat, amit Georgia meghozott, nem volt hiábavaló és az ország megérdemelten vívta ki magának a világ figyelmét és elismerését. Az egykori szovjet birodalom tartó pillérei sorra rogyadoznak és az egykori tagköztársaságok egymás után saját lábukra állnak. Ilyen körülmények között Georgia legbiztosabb támasza a NATO és az EU lehet. Kétségtelen, hogy Georgia EU-tagsága valódi előnyökkel is járhatna az EU számára, NATO-tagsága pedig jelentős mértékben stabilizáló erőt jelentene mind a Kaukázus térsége és Európa, mind az egész világ biztonsága szempontjából. Magyarország kiemelkedő szerepet játszhat Georgia mielőbbi EU- és NATO-integrációjának folyamatában és a nyugat-keleti irányú gazdasági, politikai, kulturális kapcsolatok élénkítésében. Erre predestinálnak minket évszázados kapcsolataink, múltbeli örökségünk és a jelenkor kihívásai.

Babirák Hajnalka

Galaktion Tabidze

Tőled ittasan, tűztől ittasan

*Rózsazöngként önt el a vágyakozás
Tőled vagyok ittas, lakoma, élet veled teli.
Fenséges álmok szárnyaló, szent esküvései,
Chopin, Verdi és Paganini.*

*Jelentől dűltan, én sápadt hontalan
Gyötörve, űzelve rád gondolok,
Tőled ittasan, tűztől ittasan
Vigaszt te adsz, s már égek, lángolok.*

(1925)

Zviad Gamszahurdia

A Hold eljegyzése

Galaktion Tabidzének

*Hárfáknak húrjain kígyó
Hold csöndes, szép eljegyzése
Égen a kereszt kinyíló
Csillagok szürete, véged.*

*Csillagok fényes ruhája
Angyali tájnak a tükre
Gábrriel – házunknak őre
Mikáel – gyászunk vivője.*

*Gyémánt hasít az egekbe
Mennybeli villám a testbe
Nyugszik az ég, az elárult
Túlvilág kapuja tárult.*

*Hárfáknak húrjain kígyó
Várod színváltozását
Már-már az ég is kihúnyó
Jobb idők betoppanását.*

Galaktion Tabidze – a 20. századi georgiai irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja, szimbolista költészetű Ady Endre költészetével rokon. A személyi kultusz áldozata lett.

Színváltozás – „pheriszcvaleba” – közvetlen értelemben a szőlő színének megváltozása, a szőlőünnep augusztusban van, egyben egyházi ünnep is.

Hold – a Hold Georgia, az igazi értékek szimbóluma. A Hold Georgia ősi istensége (ld. Hold-párduc, párducbőrös lovak – a párduc őshonos állata a Kaukázusnak). [Babirák Hajnalka műfordításai]

KÉT KÉP

(Gerhard Richternek)

talált negatív – 2005, /gelatin silver print/

Elődeink

Kortársaink

A képek a felvétel pillanatától kezdve megcélozzák a fenn- és megmaradás reményét:
az időtlenséget, a testetlenséget.

Az „Elődeink” valójában egy emlékkép, egy férfi képe, minden bizonnyal
családi használatra készült. A kép, nem tudom, kit ábrázol, hol és mikor készült, de
egy ikont sejtet a Kárpát-medencéből,

*„mely a huszadik századi magyar családtörténetet meghatározza és a felhőtlen
emlékezésnek útját állja”.*

A „Kortársaim” öt személyt rögzít. A középen álló lányban feleségem önmagát
véli felfedezni iskolatársai társaságában. A felvétel ugyanazon a filmtekercsen van,
mint az „Elődeink”, egymás mellett, de a két kép között látszólag nincs összefüggés.

A mindkettőre jellemző testetlenség, időtlenség közelíti őket egymáshoz, mígnem
kapcsolatukból felsejlik az ikon, egy soha fel nem tárulkozó, de mégis összefonódó
sorstörténet.

Nehézsorsúak

Kertész János

Hogy engem miért ítélték el? És hasonlókat, mint én? Nem is vagyok orosz állampolgár, és azért a dologért, amivel vádoltak, amit rám olvastak, azt, ha elkövettem volna is, még 18 éves se voltam, tehát kiskorú, ezért is joggal.

1944 őszén, mikor a szovjet csapatok már egész közel voltak Kaposvárhoz, sőt, már itt voltak egész a kertek alatt, Szent Jakabnál, akkor mint levente, többedmagammal én is elmentem, elhagytam Kaposvárt.

Tizenöt-húszan voltunk fiatal gyerekek, amikor megjelent egy magyar hadnagy – Oltványi nevezetű –, aki azt mondta, hogy megyünk át a Vécsey iskolába, ott szállást és ételmet kapunk. Kaptunk az alkalmon, és át is mentünk. Csak később tudtuk meg, hogy tulajdonképpen mi ennek az iskolának a rendeltetése; gyorstalpaló tanfolyamon vettünk részt... Idézőjelbe mondom, kiképeztek bennünket a szovjetellenes hadműveletekre, persze mostani szemmel nézve nagyon kezdetleges valami volt. Megismertettek bennünket a géppisztollyal, a golyószóróval, meg a páncéltörőnek a kezelésével. Utána levittek bennünket Jugoszláviába, Mihójác faluba... De hát ott nem sikerült semmi se, úgyhogy vissza kellett vonulni. Visszamentünk Ausztriába. Közben vége lett a háborúnak. Ausztriában angol hadifogságba kerültem másokkal együtt. Nem volt ott se őrség, se semmi, mert az angolok nem törődtek velünk. Ott a magyarok is, a tisztek meghagyhatták a fegyvereiket.

Volt egy nagy rét, Wessestein-nek hívták, odakerültünk. Nem kellett dolgozni, de enni se kaptunk, mindenki azt ette, amit lopott.

Ott volt egy orosz hadifogolytábor, azokat elvitték és oda mentünk be helyettük. Azon voltunk megdöbbenve, hogy az orosz volt hadifoglyok miért sírnak és miért nem akarnak elmenni haza, Oroszországba? Az angolok erőszakkal, fegyverrel kísérték őket az állomásra. Aztán később megtudtam, hogy hová kerültek ezek az emberek: mind mentek a lágerbe. Aki Németországban dolgozott, mint hadifogoly – a szovjet törvény szerint nem lett volna szabad hadifogságba kerülni, azon kívül nem lett volna szabad dolgozni, mert a nácizmust építették, a fasizmust –, mindenkit elítélték. A tiszteket általában agyonlőtték, a legénységnek meg 20 év, vagy 15 év vagy 25 év kényszermunka.

Mikor a partizánok elfogtak bennünket, levették mindenkit tiszta meztelenre, elvették a ruhánkat és rongyokat adtak, ami tetves volt, orosz, akarom mondani, német „schilet” köpenyt, meg valamilyen bakancsot. Nekem nagyon jó csizmám volt, meg bőrkabátom, azt is elvették. Mindenkit fölsorakoztattak a láger udvarán meztelenen és megvizsgálták a bal kezét, hogy ki van besütve. És akinek meglátták, hogy benn van az o-betű vagy b-betű vagy a-betű; a vércsoport jele, azt ott agyonlőtték. Ez volt '45-ben, még szeptemberben.

A fiatalokkal megegyeztünk és megbeszéltük, hogy haza kellene menni Magyarországra. Mint afféle 17–18 éves gyerek, vágyott haza Magyarországra, a szülei után. Idézőjelben mondom, hogy megszöktünk, mert nem volt ez szökés. Az angolok nem törődtek azzal, hogy hova megyünk. Habár korábban mondták, hogy nem ajánlatos hazamenni, mert akinek valamilyen kellemetlensége volt... De hát én evvel nem foglalkoztam, mert egyáltalán nem volt mitől félnem. Annál is inkább, mert gyerek voltam és eszembe se jutott, hogy valamiért engem otthon majd bántani fognak. Eltévődünk az erdőben a szökéskor és átkeltünk Jugoszláviába nyolcadmagammal. Ott a partizánok elfogtak bennünket – ez volt '45 júniusában vagy júliusában, nem tudom már pontosan. Bevittek bennünket egy lágerbe és egy hétig vagy kettőig voltunk ott, elég kellemetlen körülmények között. Ugye a háborúnak vége volt, ennivaló sehol. Kiadtak bennünket falura dolgozni egy parasztnak, mind a nyolcunkat. Ott dolgoztunk, ennek a malomtulajdonosnak a malmát építettük föl. De őrség ott se volt. Igaz, hogy aki bennünket őrizni volt hivatott, az szavunkat vette, hogy ha nem szökünk meg, akkor nem fog bennünket őrizni. Szavunkat adtuk. Azt mondta, hogy ebben az évben még hazamehetünk Magyarországra. Valóban, haza is jöttünk december végén. Megérkeztem Kelebián keresztül Magyarországra, Kaposvárra. Egy-két napi itthonlétem után letartóztattak és elvittek. Kaposváron a Színház park mellett volt – még most is megvan az az épület – a GPU-nak a parancsnoksága, ott lenn voltam a pincében hetekig... Nagyon... nagyon borzasztó körülmények között. Egy szenespince volt, úgyhogy még le se lehetett sehova se ülni, mert szén volt a pincében. Orosz foglyok, dezertőrök voltak ott, amint később megtudtam – én ott egyedül voltam magyar –, és innen vittek el bennünket Nagykanizsára. A GPU-nak ott volt egy komolyabb parancsnoksága.

A kihallgatásokon éjszakánként nagyon sokszor pisztollyal fenyegettek, ütötték a fejem, hogy valljam be a küldetésemnek a célját, hogy miért jöttem haza? Azt hajtogatták, hogy mit akarok felrobbantani, miért jöttem ide, milyen parancsot kaptam az angoloktól? És azt mondták, ha nem vallom be, akkor agyonlőnek. A cellában öten voltunk, négy magyar és egy orosz –, aki állítása szerint vlaszovista volt. Halálra is ítélték az oroszok.

Attól való félelmünkben, hogy minket is agyonlőnek, elhatároztuk, hogy valahogyan megszökünk innen... Nagyon sokat gondolkodtunk, tanakodtunk és arra jutottunk, hogy reggel, amikor visznek bennünket sétálni – minden cellát külön vittek sétálni –, megpróbálunk megszökni. Egy szombati napon elhatároztuk, hogy ma megszökünk. De megmondva őszintén a géppuskától és az orosz öröktől megijedtünk és nem sikerült a szökési elképzelés. Visszamentünk a cellába, nagyon el voltunk keseredve. Nem beszélve arról, hogy tetvesek, piszkosak voltunk, mert mosdási lehetőség abszolút nem volt. Állati körülmények között éltünk ott a pincében. Megfogadtuk, hogy holnap reggel, mármint vasárnap reggel mindenképpen megszökünk, akárhogy is lesz. Ha másképp nem, akkor a kerítésen fogunk meghalni, de... innen el. És másnap reggel öt óraker, mikor volt a séta, ahogy feljöttünk a pincéből, már nem tudom, hogy kinek a vezényszavára – enyimére vagy a másikéra, teljesen mindegy – megugrottunk. Arra emlékszem, hogy már az udvaron ez a Bay Feri vagy Bay Laci – nem tudom – kanizsai gyerek elesett. Hogy lövéstől vagy mitől, ezt nem tudom megmondani, de elesett, úgyhogy hárman értük el a kaput. Szerencsénk volt.

Az erkélyen ott volt egy orosz katona, aki lőtt ránk, de az erkélyt elhagyva úgy értünk kapuhoz, hogy ő már nem látott minket. Kiertünk a kapun, az utcán drótkerítés volt, de ezt nem tudtuk – mikor oda bevittek bennünket, mármint mikor engem bevittek, akkor még nem volt drótkerítés –, nagyon megdöbbsentünk, meglepődünk. A járda is el volt kerítve. Ezen is át kellett másznunk. És futottunk mind a hárman... Úgy tudom, hogy ezt a délvideki gyereket is lelőtték... és a Bélát is lelőtték.

Volt egy nagyon jó ismerősöm Kanizsán, egy Horváth nevezetű textilkereskedő, akinek a főtéren volt egy szép üzlete és fönt az emeleten lakása. Reggel 6 órakor becsengettem... be is fogadtak, felvittek a padlásra... Ott a padláson voltam nagyon sokáig... egy lisztes ládában elbújva... Horváth bácsi kedves felesége minden éjszaka hozott fel élelmet. Horváth bácsi adott ruhát és pénzt is, visszajöttem Kaposvárra. A szüleimet értesítettem, aztán bujkáltam Magyarországon több helyen. Elkerültem Szőkepusztára, ahol egész nyáron dolgoztam. Egy nagyon kedves baptista családhoz kerültem, akik tudtak arról, hogy megszöktem és keresnek az oroszok. Ennek tudatában is befogadtak engem.

Hazajöttem Kaposvárra. Megtudtam, hogy a rendőrség keres a szüleimnél. Mint afféle naiv gyerek azt gondoltam, hogy már a múlté ez az egész orosz téma, édesapámnak is az volt a véleménye, hogy ez már nem komoly dolog, és önként bementem a rendőrségre, Kaposváron. Egy Kósa nevű hadnagy fogadott, megnyugtatóan, hogy nincsen semmi baj, menjek csak el dolgozni, mert engem már egyáltalán nem fognak bántani. Megnyugodtam, megszüntettem a bujkálást, elmentem dolgozni. 1947 augusztusában a munkahelyemen bejött két rendőr és két orosz katona civilben és elhurcoltak fel a rendőrségre. Egy éjszakát töltöttem a rendőrségen. Reggel összekötözve még két másik kollégámmal, akiknek nem volt semmi bűnük és később el is engedték őket – tudomásom szerint tévedésből tartóztatták le őket –, elvittek bennünket Szombathelyre, az orosz GPU-parancsnokságra.

Amikor vittek bennünket az állomásra reggel 6 órakor, újra megpróbáltam a szökést..., de nem sikerült. Egy orosz tiszt, egy kapitány pisztollyal leütött, mikor másztam át az állomás kerítésén.

A szombathelyi GPU-parancsnokságon is megpróbáltam a szökést, de ott se sikerült, felfedezték a próbálkozásomat. Hát elég csúnyán helybenhagytak ott is az oroszok –, ott már csak oroszok voltak. Onnan átszállítottak Budapestre.

Amikor a pincéből egyik nap felhozták a világosságra, hát mutatta az orosz katona – akkor még nem tudtam oroszul egyáltalán beszélni –, hogy álljak oda egy fehér falhoz. Egy pillanatra azt hittem, hogy itt most vége, itt fognak agyonlőni. Nagyon megijedtem. Csak egy másodperc töredéke volt az egész, csak egy fél pillanat, akkor vettem észre tulajdonképpen, hogy le akarnak fényképezni. A nyakamba tett valamilyen táblát, lefényképeztek előlről, oldalról... Többszöri kihallgatás után újra csak vádoltak olyan dolgokkal, amiket nem is csináltam... Mért küldtek haza, milyen kémkedési feladattal és mit akarok felrobbantani. Az ítéletkor egy Orbán nevű fiatalemberrel voltam együtt a vádlottak padján.

Úgy tudom, hogy a II. ukrán hadsereg hadbírósa ítélt el, mivel oroszul nem tudtam beszélni... A tolmács nagyon rosszul beszélt magyarul is és oroszul is. A végén kimondták, hogy 20 év kényszermunka... és öt év száműzetés a büntetésem... Pár nap múlva átvittek

bennünket Sopronkőhidára, ott is voltunk két-három hétig... ugyanilyen körülmények között. Onnan kivittek Lembergbe. Mivel én nagyon szökésyanús ember voltam, egész Lembergig bilincsben vittek.

Megismerkedtem egy szovjet tiszttel, aki szintén rab volt, Viktor Kvaszauval. Szegény meghalt aztán kint Oroszországban, a lágerben. Együtt dolgoztam vele, nagyon sok mindent megtanultam tőle; orosz szavakat már a budapesti cellában is. Mikor elítéltek bennünket, előre megmondta, hogy... 25 évet fogsz kapni vagy 20-at. De legalább 20-at fogsz kapni. Hát a 20-at meg is kaptam és plusz öt év száműzetést. Azt is megmondta a Viktor, hogy soha többet nem fogsz visszajönni Magyarországra, erről tegyél le. Egy kicsit tudott magyarul. '45-ben dezertált a szovjet hadseregből és Magyarországon bujkált. '47-ben fogták le, két év alatt tanult egy-két szót magyarul. Magyarul és oroszul elmagyarázta, hogy soha többet nem fogok visszajönni, mert a Szovjetunióban az 58-as paragrafusok alapján, akik ezt megkapják, tehát a hazaárulók, a politikai elítéltek, ezeknek soha nincs visszaút Európába. Majd ha lejár a 20 vagy a 15 éved, akkor majd megkapod a „vészilát”, a száműzetést és akkor száműznek valahova a tajgába, valahova messzire, és ott fogod leélni az életedet. Ennek a tudatában kezdtem az egész életemet ott kint, igyekeztem minél előbb megtanulni oroszul és igyekeztem beilleszkedni az ő társadalmukba – mármint a börtön-társadalomba.

Tulajdonképpen mindenki rab volt. Mondhatni minthogyha egy egész vármegye, mindenki rab, az orvos, a polgármester, az állomásfőnök. Mindenki. Még az őrség is kicsit. Mert olyanokat tettek oda, akik nem voltak teljesen megbízhatók... a belső Oroszországba. Különösen a „dzerátorok”, akik fegyver nélküliek voltak, akik bejöttek hozzánk a lágerbe. Fegyverrel nem jöttek be soha, nem is volt szabad, meg be se mertek volna jönni fegyverrel a láger területére. Sőt, a munkahelyen is... nem tapasztaltam egyszer sem, hogy 15–20 méternél közelebb megközelített volna egy őr, mert félt.

Voltak olyanok is köztünk, akit kétszer-háromszor ítélték 25 évre, 50 évre, 75 évre. Ilyen-nel is voltunk. Úgyhogy volt elítélt, akit elítéltek ugyanúgy még egyszer 25 évre és lett neki 50 vagy még egyszer, és 75 – gyilkosságért. A lágeren belül meggyilkolt valakit, levágták a fejét vagy valami. Ilyesmi is előfordult.

Még a gondolatot is büntették annak idején... Még ha valaki rosszat gondolt... azt is megbüntették. Volt egy nőismerősöm, az a 13-as kolóniának a „buhaltériába”, tehát az irodában dolgozott. Szovjet zsidó volt, aki azért kapott 25 évet, mert a háború alatt Moszkvában, a minisztériumban dolgozott valamilyen beosztásban. Az volt neki a hobbija, hogy az összes újságot, ami megjelent a háború alatt, cikkeket összegyűjtötte és összefűzte. Amikor vége lett a háborúnak, összeadta, hogy amit az újság ír, hogy mennyi páncélost lőttek ki az oroszok, mennyi repülőgépet lőttek le, mennyi hadifoglyot ejtettek. És a pártgyűlésen előhozta – mert párttag volt –, hogy... hát ha ez mind igaz, akkor nincs annyi lakosa Németországnak. Erre kapott 25 évet.

Egy másik ismerősöm, aki Odesszában, egy teherhajón hajóskapitány volt – a nevére már nem emlékszem –, ő mesélte, hogy... Odesszában, a partközélpben teherhajón szállítottak árut egyik helyről a másikra –, és azt álmodta, hogy Amerikába vitt árut. Elmesélte

az első tisztnek az álmát. Az följelentette és kapott 25 évet... Mert az a gondolata, hogy megy... menni akar, tehát valószínűleg nappal is ezt gondolta és ez már gyanús ember volt... Ilyen dolgok is történtek... Volt egy nagyon jó barátom – ez kimondottan barátom volt – a Juan. Ő volt a „parikmáker” a 13-as kolóniában, a fodrász – a borbély –, aki borotválta a rabokat, a fejüket, meg a szőrzetet, mert az is kötelező volt. Még fiatalember volt, amikor Spanyolországból elmenekült. Harcolt Franco ellen, mint kommunista. Franco győzött, megbukott ugye, mint köztudott, a köztársaság. Kimenekült a Szovjetunióba. 25 évre ítélték el később, mert kémgyanús volt... Otthagytam a lágerben. Voltak emberek, akik már 15, 18, 16 éve a lágerben éltek, amikor megismerkedtem velük.

A számom ZS 812 volt. Zs betű, ez egy orosz Zs betű volt és 812-es volt a számom... és 58-6. A barakkokban is a priccsen, mindenkinek megvolt a fejfájánál, nem is, a lábánál egy tábla volt fölszegezve és azon rajta volt a neve, rajta volt, hogy mikor született, mért született... mikor ítélték, mért ítélték, mennyire ítélték és milyen a száma. Tehát, nem azt mondták, hogy Kertész János, hanem azt mondták, hogy Zs „voszemszot dve nádcaty”.

Ebben a spec. lágerben legelőször vasútépítésen dolgoztam, majd később az erdőben, mint „apakruckán”, tehát mint nehéz fizikai munkaerő, rakodómunkás. Rakodtuk az erdőben föl a rönköket kocsikra, vagonokra. Később a „spáreckához”, talpfagéphez kerültem, ahol talpfákat vágunk géppel, „gätterfűrészszel”.

’52–53 között kaptam egy nagyon súlyos fertőző májgyulladást. Orvosi segítség nélkül gyógyultam meg. Mert igaz, hogy elkerültem a kórházlágerbe, de hát az ottani gyógyítási mód, az nem valami elsőrendű volt. Úgyhogy gyógyszer nélkül gyógyultam meg. Az volt a szerencsém, hogy az orosz elítelt barátaim odaadták a napi másfél deka cukoradagjukat, több cukorhoz jutottam és így a májjam meggyógyult, amennyire meggyógyult.

A májgyulladással kapcsolatban, amit nem mertem, nem akartam elmondani, most már elmondom, mert miért ne mondanám el. Eljöttek haza a magyarok, egyedül maradtam a lágerben, a 013-ason. Nem valami jó kondícióban voltam, egy orosz barátom azt javasolta, hogy igyak lóhugyot. Egy sztakán (pohár) lóhugyot megittam. Kinn az erdőben lovakkal szedték össze a „balánokat” és ott megittam egy sztakán lóhugyot. Annyira besárgultam, hogy borzasztó. Akkor elvittek a 11-es kórházlágerbe, és ott úgyahogy kigyógyítottak. De hát a máj... a májdaganat... Most is olyan három ujjnyival nagyobb a májjam, mint kellene lenni, tehát az megmaradt. Nem szabad például szalonnát enni, mert akkor besárgulok. Szándékosan csináltam, sokan csináltak ilyen dolgokat. Például az is szokás volt, hogy a vagonkeréknek az olajába beáztatott egy kócot, azt átszúrta a lábán vagy a kezén és azt a fertőzött rongyot vagy spárgát bennhagyta. Három-négy nap múlva mindenféle színű lett, levágta, kihúzta és elment a „szancsaszra” és akkor kiírták. Hogy ne kelljen ugye télen abban a 45 fokos hidegben éhesen, ott kint kínlódni, mert volt aki legyengült annyira, hogy nem ment. Disztrofiások voltak az emberek sokan, a helytelen táplálkozástól. Szóval nagyon sok minden volt, csak hogyha ezt megtudta a vezetőség, akkor elítélték, újra a bíróság elé állították, mert ez bűn volt. Az úgynevezett öncsonkítás, „szamorovnak” hívták, ezt nem volt szabad, de sokan megcsinálták. Volt aki szándékosan azért ette a sót, hogy megdagadjon. Különösen Lembergben láttam, mikor mentünk ki, az ottani „periszil-

kán”, hogy dagadtak voltak. Hogy miért dagadtak, akkor még nem tudtam. Később tudtam meg, hogy azért ették a sót, hogy megdagadjanak. A szemöldökük olyan volt, hogyha az ember megszurta volna, spriccelt volna belőle a víz, a kezük-lábuk dagadt volt. Azért tették, hogy ne vigyék el őket valahova, teszem föl Pecsorára.

Voltak olyanok, akik azért, hogy ne kerüljenek például északra fel, Kalimára, levágták a kezüket. Saját szememmel láttam, hogy rátette a tuskóra az erdőben a kezit, taporral levágott három ujját... és akkor nyomorék lett és így nem vitték el. Egy barátom, Gyáli Ottó magyar gyerek volt, siófoki – azt hiszem, meghalt szegény. Aranyere volt eredetileg... A kommissziókkor mindig kihúzta az aranyerit. Láttam, fölnyúlt és kihúzta hosszan az aranyerit, megmutatta az orvosoknak, és akkor nem vitték el távoli etápra. De volt, aki felvágta a hasát... kibuggyant a bele, levágta a kezit, az ujját... meg hasonló dolgokat csináltak. Azért, hogy ne kerüljenek még rosszabb körülmények közé. Mert állítólag – én nem voltam Szahalinon, csak úgy hallottam akkor, hogy oda mindig visznek embereket, ezeket, de soha nem hoztak vissza senkit.

Megismerkedtem egy kárpátaljai emberrel, református pap volt. Hogy miért volt elítélve 25 évre? Nem tudom. De nagyon jó barátságba kerültem vele, mert magyar volt... Még Sztálin halála előtt felajánlotta, hogy megpróbálja szüleimet értesíteni felesége révén. Hívó ember volt, Bibliát olvasott, ami akkor nagyon nagy bűn volt. Összetépték a Bibliát a szovjetek, ha megtalálták. Ő mindig kapott a feleségitől csomagban, mivel szovjet állampolgár lett Kárpátalján... Azt mondta, hogy a feleségének megírja a szüleim címét. A szüleim semmit nem tudtak, hogy élék. Elítélésemkor se kaptak értesítést. Egyáltalán nem tudták, hogy mi van velem... Zoltán bácsi felesége átírt ide Magyarországra, édesanyámnak. Megírta, hogy a fia így van, meg úgy van, él és hol, merre van. Pontosan nem tudta ő se, csak azt tudta, hogy Irkutszki oblaszty, tehát hogy Irkutszki vármegye, de mást nem tudott. Na édesanyám ugye visszaírt az ő kedves feleségének, és az nekem megírta oroszul a levelet. Azt írta édesanyám akkor, hogy nem tudom, melyik vagy te... – mert a bátyám is ott volt, az sajnos, meghalt... Nem tudta anyám, hogy most melyik fiáról van szó?

Pár nap múlva az az Iványi, aki szintén rab volt, megjelent a barakkban és engem hívott, hogy menjek az Óperhez. Nagyon megijedtem, mert mi közöm nekem az Óperhez, semmi dolgom nem volt soha. Az Óper, azt hiszem, hogy alezredes vagy ezredes volt, nem tudom a rangját. Egy külön kis háza volt a lágeren belül, külön kis irodája. Leültetett és elkezdett érdeklődni, hogy vagyok, hogy vagyok megelégedve a munkával, meg a sorsommal. Aztán vita-vita után még ottan össze is kaptunk kicsit. Közben megkínált „delamorkanál” csomaggal, azt mindjárt zsebeltem az egészet, úgyhogy nem kapta vissza. Azután érdeklődött, hogy milyen úton-módon kaptam levelet? Akkor jöttem rá, hogy nem az a lényeg, hogy én hogy vagyok megelégedve a munkámmal, meg az egészségem hogy van, meg ez-az, csak maszlag, hanem hogy milyen úton-módon kaptam Magyarországról levelet. Állítólag ez az Óper járt Magyarországon, mondta is, hogy volt a Balatonon, Balatonfüreden, említette, hogy milyen volt a szép Balaton, meg milyen szép volt Füreden. Beszélgettünk és a végén kilukadtunk oda, hogy tulajdonképpen az a lényeg, hogy én hogyan kaptam levelet. Hát mondom, kaptam. Hát hogyan? Hát ha én azt megmondom akkor, hogy

a Zoltán bácsinak a kedves felesége Beregszászon írt át Magyarországra, akkor megy a drót, és holnap az Erzsike néninek 25 évet a nyakába varrnak. Hát persze, hogy nem mondtam meg.

Na ennek még folytatása is lett, mert ugye az oroszok megtudták, hogy a magyar bement az Óperhöz beszélgetni és nem egy tíz percet voltam bent, hanem egy órát. Kérdezték tőlem, hogy miért voltam ott. Elmondtam, hogy miért voltam. A lágernek, a raboknak ugye volt az elitje, szólt nekem a Szmirnov Nyikoláj. Behívatott és beszélgettünk. Azt mondja: miért voltál ott? Elmondtam neki. Biztos? Biztos. Más nem volt? Mondom nem. Na jól van, de többet ne menj be, akkor se menj, ha hívnak. Ez figyelmeztetés volt, mert aki az Óperhez jár, az gyanús lett. De többet aztán nem is hívatott az Óper. Azt is mondták a barátaim, hogy ne félj, hogyha bekerülsz a „burba” büntetésül, majd gondoskodunk arról, hogy kapjál enni rendesen.

A lágerekben, a börtönökben a belső törvényt nem szabad áthágni, mert akkor megvan a baj. A szegény Viktor is azért halt meg, mert nem tartotta be azt a törvényt, amit ő tanított nekem. Nagyon sajnáltam szegényt. Csúnyán halnak meg az emberek ilyenkor, nem kell oda se kés, se balta – az is van –, se kötél, hanem egyszerűen megfogják négyen, egyik egyik lábát, meg a két kezét és lecsapják a betonra ötször-hatszor és otthagyják. És az az ember egy hét múlva elkezd véreset pisilni, meghal és nem látsz rajta semmit. Nem kell a nyakát elvágni. Nem tudják megállapítani, hogy miért halt meg, egyszerűen leszakad a veséje. Ha valaki ilyet lát, akkor se láthatja, mert ha azt mondja, hogy láttam, akkor holnapután őt csapják a földhöz. Hát ilyet nem szabad meglátni és nem szabad megmondani, hiába mondja, hogy te láttad. Én nem láttam, én kérem éppen akkor aludtam vagy kimentem, vagy nem tudom, szóval valamit mond, de ő nem látott semmit, nem hallott semmit, mert ez is hozzátartozik a lágertörvényhez, amit be kell tartani.

A nyugatnémetek Franciaországon és a Vatikánon keresztül kaptak csomagot – na persze, mi, magyarok egyáltalán nem is láttunk ilyent, nem kaptunk, minékünk nem engedélyezte a magyar kormány, gondolom... Ezek kaptak úgynevezett UNRA-csomagokat, alumínium dobozokban 5 vagy 10 kilós csomagok lehettek. A csomagban voltak különböző folyóiratok, amikben voltak képek különböző városrészekről vagy autóról, vagy valamilyen rendezvényről. Azt mondták az oroszok, hogy ez propaganda, ez nem igaz, ez kapitalista propaganda. Saját fülemmel nemegyszer hallottam, mikor azt mondták, ez kapitalista propaganda, ez nem igaz, ez hazugság. Mert a legjobb élet a világon nálunk van, a boldog Szovjetunióban. Ezt mindig hangsúlyozták... Úgyhogy én nagyon sokat nevettem rajtuk mérgemben, mert tudtam, hogy ez nem igaz... Volt olyan eset, amikor azt mondták, hogy azért nincs ma kenyér, mert... mi nem csak felszabadítottuk Európát a fasizmus alól, de mostan nekünk kell etetni Európát...

Sztálin halála után bevezették, hogy mindenki a munkája után többet kapott enni. Eleinte én magam is két, két és fél kilónyi kenyeret este megettem, de nem laktam jól. Annyira ki voltak az emberek éhezve, hogy két kiló kenyér meg se kottyant. Csak úgy nassolta esetleg a két kilót. Úgy érezte, hogy még mindig éhes.

Mikor Sztálin meghalt és temették, akkor ötperces gyász volt. Mindennek meg kellett állni. Úgy emlékszem, ötperces volt, de lehet, hogy három, lehet, hogy nyolc, nem tu-

dom... Mint mondtam, gépen dolgoztam. Nem hajtottak bennünket egyáltalán, azt nem lehet mondani, hogy a szovjet parancsnokság űzött volna bennünket a munkába. Egy szó se szóltak. Aki nem dolgozott: nem kapott enni. Egyszerű volt. Tehát, mi, magunkat hajtottuk – úgy az oroszok, mint a japánok, meg a többiek is... Meg kellett állítani a gőzgépet is, mert Sztálint temették. Kihasználtam, hogy megállt a gőzgép, és nem tudtunk dolgozni. Félrementem és elvégeztem a szükségemet. A toronyból, a „vicskiből” kiszúrta az orosz katona, hogy mit csinálok: a hátamról leolvasta a számot. Büntetést kaptam, mert megszenteltelenttem a halottat. Csúnyán megbüntettek.

Pár hónap múlva lehetett látni és érezni, hogy itt valami változás lesz. Annál is inkább, mivel megkezdődött a külföldi állampolgárok „hazatránssporálása”. Legelőször mentek az osztrákok. Aztán a jugoszlávok. Mentek a japánok, mentek a koreaiak, aztán jöttünk mi.

Nem hittem el, hogy hazamegyünk. 51-ben, 52-ben nagyon nehéz, embertelen világ volt, dolgozni hidegben és nyáron abban a „maskás” tajgában, rettenetes volt. Volt aki örjöngött a maskáktól – valóban örjöngeni lehetett –, azok a kis apró muslincyszerű állatok kínoztak bennünket. Igaz, hogy kaptunk „nakomárnyik”, szúnyoghálót, mindenki kaptott, nemcsak a civilek, még a rabok is kaptak, meg a katonák is. A nakomárnyik nélkül ki se engedtek bennünket a munkahelyre, mert az annyira komoly dolog volt. 50-ben, 51-ben ott még az akkori lelkiületemmel lehet, hogy csúnyán fogom kifejezni magamat, de gyűlöltem ezt az országot –, mert nem tudtam megemészteni azt, hogy egy fiatal gyerek, aki iskolában azt tanulta, hogy mikor mentünk az osztályba, először imádkozni kellett, el kellett mondani a Hiszekegyet, akkor Csonka-Magyarország nem ország, Nagy-Magyarország mennyország, ezt minden nap mondtuk, mondtuk, ebben nevelkedtem, ebben éltem, ezt sulykolták belénk –, ez az ország kiadott engem a Szovjetunióknak. Ők adtak ki, a rendőrség adott ki, és nem tudom elhinni a mai napig se, hogy az akkori kormány, meg az akkori köztársasági elnök nem tudott róla, hogy a magyarokat hordják ki vonatszámban. Nem tudom, nem hiszem el, hogy nem tudtak róla. Tehát félig-meddig rossz emlékeim voltak és elképzeltam, hogy majd lejár a húsz évem – mert kibírom –, akkor majd számúznak valahová és élni fogok ott kint, mint a többiek. Az oroszok mondták, hogy nincs semmi baj, majd valahová számúznak, és élünk ott, mint mások, mert ezrek és ezrek élnek ott. Szóval nem vágyódtam Magyarországra. Amikor arra került a sor, hogy hazajövünk – de ezt nem mondták meg előre, csak éreztük és hallottuk a hangokból –, akkor egy délelőtti behívtak a munkahelyről bennünket, és még aznap este kimentünk az állomásra, Vierovka falura, ör nélkül, teljesen szabadon. És úgy jöttünk el egészen Szverdlovskba, az Uralba. Mint a civilek, azokban a kocsikban. Adtak kenyeret meg halat, három-négy napra való ételmet... Szverdlovskban azt’ az állomáson összeszedtek bennünket, kivittek egy gyűjtőtáborba... Felöltöztettek bennünket új ruhába, pufajkába, meg „buslatba”, vattanadrágba, meg új csizmába. Ezt az úton mind eladtam. Úgyhogy mire a határra értünk, nekem semmim nem volt. Nemcsak nekem, másnak se. Új pokróc, meg szalmazsák, meg lepedő, azt mindent eladtunk... És hát... általában megittuk... a határig. A szovjet vezetőség nem is

törődött vele..., pedig látták, hogy az állomásokon megáll a vonat és ment a cserebere, a csencselés... A szovjet állampolgárok megrohanták a vagonokat, hozták a pálinkát – mert az volt a minden, mert kenyér nem kellett, azt adtak eleget.

A Vörös téren – engedély nélkül – egyik jó barátommal cukorkát vettünk egy kis üzletszerűségben, meg megnéztük a főteret. Fölszaladtam az oldalán a Kremlnek, megtapogattam, Isten veled – mondom – Kreml, többet sose vagyok rád kíváncsi...

Őrség nem kísért bennünket egyáltalán. Csak egy őrnagy vagy alezredes volt a vonatkísérő. Voltak mellette katonák, de nem fegyveres katonák. Amikor elértük a határt, átjöttek a magyar részről, akkori ávosok, és elég gorombán fogadtak bennünket. Volt belőle elég nagy vita is ott a határon, nem akartak bennünket átvenni, átengedni. Azon lázadtunk fel ott a határon, hogy végigutaztuk a Szovjetuniót, mint szabadok, mármint nyitott vagonokban és ők be akarták zárni a vagonokat. Úgy akarták, hogy úgy jövünk a határon át zárt vagonokban. Azt mondtuk, ha bezárják, akkor inkább visszamegyünk, nem megyünk haza, Magyarországra, itt maradunk Oroszországban... Megígérték, hogy nem fogják bezárni a vagonokat... És úgy el is indultunk. A senki földjén megállították a vonatot és bezárták a vagonokat.

Kaptam 60 forintot és ingyen-vonatjegyet Kaposvárig. Így jöttem haza. A 60 forintot az állomáson megittuk a többiekkel együtt... Ez volt az egész. Mikor hazajöttem Kaposvárra, mindjárt jelentkezni kellett a rendőrségen, orvosi vizsgára, hasonló... Eltelt egy-két hét, jelentkeztem a munkahelyemen, fel is vettek. A munkahelyemen különösebben nem éreztek velem – az akkori igazgató –, hogy kinn voltam a Szovjetunióban. De amikor be mentem az iskolába, hogy levelező tagozaton le szeretnék érettségizni, akkor azt mondta az akkori igazgató, hogy „fasisztákkal nem foglalkozunk”.

A munkahelyemen később a munkakör betöltésére kérni kellett erkölcsi bizonyítványt. Ez '62-ben történt. Meg is kaptam az erkölcsi bizonyítványt, de nem tisztát, hanem be van írva, hogy a szovjet hadsereg elítélt 20 év kényszermunkára... Majd '64-ben, – kérésem nélkül – az Igazságügy-minisztériumból kaptam egy papírt, amiben közlik velem, hogy töröltek a bűnügyi nyilvántartásból. Akkor felmentem Budapestre, megkerestem az Igazságügy-minisztériumban az illető urat, aki ezt aláírta... doktor Gál Andor őrnagy, meg Szende Ferenc őrnagy, és megkérdeztem, hogy tulajdonképpen mit jelent ez a papír? Azt válaszolta, hogy ezentúl én szabad állampolgár ugyanolyan jogokkal vagyok felruházva, mint bárki Magyarországon. Akkor ugye nem volt még nagyon sok gépkocsi Magyarországon – de még azt is hozzátette, hogy akár gépkocsit is vásárolhatok... És mikor megkérdeztem tőle, hogy és mi lesz az én eltöltött fiatalságommal, úgy vélem, hogy jogtalanul ítéltek engem el a Szovjetunió, annál is inkább, mert fiatal gyerek voltam. Azon kívül nem voltam szovjet állampolgár –, tehát nem ítélnének el mint szovjet állampolgárt hazaárulás címén. Azt mondta, örüljek, hogy élek.

Nem múlik el olyan nap, hogy a kenyéradagomból egy picikét ne tennék félre... A feleségem is nagyon jól tudja, hogy annak az emlékére teszem, aki még ma nem evett –,

mert ilyen sok van. Jelképes valami, egy kicsi falatot félreteszek a kenyereimből, mert tudom, hogy sokan vannak, akik ma még nem ettek...

Nem csináltam semmit és kaptam 20 évet és utána kényszermunkát. A Szovjetunióban kint tanult, ilyen repülő vagy mi a rosszabb volt, azt mondja: hazudsz, ez nem létezik. El se tudja hinni, hogy valaki ott büntetlenül kapjon 20 évet. Hát mondom, ide figyelj, nem én, milliók kaptak, milliók. Ő nem hiszi el. A zsidókat, kérem szépen, a németek jogtalanul, igazságtalanul elpusztították, állítólag 6 milliót, nagyon ronda, csúnya dolog volt, de hidd el, hogy a Szovjetunióban többet. Azt felelte erre: te hazudsz! El se tudja képzelni, hogy a Szovjetunióban voltak elítéltek. Különösen ilyen '58-asok, amit én mondtam neki. El se tudja hinni. Azt mondja, ez hazugság... még most is!

Soós Miklós

Örültem, hogy amerikai fogságba kerültem, mert sehogy se akartam szovjet fogságba esni. Egy hét múlva azonban eltűntek az amerikai katonák és megérkeztek a szovjet katonák. Egy tiszt és két katona, takaróval, és akkor kihirdette a tiszt, hogy mindenki adja le az értékeit. Kétszer-háromszor fordultak a katonák a pokróccal, amit elvittek. Az egyik szovjet katona, egy karórát eltett az odadobott órák közül. Észrevette az őrnagy, mindjárt megpofozta és elzavarta.

Nem tudom, hogy hány napig meneteltünk, gondolom, hogy 10 napnál tovább, amíg elértünk Ausztriába gyalog. Folyton szaporodtunk, mert ahogy a németeket valahol elfogták, odaterelték őket is, úgyhogy mire Ausztriába elértünk, kb. 20 ezer főt tett ki a menet. Megállás nélkül mentünk Bécsen keresztül. A bécsiek dobáltak nekünk kenyeret az ablakokból, mert ugye utcán nem szabadott nekik járni, mikor valakit kísérnek. Dobáltak ottan kenyeret, mást nem, mert nekik sem volt más.

Megérkeztünk Budapestre, kitoltak bennünket egy mellékvágányra. Biztos, hogy kiszállunk. Egész éjjel ott voltunk, de ki nem szálltunk. Na majd Szolnokon. Szolnokon se szálltunk ki. Békéscsaba felé mentünk, na majd Békéscsabán. Ott se szálltunk ki. Ott meg egy csomó civil – zsidók is voltak sokan – kiabáltak: fasiszták, mentek Szibériába!

Mentünk, senki se tudta, hogy hova jutunk. Három napig mentünk, de már második nap nem vót mit enni, mert az örök eladták a konyháról, ami volt – főzelékféle, amit meg kellett volna főzni –, hogy vodkát ihassanak ugye. Mi pedig nem ettünk az utolsó 2 napon. Még vizet se kaptunk, félbe volt a vizünk is. Úgyhogy akinek voltak dugott dolgai vagy odaadta a bakancsát az őrnagy, akkor kapott egy kulacs vizet. Azt megosztottunk. Így érkeztünk meg Szeptovkára, Ukrajnába, nem is messze a Kárpátoktól. Ott nyitották ki a vagonokat és jött egy bizottság, de mi fel se tudtunk állni. Orvosi vizsgára kellett menni és azon kívül, még megjelent egy bizottság, megnézték bennünket, hogy arra a munkára, amire visznek, alkalmasak vagyunk-e. Megmustráltak.

Egy harminc főből álló csoportot kivittek az erdőbe, hogy ott sátorban lesznek, valamilyen munkát kell elvégezni, és ha befejezik, akkor visszajönnek. Sokáig odavoltak, több

mint egy hónapig. Teljesen aztán lerongyolódtak, megtetvesedtek, és el is nyűtték őket jócskán. Úgyhogy mikor visszajöttek, nem ismert rájuk az ember. Ment az ember utánuk, ott mászott a hátán a tetű, rossz vót nézni. Nem azt mondom, hogy bennünk nem volt, volt bennünk is.

Eltetvesedett mindenki, de az még csak hagyján, de a poloska. A poloskától nem tudunk aludni. Lefeküdtünk, akkor a plafonról ereszkedtek az emberre. Hiába taposta, jöttek egy csomóan.

Milliószámra ment nappal. Én nem láttam ilyen szemtelen poloskát, hogy nappal is menjen. Ott, előttünk sétálgattak. Te jó Isten, hát hiába öli meg az ember, következő éjszaka ugyanannyi lesz.

1947 nyaráig voltam én ebben a lágerben. Az év elején a magyarokat összeírták, megyünk haza. Megmondták, 3 vagon áll rendelkezésre, osszák ott be és akkor majd onnan aztán megyünk ki a vasúthoz és indulunk haza. Csakhogy ebből nem lett semmi.

Ki kell menni dolgozni, nincs semmi a hazamenetelből. Én akkor már úgyse jöhettem haza, mert ki lettem szúrva besúgók által. Bejelentettek, hogy kémelhárító osztálynál voltam és Kárpátalján.

Egypár napra rá minket is elvittek egy nem messze lévő kőbányába, amelyik büntető-láger volt.

Egyik alkalommal lent dolgoztam, segítettem az embereknek. A lábam odaszorult két kő közé, a bal lábam pont ott, ahol sebesülve vótam. Elmentem az orvoshoz. Nem is, ez a pap volt ott és mondom neki, egész éjjel folyik a lábam. Azt mondja, csak nyugalom, majd elmegyek az orvosnőhöz. Elmentünk az orvosnőhöz, ő bekötné, de nincs mivel. Lemosta, hogy mivel, azt nem tudom, mert se benzinje, se kötszere nem volt. '948-ban – azt hiszem – háromszor vagy négyszer voltam kórházban a lábammal. Na, de hát ott semmit se csináltak velem, begipszelték és kész. Gipszben volt 3 hétig, akkor levették, kiírtak. Megint „okás” lettem. Rájöttek, hogy spekulálok a sebemmel, felkaparom, hogy ne járjak munkára, szabotálok. És akkor fogta magát az orosz orvos – mikor már legutoljára voltam, harmadszor a kórházban –, bekötözte végig a lábamat és lepecsételte. És kiírt munkára.

Az orvosnő azt mondta, hogy ha majd jövök haza munkából, menjek őhöz. Azt hitte, hogy majd kibontom, csinálok valamit. Láta, hogy ép a pecsét, nem nyúlt ahhoz senki.

Hívatott a politikai tisztt, kérdezte, hogy hívnak, Munkácson mikor voltunk, kik voltak ott, én kihez jártam borotválkozni, kihez nyiratkozni, kihez jártam a vendéglőbe, ki volt a barátom, az iskolatársam. Hát, tessék idefigyelni – feleltem –, én már az elsőnek megmondtam. Sőt az azt mondta, hogy csináljak önvallomást, még azt is megcsináltam. Hányszor kérdik még? Elküldött.

Megyek az irodára, hát mondják, hogy amit itt felvételeztem a raktárból, azt adjam le. Aztán menjek a konyhára, a konyhafőnök majd ad nekem útravalót.

Az ór levagdalta a köpenyemről a gombot, mindet mindenről. Elvette a derékszíjamat, kifűzte a bakancsom szíját, keresett még egyéb dolgokat. A késem is elvette, mindent, csak egyedül a ruhát hagyta rajtam, meg meghagyta az élelmiszert, és akkor kidobott.

Evvel vége volt a fogságomnak, kerültem a rabságba. Elvittek először Lembergbe – Lvov, ugye Lemberg –, ott három napig voltunk. Onnan elvittek Ungvárra. Ismertem, mert Munkácson szolgáltam, sokat jártam be, ott voltak főnökeim.

Ott be kellett menni egy irodába. Ott volt egy nyomozó, egyenruhában és egy tolmács. Megkérdezte a nevemet, és mondta a tolmácsnak, hogy mondja meg nekem, hogy a törvénykönyv 56. paragrafusa alapján le vagyok tartóztatva, mert hódító vagyok. Nem is jártam Oroszországban. Az 56. paragrafus ez mindenre vonatkozott. Írjam alá. Hát aláírtam.

Bedobott egy cellába. Ahogy bementem, köszöntem magyarul. Fogadta három ember, a többi nem, mert az ruszin volt és nem értette. Vagy nem akarta érteni, nem tudom. Egyik idősebb szakállas ember jött elibém és mondta, hogy ő római katolikus pap. És jött a másik, az is római katolikus pap. A harmadik, az görögkatolikus pap. Hát miért kerültek ide? Az NKVD kötelezte őket, hogy a gyónás titkát elárulják nekik, de ők erre nem hajlandók. Inkább vállalnak akármit. A ruszinok meg egypár fiatal azért volt benn, mert partizán volt a szovjet ellen.

A papok mindig vigasztaltak: ne tessék félni, magukat hazaengedik, most kihallgatják, aztán... Nem hittünk ennek, annyi mindent hallottunk benn a Szovjetunióban, hogy már semmit se hittünk.

Felállt a bíróság, álljunk fel mi is. Annyi vád volt, hogy ha egy erkölcsös, józan ember hallgatja, el kell mosolyogja magát az ilyen hülyeségeken. Oda se figyeltem, mondja csak a magáét. Aztán felolvasta, tudomásul vették? Nem. Mi nem érezzük magunkat bűnösnek, az pedig, ami oda van írva, az hazugság – mondtam a bíróságnak. Őket nem zavarta, mert a büntetés nagyságát mindig az NKVD szabta meg. A bíróság csak szentesítette. Csinálta a cirkuszt, a tárgyalást, meg kihallgatást, de egyébként nem számított, hogy mit mondott a tanú, mit mondott a vádlott, már ott volt a bíró előtt, hogy hány évet kell neki adni. Aztán felolvasta a vádat, az egyiket nem engedte be többet, nem hívta vissza, ülünk le, mert visszavonulnak ítélelethozatalra. Mosolyogtunk, mert már tudtuk, hogy hogy van ez. Nem telt bele 5 perc, kihirdeti az ítéletet: Miklóst 20 évre, engem pedig 10 évre ítélnék el, munkalágerben letöltendő időre. Mondtuk ugye, hogy nem fogadjuk el, de hát ez katonai bíróság volt, itt nem lehetett fellebbezni.

'950 márciusában kihívtak megint. A Miklós is jött, mind a kettőnket elkísértek a bíróságra. De már tanúk nem voltak. Felolvasták a vádat előttünk, az újat, és visszavonultak ítélelethozatalra. 5 perc nem telt bele, visszajöttek és kihirdetik most már az ítéletet, a végsőt, hogy Miklóst 20-ra, engem is 20-ra ítélnék el, tehát a 10-ből 20 lett. Ugye nem lehet fellebbezni, hát nem tudtunk mit csinálni. Tudomásul vesszük? Nem vesszük tudomásul!

Itt kezdődött aztán az én rabságom. 11 napon keresztül, éjjel-nappal szakadatlanul utaztunk, csak mozdonyt cseréltek.

Aztán körülvettek bennünket, kinyitották az ajtót, hogy levegőt is kapjunk és jöttek a kocsik. A teherkocsik, akkor ott már nem börtönkocsi vitt bennünket, mert hova mehettünk volna? Sivatagba? Ott elpusztult volna az ember éhen. Megszámoltak – mindenütt számoltak –, aztán felszámoltak az autóra. Mentünk egy óra hosszát vagy tovább, akkor megállt egy láger előtt. Ez már a büntetőláger volt. Át lehetett látni a kapun, látom, hogy odabent olyan emberek járnak, akik meg vannak számozva.

Úgy harmadik nap jött egy transzport megint. Először fürdeni kellett és csak azután lakóhely után nézni a lágerben, ha találnak. Az egyik, régebben ott lévő rab megismerte azt az ügyészt, aki elítélte. Az is a rabok között volt most jött evvel az új transzporttal. Azon az éjszakán meghalt az ügyész. Minden besúgót, minden spiclit kiirtottak, nem csak abban az egy lágerben, hanem a többiben is, ahol voltam. Ott nem élt meg a besúgó. Megölték, még aznap. Pontosan tudták, hogy holnap érkezik 5–6 ember a másik lágerből, de abból egy, az már besúgó. Olyan jó hírvonaluk volt, hogy ami kívül történt, azt is megtudták. Mindent megtudtak. Megtörtént az eset, meghalt az illető. De senki sem firtatta, hogy miért, meg kiért, azt se, hogy van ott egy halott. Kivitték, oszt eltűnt.

Vasutat kellett építeni, télen térdig érő hóban. Volt válenki teveszőrből vagy miből csinálják és olyan, hogy ha mezitlábra húzza fel az ember, akkor se fagy meg a lába még 50 fokos hidegben se. Azt adtak nekünk, meg akinek kellett bundát is. Nagy hidegek voltak, 36, 40, 40-en felül. A bunda olyan nehéz volt, ha már avval kiment az ember 5 kilométert – olyan messzire volt a vasútépítés –, akkor már le is ülhetett, mert dolgozni aztán már nem volt ereje.

Legalább – mit mondjak – ezren jártunk oda. Na de az ezer se tudott csinálni semmit. Egyik se volt erősebb a másikinál, így aztán nehezen épült a vasút. Ha mégis sikerült egy nagy földdarabot fölszakítani, akkor már nagy öröm volt. Odagurítottuk a vasúthoz, és oda lehelyeztük. De mi lesz a közökkel, homokot itt nem találunk. A havat raktuk közé, hát mit csináljunk. Az odahordott földdarabok nem tartották meg a sánt, de hát épüljön csak fel. Sokáig tartott, 8 hónapig, addig elkerülünk innen.

Összegyült a társaság, elkezdett beszélni: emberek, mától kezdve megváltozik itt minden. Most igazat mondok, ezután megszűnik a kenyérkiosztás, mindenki annyit vesz el az asztalról, amennyire szüksége van. Nem osztják a levest se, fazékban lesz az ebédlőben és mindenki annyit szed belőle, amennyi neki szükséges. Az 5 évre elítélt embereket azonnal hazaengedik. A többi, aki megmarad, annak az ügyét felülvizsgálják le vagy fölemelik, följebb már nem, 25-öt már nem lehet. Az elítéltek hozzátartozói meglátogathatják a férjüket, testvérüket vagy rokonukat. Ezeknek a részére épül a lágeren kívül, az őrszoba mellett egy épület, amelyik szobákra lesz osztva és arra az időre míg itt lesz – 3 napig van engedélyezve – a hozzátartozója, addig az elítélt is ott lehet vele a szobában. Ha annyira kíváncsi a belső életre a hozzátartozó, bejöhethet a lágerbe, szétnézhet, mindent megnézhet, amit akar. Mindenki csodálkozott, mi történt itt. Teljesen a fonákja történik, mint ahogy van. És azt is mondta, hogy nyugodtan legyünk, mindenkinek az ügye fölül lesz vizsgálva és az igazság ki lesz derítve. (Akkor még Malenkov volt, később lett Hruscsov. Malenkov nem sokáig volt, egy-két hónapig, azt hiszem, Hruscsov jött.) Mindenkinek felül lesz vizsgálva az ügye és mondjuk, aki 25 évre lett elítélve, annak is kevesebb lesz, meg 15-re és 10-re, mert az ötösöket elengedik. De azt is mondja nagyon sok lesz, akit el is engednek, ha kiderült az igazság.

Nagyon sok szovjet állampolgár is volt, aki a II. világháborúban katona volt. Mondjuk egy olyan 30 %-a az volt a lágernek. Végigharcolták a háborút és mikor hazajöttek – a papok útján tudom ezeket, mert ők beszélgettek velük – az anyjuk még kenyérral se tudta

megkínálni őket. És akik voltak Magyarországon, meg hát ahova mentek még, látták, hogy mindenütt jó élet van, magazin (bolt), és ennivaló is van benne. Náluk nem is létezik. Szót emeltek, és ezt nem kellett sok embernek megmondani, volt besúgó, besúgták, bíróságra került, 25 év. Szóval úgy 30 %-a ebből állt. Egyik elmesélte, hogy Berlinben találkozott az amerikaiakkal, összelekedett az egyik katonával és az adott neki egy fényképet. Amikor hazajöttem – azt mondja –, akkor a szobában fölakasztottam. És egyszer csak jönnek, házkutatást tartanak, leveszik a képet a falról és azt mondják, hogy amerikai kém. Hát nem is tudtam az amerikaival beszélni, csak így kézzel-lábbal beszélgettünk és akkor 25 év jött.

Azt is kihirdette az őrnagy, hogy ezután az emberek munkájuk után fizetést kapnak. Hát ez nagyon jó jel volt, mert eddig nem kapott senki semmit. Mikor Hruscsov jött, ez folytatódott, még több kedvezmény is volt. Nem zárták nappal a barakkokat, nagyobb volt a szabadságunk benn. Kinn nem, mert az öröknél nem változott semmi, maradt a régiben minden, szigorúak voltak. De mikor az ember bejött, akkor már nyugodtan érezhette magát. Jöttek a propagandisták vagy politikai tisztiek, vagy minek nevezték, nem tudom, tény, hogy minden héten jöttek előadást tartani. Nem azt mondták, mint azelőtt – emlékszem fogságombul –, hogy a kolhoz, meg a szovhoz, meg hát ezeket dicsérették, meg a Szovjetuniót. Ez szóba sem hozta ezeket, hanem mindig a napi témáról beszélt, hogy mi van most és mi lesz majd, jobb lesz már minden. És az ember egy kissé megnyugodott, már '53-ban végig így volt, aztán így volt az 54-ben is.

A fiatalabb fiúk – nem fiatalabb, mert 30 éven alul már nem voltak ott –, a szovjet nőkkel elkezdtek kacérkodni. Az őrnagy nem látott minden irányba ugye, a nők is kihasználták és beszélgettek. A fiúk rávették, hogy jöjjenek be reggel korán, mikor nem vagyunk itt, az őrség sincsen és akkor itt maradnak. Volt pince is, legyenek ott, az őrnagy meg ne lássa őket. Aztán az illető is ott lesz vele egész nap. Így magunk között, azt hiszem, nem történt semmi, mert azt csinálja, amit akar mindenki. Ott volt egész nap a nő és adtak neki 100 rubelt. Nagy pénz volt és adtak ennivalót is, a csomagokból, amit kaptak a fiúk. Ennek híre ment, mert ha az egyik ment, akkor a másik is ment, megindult a lavina. Jöttek a nők, mindenki be akart jönni, mert hát jól keresett.

A lágerparancsnok megengedte, hogy hozhatunk be bort. Pálinkát, vodkát nem, de bort egész hordóval. Akkor már ki lehetett menni és beszélni a civilekkel. Nem tudom, hány literes volt, de annyi volt, hogy mindenkinek egy fél liter jutott belőle. Egy nagy hordó volt. Begurították oda. Na aztán megalakult a zenekar is. Ez a tanár főhadnagy, ez volt a primás, ő hegedült elő. A hegedűt egy egyszerű parasztyerek csinálta. Nem tudom, honnan szerezte a hozzávaló anyagot. Nem is szólt senkinek, csak kezdett faricskálni és a végén hegedű lett belőle. A főhadnagy, buzdította, hogy csinálj még egyet, csinálj még egyet, és vagy két-három hegedűt csinált ez a gyerek. Zenét hallgattunk vasárnap délután.

Aztán jött a parancs, hogy sorakozzanak a katonák, a külföldiek, mondták név szerint, hogy kik. Az öreg előrejött, azt mondja; gyere, gyere, menj a kapuhoz és állj be a sorba. Beálltam a sorba és ott név szerint fölolvastak bennünket. Mindenki ott volt, ilyen esetben nem maradt le senki, körülbelül 23-an kerültünk össze vagy 30-an, pontosan nem tudom. Csak annyit tudok, hogy 2 autón mentünk. Úgy volt már megcsinálva, hogy kényelmesen

menjünk, ne úgy, mint elítélt, üljön mindenki. Máskor mindig úgy volt – hadifogoly kóromban is –, hogy egymás ölibe kellett ülni, ha teherautóval vittek bennünket valahova munkára. Itt pad volt betéve a teherkocsiba és ültünk, kényelmesen, mindenki elfért. Megindult aztán toronyiránt a gépkocsi, utakat hiába keres az ember, ott nincs. Oda körülbelül 70 kilométerre volt – mondták, nem mértem – Karaganda.

Szabotáltak, itt megtagadták a munkát a magyarok. Azért, mert mindig kérdezték, hogy mikor visznek haza bennünket. Mindig azt mondták, hogy „szkora domoj”, de nem tudtuk, hogy mi a vége annak a szkora domojnak. Elég az hozzá, hogy nem ment ki a magyar, ez a 200 ember munkába. Összetartottak, egy barakkban voltak. Ez nagy dolog volt, a lágerparancsnoknak a rangjába került volna és bedugták volna valamelyik lágerbe őt is elítéltnak. Jött a lágerparancsnok: miért nem mennek munkába. Addig nem megyünk, amíg meg nem mondják, hogy mikor visznek haza bennünket. Majd megkérdezzük felülről, ott tudják, mi nem tudunk semmit. Moszkva tudja azt. Hát az igaz is, igazat mondott (a parancsnok). Menjünk kifelé munkára! Persze nem ment senki, meg se mozdult. Fel volt mindenki öltözve munkához, de meg nem mozdult. Bennmaradtunk a barakkban. Akkor látta, hogy nem boldogul egyedül, hát hozott még katonákat és kutyát hozott. De nem fegyverrel, mert hogyha fegyverrel belépett volna, ott maradt volna a fegyver. Elvették volna tőle, fegyverrel nem is volt szabad nekik belépni a láger területére. Jöttek hárman vagy négyen, katonák, vezette őket az őrnagy be és azt hiszem 2 kutya volt, farkaskutya. Na, gyerünk kifelé és a kutyát is uszítgatták. A fiatalabbak fölverték a padokat, hosszú lócákat, akkor adjad neki... Azt hiszem, mind a két kutya megdöglött, agyonverték. Az őrnagy is megkapta a magáét. Hát már nem volt mit veszíteni, arra gondoltunk. És akkor elment, az örök megfigyelték, mi van ott, és elkezdtek lövöldözni. A románok is megneszelték – azok a szomszéd barakkban voltak –, hogy mi nem megyünk ki dolgozni. Ők se mentek. Mondják meg nekik is, mint a magyaroknak, hogy mikor mennek haza. Ott se mondták, ott is verekedés volt. Oda már nem vittek kutyákat, hanem bement egypár katona, de kizavarták. Elég az hozzá, nem tudott az őrnagy mit csinálni és nem akarta – ott voltunk a város szélén –, hogy a város, a lakosság megtudja, hogy mi van itt. Jött szépen kérni: emberek, hát mi a baj, mondjátok meg, amibe tudok, segítek. Mondjuk; nem tud segíteni, van mit enni, van hol lakni, csak nem vagyunk otthon, arról beszéljen, hogy mikor megyünk haza. Hát ő azt nem tudja, így nem tudja, úgy nem tudja, de hát nagyon megkér bennünket, menjünk ki. Hát tulajdonképpen mit akarunk? Tudja meg, hogy mikor megyünk haza, mert ha nem fogja megkérdezni felülről, akkor mi fogunk panaszt tenni Moszkvában. Nem érzük el úgyse, csak mondtuk, hogy Moszkvában fogunk panaszt tenni. Azt mondja: figyeljete ide emberek, a ti panaszotok mire megérkezne Moszkvába, már régen itt leszte a föld alatt.

2 ezer orosz civil dolgozott ott, egy nagy gyárat akartak építeni, de már három éve építik és még a fal sincs fölhúzva. Te jó Isten, most mi húzzuk föl a falat, amit ők 3 évig nem tudtak fölhúzni. Mi 400-an vagy 500-an lehettünk. Hát mi húzzuk fel? Azt mondja az izé, igyekezzetek felhúzni, mert mentek haza utána. Hát ez nem megy. Már nem is hallottuk meg. Olyan 2 méteres fal volt még csak fölhúzva. Bejelentették Moszkvában, hogy a gyár már kész van, vastag papundekli papírból csinálták meg a gépeknek a mintáját, beállítot-

ták és lefényképezték. Küldtek, amit már gyártott, abból is Moszkvába, nézzék meg, az Uralban itt van ez a gyár, felépült 3 év alatt és már termel folyamatosan. Igen ám, de az ördög nem alszik. Valakinek eszébe jutott Moszkvában bejelenteni a dolgot. Kiszállt a bizottság és megállapította, hogy itt nincs semmi. Még a fal sincs fölépítve. Hát mi lesz most? Az egész vezetőséget letartóztatták, elvitték, 25 évet kaptak, a munkásokat meg szétszórták. Nem maradt egy civil munkás sem, csak mi építettük. Fel is húztuk a falat.

Tudtunk mi is híreket, hogy Németországból Adenauer, az akkori miniszterelnök itt van Hruscsovnál, éppen a foglyok ügyében beszélni. Na, akkor mégiscsak lesz valami. Elég az hozzá, hogy azelőtt történt valami megállapodás az osztrákokkal kapcsolatosan és az osztrákokat vitték haza legelőször. Nem sokan voltak, de onnan a lágerből elvitték azzal, hogy hazaviszik. Sátorban laktak ott, aztán lebontották a sátrat, elmentek. Hallottuk később, hogy a németek is mennek haza. Hát csak mi maradunk, magyarok?

Mondta a lágerparancsnok, na, októberben fogtok hazamenni. Ne bolondozzon már velünk, most szeptember, most október, ugye megint átejtenek bennünket. Azt mondja nézzék, fiúk, hát én is csak annyit tudok, amennyit nekem mondanak hivatalból. Hát jól van. Igen, de októberben otthon voltunk, nem csináltunk semmit. A tétlenség, ugye rossz vért szül, mindenki mindenféle rosszat gondolt, civakodtak, vitakoztak. Aztán október vége felé egyszer jött egy rémhír, hogy most már nem visznek haza bennünket. Teljesen felőrölték az embernek az idegeit. Most már nem visznek bennünket haza. Hát nem visznek. Most mit lehet tenni, ugye nem lehet semmit. Mondtuk a kapitánynak, hogy jól elszédített bennünket, lehet, hogy maga jót akart nekünk, de hát látja. Azt mondja, ő se tudja, hogy mi jön, nem mondanak semmit, közelebbit. Jött az október. Október eleje, másodika, sehol semmi, mindig csak az, hogy nem visznek haza most már bennünket. Már innét hallották, onnat hallották, te jó Isten, mi lesz itt.

Október 5-e, semmi, 10-e, egy szó sincs róla. Már nem is reméltünk. 11-én aztán jött a lágerparancsnok, hogy sorakozzon mindenki a raktár elé. Ki kell menni az állomásra. Igen, de akkor már 22 fokos hideg volt ott és majdnem térdig ért a hó. Na mindegy, voltunk már nagyobb hidegben is, mert még 50 fokosban is kizavartak bennünket, hát már ezt kibírjuk, úgyis megyünk haza. Elindultunk ki az állomáshoz. Oda már csak egy ór kísért bennünket, annál se volt fegyver, csak vezetett, hogy merre köll menni az állomás felé.

Este, kb. olyan 8–9 óra között indult el a szerelvény, de nem volt bezárva. Zárjuk be, hogyha akarjuk, mondta a hadnagy, illetve a kapitány, ha fázunk. Tüzelni, meg tüzeljünk, mert az állomásokon, ő majd intézkedik, hogy megállunk és megrakjuk szénnel a kocsikat. Ne búsuljunk, mert nem fogunk megfázni, és még valamit mond, hogy mindenki ott szállhat ki, míg megyünk Magyarorszáig, ahol akar, vásárolhat, csak „énnekem az az óhajom, hogy mikor Csopon leszünk, akkor mindenki ott legyen”.

Egyszer csak megáll a vonat a Kárpátok előtt, a nyílt pályán. Mi van, mi van? Hát egy ember meghalt közülünk és nem mehet a vonat tovább, mert halottat nem vihetnek. Magas engedély kéne, hogy otthon temesse el a családjá. Nem engedték meg, el kellett ott temetni, ahol a vonat állt.

Átmentünk a Kárpátokon és Kisszojván. Ott elég sokat jártam, mert Munkácson a mi területünkhöz tartozott. Elég sokat autóztam arra és ismertem a helyet. Hát ott kiosztották a kosztot. Ez leelő volt, kijött az egész társaság, kicsit pihenni, a mozdonyvezető benne volt a dologban. A kapitány is engedte, ha akarunk maradni egy kicsit, egy fél óráig, óráig maradjunk. Igen, de meglátták a ruszinok a magyar nemzetiszín-zászlót, rögtön jöttek oda, körülálltak bennünket. Nagyon sokan jöttek a faluból, Kisszojváról, olyan szépen beszéltek magyarul. Megkérdeztem az egyiket, hogy tudnak ilyen jól magyarul, hol tanulták. Azt mondják a nyomorúságban, azért beszélünk magyarul, hogy a szovjetek ne értsék, mit mondunk. Magyarul ezek nem tudnak úgyse és a szovjet hatóság vagy a besúgó ne értse. Mondom, viszont mikor mi itt voltunk, akkor jól megtanultak oroszul. Nem akartak magyarul beszélni, voltak olyan részek, ahol ha bement egy pantallós ember, akkor az egész falu kirohant a lakásból és eltűnt, annyira féltek. Hegyi lakók voltak ezek a ruszinok.

Mikor Csopra értünk, a lemaradtak is ott voltak, megvolt a létszám. Meg is volt elégedve az orosz kapitány. Na azt mondja, hát itt most már nekem nincs semmi dolgom, mert át kell adni benneteket a magyar hatóságoknak.

Átvettek bennünket, gyerünk a magyar vagonokhoz. Az állomás előtt asztal volt, oda kellett menni. Kijelentette az őrnagy, hogy a vagon nem zárják be, de a határnál az a szabály, hogy be kell zárni, és csak Magyarországon nyitják ki újra. Tudtuk mi is, hogy így van, nem szólt senki semmit. Beültünk és mentünk. Nyitva volt a vagon ajtaja. Elértünk már a határhoz, kb. olyan 200 méterre voltunk, akkor megállt a vonat. Leszálltak az örök, minden kocsinál volt géppisztolyos ÁVH-s. Nem tudom miért. Ha hazajövünk, hát innen csak nem szökünk már meg.

Az összes vagonhoz jutott 2–2 géppisztolyos, bezárták az ajtókat, majd kinyitják a túlsó oldalon. Nem nyitották ki, mikor elhagytuk a határt. Elkezdtek szidni őket, meg verni a kocsis oldalát, hogy ti disznóbbak vagytok, mint az oroszok.

Jött aztán a tábornok és üdvözölt bennünket, hogy most már itthon vagyunk, nyugodjunk meg, minden rendben lesz, három napon belül itt mindenki hazamegy. Hát jól van. Leültünk az ebédhez, a pincérek felszolgáltak. Akartunk beszélni vele. Ne tessék szólani, azt mondja, mert nem szabad beszélni magukkal, majd ha hozom a következőt, akkor mondja meg a címét, hogy meg tudjam írni haza, hogy itt volt. Hát megtiltották a pincéreknek, hogy velünk szóba elegyedjenek.

Aztán szólítottak engem is, hogy sorakozzak fel a többihez. 30–40-es csoportban engedték el az embereket. A nőket engedték előre, volt velünk két vagy három nő, akik már gyereket is hoztak magukkal.

Elmentem az apósom lakására, mert a családom ott lakott. Munkácsról eljöttek és itthon laktak a gyerekekkel együtt. Beérkeztem az utcába és megyek végig, ismertem a lakást – többször jártam ott –, és elmentem én bizony mellette. Nem ismertem meg, mert az udvaron nyári konyha épült és az akkor, mikor én ott voltam, nem volt. Túlmentem rajta, aztán visszajöttem és bementem. Üveges ajtón át láttam, hogy anyósom, meg apósom ott ül, és beszélgetnek. Letettem a csomagomat, bekopogtam: Jó estét kívánok. Itt lakik Soós Miklósné? Igen, itt lakik – néz rám fel anyósom –, hát ez meg Miklós. Hol van a feleségem? Mond-

ja, elment a húgához a kislánnyal, már az unokájával. Mikor én itt hagytam a kislányomat, akkor 11 vagy 12 éves volt. Azóta férjhez ment és már unokám is volt, mire hazajöttem.

Összeült a rokonság, mindenki örült, egész éjjel fönmaradtunk. Mondták, hogy ne menjek legalább 3 hónapig dolgozni, hogy egy kicsit feljavuljak. Hát éppen elmehetek dolgozni, de kérdés, hogy kapok-e munkát. Otthon maradtam a télen. Tavasszal megpróbáltam munkába állni. Debrecenben is lakott rokonunk, tudtam, hogy párttag az illető, be mentem hozzá: Feri, most jöttem haza, nem kapok munkát, igaz, hogy nem is nagyon ke restem, hát valami munkát... Azt mondja, csak nyugodtan légy, majd én keresni fogok.

A művezető föl vett, aztán jött a politikai tisz, hogy menjek még be hozzá, itt már rendben van. Fiatal ember volt, azt mondja, kérem, itt a papírja, ne haragudjon, nem tudom fel venni, félek.

Debrecenből jött le az egyik régi barátom, a vasútnál dolgozott, a leánya a golyóscsapágy gyárban, titkárnő volt. Azt mondja, gyere, beszéltem a lánnyal, föl vagy véve. Elvállalok akármilyen munkát, csak legyen már egyszer keresetem is. Jó, de el kell menni evvel a papírral a politikai tiszhez is. Hát elmentem. Egy fiatalember volt, mutattam a cédulát, hogy föl vagyok ide véve. A munkakönyvemet is mutatom, azt kér, eddig hol dolgozott. Mondom, az apósomnál dolgoztam eddig, most már megelégteltem a mezei munkát és itt akarok dolgozni. Azt mondja, hát nincs a könyvében semmi. Katona volt-e? Voltam. Fogságban volt-e? Voltam. Mikor jött haza? Most, nem régen. Tessék, itt van, mehet – azt mondja –, nem vesszük fel.

Jött az őszirózsás 23-a, forradalom vagy ellenforradalomnak nevezik, nem tudom. Szaladgált mindenki hozzám, akik tagok voltak, meg akik eljártak a kulákoknak a padlására söpörni. Mind jöttek hozzám, hogy ő most mit csináljon? Mondom, semmit, ha becsületes ember voltál, akkor ezután is az maradsz. Ha meg valamit elkövettél, akkor felelsz érte. Nem avatkoztam bele. Jött hozzám küldöttség is, hogy vállaljam el a községi rendőrparrancsnokságot. Nekem elég volt már ezekből, én nem vállalok semmit – mondtam.

1959-ben osztán föl jöttem Pestre, itt van a lányom, vöm, az ÁVH-s is volt azelőtt – sorozott volt – leszerelt. A Finommechanikában dolgozik mind a kettő és hátha valami állást ott kapok. Azt mondja a vöm – diszpécser volt, ott –, majd csinálunk valami helyet. Ez már 56 után volt, 59-ben, akkor már nem kellett önéletrajzot csinálni, semmit.

Innen mentem el nyugdíjba, de közben, ugye mindig irosgattam a legfelsőbb bíróságnak, a szovjet legfelső bíróságnak, hogy ártatlannak érzem magam, miért ítélték engem 20 évre el? Ha megírtam januárban, akkor decemberben jött rá válasz vagy a következő évben. Nekem nem volt mindegy, mert ugye akkor amnesztiát kaptam. Vagy pedig hát rehabilitálást..., a kettő között differencia van. 6 vagy hány éven keresztül folytattam az írást, küldözgetést.

Írtam Brezsnyevnek. Amit addig elküldtem nekik és ami válasz jött rá, azt mindet összepakoltam. Egész kis csomó volt a levelezés, ők is írtak, én is írtam. Én 2–3 oldalt írtam, ők egy oldallal elintézték, hogy nyet, nyet, nyet. Összepakoltam és ajánlva feladtam Brezsnyevnek, a címére. Ez volt '72 áprilisában.

'73 márciusában, egyszer megyek haza munkából, mondja a feleségem, hogy kaptál egy ajánlott levelet az Igazságügyi Minisztériumból. Hát nézzük meg, hogy mi lesz ez: ő már

fölbontotta és az van benne, hogy engemet rehabilitáltak. Nem hittem, megnéztem, hát tényleg az volt benne. Másnap bemutattam a főnökömnek, nézd meg, azért nem úgy van, ahogy mondják.

Visszaszámolva 27 évig, mondjuk, viseltem ezt a háborús bűnösséget, amit nem érdekeltem meg, és ez a családomra kihatott.

Az a szerencsétlen katona, az nem volt egy se hibás, nem önként ment a háborúba, hanem be kellett vonulni, mert ez volt az állampolgári kötelessége. Ezt mondtam az utolsó szó jogán és másodszor, hogy még nem ismerek egy olyan államot, és azt hiszem nincs is, aki azért engem elítéljen, mert otthon az állampolgári kötelességemnek eleget tettem. Mást nem csináltam. Csak azt csináltam, ami a dolgom volt, én nem szálltam meg az oroszokat, még csak nem is harcoltam ellene. Szovjet területen soha nem voltam. Nagyon sajnálom, hogy sokan elhaltak ezekből, akikkel együtt voltam, és ott is nagyon sokan meghaltak mellettem. A kisember, aki a kapától, meg az ekétől jött el, hát ez nem bírta, mert szabad ember volt. Főleg a fiatalok nem bírták, hullottak. Azért nem tudtam belenyugodni abba, hogy ezeket az embereket ugye elhurcolják, már magamat is beleértve, mert én se a fronton estem fogságba. Akkor már vége volt a háborúnak és mégis úgy bántak velem, mintha háború lett volna.

Nem tudom megérteni most se, ami ott folyt. Az embernek nem volt szava, csak darabnak nézték vagy számnak, és ha kért valamit, akkor azt mondták: Fasiszt! Hát én nem voltam fasiszta, én pártban nem lehettem, mint katona. Azt mondtam, ha énnekem azt mondd, hogy fasiszta, akkor te meg kommunista vagy.

Rózsás János

1950-ben a kazahsztáni Ekibastuz lágerében, a sivatag lágerében került közénk Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin. Fizika-matematika-tanár volt, de rendkívül érdeklődő ember, nagy könyvmoly, könyvtárlátogató. Mivel én ugyancsak bújtam a könyveket, megismerkedtünk, barátság szövődött közöttünk. Megérintette, hogy egy magyar ennyire érdeklődik az orosz irodalom meg a kultúra iránt, ilyen súlyos lágeri körülmények között is. Mert hisz éppen akkor egy 5 ezer fős lágerben voltunk, és a könyvtárlátogatók száma nem haladta meg a 40–50-et, tehát az 1 %-ot, és az egy százalékban egy magyar is volt, akit örökké könyvvel vagy újsággal a kezében lehetett látni.

Látta az érdeklődésemet, azt mondta, hogy irodalomtanárommá szegődik, beszél nekem olyan írókról, költőkről, akiknek a könyveivel a lágeri könyvtárban nem találkozhatok. Mert vagy kivégezték őket vagy szilencium alatt vannak, vagy egyszerűen elhallgatják őket. Mondanom sem kell, hogy Dosztojevszkij, Tolsztoj sem fordult elő a könyvtárban, ő sem volt kedvenc. Tehát meglehetősen furcsa válogatása volt a lágeri könyvtárnak, de az ember kiéhezett, mindent elolvasott. Beszél nekem olyan írókról, költőkről, akikkel kapcsolatban nem volt ildomos beszélni. S ez nagyon nagy bizalom jele volt, mert egy speciális politikai fogolytáborban, ahol spiclik surrannak körülöttünk, ott őszintén beszélni, az nagy kockázat. Szolzsenyicin '53 februárjában szabadult, márciusban meghalt Sztá-

lin. A sors úgy hozta, hogy a külföldi állampolgárokat júniusban összeszedték, decemberben hazajöttünk. Címet nem cseréltünk, mert ő is ment száműzetésbe, meg egy év múlva én is száműzetésbe mentem volna, Isten tudja hova, tehát elbúcsúztunk. Nem gondoltam, hogy valaha az életben még minket összehoz valamilyen formában a sors.

Itthon rendszeresen járattam szovjet folyóiratokat, újságokat: '62-ben az Ogonyok című folyóiratban olvasom, hogy megjelent Alekszandr Szolzsenyicinnak egy kisregénye: Iván Gyenyiszovics egy napja. Ogyin gyeny Ivana Gyenyiszovicsa.

Jézus Mária, ez a Szása, ez az én barátom! S akkor rögtön írtam a Novij Mír folyóiratnak – nekem akkor az nem járt –, hogy adják meg a címét, és így felvettük a levelezési kapcsolatot.

Persze előfizettem a Novij Mírre, ahol megjelentek dolgai, de hát nem volt olyan sima az élet, mert Szolzsenyicin 1967-ben egy nyílt levéllel kilépett a IV. Írókongresszus elé, '67 májusában, és attól fogva meglehetősen üldözött emberré vált. '67 után már meg is szakadt a levelezésünk. '69-ben kizárták az Írószövetségből, '70-ben nem vehette át a Nobel-díjat, '74 februárjában pedig a Gulág-szigetecsoport miatt egyszerűen kizsuppolták a Szovjetunióból. Na, itt kezdődött a történet második vagy hányadik fejezete.

Megengedték az első feleségének, akitől elvált, de aki Szolzsenyicin életrajzán dolgozott, hogy eljöjjön hozzám ide, Nagykanizsára látogatóba, hogy Szolzsenyicin – 3 évet töltöttünk egy lágerben – lágeréletével kapcsolatban adatokat szerezzen.

Miközben itt volt Natalja Resetovszkaja, megjelent a moszkvai APN-kiadótól – ez a Kossuth Kiadónak felelne meg –, politikai kiadótól a főszerkesztő-helyettes és egy szerkesztő, hogy írjam meg számukra az emlékirataimat. A kilenc év történetét. Ugyanis szeretnék látni fejlődéstörténetemet, mert hogy én fegyverrel a kezemben a marcali fronton estem szovjet fogságba, kvázi a szovjet nép ellensége gyanánt, és az orosz nép barátja lettem. Átlagon felüli műveltségre tettem szert, olvasottságra, orosz irodalom, történelem stb. Érdeklődésem, hát rendkívüli. Azt válaszoltam az elvtársaknak, hogy tőlem ne kívánják, hogy megírjam, mert hiszen én a szenvedő orosz népet és az orosz klasszikusokat szerettem meg. Én nem lettem marxista, nem lettem bolsevista, és ha önöknek megírom az emlékiratomat – nekem a kilenc év alatt soha nem volt jó dolgom, tehát nem sok jót írtatok. De, de csak írjam meg – biztattak a szovjet elvtársak.

Utána jöttek a magyar elvtársak és azt mondták, hogy Rózsás elvtárs, maga megírja az emlékiratait, az anti Gulágot. Maga a könyvében megcáfolja, hogy nem volt olyan rossz a lágerekben, mint ahogyan a maga barátja, Szolzsenyicin írja a műveiben. Mert hiszen itt van egy magyar, aki ugye átlagon felüli műveltségre tett szert a lágerben.

De elvtársak, én egy különöc vagyok, aki ahelyett, hogy a konyha körül koslattam volna a fagyos sárgarépaért vagy káposztáért, a könyvtárszoba körül koslattam. Ne vegyenek az átlaghoz, nekem nyomorúságos sorsom volt amellelt, hogy a betű után szaladtam. Nem tudok én jót írni.

Addig-addig, amíg meg kellett írnom az emlékirataimat, de én a lelkiismeretemre hallgatva írtam meg. És mi következett? Elvitték tőlem a kéziratot, persze évek múltak el közben, ez '74-től '78-ig zajlott, és akkor sebbel-lobbal jöttek vissza a magyar elvtársak, hogy de Rózsás elvtárs, ez még szörnyűbb, mint amit Szolzsenyicin írt.

Azt akkor nem értettem meg, és ezért előre szaladok az időben. Arról volt szó, hogy amikor itt jártak az APN-től, hogy először ez Olaszországban fog megjelenni, az olasz kommunista kiadóval meg van kötve a szerződés a könyvemre. Ezt sem értettem.

'93-ban Moszkvában voltam, arról volt szó, hogy kiadják a könyveimet. Irodalmárokkal találkoztam, volt irodalmi estem, részt vettem egy Gulág-konferencián, sajtókonferenciát tartottam. Ott, az irodalmár barátaim két dolgot megmagyaráztak. Egyrészt, miért Olaszországban jelent volna meg a könyvem?

– János, ha te ezt a marhaságot megírod – amiért neked nagy pénzt fizettek volna –, azt oroszul nem lehetett volna kiadni, azt a hazugságot. Azzal külföldet kellett volna megegetni, mert hiszen a Gulág-szigetcsoport addig csak külföldön jelent meg. Tehát a nyugati olvasót kellett volna a te könyveddel elkábítani. Azért jelent volna meg olaszul. És, hogy miért mondták, hogy ez szörnyűbb, mint amit Szolzsenyicin írt? Szolzsenyicin hatalmas munkákat írt, történelmi háttérrel. A Gulág-szigetcsoport az egyszerű olvasó számára szinte megemészthetetlen. A számadataival, a perekkel, a nevekkel és egyáltalán a történelmi vonzatokkal. Ez a történészek, a szovjetológusok és azok számára íródott, akik azt a kort kutatják. De a te könyved egy egyszerű kisembernek a könyve, akiből több millió gyöttrődött a lágerben, a hétköznapi olvasó a te könyvedből plasztikusabban, közelebből megismerkedik a légerek világával, mintha azt olvasom, hogy Kirovot 1934. december 1-jén meggyilkolták, s a Kirov-ügyben 20 ezer embert kivégeztek, 200 ezret Gulágra vittek. Hatalmas szám, döbbenetes –, de nem látszik mögötte az ember. A te könyvedben a gyöttrődő emberkének a sorsa plasztikusan le van írva és az az olvasóra nagyobb hatást gyakorol. Ezért mondták, hogy de Rózsás elvtárs, ez szörnyűbb, mint amit Szolzsenyicin írt.

Nem írtam meg a könyvet, amit ki akartak passzírozni belőlem. A megmentőm Gorbacsov volt, anélkül, hogy tudná, hogy létezem. Ugyanis, amikor már nagyon szorult a nyakam körül a hurok, jött a peresztrojka, meg a gláznoszty és jött Gorbacsov. Kezdek enyhülni az idők.

Amikor Münchenben megjelent a Keserű ifjúság első része, akkor még a szőnyeg szélére állítottak és megdorgáltak. Mikor második évben megjelent a második kötet, akkor már nem hívatott senki, és a tőlem elkobzott kéziratokat '89 októberében visszaadták.

Döbbenetes volt számomra, hogy 1975. febr. 19-én először hangzott el a nevem a Szabad Európa Rádióban. Szolzsenyicin, amikor 74-ben, decemberben átvette Stockholmban a Nobel-díjat, sajtókonferenciát tartott. A sajtókonferencián – többek között – megemlítette, hogy van Magyarországon egy barátja, Rózsás János, akit őmiatta üldöznek, hogy nyilatkozzon ellene. Hát a mai napig meg vagyok döbbenve, hogy Szolzsenyicin – amikor '74 februárjában már jártak nálam magyarok, hogy nyilatkozzak, de nem nyilatkoztam, májusban meg jöttek az oroszok –, honnan tudta, hogy őmiatta engem idehaza atrocitások érnek. Ez a mai napig titok a számomra.

Amikor súlyosra fordult a dolog, mert hát voltak fenyegetések is, mondanom sem kell, a KGB részéről. Akkor megírtam, hogy mi a problémám. Válaszolt, hogy azonnal jeleznek, ha súlyosra fordul a dolog. Az egész világot föltrombitálja, szétkürtöli az érdekemben, ha valami lesz, de idáig nem fajult a dolog. Mert a '80-as évek elején megmondták az

elvtársak; vegye tudomásul, magából nem csinálunk mártírt. Magából nem csinálunk magyar Szolzsenyicint. Tehát, ha ők nem is tudták, hogy én titokban kapcsolatban vagyok Szolzsenyicinnel, érezték, hogy a Szolzsenyicin barátját azért nem szabad kidobni a harmadik emeletről, vagy egy autóbusz vagy egy teherautó nem gázolhatja halálra. Azért avval még vigyázni kell.

A parancsnokság örökké rettegett, hogy ezek a fasiszták mikor esküsznek össze, mikor találnak ki valamit. Önmagukat ijesztgették.

Hát ezek a fasiszták olyan békés emberek voltak, hogy kevesebb bajuk volt velük, mint a köztörvényesekkel, mert azok aztán végképp zabolátlanok voltak. Sok embert beszerveztek spiclinek. Megtették valamilyen lágeri beosztásba vagy egy tányér levesért vagy valamiért, egy tál lencséért beszerveztek embereket spiclinek, hogy figyeljék a többieket és jelentsenek.

A lágerben olyan hangulat alakult ki, hogy az ember már alig mert egymással őszintén szólni, mert sose tudjuk, hogy a közelben ki hallgatózik. Azért volt nagy érték Szolzsenyicinek a bizalma irántam, mikor a spiclik ott jártak köröttünk, és ő nekem mert beszélni olyan dolgokról, ami a lágerben bizony külön büntetést vont volna maga után.

Ugye tudjuk nagyon jól, hogy Ukrajna le akart válni a Szovjetunióról, és 1944–52-ig tartott az ukrán szabadságharc, amit Sztjepán Bandéra vezetett. Ez nagyon komoly katonai erővel folyt, és a végén, 1950-ben törte le az NKVD hadserege véglegesen az ukrán szabadságharcot. A „bandérecek” odahozták hozzánk 25 évre elítélten, elég sok került belőlük a lágerbe. Amikor ezek a bendérecek látták, hogy nálunk micsoda fojtó a levegő, elhátározták, hogy megtisztítják. Az ukrán barátaimon keresztül értesültem, nem konkrét személyekről, hanem magáról a tényről. Bennük még volt tetterő, mert mi, öreg lágeristák, ugye igaz, hogy én 26 éves voltam – de akkor már 8-dik éve ültem –, mi már megtört emberek voltunk ahhoz, hogy legyen bennünk kurázi a védekezésre, vagy leszámolni ezekkel a banditákkal vagy ezekkel a spiclikkel. De ezek a frissen, az erdőből jött ukránok azt mondták, na ennek mi véget vetünk. És akkor maguk közül, ahogy nekem ezt elmagyarázták, bíróságot, ügyészséget, nyomozó hatóságot alakítottak. Keresték, kutatták, nyomoztatták, hogy kik azok, akik gyanú alá esnek, hogy spiclik, árulkodnak, jelentenek, vagy pedig túlságosan kegyetlen brigádvezetők és ehhez hasonlóak... Tehát megkeserítik a lágeri életet.

Na, hogy rövidre fogjam a dolgot, egy emberről kiderült, hogy spicli. Összeült a bíróság, a nyomozók leadták az adataikat –, hogy milyen megfigyelések alapján merül fel ez a gyanú, utána az ügyészek, ugye megállapították, hogy hát akkor halál rá, a bíróság ezt ki mondta.

A spicli kivégzésének a módja volt nagyon érdekes fogás a részükről. Ugyanis valakinek ezt az embert el kell tenni láb alól. Késsel, baltával, szekercével, téglával vagy amivel éppen az életének a végére pontot tud az illető tenni. De ezt ki kell végezni. A kivégzésre, a hóhérmunkára kiszemeltek egy olyan személyt, akire ugyan rávetődött a gyanú árnyéka, de nem volt bizonyítható, hogy tényleg spicli-e, de a viselkedése megkérdőjelezhető volt. Erre az illetőre ráparancsoltak, hogy te a Fjodor Mihájlovcicot kivégzed. Ha nem végzed ki, folytatjuk a nyomozást, és akkor lehet, hogy a te életed végére is pontot te-

szünk. De ha kivégzed, megszüntetjük a nyomozást ellened. Ilyen emberekkel végeztették ki. '51. július 21-én a láger főszakácsát, két csecsen halálra szurkálta. Ez nyitotta meg a sort, '52 januárjáig 83 embert végeztek ki ilyen módon. Volt, amikor pl. a láger politikai tisztje szeme láttára szúrták le. Volt, aki felfedte magát, pedig 25 évre volt elítélve, abból másfelet, kettőt kitöltött, nem érdekelte, hát újra kezdte a 25-öt. Kilátástalan volt, nem is rejtőzött. Volt, aki nem ilyen gyanúba hozott ember volt, hanem azt mondta, hogy én vállalom. És aztán a politikai tiszt mellett szúrták le az illetőt, és azt mondta a politikai tisztnek, hogy ne reszkess, nem terólad van szó.

Ezek a spiclik bemenekültek a börtönbe. Igen ám, de a parancsnokság sem volt rest, úgy szemelgette ki, hogy ki lehet az ukránok közül – mert akkor már ők is megtudták, hogy dolgozik egy földalatti bíróság – az, aki itt tevékenykedik? És bevitték ukránokat, ezekkel a spiclikkel kínoztatták. Kijött a híre a lágerbe, hogy vallaszák, kínozzák a spiclik a bevitt ukránokat, akik valószínűleg fejesek voltak ebben az egész akcióban. Ekkor, '52. január 22-én, az 1905-ös véres vasárnap évfordulóján – ugye a 13 napos késés a naptárban – tört ki nálunk a lágerlázaság. Megrohamozták a börtönt, és el akarták kapni a bent lévő spicliket, de olyan erős volt a kőbörtön, hogy nem lehetett behatolni. Jött a katonaság, lőttek és leverték a lázaságot.

Szolzszenyicinék barakkja a láger egyik sarkában volt, attól távolabbra a börtön. Közöttünk még a parancsnokság épülete, tehát nem volt rálátásunk a kőbörtönre. Meg nem is gondoltunk semmire. Este, sötét volt már, és megállapítottuk a Kárdéval, Jurij Vaszileviccsel, hogy a katonák kinn a sivatagban lövés gyakorlatot tartanak. Az őrszemélyzetünk, mert szoktak. És egyszer csak rohannak az étteremből a barakk lakói, mesélik, hogy nagy a zűrzavar, a láger lakossága megtámadta a börtönt, méghozzá úgy, hogy – 5 méter magas deszkakerítése volt – bontják a deszkakerítést, és próbálnak az épülethez jutni.

Az történt, hogy az ukránok, a szervezők a közeli barakkoknak a népét kizavarták a kőbörtönhöz, hogy amíg ők ott tevékenykednek, legyen nagy tömeg. 10–20-an tevékenykednek, az semmi, legyen tömeg. Az 5 ezerből kb. ezer fő ott nyüzsgött. Nem csináltak azok ott semmit.

Riadóztatták a katonaságot, és a katonaság a fejek fölött lőtt a géppisztolyokkal a barakkokba. Úgyhogy a barakkokban a priccseken lévő emberek közül lőttek agyon 3-at, meg aztán azért még lejjebb is mentek. Utána pedig jöttek a börtönőrök, és vaspálcával verték az embereket, kit fejbe, kit úgy, kit amúgy. Egy magyar fiúnak eltörték a karját, meg mit tudom én micsoda. Nagyon sok áldozat nem volt, csak talán 10–12. Három lőtt volt a barakkokban, a priccsen, meg akiket agyonverték. A barátaim nem engedtek ki a barakkjukból, nem mehettek vissza a saját barakkomba, mert az a láger túlsó felén volt. Egy börtönőrök által hajkurászott embertömegben keresztül kellett volna hazaverekednem magamat. Tehát éjszakára ott maradtam Solzszenyicinék barakkjában.

Szolzszenyicin elkövetett egy hőstettet. Az történt, hogy jött a parancsnok, mindenkinek le kellett vetkőzni, mindenki fekdjön le. Volt Solzszenyicin fölött egy üres fekhely, ahová fehérműre vetkőzve lefeküdtem. Takaróm nem volt, de adtak vattás kabátokat, amivel színleltelen lefeküdtem.

Aztán jött a börtönőrök parancsnoka, és szobáról szobára ment. Kérdezte, hogy van-e valaki idegen itt? Erre Szolzsenyicin azt mondta, hogy csak a saját embereim vannak itt.

Amikor már mindent letörtek és mindent elcsitított a parancsnokság, akkor rabszállítmányokat vittek el tőlünk a rézbányába. Nem tudtuk, hogy hova, de később kiderült, hogy Kingirbe vitték őket.

Szolzszenyicin is belekerült volna ebbe az etapba. Az egyik este jön be az egyik brigádtársam: na János, kapaszkodj! Most szedik össze az írástudókat! Tudnillik a lázadásnak, – a szovjeteknél – mindig kell szellemi irányítójának lenni.

Akik a lágerben így intelligensebb emberek voltak, a saját fejükkel gondolkoztak, azok gyanúsak voltak. Szedték össze az írástudókat. Mivel én is írástudónak számítottam, meg könyvtárlátogatónak, én is az egyik szellemi előkészítője lettem volna a lázadásnak, de szerencsére nem kerültem bele az etapba. Volt becenevem, amit ismertek a lágerben, de a saját családi nevemet nem. Lehet, hogy nem tudtak beazonosítani. Szolzsenyicint el akarták vinni, de akkor esett át egy rákos hasműtéten. A műtétet egy magyar orvos végezte, Várkonyi Ferenc. Ő mentette meg Szolzsenyicin életét '52 februárjában, az ekibastuzi táborban.

Az én kezemben úgy állt a szerszám, hogy sírni tudott volna. A normát nemigen teljesítettem. De mivel én voltam az írástudó, megbocsátották. A papírmunka volt az én esetem. Úgyhogy az, hogy életben vagyok, megmaradtam, részint, hogy nem dohányoztam, részint, hogy nem voltam veszekedős, túróképes voltam, no meg az írástudásomnak köszönhető. Szükség volt rám, mint írástudóra. Nekem kellett írnom például, hogy a többieknek mennyi a teljesítménye.

10 kilós nagykalapácsot emelgetni vagy írni, azért az nagy különbség.

Nem csak a könyvek után futottam, hanem a papír után is. Mindig írni, jegyzetelni szerettem volna. A papírhoz nagyon nehéz volt hozzájutni. Ha hozzájutottunk egy cementes zsákhhoz, azt föl szabta az ember, és abból pl. '46 nyarán varrtam egy kis imakönyvet. Egy kis noteszszerű imakönyvet, amibe leírtam a miseimádságot, templomi énekeket, meg egy-két apróságot. Ezt a kis imakönyvemet rejtegettem magamnál. Később elveszett, másikat írtam. Különben tiltott volt a papír, ceruza, de nekem mindig volt. Egy rab megtanulja a lágeri életnek a túlélési fogásait. Például gimnasztyorkában jártunk, katonai blúzban, és annak két mellsebe volt. Reggel-este motoztak, kifele, befele menet, körbetapogatták a ruhánkat. Nem akadt olyan marha, aki ebbe a zsebbe valamit bele mert volna tenni, mert az szem előtt volt. Én évekig itt hordtam a ceruzacsonkot, meg a papír feljegyzéseimet. Mindenhol megtapogattak, de az ő az orra előtt ezt a zsebet nem nézte meg, mert ki mer oda valamit tenni. Rájöttem, hogy ezt nem nézik meg. Meg a barakkban is mindig felső sarokba költöztem, a fejem alatt, a matracom alatt – amikor már volt – tele volt papírral. Minden évben május 1-je, november 7-e tájékán hatalmas motozások, de nem akadt katoná, amelyik oda a sarokba, a priccse föl másszon és még a legfelső sarkot is megnézi. Úgyhogy akárhogy fölforgatták a barakkot, az én papírjaim megmaradtak a legfelső sarokban.

A túlélésben sokat segített a túrni tudás és a hit. Az Istenhit, az imádság. Beletörődtem a sorsomba, „fiat volumtas tua”, legyen meg a te akaratod, ha itt kell pusztulnom – legyen.

Bízom abban, hogy a Jóisten gondomat viseli. És még egy, ami nálunk, magyaroknál különösen szembeűnt: az ártatlanság tudata. Nem tudom elképzelni, hogy ha öltem, gyilkoltam, raboltam volna, nekem azzal kellett volna élnem. A másik, hogy a hazánkért szenvedünk. Minket, leventéket hazafiasságra neveltek, hazaszeretetre, a hazánk iránti áldozatkészségre és hitre. Ez a hazaszeretet, hit és az ártatlanság tudata segített bennünket, hogy a lelki egyensúlyunk el ne vesszen. Természetesen Isten kegyelméből sok-sok szerencsés momentumnak, helyzetnek kellett ahhoz lenni, hogy túléljük. Meghalt persze olyan is, aki hitt és remélt és vállalta a sorsát, Isten akaratába beletörődve élt, de sajnos jött egy betegség vagy egy baleset, és elpusztult. Mint ahogy nem mindegyik dohányos ember kap tüdőrákot, de nagy az esélye rá, ugyanúgy nem mindegyik hívó lélek élte túl a fogságot. De nagyobb esélyünk volt, hogy meg ne zavarodjunk, el ne veszítsük a talajt a lábunk alól. Meg az, hogy az ember elfoglalja magát. Nem mindenki volt papírmániákus, mint én, hanem fűrtak, faragtak, ügyesek voltak, cigarettaszípkát csináltak vagy dóznit, meg ilyenekeket és eladták. Vagy rajzolni tudtak jól, lerajzolták vagy lefestették a lágerparancsnokot. Ez a lágerben életmentő dolog volt. Különben a magyarok nagyon élelmesek voltak. Én nem szeretem azt a csalódottságot, függetlenséget, enerváltságot, ami ma a társadalomban van. A magyar az annyira életrevaló. Láthattuk '56 után, a disszidensek is meglehetősen megállták a helyüket. De állítom, hogy a lágerban mi is megálltuk a helyünket. Mert furcsállották az oroszok, hát most kimondom kerekperccel, azt mondták, hogy ti, magyarok zsidók vagytok. Olyan élelmesek vagytok, mint a zsidók. Minden magyar, aki életben maradt az 50-es évek után – mert az 50-es években nagyon hullott a nép mindenhol, de a lágerekben már konszolidálódott a helyzet –, mindegyik kitűnt valamivel, valami ügyességgel. Ha mást nem, adni-venni tudott. Volt ott köztünk olyan, aki még a levegőt is eladta az oroszoknak.

Ugye megvolt a Horthy-féle kiugrási kísérlet okt. 15-én, ami nem sikerült. Szálasi vette át a hatalmat, és mozgósította mind a maradék népgazdaságot az ország egyharmadán – ami még akkor nem volt megszállva –, mind az embereket frontszolgálatra. És mivel Szálasi valamikor vezérkari tiszt volt, tudta, hogy a fiatalok nagyon komoly katonai előképésben részesülnek a levante révén.

A leventék egy részéből alakulatokat képeztek, amiket kidobtak a frontra. A másikkal Magyarországon képeztek kiképzésre alakulatokat, vagy kivitték őket Németországba, Ausztriába, további kiképzésre. Én a behívással olyan alakulathoz kerültem, amelyiket a frontra dobtak. Felszereltek bennünket páncélöklöklökkel. Kalandor dolog volt, mert a parancsnokságunk az német volt, a tisztjeink magyarok, századosig vagy hadnagyig bezárólag. De azon felül már a németek dirigáltak.

Az volt az elképzelésük, hogy a mi alakulatunk – 96 főből állt – hatoljon át a frontszakaszon, menjen a Mecsekbe, és ott a Mecsek szerpentinjein ritkítsuk meg a Jugoszláviából fölfelé törekvő szovjet páncélos alakulatokat. Akkoriban alakult ki ugyanis Székesfehérvár térségében nagyon komoly tankcsata, és hogy minél kevesebb tank és páncélos érjen oda az oroszok részéről. Hát ez örültség volt, a fegyverünk egy Mauser-puska volt 10 töl-

ténnyel – az ismétlőfegyverek háborújában –, meg egy páncélöklől. A saját civil ruhánkban dobtak át a fronton bennünket. Vádolom a német hadvezetést is, hogy aztán a Wehrmachthoz tartoztunk, vagy hova, a teremtő, aki tudja. Nem élelmeztek bennünket, a falvakban kol-dultunk élelmet magunknak, nagyon csúnyán bántak velünk a németek. Azt mondták, egy olyan frontszakaszon dobnak át bennünket, ami a leggyengébb frontszakasz. A legerősebb frontszakaszon dobtak át, és 24 órán belül fogságba estünk.

Bekeveredtünk egy erdőbe, elszakadtunk a parancsnokságtól. A csapat kisebbik része a parancsnokokkal, a németekkel, a rádióssal, az összekötővel elment. Mi, 58 levente ott maradtunk az erdőben. Megvirradt, azt láttuk, hogy a csapat egy része nincs meg, mi, gyerekek meg ott vagyunk az erdő közepén. Lefeküdtünk egy nagy fa alá. Dec. 22-e volt. Fáradtak voltunk, kimerültek, éhesek meg minden. Szemerkélt a hó, de az minket nem zavart, mert már annyi mindenben mentünk keresztül. Lefeküdtünk, hogy kialusszuk magunkat, és ha fölébredtünk, akkor majd megbeszéljük, hogy mit csináljunk. Bejött az erdőbe három szovjet katona nyulászni. Ránk bukkantak, úgyhogy én álmomban estem hadifogságba. Mire fölébredtünk, foglyok voltunk. Voltak köztünk délvidéki fiúk; temeriniek, újvidékiek, akik tudtak szerbül. Amikor azok ránk bukkantak, a sok alvó gyerekekre, fölébredtek a délvidéki fiúk és mondták, csekáj, ne lőjetelek... Elkezdték magyarázni, hogy a németek front-ra dobtak minket, de mi nem akarunk harcolni, a fene jobban tudja, mit beszéltek a fejünk fölött, de a megijedt orosz fiúk is megnyugodtak. Puska volt náluk, meg minden hülyeség, hát nem tudták, hogy hogy vagyunk felfegyverkezve. Aztán lekísértek bennünket a faluba, azt mondták, elszedik tőletek a fegyvereket és elengednek benneteket. Akkoriban alakult Vörös János hadserege, odavisznek benneteket.

Sajnos a faluban székelt az NKVD parancsnoksága, az aztán nem vette viccre a dolgot. (A kis orosz katonák – velünk együtt – azt hitték, hogy ez egy könnyű megoldás.) Azonnal letartóztattak bennünket, és megkezdődött a vizsgálati fogság. Illetve agyon akartak löni, az egyik parancsnok, de a másik nem engedte, és akkor egy katonai parancsnokság, illetve haditörvényszék vizsgálata nyomán elítéltek bennünket. 9-et halálra, 4-et 15 évre, a többi, az alját pedig 10 évre. Én is az aljához tartoztam.

'50-ben tudtam meg, amikor egy általános adategyeztetés volt, hogy az 58. § 9. pontjából diverzáns cselekedetért ítélték el. Hogy aztán pontosan mi volt a vádiratban, hogy mit csináltam, vagy milyen büntetteket hajtottam végre vagy csak a büntett kísérlete – nem tudom. 58. 9. – diverzió és a 10 év, meg az örökös száműzetés. Hogyha letelik a 10 év, akkor sem jöhetek haza Magyarországra, hanem megyek örökös száműzetésbe. A sztálini időkben ugyanis, akit politikai paragrafussal, tehát az 58-as §-sal ítélték el, nem térhetett vissza európai lakóhelyére. Az Uralon belül nem kerülhetett. Ez vonatkozott minden rabra, hiszen mi szovjet állampolgárok voltunk, tehát nem magyarokról van szó, hanem politikai elítéltekről.

És mentek örökös száműzetésbe, a Távól-Kelet különböző vidékeire. A mi lágerünkből akkoriban Habarovszk vidékére vittek, onnan írtak vissza. Szabadultak lengyel barátaim, akik azt mondták, ne búsulj, majd ha jössz utánunk, mi már helyre vergődünk, és segítünk téged is a szabad életben. Hát, száműzött szabad életbe Távól-Keleten elhelyezkedni!

Tudtam, hogy nemhogy Magyarországra, de Oroszország európai részére soha nem hetem be a lábamat. Ezzel számot kellett vetni, ebbe bele kellett törődni. Még abba is bele kellett törődni, hogy mi, külföldiek nem levelezhattünk.

A kertünk alatt robogott a vonat – Kanizsára Budapestről –, és nem tudtam, hogy mire jövök haza. '44-től '53-ig nem tudtam, hogy mi történt a családdal és kit találok meg. Mert az ember akkor már mindenkit eltemetett, bennünket meg már úgy sem várnak haza, mi már senkinek nem hiányzunk. Az ember megpróbálta magát megagítani, hogy már úgyse kellek senkinek, és ha hazajövök, akkor mit találok? Ez döbbenetes volt.

Nagy idegfeszültség volt az a tudat, hogy most kell majd szembesülnöm, hogy mi vár itthon. A Jóistennek legyen hála, hogy az én szüleim túléltek, a testvéreim is. Apám is volt fogságban, de ő hamarabb hazajött. Volt a családnak háborús vesztesége, de a kicsi család megmaradt. De ezt én nem tudtam, amíg le nem szálltam a vonatról. Szóval az szörnyű volt. S ezt mind túl kellett tudni élni. S mind el kellett tudni viselni lelki erővel.

Azt, hogy én szovjet állampolgár vagyok, nem tudtam. Ugye nekünk fogalmunk sem volt, mi címen, jogon ítélték el. Hisz még az elítélés alkalmával is történt egy kis baleset. Minket, hármunkat áttettek egy másik, egy szigorított bírósághoz. Hárman ültünk a vádlottak padján, azt vártuk, hogy halálra ítélnék bennünket. És amikor az öreg ruszin asszony azt mondta, hogy rosszak voltatok, mentek Szibériába, egyből jókedvünk kerekedett. Hát gyerekek voltunk, és amikor megtudtuk, hogy nem végeznek ki bennünket, hanem csak 10 évet adnak, akkor azt mondtuk, hogy mi címen ítélték el ezek bennünket. Akkor ott a vádlottak padján, nagyon kezdtünk fickósak lenni, s ránk szóltak, hogy illik komolyan viselkedni a bíróság előtt. De hát mi nem vettük komolyan. Mi címen ítélnék el, ép ésszel ezt még gyerekfejjel sem lehetett felfogni.

Később az oroszok azt mondták nekem: János, ha a háborúnak vége lesz, titeket, külföldieket hazaengednek, hát mi címen tartanak itt benneteket. Még az oroszoknak is szöveget ütött a fejében, hogy mit keresünk mi itt, idegen állampolgárok. Bízunk, hogy vége lesz a háborúnak, minket hazaengednek. Vége lett a háborúnak, a köztörvényesek amnesztiát kaptak, a fele láger kiürült, de a politikaiak maradtak. Egy kis ukrán asszony azt mondta nekem, János vedd tudomásul, hogy a 10 évedet le kell töltened, mert Sztálin életében politikai elítélés amnesztiát nem kap. Számíts arra!

'45 nyarán szembesülnöm kellett azzal a tudattal – hogy milyen állampolgár vagyok, azt nem tudtam –, hogy nem engednek el. Amikor 30 éves volt a Szovjetunió, 1947-ben, azt gondoltam, na talán a jubileumra elengednek. '49-ben az öreg tollfosztó Sztálin 70 éves lett. Na, talán a születésnapján. Nem volt amnesztia a politikai elítélteknek semmilyen címen. A halála váltott meg bennünket.

1953-ban Sztálinról csak rosszat hallottunk, akkor folytak az orvosperek és akkor zsidótlanították Moszkvát. Tudtuk nagyon jól, hogy rendkívül antiszemita beállítottságú eljárásokat kezdett a zsidók ellen. Nem tudtuk, hogy most mi történik, mi lesz, hogy lesz. Vártuk a fejleményeket, mert mindig voltak tisztogatási hullámok, '52-'53 fordulóján a zsidókra került a sor. Nem először. Március 4-én dolgozom a vasöntödében, jön ki hozzám a magyar munkatársam, hogy tedd le a nagykalapácsot – éppen vasat törtem, ócskavasat –, képzeld, minden órában beolvassák Sztálin egészségi állapotáról az orvosi jelentést.

Sztálint 1-jéről 2-ára érte az agyvérzés vagy megfojtotta Berija – nem tudom. Sok mindenről beszélnek. Az orvosi közleményt 4-én kezdték kiadni, 5-én este, 9 óra 58 perckor meghalt. Ez a hivatalos verzió.

Ereztük, hogy ha erről az emberről, akit Istennek tartanak, és ő is úgy érzi, hogy Isten – orvosi jelentést adnak ki, itt már nagyon nagy lehet a baj.

A szabadokkal vegyesen dolgoztunk. Azok hazamentek, hallgatták a rádiót, hozták a híreket, hogy nem jól van, vérkeringése itt leáll, ott leáll, mája meg mit tudom én micsoda... 6-án reggel, mikor mentünk ki munkára, a szabad lakótelepen már fekete zászlók, meg Sztálin-kép fekete szalaggal – rájöttünk, bekövetkezett a vég.

Az örök is meg voltak döbbenve, mert mikor kimentünk a kapun és a szabadok lakótelepéhez – száműzöttek lakótelepéhez – értünk, megláttuk a feketét, akkor fölhördült a munkáscsapat, és az örök nem szóltak ránk. Máskor ilyenkor már a levegőbe lóttek volna.

Akkor számítottunk másodszor szovjet állampolgároknak. 1945. május 9-én vége lett a háborúnak, 10-én fölállították a tribünt és nagy beszédet tartott a lágerparancsnok, aminek az volt a lényege, hogy dolgozzunk szorgalmasan és bűneinket váltsuk meg munkával. Másodszor akkor lettünk szovjet állampolgárok, amikor március 8-án vasárnap – 9-én hétfőn volt a temetés – kitették az asztalt a láger közepére pirossal leterítve. Kijött a lágerparancsnokság gyászba öltözve, egy őrnagy fölállt az asztalra és a főtérre csődített rabok tömege előtt fölolvasta a Központi Bizottság határozatát Sztálin haláláról. Egy szovjet vezető, amíg a KB ezt meg nem állapítja, addig nem halott. Ezt tapasztaltuk Brezsnyevnél is, akkor halt meg, amikor a Központi Bizottság kihirdette, határozatot hozott róla.

Na, felolvasták előttünk a határozatot március 8-án. Persze nagyon jól viselkedtünk. Levett kalappal, sapkával kellett – a kopasz fejünk fázott – végighallgatni a „pasztanovlényiat”, a határozatot. Kezdünk reménykedni.

Mikor másnap a temetés volt, akkor a brigádoknak össze kellett jönni egy helyen, egy szabad párttag ügyelt, hogy ne kamaszkodjunk, komolyan viselkedjünk, amíg a temetés tart, és szóltak a kürtök meg a szirénák. Ugye Moszkvában déli 12 órakor tették a mauzóleumba. Az Magyarországon délelőtt 10 óra, nálunk délután 3 óra volt. Tehát délután 3 órakor oda kellett csődülni és némán végighallgatni a kürtölést, minden hangjelzővel kürtöltek. De valahogy az ember érezte, hogy ez jelent valamit. Hogy ez mégiscsak a szabadságot jelenti.

Eltemették Sztálint, 27-én megjelent egy általános amnesztia közbüntényesekre. Az utódai követték megint, ha valami nagy esemény van, akkor abban a pillanatban meg kell nyitni a lágerkapuit a banditák előtt. Van egy szovjet film, „'53 hideg nyara”. Arról szól, hogy amikor a köztörvényeseket rázúdították a birodalomra, rémuralom következett a szovjet városokban, falvakban, amíg ezeket a banditákat újra össze nem szedegették és lágerbe nem vitték. Föl voltunk háborodva, hogy már megint ezeknek áll a zászló. Érdekes, hogy ez az amnesztia, ami vonatkozott a közbüntényesekre, vonatkozott azokra a politikaiakra is, akik 5 évnél kevesebbet kaptak. Akkor derült ki, hogy a mi 5 ezer fős lágerünkben összesen 8 olyan személy volt, aki csak 5 évre volt ítélve. Mi, akik 10 évre voltunk ítélve, mi tettük ki a láger körülbélül 20 %-át, a 80 %-át pedig a 20–25 évre ítéltek.

'53 június 17-én hívták a külföldi állampolgárokat a politikai tiszthez, hogy készüljünk fel arra, hogy minket innen más táborba visznek. Akkor derült ki, mert ugye ez politikai tábor volt – egyik barakkból a másikba menni nem volt szabad –, hogy hányan vagyunk magyarok, hogy az 51 külföldi állampolgárból 27 volt a magyar. Mi sajnos túlreprezentáltak voltunk. Legalább annyira, mint a baltiak vagy az ukránok.

Megkezdődött az elszállítás, legutoljára minket, magyarokat indítottak útnak, június 26-án.

A lágerparancsnok búcsúzóul tartott egy kis beszédet, azt mondta: ti, magyarok olyan jól dolgoztatok a lágerben, hogy titeket nem tesznek vagonba, hogy leküldjelek Karagandába, hanem személyvonatra váltottam jegyet nektek. Két börtönőr és egy tiszt kísér benneteket, hogy vigyázzon rátok.

Megérkeztünk Lembergbe, örök nem voltak a toronyban, érkeztek a magyarok a birodalom minden részéből, kb. 1500-at szedtek össze. Úgy készülünk, hogy néhány héten belül – megjön az utolsó szállítmány is Kolimáról, az a legmesszebbi rész – átadnak a magyar hatóságoknak. Múltak a hónapok, de a hazaszállítás csak nem történt meg.

Rádióban hallottuk, hogy a németek mennek haza, Paulust már hazavitték, meg mit tudom én micsoda... Elkezdtek kérdegetni a parancsnokot, hogy mi van. Erre a lágerparancsnok azt mondta, hogy baj van veletek, mert Rákosi elvtárs nem akar befogadni benneteket. Azt mondta, ha ilyen fasiszta kontingenst küldenek haza Magyarországra, nem garantálja a szocializmus felépítését. Ha ilyen ádáz fasisztákat rázúdítanak Magyarországra. 1500 nyomorult embert!

Az orosz örök már szinte nem voltak őrünk, csak kísérőink. Fegyvertelenül. Emberségesen búcsúztak el tőlünk. Azt mondták Csopnál, mielőtt átmentünk a magyar keskenyvágyányú vasútra, hogy gyertek vissza máskor is, de ne úgy, mint előzőleg. Szeretettel várunk benneteket.

Nagy volt a kontraszt az oroszok búcsúztatása, meg az ÁVH-sok túlsó parti fogadása, között. Nagyon zokon vettük. A Himnuszt énekeltük a Tisza hídján. Elhatároztuk, hogy ha átjövünk, letérdelünk, megcsókoljuk az anyaföldet.

Ez nem valósult meg, mert kutyák, golyószórók és ávósok fogadtak bennünket. Orosz egyenruhában. Nem tudtuk kik ezek, ki ez a náció, orosz egyenruhás emberek.

Sorba állítottak és erdős-ligetes részen keresztül vittek a Sóstó-fürdői üdüdőbe. A fák között mentek az örök, meg a kutyák.

Ez ugyanaz volt, mint amikor Észak-Uralban, a szolikamszki gyűjtőtáborból kísérték bennünket a fairtó lágerbe és az erdőben mentek a katonák, mi meg az erdei csapáson.

Döbbenetes volt újra megélni, hogy az erdő fái között osonnak az örök.

Az üdüdőt körülfogták a magyar ávós katonák – nem csináltak kerítést, hanem 10–15 méterenként állt egy katona. Ez erősen irritált bennünket, az emberben benne van a kisördög, meg a bosszúság, meg a mérég. Nem gyűlölet, hanem az ember tehetetlenségében egyszerűen viccre fogta a dolgot.

Közeledtünk feléjük és oroszul beszélünk, hiszen mindenki tudott oroszul. Megjegyzéseket tettünk az ávós katonákra. Azoknak megremegett a kezében a géppisztoly nem tudták, hogy kibiztosítsák vagy ne. Hecceltük őket, de mit tehettünk tehetetlenségünkben?

Hazajövünk a saját hazánkba, és akkor itt mint gonosztevőket, úgy fogadnak bennünket.

Megérkezésünk után hívtak a parancsnokságra, hogy milyen címre akarunk hazamenni. Nos, a szüleim 1935 óta ebben a házban laktak és én is 70 éve ebben a házban lakom – azt mondtam: Nagykanizsára, Csengery út 52-es szám alá szeretnék hazamenni. Jó. Nálam ezzel a dolog, hála Istennek, le is zárult. Két hét múlva kezdtek egyeseket hívogatni: nem jó a cím, amit megadott, mondjon másikat. Most képzeld el, megadta a feleségének a címét, akit otthagyt, nem tudom én hány gyerekkel. És erre azt mondták, hogy nem jó a cím. Hát gondolkozott, megadta a nővére címét, a szüleiét. De volt, akit harmadszor is hívtak és azt mondták neki, hogy egyik cím sem jó, maga majd munkásszállóra megy haza Magyarországon, kijelölt lakhelyre.

Mondták, a legtávolabbiakat indítják el legelőször, Vas, Zala, Somogy. Tehát elsőnek minket hívtak. Oda kellett egy asztalhoz járulni, igazolványt adtak arról, hogy mint volt hadifoglyok térünk haza. A kormánybiztosság papírján az állt, hogy Rózsás János volt hadifogoly a mai napon hazatért. Ezt a papírt kaptuk, egy napi hideg élelmet, meg 30 Ft-ot. Azt hittük, hogy hatalmas pénz. Nem tudtuk, hogy mi vár itthon.

Azzal az érzéssel szálltam vonatra, hogy valaki lesz a Csengery út 52. szám alatt. Nagyon nehéz megszólalni. Pedig erős akarok maradni. Hazajöttünk, a fogadtatásról ne kérdezzetek, mert arról végképp nem tudok szólni.

Csak egyet próbálok elmondani – torokszorítás nélkül –, odakinn örökké azt álmodtam, hogy idehaza vagyok. De olyan természetesen, hogy amikor a hajnali vasverés fölébresztett: Atyaúristen, még mindig itt vagyok.

Mikor itthon voltam már egy hete, kirohantam a kis szobából a konyhába: édesanyám, igazán itthon vagyok?

Hazatérésem után három hónappal ki kellett mennem vidékre. Leszálltam a komáromi állomáson, fel kellett mennem Balatonmagyaródra. Kiskomárom–Balatonmagyaród között van egy olyan szakasz, hogy nem látni az egyik falu végét sem. Történetesen március 15-e volt, de akkor ki emlegette meg? 54-ben március 15-ét?

Az országút közepén jutott eszembe, hogy szabad vagyok. Fölemelhetem a fejemet, körbenézhetek, nem kell hátratenni a kezemet. Ha akarok, megállhatok, ha akarok, visszafordulok.

Ha valaki azon a kora reggelen a balatonmagyaródi úton látott volna, azt hitte volna, hogy hülye vagyok vagy örült. Megálltam, körbenéztem, elindultam visszafele, mentem 20 lépést, akkor újra előrementem. Újra körülnéztem. Szoktam a szabad élethez. Ahogy a városban jártam-keltem, valahogy mindenütt természetes volt. De mikor kimentem vidékre és az országúton egyedül voltam, ott éreztem először szabadnak magamat.

A II. világháború alatt és után a Szovjetunió területén több mint 300 000 magyar pusztult el.

(Folytatjuk.)

Könyvespolc

Csodaszarvas: tudás és sejtés, hit és hiedelem

Mondavilágunk mélyrétegei Jankovics Marcell könyvében

2005 nyarán az „Új Horizont” felkérésére olvastam el – részleteiben többször is – „*A Szarvas könyvé*”-t, mely formájában és szemléletében is Jankovics Marcell korábbi nagyszerű művének, „*A FA mitológiájá*”-nak folytatása és egyben meghaladása is (Jankovics 1991, 2004). Nem feledtem, hogy egykor a trójai háborúkkal kapcsolatos „homéroszi hagyományokat” is a mesék világába sorolták mindaddig, míg egy német „fűszeres-segéd”, Heinrich Schliemann (1822–1890) nem járt alaposan az igazság után. Nekünk magyaroknak is vannak hitetlenséget kiváltó, mások érdekeivel ütköző hagyományaink és ezekkel kapcsolatos „trójai komplexusunk”.

Az igazság keskeny pallója mélység és magasság között feszül. A jó szándékú fellegjárás ábrándos (és a rosszindulatú pokoljárás átkos) csapdái lépten-nyomon fenyegetnek. A pokolba vezető út jó- és rosszakarattal is ki lehet kövezve. Az igazság keresésének kényszere azonban emberi természetünk lényegéből fakad: egyszerre értelmi és érzelmi kérdés.

„*A Szarvas könyvé*”-nek szerzője a veszélyeket mindkét megközelítésben tudatosan vállalta: „Ezt a könyvet kiadóm baráti unszolására írtam meg. [A Kiadó] úgy gondolta, hogy hasonló tárgyú filmemnek (*Ének a csodaszarvasról*), még inkább a film számba jöhető felnőtt nézőinek használok vele. Remélem nem okozok ...csalódást.” Így kezdődik Jankovics Marcell „*Bevezetés*”-e. A szerző jóváhagyólag idézi Nemeskürty Istvánt mondván, hogy történelmünk része a kulturális emlékezet akkor is, ha a mondai hagyományt esetleg és/vagy egyelőre tények nem támasztják alá. A hagyományok ugyanis meghatározzák egy nép sorsának alakulását; irányt szabnak fejlődésének. Ezért a hagyományok ismerete nélkül elképzelhetetlen a jövő tervezése. Aki csak a jelen egy pontját ismeri, annak irányérzéke sem lehet. A pontnak nincs iránya.

Az „*Ének a csodaszarvasról*” című rajzos mesefilm (*mesés rajzfilm*) a magyar nép szarvasúzó iker ősapjáról szóló származástudat modern feldolgozása volt. Éppen annak a 8000 esztendőnek és éppen annak az eurázsiai térségnek a történetét tekintette át a művészet eszközeivel, melyről mindinkább kiderül, hogy az emberiség egyetemes története is hiányosan, hibásan ismeri és ezért a tudomány is egyre jobban érdekli ez iránt a földrajzi tér és történelmi idő iránt (vö. pl. Alinei 2003, 2005; Cavalli–Sforza 2000, 2002; Diószegi 1958, 1998; Donald 2001; Smith 1986–1999; Szabó I. M. 2004; Szabó T.A. 1998, 2005, Wilson 1998, 2003).

„*A Szarvas könyve*” a film nyomán született és alapvetően azt is követi, különös tekintettel a film DVD változatára, melynek menüjében már szerepel a kötet „előképe”, a fejezeteket („*énekek*”) megelőző „*rendezői kommentár*”. A szerző kiindulási pontjai tudománytörténeti szempontból is figyelemre méltóak. Magam is vallom, hogy „*a régiek tudása sok helyen felér az újakéval*”, a mai nemzedék jobban megtalálná helyét a világban, ha a „*saját tudása és a közös tudás között nem tátongana akkora szakadék*”, és „*ha az integrálódás (önfeladás) helyett integrál*”-nánk, azaz „*megmagyarítanánk*” a világ arra érdemes dolgait, hasonlóképpen ahhoz, ahogy ezt évezredek át felmenőink tették. És végül az alapvető tanulságtétel: „*Azt állítom, hogy a honfoglalást megelőző, nagyrészt ismeretlen, gondolkodásunkat mégis mindmáig befolyásoló történelmünk, műveltségünk részei: nyelvünk, tárgyi örökségünk, eleink életmódja, hitvilága, nem vizsgálhatók csak diszkrétan és nem hagykozhatunk csak a tényyszerű ismeretekre, ha ősműveltségünk természetét meg akarjuk ismerni, mivel azok térben és időben is egy hatalmas és összefüggő kulturális láncnak a szemei. ... a csodaszarvas mondájának rokon változatai egész Eurázsiban, sőt még azon is túl ismertek a legkülönbözőbb időkől.*” (Jankovics 2004, i.m. pg. 7)

A szándék a könyvben (miként a filmben is) egy „*Előhang*”, négy „*Ének*” és egy „*Utóhang*” keretében valósult meg és a megvalósulás szemléletformáló értékeket teremtett. Az előhang „*A két vadásztestvér a nagyszentmiklósi kincsen*” kérdéskört tekinti át. Az első ének (*Őshaza*) fejezetei „*A szarvaskultusz eredete*”, „*A csodaszarvasmonda a csillagos égen*”, „*Az őshaza hangja*” és a „*Kő, csont, bronz*” címek alatt a magyar őstörténet sok tekintetben elhanyagolt és esetenként meghökkentően új szempontú megközelítése.

A második ének (*Hunor és Magyar*) a késő-jégkorszaki rénszarvastartó kultúrkörből a lovasnomád kultúrkörbe való átmenet útjait-módjait, illetve ennek egy lehetséges ősművészeti, mitológiai tükröződését, valamint az idevágó emlékek újszerű és ésszerű(nek tűnő) értelmezését adja („*Lefagyott a ló szarva*”) valamint az előmagyarság és ősmagyarság szittyia-schita kultúrkörrel való kapcsolatait tárgyalja („*Schytia*”, „*Szavak Szittyaföldről*”, „*Aranykor – ezüstkor*”).

A harmadik ének (*Mindig tovább*) valójában az indoeurópai nyelvi, etnikai és kulturális evolúciót alapjaiban befolyásoló – egyesek, mint pl. Maria Ghimbutas „*kurgán inváziós elmélete* szerint meghatározó – nagyállattartó kultúrák, lovas népvándorlások művészeti/történeti emlékeit tekinti át magyar szemszögből („*Tarkalovú lovasok*”, „*A fehér ló mondája*”, „*Híradások a honfoglalásról*”, „*Keletről jön a fény*”). Ez az ének kulturális evolúciós olvasatban azért különösen izgalmas, mert Európában a magyar honfoglalás úgy is tekinthető, mint az utolsó sikeres „*kurgán invázió*”, melynek a Kárpát-medencében időszámításunk első évezredében hasonló nyelvi egységesítő hatása volt tájainkra, mint az őseurópai nyelv(ek)et elsőprő, az indoeurópai népek kiemelkedéséhez vezető, évezredekkel korábbi inváziók „*nyelvi úthengereinek*” Európában (Szabó 1998).

A negyedik ének (*Pannónia*) a magyarság európai integrálódásának és Európa magyarság általi integrálásának sokoldalú, egyéni és izgalmas megközelítése a magyar invázió európai emlékeinek számbavételével („*A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket!*”). Ugyanez vonatkozik a következő fejezetekre is: a pogány kor magyar mondákban megőrzött emlékeire („*Szarvashalma*”), illetőleg a modern magyar állam megszületésének, ezen

belül különösen Szent István édesapja történelmi szerepének értékelésére („Géza király”, „Képes Krónika”). Ezekben a fejezetekben a „csodaszarvasmonda” már inkább csak ürügy – bár nem mondva csinált ürügy – arra, hogy Jankovics Marcell „igazságot szolgáltatasson” Géza királynak.

Végezetül az utóhang (*A regősének*) nyugattól keletig, azaz Vas megyétől Udvarhely székig – figyelem, székely olvasatban nem megyéig! , vö i.m. 309. lap – a csodaszarvasmondát idéző, a magyar nyelvterület egymástól jó másfélezer kilométerre lévő pontjain ma is élő regősénekek fogja keretbe ezt az izgalmasságos és tanulságokkal teljes történetet:

„... Haj, regő rejtem, regő rejtem!
Homlokomon vagyom fölkelő fényes nap,
Oldalamon vagyom árdeli szép holt ...,
Szarvam hegyin vannak százezer sövények,
Gyulaszalag, gyulaszalag, holtatlan alusznak,
Haj, regő rejtem, regő rejtem!”

Az utóhangban Jankovics Marcell kiemelkedő szaktekintélyekre – pl. Györfly István és Vargyas Lajos vitájára – hivatkozva idézi meg egyetlen töredékesen fennmaradt regős-énekünket. Integrálja mindazt, amit a téma – az igazságnak megfelelő, tehát helyes magyarságtudat – szempontjából a legfontosabbnak tart. Az *Utóhang* 10 oldalából a terjedelem szorításában csak egyetlen bekezdéstöredékre figyeljünk most „...a moldvai 'hejgetést', ami számos vonatkozásában a regölés édestestvére, a regölésben szereplő 'hajgatás' magas hangú megfelelőjének, azonos 'varázsigenek' kell tartanunk. ...amivel a szellemet hívták, nógatták” [Györfly vs. Vargyas, pontos hivatkozást lásd i.m. 313–314]. Ehhez fűzi hozzá a „Szarvas-könyv” írója zárójelben, hogy „A kalandozó magyarok és szurkoló utódaik huj, huj, hajrá-ja ugyane körbe tartozik” (i.m. 314.).

Nem tudom, a szerző ismerte-e azt a labdajátékok egyetemes népszerűségét magyarázó evolúciós elképzelést, mely szerint a stadionokban éppenséggel kőkorszak előtti ösztönök kibontakozásának is tanúi lehetünk: a labda az üzött vad, melynek megkaparintásáért üvöltöző hajtók tömege által segített csapatok versengenek. Huj, huj, hajrá!

Lám, milyen evolúciós mélységek bonthatók ki egyetlen nyelvi kövületből! Csak legyen ehhez fülünk a hallásra, szemünk a látásra.

Hivatkozások

- Alinei M., 2003, *Etrusco: una forma arcaica di ungherese. Il Mulino. Magyar kiadása 2005-ben „Ősi kapocs. A magyar-etruszk nyelvrokonság” címmel jelent meg. Ford. Puskár Krisztián. Allprint, Budapest, pg. 1–512. www.allprint.hu.*
- Cavalli-Sforza L.L., 2000, *Genes, Peoples and Languages. North Point Press. Magyar kiadás: Genetikai átjáró. Különbözőségünk története. Ford. Tábori Zoltán. HVG Könyvek Kiadó. Budapest, pg. 1–221.*
- Diószegi V., 1958, 1998, *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Akadémiai Kiadó, Budapest. Pg. 1–487.*
- Donald M., 2001, *Az emberi gondolkodás eredete. Osiris Kiadó, Budapest, pg. 1–354.*
- Jankovics M., é.n. [1991], *A FA mitológiája. Csokonai Kiadó, Debrecen. Pg. 1–268.*
- Jankovics M., 2004, *A szarvas könyve. Csokonai Kiadó. H.n. [Debrecen], pg. 1–356, karton, 124 ábra, 25 színes kép, névmutató, 125x265 mm. Illusztrációk: Jankovics Marcell, Sulyok Géza, Bánó Attila,*

- Csomor Lajos, László Gyula, Nagy András. *Színes Képek: Csákó Béla Attila. Könyvterv: Sulyok Zsuzsanna. Nyomdai Munkák: Kapitális Bt., H.n. [Debrecen?], Felelős kiadó: Mazsu János (0036/52/430471). ISBN 963-260-193-9.*
- Smith A.D., 1986, 1987, 1988, 1989, 1991, 1993, 1994, 1996, 1998, *The Ethnic Origins of Nations.* Blackwell Publ., Oxford, pg. 1-312. (A recenzens által használt kiadás éve: 1999)
- Szabó I.M., 2004, *A magyar nép eredete. Az urali népek eurázsiai-amerikai őstörténete.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó., Budapest, pg. 1-142.
- Szabó T. A., 1998, *A nyelvi gözhenger és az indoeurópai nyelvek. Paleo-asszimilációs folyamatok BioTár Electronic, Amplicon, <http://genetics.bdtf.hu/Htmls/Biotar/bam/bam653cx.htm>. Archive: bam652nyelvev.doc, bam653ny.htm, . Szabó T.A., 980315/0430*
- Szabó T.A., 2005, *A magyar őstörténet – mint tudománytörténeti és biológiai evolúciós kérdés.* BioTár Electronic, 15. évf. (munkában).
- Wilson E.O., 1998, *Consilience. The Unity of Human Knowledge.* Alfred O. Knopf, New York. Magyar Kiadása: E.O. Wilson, Minden egybecseng. Ford.: Csaba Ferenc, Farkas György, Kurkó Noémi, Ajkai Adrienne. Typotex Kiadó, „Evolúciós gondolat” sorozat; szerk. Kampis György. Budapest, pg. 1-392.

Megjegyzés

Ez a rövid, tartalmi és szemléleti ismertető (valamint az ismertetés írójának tudománytörténeti, evolúciós-biológusi szakmai háttere) nem alkalmas „A Szarvas könyve” minden részletének érdemi elemzésre. Mivel azonban az utóbbi időben számos különböző minőségű és szándékú témába vágó könyv került kiadásra, szükségesnek látszik ezek kritikai, összehasonlító elemzése (Szabó T.A., 2005, *A magyar őstörténet – mint tudománytörténeti és biológiai evolúciós kérdés.* BioTár Electronic, 15. évf.; munkacím, szerkesztés alatt).

Szabó T. Attila

Csillagfényben

Portrét Szabó Ferencről

A *Jel* kiadó új sorozat indítását tervezi, melyben egy-egy művésszel, orvossal, tudóssal készíti életműinterjúját. A tervezett sorozat első kötetében Bodnár Dániel kérdéseire válaszol az idén 75 éves dr. Szabó Ferenc író, költő, műfordító, teológus és főszerkesztő. Összegezi benne, hogy kik és milyen eszmék hatottak rá. A kötet szerkezete kronologikus. Időrendben haladva taglalja Szabó Ferenc életének főbb állomásait. Az olvasó megismeri, hogy milyen inspirációk vezették a szerzetességet, a költészet, a filozófiai, teológiai gondolkodás felé. Szabó Ferenc jól ismeri mind a Kelet, mind pedig a Nyugat valóságát. Hiszen a Horthy-időkben cseperedett fel, végigtúrta a Rákosi-korszakot, mígnem 1956-ban Nyugatra távozik. Egy tágabb világ tárulkozik fel előtte. Első kézből tanulmányozhatja a XX. század legjelentősebb gondolkodóit, sokukkal személyes kapcsolatba is kerül. A fiatal értelmiségi megragadja az elé kerülő tanulnivalókat, és szorgalmasan építi magába a szellemi élményeket. Valóban magáévá teszi a kor filozófiáját, melyre kritikus szemmel tekint. Éles szemmel figyeli meg a valóságot, és tükrözi vissza. Lényeglátásáról korabeli írásai is tanúskodnak. Szabó Ferenc nem öncélúan tanul. Időről időre összefoglalja mindazokat a gondola-

tokat, észrevételeket, élményeket, melyek mélyen megérintik és kötetekbe rendezi őket. Tanulmány-, vers- és műfordításkötetekbe. Eddig mintegy 40 saját könyvet adott ki, tanulmányaival, esszéivel, összeállításával és a Vatikáni Rádió magyar adásaiban és más helyeken mondott előadásai által mind itthon rekedt, mind pedig a világ minden részére szétszóródott honfitársait kívánta szolgálni.

Ha a II. vatikáni zsinat tanításaival szeretnénk megismerkedni, teológiai ihletésű műveit érdemes lapozgatnunk. Ha az – elsősorban nyugati, s főleg francia – költők műveit szeretnénk magyarul olvasni, műfordításaiban lapozgassunk. Ha pedig személyiségének titkaiba szeretnénk behatolni, legjobban versei olvasása által érhetünk célt. Szabó Ferenc verseiben leplezetlen őszinteséggel vall a benne feltoluló érzésekről, történésekről. Ha pedig az előzőekben felsoroltak mindegyikét együtt szeretnénk megkapni, vegyük meg és forgatgassuk ezt az összegző interjúkötetet.

A szerző a könyv összeállításakor követett módszerről a kötet nyitányában így ír: Az életrajzi adatok csak keretül szolgálnak. A fontosabb élményekről egyébként verseimben vallottam. Tanulmányaim, olvasmányaim, mestereim, alkotásaim mind személyiségem alakulását, világnézetem és hitem érlelődését segítették. A témák csoportosításakor és megbeszélésekor legtöbbször egy-egy szerző, nagyobb „mestereim” gondolataihoz fűzöm személyes meglátásaimat. Sokszor már nem is tudom, kitől mit tanultam, mi vált véremmé. Felmérhetetlen az a sok-sok hatás, a számtalan „véletlen” kereszteződése, amelyből egyéniségem, személyiségem kialakult. – „Véletlen”? – nem! Az isteni Gondviselés intézte a dolgok, személyek, a fejlődő világmindenség sorsának szövevényét – az anyám méhétől kezdve –, hogy azzá lehessek, akinek lennem kellett örök terve szerint.

Hogy pontosabban körvonalazzam az olvasónak, kiktől tanult Szabó Ferenc SJ, és kik váltak kedves ismerőseivé, barátáivá, igen jeles társaságot kell néven neveznünk. Először azokat sorolom, akik a fejezetcímekben is névvel szerepelnek: II. János Pál, Szent Ágoston, Pierre Emmanuel, Mounier, Blaise Pascal, Jacques Maritain, François Varillon, Karl Rahner, Henri de Lubac, Teilhard de Chardin, Paul Claudel, François Mauriac, Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Babits Mihály, Ady Endre, Prohászka Ottokár.

Mégsem állhatom meg, hogy ne folytassam némileg a nevek sorát, mert ugyan a tartalomjegyzékben nem, a kötetben viszont szerepel nemcsak II. János Pál, hanem utóda, az akkor még Joseph Ratzinger bíboros, nemcsak Szent Ágoston, hanem Szent Ambrus is, nemcsak Babits és Prohászka, hanem Dienes Valéria is, és még folytathatnám.

Néhány fontosabb helyszínt is meg kell jelölnünk Szabó Ferencsel kapcsolatban göcseji indulásától kezdve (noha tudjuk, hogy Szabó Ferenc bejárta az ó- és az újvilágot). Ilyenek legalább: Budapest–Leuven–Párizs–Róma–Budapest. A könyvben felvetett témák pedig – ha oldottan is – a legváltozatosabb szellemi kalandot ígérik. Szó esik itt a vidéki élet szépségeiről, a nagyvárosi lét szellemi pezsgéséről, a posztmodernről, a New Age-ről, Erósról és Thanatoszról, a római Triznya-kocsmáról, a politikáról, Kádártól II. János Pálig, az Ostpolitikáról, korunk szellemi zűrzavaráról és a belőle való kilábalás lehetőségeiről.

Azt gondolom, hogy a kötet Szabó Ferenc legjelentősebb verseit tartalmazza, melyek mindegyike nagyon mélyről jövő személyes vallomás, hálaadás, a megérintettség közlése.

Az interjúkötetet az eddig megírt minden könyvét és lényegesebb tanulmányát felölelő, legteljesebb bibliográfia zárja.

A szerző a *Távlatok* című folyóirat főszerkesztője. Akik ismerik, joggal vélik, hogy még sok mindent fog írni, mert sokféle téma szunnyad még benne, és igen dinamikus író, aki a társadalmi változásokat megszerzett tudásával képes újra és újra nyomon kísérni, és a le-szűrhető következtetéseket megfogalmazni. Úgy gondolom, hogy a költői témák is ott ér-lelődnek soha nem lankadó képzeletében. A recenzor ezekhez kíván még sok-sok munká-ban és szép élményekben gazdag évet, évtizedet.

(*Csillagfényben, Arcképek, vallomások – sorozatnyitó kötet, Budapest, Jel, 2005, 268 o.*)

Gyorgyovich Miklós

„A magyar nyelv elé mozdításáról...”

avagy „nyelvrontász”-e Balázs Géza?

Balázs Géza, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének és a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola Alkalmazott Nyelvi Tanszékének vezetője, nyelvészprofesszor. A nagy-közönség elsősorban népszerű rádiós, televíziós műsoraiból ismeri. Munkásságában ugyanis jelentős helyet foglal el a nyelvművelés. A hivatalos elismerések mellé a „nyelvrontász” és az „anyanyelvőrgróf”-címet is megkapta.

A közelmúltban látott napvilágot *„A magyar nyelv elé mozdításáról...” Vitairat a nyelv-művelésért* című könyve. Ebben ismerteti pályatársai nézeteit is. A nyelvhasználatra a magyar emberek általában érzékenyek. Sokan emlékeznek még Lőrincze Lajosra, ismerik Grétsy László cikkeit, előadásait, látják a televízióban Balázs Géza társaságában.

A nyelvről, a nyelvhasználatról Kazinczyék, Szarvas Gáborék hevesen ütköztették fel-fogásukat. A neológus–ortológus nézeteltérés már középiskolás fokon is ismerős. Napja-inkban a vita hangneme nemcsak éles, hanem olykor durva is. Balázs Géza megismerteti olvasóit a nyelvészek és a nyelvművelők álláspontjával, ez utóbbiakat megvédi az igazta-lan vádaktól.

A könyv elején érdekes adatok birtokába jutunk az *anyanyelv* kifejezés elterjedéséről. A szerző, felhasználva édesapjának, P. Balázs Jánosnak kutatásait, bemutatja, hogy Dante Isteni színjátékában bukkan fel a *parla materno*. A középkori latinban, a ritkábban használt *materna lingua* helyett, inkább a *lingua nostra* (a mi nyelvünk) és a *patrius sermo* (apanyelv), illetve a *hazai nyelv* járja. Az orosz a *rodnój jazik* (szülőföld-nyelv), illetve a *rodnaja recs* (szülőföld-beszéd) fogalmakkal él. A magyarban első előfordulása 1770-ből való, Kalmár György egyik versében. A *Nyelvében él a nemzet* szállóige forrását pedig

Grétsy László találta meg. Kőváry László Székelyhonról című (Kolozsvár 1842) könyvében olvasható először.

A mai viták sorában nevezetes dátum 1997. május 9. (ez a győzelem napja) Az Élet és Irodalomban ekkor jelent meg az úgynevezett *Nyilatkozat*, amelyet nyelvészek írtak alá, elhatárolódva a nyelvműveléstől, kizárva azt a nyelvészet tárgyköréből. Pedig a nyelvművelés mindig része volt a nyelvtudománynak, hiszen – mint Balázs Géza írja – „A Magyar Tudományos Akadémia létrehozásától a nyelvművelés központja és sokszor irányítója..” Mára azonban az MTA Nyelvtudományi Intézetéből kiszorulóban van a nyelvművelés.

Hogy miért volt mindig is fontos a nyelvvel való foglalkozás, azt a szerző így fogalmazza meg: „a nemzet kulturális, nyelvi összetartozás-tudata befogadóbb és éppen ezért modernebb, mint a genetikai alapú számbavétel”

A nyelvművelés ellenzői többek között *A magyar helyesírás szabályainak* előírásait is kifogásolják, mondván: „helyesírási ló”, tele van „logikátlanságokkal”, „nyelvészeti szemlélettel nem indokolható túlszabályozással.” Vagy: „Tudományosan nem indokolható meg, hogy mi a helyes és mi a helytelen,” „hogy túlságosan egységesítő.” Magát a nyelvművelést *prespektív*-nek tekintik, amely *kirekesztő, stigmatizáló, sőt rasszista*. Mit szól ehhez Balázs Géza? Íme: „A preskriptivitás (előírás) nem föltétlenül valami ember- és egyéniségellenes irányzat, hanem többnyire a nyelvi kommunikáció sikerességét és így a társadalom működését szolgáló törekvés.” Ez szinte Lőrincze Lajos *emberközpontú nyelvművelés-ére* rimel, hogy tudniillik a nyelv nem *önmagáért* van, hanem az emberért.

Idézzük a nyelvészek álláspontját: „A nyelvi alakok társadalmi helyességét mindenki tanulja meg, mérlegelje, és a helyzethez illően tartsa be, vagy szegje meg, ahogy műveltsége, vérmérséklete diktálja.” Szerintük az iskolának az a szerepe, hogy felmutassa a művelt nyelvhasználatot, „segítsen maximálisan annak, aki ezt óhajtja, de tovább ne menjen.”

Az idegen szavak használatának sokat vitatott kérdésével is foglalkozik a könyv. Ez különösen a múlt század harmincas éveiben volt központi kérdés. Talán nem is alaptalanul. Természetesen előfordultak túlzásai ennek a purista irányzatnak. Hiba volt, hogy germanizmust láttak azokban a szavakban, szerkezetekben, kifejezésekben is, amelyek nem azok. A nyelvészek ma minél több idegen szó használatára ösztönöznek. Ezt mondják: „Az idegen szavak, kifejezések különleges helyet foglalnak el(...). Az idegentől való ódzkodás alighanem ősi ösztöneinkhez tartozik. Ezt az archaikus ösztönt használják ki a különböző idegengyűlölő és fajgyűlölő ideológiák.” Balázs Géza természetesen visszautasítja ezt: „Nyelvművelők nem manipuláltak az idegen szavakból való következő idegengyűlölettel (tudomásom szerint mások sem). A Nyelvművelő kézikönyvből idézi: „Az ún. idegen szavaknak az üldözése nemcsak hiábavaló, hanem káros is.” Tudjuk, Lőrincze Lajos is kifejtette, hogy az idegen szavak keresése nyelvművelésünknek nem lehet központi kérdése. Használjunk vagy ne használjunk idegen szavakat? – vetődik fel a kérdés. Szerzőnk válasza: „Persze, hogy használjunk nyugodtan, ha úgy érezzük, hogy az, akkor ott fontos. Az idegen szavaknak sajátos stilisztikai értékük is lehet”.

A nyelvművelés ellenzőinek honlapjáról Balázs Géza könyvének 68. oldalán idézi a következőt: „Ez az oldal azért fog elkészülni, hogy egy helyre gyűjtve bemutassa, hogyan tehettek szert hatalomra egy áltudomány képviselői, milyen eszközöket alkalmaznak a naiv beszélők megtévesztése és a hatalomhoz jutás érdekében, hogyan terrorizálnak egy

egész nyelvközösséget, hogyan bélyegeznek meg embercsoportokat anyanyelvük miatt.” Mi ez, ha nem durva támadás a nyelvművelők ellen?

Miért nem értik meg egymást a nyelvészek és a nyelvművelők? A könyvben olvasható válasz: „mert a nyelvművelés soha nem csak a helyes–helytelen leegyszerűsítő példákat sorolta, hanem mindig a kor tudományos felfogásának megfelelő nyelvi ismeretek terjesztője, általában a nyelvi igényesség, műveltség, sokszínűség népszerűsítője, a bürokratikus, azaz elidegenedett, tehát antidemokratikus nyelvhasználat elleni küzdelem élharcosa volt.”

Az egyik nyelvész szerint a nyelvművelőkkel nem is kell vitázni „hanem egyszerűen meg kell tisztítani tőlük a tudományos intézményekhez kötődő sajtótermékeket, kiadványokat.”

Egy másik fontos vitakérdés a határon túl élő magyarság nyelvhasználata. A rendszerváltás után már nem tabu ez a téma, tehát időszerűvé vált foglalkozni vele.

A vitát Tolcsvai Nagy Gábor egyik cikke indítja el. A kérdést így teszi fel „a határon túli magyarságnak feltétlenül igazodnia kell-e a nyelvhasználatában a magyarországi standardhoz, vagy határozottabban hagyatkozhat saját régiójának nyelvi hagyományaira és a kétnyelvűség során kialakult sajátos újdonságaira?”

Még a határon túli nyelvészek véleménye is megoszlik a kérdésről. Egyikük fontosnak tartja, hogy a nemzeti kisebbség nyelvhasználata, amely ki van téve az idegen hatásnak, igazodjék a köznyelvhez, mert ellenkező esetben „néhány évtized múlva nem érti meg az egyik kisebbségi a másikat, a magyarországi a kisebbségit és viszont...” Másikuk meg az indoeuropaizálásban látja a jövőt. Balázs Géza szerint ez „sem magyar nyelvi, sem európai uniós program nem lehet...”

A határon túli magyarság nyelvének kutatása, feltérképezése elindult, de még sok tennivaló van ezen a téren. Arra kell vigyázni, hogy a kisebbségben élő magyarság kétnyelvűsége ne váljon két félnyelvűséggé, és főképp ne egynyelvűvé. A kétnyelvűség kérdésével külön fejezetben is találkozunk. Egyik nyelvész az 1980-as kiadású Nyelvművelő kézikönyv szócikkét bírálja. Ebben olvassuk: a kétnyelvűség körülményei között élő magyarságra jellemző, hogy a két nyelv „keveredik az egyén tudatában, a nyelvérzék nemegyszer bizonytalanává válik”, „fennáll a veszélye a nyelvi rendszer megbomlásának”. Ez pedig az „alkotó gondolkodást veszélyezteti.” Majd tovább: „A nyelvi rendszer felbomlásával, ugyanis a gondolkodás maga válik az egyénben szervetlenné, bomlottá, felemássá.” Ebből a nyelvész ezt a következtetést vonja le: „a szócikk szerzői akaratukon kívül tettek olyan kijelentéseket, amelyek lingvicistának is minősülhetnek: a lingvicizmus a fajelmélet nyelvi párhuzama.” Persze a folytatást már nem idézi a nyelvész, megteszi helyette Balázs Géza: „Ezt a káros, a személyiség fejlődését hátráltató hatást a kétnyelvűség tökéletesítésével, a kettős nyelvi tudat kialakításával: a két nyelv párhuzamos, összefüggő, összehasonlító művelésével lehet ellensúlyozni és megszüntetni.” Két dokumentum is olvasható a kétnyelvűséggel kapcsolatban. Egyik Szabó T. Ádám-tól származik, aki bemutatja, hogy a Svédországban élő finn gyerekek a legalapvetőbb fogalmakat sem svédül, sem finnül nem tudták megnevezni, akik „anyanyelvileg már nem finnek, de még nem svédek.” A másik adat Magyarországról való. A balatonfenyvesi Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Médiaátlórában megjelent újság szövegében vajdasági, felvidéki, erdélyi és kárpátaljai szavak vannak, s ez már-már érthetetlen a magyarországi magyar, de a különböző államhatárok között élő

kisebbségek számára is. Mégis igaz lenne a jóslat: „egyik kisebbségi nem érti a másikat, a magyarországi a kisebbségit és viszont.”

Említettem az újabb nyelvi viták stílusának eldurvulását. De örömmel jegyzem meg, hogy a nyelvészek körében is van hajlandóság a megegyezésre. Ezt olvassuk egyiküktől: „A nyelvészek, a nyelvi művelésben résztvevők feladata lenne az, hogy – a vallási türelem mintájára – az „egységes nyelv” eszménye helyett sokkal inkább a nyelvi türelem eszméjét terjesszék...” Hát nem ilyen az ún. emberközpontú nyelvművelés? A türelem és a „pozitív attitűd” jellemezte Lőrincze Lajost, és jellemzi a maiakat: Balázs Gézát, Deme Lászlót, Grétsy Lászlót és a többieket.

„A nyelvművelést sokszor éri az a vád, hogy egyetlen, tudományosan alá nem támasztott vagy alá nem támasztható, önkényesen kiemelt nyelvváltozatot (vagy nyelvi elemet) népszerűsít, (rosszabb esetben) követel meg, míg másokat kirekeszt, megbélyegez” – olvassuk az Ez is jó az is jó! című fejezetben. Balázs Géza utal arra, hogy az 1984-es szabályzat és a helyesírási szótár több változatot is megenged, illetve bemutat. Ő is a nyelvi sokféleség mellett tör lándzsát.

A kelet-közép-európai országok az 1990-es években kezdtek foglalkozni a nyelvtörvény gondolatával. Legelőször, 1990-ben a Cseh és Szlovák Köztársaságban született meg. A franciák már jóval előbb megalkották. Nálunk 2001-ben a parlament fogadott el törvényt. Ez valójában nem nyelvtörvény, hiszen csak a reklámokra és a feliratokra vonatkozik. Fontos jellemzője, hogy megengedő, nem kirekesztő. Csupán arról van szó benne, hogy magyarul is jelenjenek meg a feliratok. Mégis sok ellenzője volt, talán van is. Ezt olvassuk: „A nyelvtörvény arról szól, hogyan talált újból egymásra az, ami mindig is összetartozott: a politika és a nyelvművelés. Az új jogszabály támogatja az emberek nyelvhasználat szerinti diszkriminációját és annak intézményesült terjesztőit, a szellemi alvilág szélhámosait.”

A vita hatására megszületett az Anti-nyelvtörvény-tervezet is. Ez a könyv 149. oldalán található. Figyelemre érdemes, minősíteni nem akarom.

Összefoglalójában Balázs Géza áttekinti nyelvművelésünk fontosabb eredményeit. Ismét kitér arra, hogy az 1990-es években sokan megkérdőjelezték a nyelvművelés tudományosságát. Elismeri ugyan a nyelvművelés módszereinek fogyatékoságait, például, hogy nem mindig felel meg a statisztikai értékelhetőség kritériumainak, de szerinte néha elegendő a megfigyelés is. Nagy értéke a nyelvművelésnek, hogy felvette a harcot a nyelvi babonák ellen. A nyelvtudománynak is hasznos volt a nyelvművelés, „hiszen egyes kutatásaival megelőlegezett sok „külső”, újabb nyelvtudományi irányzatot.” Egyik legnagyobb értéke az, hogy a nemzeti kultúra őrzője volt és maradt.

Balázs Géza a nyelvművelés ökológiai szemléletét vallja. Az ökológiából átvett „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!” jelszót a nyelvművelésre is érvényesnek tekinti. Kiemelt szerepet szán az oktatásnak, a környezetvédelmi, környezettudatos és a nyelvi ismeretterjesztésnek.

A felvetett a kérdésre: – „nyelvrontász-e Balázs Géza?” – világos a válaszom. Jól képzett nyelvész, aki felkészültségéből adódóan, vállalja anyanyelvünk ápolását is. Így hát joggal utasítható el az a vád, hogy a nyelvművelők a „szellemi alvilág szélhámosai”.

(Akadémiai Kiadó, 2005. 173 lap)

Dóra Zoltán

Rókavész Magyarországon

Ha száz év múlva a kései utód e sorokat olvassa, alaposan megismeri a magyarság korabeli állapotát. Valahogy ilyenformán minősítette Szerb Antal Arany János életművét. Mint tudjuk: sokan és sokféleképp megfogalmazták már, hogy a regény az adott időszak hű tükré, társadalom és egyén, emberi viszonyok és történelmi adottságok pontos lenyomata. A huszadik században Lukács György lélegzetelállító műveltséggel és doktrinér marxizmussal leplezett olvashatatlanságára sem volt szükség ahhoz, hogy a (jó) regény a klasszikus realizmus követelményeinek tesz eleget, azzal, hogy a valóságot a lehető legteljesebben és legigényesebben igyekszik ábrázolni.

Megdöbbenő, s meglepően kevésbé hiányolt tény: a kortárs magyar irodalom máig adós közvetlen jelenünk felmutatásával. Tudomásom szerint az eddigi egyetlen kivétel *W.-Nemessuri Zoltán* láttelelet-szerű munkája: a Rókavész.

Vidék-Magyarország ezredfordulós univerzuma jellemző alakjaival, azok gyarlóságaival, kisorszerű vétkeivel, emberi tisztességével és kiszolgáltatottságával éppolyan vonzó és taszító, mint az Eötvös József által vizsgált 1514-es esztendő, vagy Móricz Zsigmond kórképe. Ezért is figyelemre méltó a pár hónapja megjelent Rókavész. A könyv arra vállalkozik, hogy egy észak-magyarországi kisváros mikrovilágának három napba sűrített eseményein keresztül láttassa a magyar EU-csatlakozást követő goromba, néhol felemelő, egyszersmind nevetséges valóságot. A környezet szinte dokumentumszerűen hiteles, egyben az országra totálisan jellemző.

A regénybeli Dörgő megmutatja a vidéki önkormányzatok alkupolitikáját, a középszerbe fokról fokra belenyugvó vagy lecsúszó kisegzisztenciákat, néhány kitörni vágyó fiatal, gazdagot és szegényt, eszest és ostobát, kik egyként foglyai az elsikkasztott rendszerváltozásnak. A Rókavész igazi mágikus realista történet. Szókimondó erotikája nem lép túl a jó ízlés határain, de kétségkívül feszegeti azokat. *W.-Nemessuri Zoltán* könyörtelen más tekintetben is: úgy ír az emberekről, ahogy a pók írna a legyekről. Közben nem tagadja meg együttérzését legalávalóbb és legesendőbb figuráitól sem, képviseljenek bármilyen eszmét. Dörgő város lakói nem alakítják, hanem elszenvedik saját sorsukat, ha nehezen is nyugszanak bele. A kortalan gróf, a kicsapott nyugdíjas gimnáziumi tanár, az iszákos főigazgató, a milliommossá dagadt egykori pártmunkás, a tanácselnökből polgármesterré vedlett örök túlélő, a hányódó újságíró, az özvegy kifőzész, a reménytelenül szép és értelmes docensnő, a vén esperes egyként és egyenként mind megjelenítik a zsír- és borszagú, tömjén- és töltött paprika illatú Magyarországot.

A Rókavész legnagyobb érdeme, hogy kétszeresen hiánypótló, ráadásul igényes, műves, helyenként meglepően kiforrott regénytechnikai eszközöket alkalmaz (mint egy gondosan esztergált csavar a kortárs magyar irodalomszerkezetben). Hiánypótló, mert a jelent ábrázolja, s mert megmutatja nagyrealista szépprózánk folyamatosságát, abban a kegyelem nélküli pillanatban, amikor az íróknak könnyebb a valóságtól elrugaszkodni és belső világukat, szubjektív élményanyagukat boncolgatni. A pár hónapja megjelent könyv bizonyítja, hogy – ha olykor búvópatakként – de a magyar regény kritikai társadalomábrázolásának hagyományai nagyon is elevenek. A korábban felhalmozott értékek nem tűntek el nyomtalanul. A Rókavész ezt tanúsítja, így hát az olvasó a könyv végén némi elégtételt érez. Tán feldühödik, kínjában felnevet, vagy a Szerző valóságával szembesülve meglepődik, de unatkozni biztosan nem fog.

(Sásdi Kiadó, Bp., 2005)

Domonkos László

Nyílt levél az esélyegyenlőségért

Dr. Harsányi László
NKA Bizottsága elnöke részére
1388 Budapest Pf. 82

Tisztelt Elnök Úr!

Számos irodalmi-művészeti folyóiratot, az összes pályázó közel ötven százalékát kitevő 32 lapot súlyos pénzügyi válságba sodort, vagy éppen megszűnésre ítélt az NKA Szépirodalmi Szakkollégiumának döntése a 2006. évi támogatások megvonásáról.

Egyaránt érint ez „baloldalinak” vagy „jobboldalinak” címkézett fórumokat, országos terjesztésű vagy inkább egy-egy régiót hangsúlyosabban képviselő lapokat, melyek közül jó néhányan hosszú ideje rangot vívtak ki maguknak, és folyamatos támogatást kaptak az NKA-tól. Ugyanúgy megszűnésre ítélnék nívós gyermekirodalmi orgánumokat, mint tizenöt-húsz éve sikeresen, elismerten munkálkodó, a mai magyar irodalom valamennyi értékes áramlatát tisztelő, s azoknak publikálási lehetőséget adó folyóiratokat. A körjük csoportosuló íróktól ezzel megvonják a publikálási lehetőséget.

A Szépirodalmi Szakkollégium mostani döntése súlyosan csorbította az irodalom sokszínűségét, a folyóiratoknál kialakult műhelyek esélyegyenlőségét, következésképpen az írói szabadságot.

Ezért követeljük a Bizottságtól, hogy hozzon határozatot, mely szerint akár saját egyéb forrásaiból, akár a minisztériumtól pótlólagos forrást kérve, biztosítson keretet a támogatásból kimaradt szépirodalmi folyóiratoknak. Ezt követően ajánlás formájában kérje a Szépirodalmi Szakkollégiumtól, hogy kizárólag a támogatásból kimaradt lapokat az eredeti pályázat alapján újra tekintse át, különös tekintettel az amúgy is mindig háttérbe szoruló, de igen fontos gyermek- és ifjúsági irodalmi folyóiratokra. Az ajánlás tartalmazza, hogy az eredeti pályázati anyagok érvényesek maradjanak, ne legyen szükséges újabb adminisztrációs feladatokat végezni.

Tisztelettel:

Árgus, Cimbora, Csodaceruza, Dunatükör, Kincskereső, Lyukasóra, Napút, Polisz, Szőrös Kő, Tekintet, Új Horizont

Budapest, 2006. február 10.

A levelet Gyurcsány Ferenc miniszterelnöknek is postázták aláírói.

Az Új Horizont követelésével egyetértünk:

Ablonczy László hírlapíró, *A. Szabó Magda* tanár, *Andrásfalvy Bertalan* etnográfus, egyetemi tanár, *Ács Margit* író, *Bánffy György* színművész, *Benyhe János* író, műfordító, *Bíró Zoltán* irodalomtörténész, *Bod Péter Ákos* közgazdász, egyetemi tanár, *Borbándi Gyula* író, történész, München, *Bózsöny Ferenc* főbemondó, előadóművész, *Buda Ferenc* költő, *Farkas János* szociológus, egyetemi tanár, *Freund Tamás* neurobiológus, akadémikus, *Für Lajos* történész, *Gereben Ferenc* művelődésszociológus, *Grétsy László* nyelvész, *Halzl József*

gépészmérnök, *Hámori József* agykutató, akadémikus, *Ilia Mihály* irodalomtörténész, egyetemi tanár, *Irányi Béla* orvos, Grindelwald, Svájc, *Jámborné Balog Tünde* író, *Jeszenszky Géza* történész, diplomata, *Juhász Ferenc* költő, *Juhász Judit* újságíró, *Kabdebó Tamás* író, költő, műfordító, Dublin, *Kondor Katalin* újságíró, rádiós szerkesztő, *Kubik Anna* színművész, *Kő Pál* szobrászművész, *Lámfalussy Sándor* közgazdász, egyetemi tanár Ohain, Belgium, *Lászlóffy Aladár* író, költő, Kolozsvár, *Makovecz Imre* építész, *Markó László* kémikus, akadémikus, *Mécs Károly* színművész, *Nagy András* grafikus, könyvtervező, *Olasz Ferenc* fotóművész, *Ódor László* tanár, művelődéstörténész, *Papp Sándor* vegyészprofesszor, *Pozsgay Imre* politológus, egyetemi tanár, *Raffay Ernő* történész, egyetemi tanár, *Rózsás János* közíró, kutató, *R. Várkonyi Ágnes* történész, egyetemi tanár, *Sára Sándor* filmrendező, operatőr, *Sárközi Mátás* író, London, *Somogyi Győző* grafikusművész, *Szakály Sándor* történész, *Székelyhidi Ágoston* író, *Szokolay Sándor* zeneszerző, †*Szöllősy Árpád* jogász, művelődésszervező, *Tóbiás Áron* író, szerkesztő, *Tornai József* költő, *Tóth Pál Péter* demográfus, *Trogmayer Ottó* régész, *Udvardi Erzsébet* festőművész.

A tiltakozók minden mellőzött folyóirattal szolidárisak. Testvérlapjainknál az Új Horizontért is szót emeltek: *Ágh István*, *Baranyi Ferenc*, *Czigány György*, *Elmer István*, *Ébert Tibor*, *Farkas Árpád*, *Jókai Anna*, *Kalász Márton*, *Kiss Dénes*, *Koncsol László*, *Lázár Ervin*, *Nagy Gáspár*, *Pomogáts Béla*, *Szakonyi Károly*, *Szalay Károly*, *Vathy Zsuzsa* és mások.

*

KOVÁCS ENDRE (Budapest, 1947. szeptember 11.) fotós, filmes. Érettségi után fényképezetet tanul. Műtárgyfotózásra szakosodik a Magyar Nemzeti Galériában, 1966 és 1974 között a magyar avantgárd mozgalmak részvevője, a Kassák Színház (a későbbi Squat Theatre) munkatársa. Képeivel pályázatokon és kiállításokon szerepel (Bergamo, Köln, UNESCO-gyűjtemény Párizsban és Budapesten, a Fiala Művészek Klubjában). 1971-ben elnyeri „Az év fiatal fotósa” díjat. 1974-ben Svájcba települ. A Genfi Képzőművészeti Főiskolán, 1980-ban diplomázik fotó és audiovizuális film-videó szakon. Rövidfilmeket készít, játék- és dokumentumfilmek rendező- és operatőrasszisztense Svájcban és Franciaországban. Érdeklődése megoszlik a műtárgyfotózás és az egyéni képzőművészet között, így: múzeumok, galériák és könyvkiadók munkatársa, egyéni műveit kollektív és önálló kiállításokon mutatja be. (Genf, Lausanne, Freiburg, Morges majd újra Budapesten, a Műcsarnokban, a „Tisztelet a szülőföldnek” 1982-es kiállításán és a Fiala Művészek Klubjában, Budapesten 1984-ben. 1993-ban hazatér Magyarországra, azóta a Balaton mellett, Alsóórsön él. Filmes munkái a Duna Televízióhoz kötik, főképp francia–magyar közös vállalkozásokban vesz részt. Fényképez, műveit 1997-ben Alsóórsön, a Török Házban, 2001-ben a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtárban és a fővárosi Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2003-ban a balatonfüredi Art-East Galériában állítják ki. 2004-ben a budapesti Ludwig Múzeum, 2005-ben a veszprémi Csikász Galéria több mint száz fotóját mutatja be. A színházzal kapcsolatos fényképeiből válogatott könyv: „Squat Theatre” – Artists Space (New York, 1996). Alsóórsről készített fotóalbuma: MILLESIMUS MM, (Alsóórs, 2000). A Magyar Fotóművészek Szövetsége, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete és a Veszprémi Művész Céh tagja.